هۆشمەند عەلی مەحمود

ڕاپەڕینی شاری هەولێر لەساڵی ١٩٩١دا

"توێژینەوەیەکی مێژوویی-سیاسییە"

چاپی یەکەم
٢٠٠٩

ناوی کتێب: ڕاپەڕینی شاری هەولێر لەساڵی ١٩٩١دا

نووسینی: هۆشمەند عەلی مەحمود

پیتچنین: باوکی سان

نەخشەسازیو بەرگ: محەمەد بابۆلی

چاپخانە: کۆمەڵگای چاپەمەنی شەهاب لە هەولێر

تیراژ: ٢٠٠٠ دانە

چاپی یەکەم/ کانونی یەکەمی ٢٠٠٩

ژمارەی سپاردنی (2547) ساڵی (2009)

بروسکەی ئازادکردنی هەولێر

"لەباوکی ڕێناسەوە
بۆ گشت شانە چەکدارەکانی بروسك، تکایە
دەست بەکاربن"

کۆسرەت ڕەسوڵ عەلی
شەوی ١٠-١١/٣/ ١٩٩١

پێشکەشە

بە گیانی پاکی هاوڕێم

هێمن جەوهەر مەنتک

لە ٢٣/٤/٢٠٠٣ ماڵئاوایی لێکردین.

ناوەڕۆك

ناونیشان	لاپەڕە
پێشەكی....	٦
دەسپێك: سەرەتایەكی مێژوویی شاری هەولێر	١١
بەشی یەكەم: بارودۆخی سیاسیی باشووری كوردستانو نێوچەكە بەر لە ڕاپەڕینو ڕۆڵی لە هەڵگیرساندنی ڕاپەڕینی ١٩٩١	٢١
باسی یەكەم: بارودۆخی سیاسیی باشووری كوردستان بەر لە ڕاپەڕین	٢٣
باسی دووەم: بارودۆخی عێراقو نێوچەكەو ڕۆڵی لە هەڵگیرساندنی ڕاپەڕین	٥٥
بەشی دووەم: بارودۆخی شاری هەولێر بەر لە ڕاپەڕین	٦٧
باسی یەكەم: ڕاپەڕینی ئۆردووگای خەبات لە ١٩٩١/٣/٤	٧٠
باسی دووەم: خۆپیشاندانەكەی حیزبی شیوعی عێراق لە ١٩٩١/٣/٦	٧٥
باسی سێیەم: هەڵوێستی حیزبی بەعس بەرامبەر دانیشتوانی هەولێر	٧٩
بەشی سێیەم: ڕاپەڕینی شاری هەولێر لە ١٩٩١/٣/١١دا	٨٣
باسی یەكەم: هەنگاونان بۆ زەمینە خۆشكردنی ڕاپەڕینی	٨٥
باسی دووەم: بەرنامەی ئازادكردنی	٩٠
باسی سێیەم: ڕۆژانی ئازادكردنی	٩٥
بەشی چوارەم: شاری هەولێرو شكستی ڕاپەڕین	١٠٣
باسی یەكەم: هێرشی سوپای عێراق و داگیركردنەوەی هەولێر	١٠٥
باسی دووەم: هۆكارەكانی شكستی ڕاپەڕین بەگشتی	١٠٩
یەكەم: هۆكارە دەرەكییەكان	١٠٩
دووەم: هۆكارە ناوخۆییەكان	١١٤
ئەنجام ...	١١٩
لیستی سەرچاوەكان...	١٢١
پاشكۆی بەڵگەنامەكان	١٣١
پاشكۆی دەقی چاوپێكەوتنەكان	١٥٩
پاشكۆی وێنەكان	٣٠٠

پێشەکی

باشووری کوردستان لە دوادەیەی سەدەی بیستەم قۆناغێکی تایبەتمەندو جیاوازتر بوو لە مێژووی نەتەوەی کورددا، کە لەم سەردەمدا گۆڕانکاریەکانی جیهان کاردانەوەی ڕاستەوخۆیان بۆسەر نێوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەگشتیو باشووری کوردستان بەتایبەتی هەبوو، و بە هۆیەوە ڕاپەڕینێکی جەماوەری سەرتاسەری نێوچەکانی کوردستانی گرتەوە، کە لە شارۆچکەی (ڕانیە)وە دەستی پێکردو دواتر زۆربەی ناوچەکانی دیکەش ئازاد کران، تا لە ڕۆژی ١١/٣/١٩٩١دا شاری هەولێریش ئەو ئازادیەی بەخۆیەوە بینی.

ڕاپەڕینی ئازاری ١٩٩١ی کۆمەڵانی خەلکی کوردستان بەگشتیو ڕاپەڕینی شاری هەولێر بەتایبەتی ڕووداوێکی مێژوویی گرنگ بوو لە مێژووی نەتەوەی کورددا، چونکە ئەو شارە یەکەم جاربوو ئەو ئازادییە بەخۆیەوە ببینێ، هەروەها کاریگەری گەورەشی بەسەر شارو شارۆچکەکانی دیکەی کوردستاندا هەبوو، بەتایبەتی بوو بەڕێگەیەکی سەرەکی بۆ ئازادکردنی شاری کەرکوك لە دواتردا، بەلأم تائێستاش ئەم ڕووداوە مێژووییە بەشێوەیەکی زانستیانە لێی نەکۆڵراوەتەوە، بەلکو نووسینەکان زیاتر لەشێوەی ووتاردا بلاوکراونەتەوە یاخود گوزارشتی لە بۆچوونی لایەنێك لەلایەنە سیاسیەکانی کوردستان کردووە. هەموو ئەمانەش هاندەری سەرەکیم بوون تا بەشێوەیەکی زانستیانە قۆناغەکانی ڕاپەڕینی شاری هەولێر لە ئازاری ١٩٩١دا لە توێژینەوەیەکی زانستی سەربەخۆدا بە پشت بەستن بە چەندین سەرچاوەی زانستیو مەیدانی، بخەمە ڕوو.

ئەم نووسینەی لەبەر دەستدایە لە دەست پێکێکو چوار بەش پێکهاتووەو بەم شێوەیە دابەشمان کردووە:

لە دەسپێکدا باس لە سەرەتایەکی مێژوویی شاری هەولێر کراوە، کە تیایدا ئاماژە دراوە بە مێژووی دێرینی هەولێرو سنووری جوگرافیو گرنگی ئەم شارە لەسەردەمە کۆنەکانو ئێستاشدا.

بەشی یەکەم: بارودۆخی سیاسیی باشووری کوردستانو ناوچەکە بەر لە راپەڕینو ڕۆڵی لە هەلگیرساندنی ڕاپەڕینی بەهاری ١٩٩١ لە باشووری کوردستان، لە دوو باسدا خراوەتە ڕوو بەم شێوەیە:

باسی یەکەم: بارودۆخی سیاسیی باشووری کوردستان بەر لە ڕاپەڕین شیکراوەتەوە بە باسکردنێکی کورتی هەریەکە لە: سیاسەتی بەعەرەب کردن(ألتعريب)، سیاسەتی بەبەعسی کردن (التبعيس)، سیاسەتی جینۆساید بەرامبەر بەکورد، وەك: (ئەنفال، بەکارهێنانی چەکی کیمیایی، وێران کردنی گوندەکانی کوردستان، گرتنو لە سێدارەدانی بەکۆمەڵ).

جگە لە مانەش لەم قۆناغەدا تیشك خراوەتە سەر: یەکگرتنەوەی پارتە کوردیەکان لەیەك بەرەدا، و گرنگی دان بە ڕاگەیاندن، وەك: ڕادیۆی دەنگی گەلی کوردستان، ڕادیۆی دەنگی کوردستانی عێراق.

ئەمانەش دەکرێت وەك چەند هۆکارێکی گرنگی ناوخۆیی سەیریان بکەین بۆ هەلآیسانی ڕاپەڕینی باشووری کوردستان لە ساڵی ١٩٩١دا.

باسی دووەم: بارودۆخی عێراقو نێوچەکەو ڕۆڵی لە هەلگیرساندنی ڕاپەڕینی بەهاری ١٩٩١ی کوردستان خراوەتە ڕوو بە باسکردنی هەریەکە لە بابەتە جیاوازەکانی وەك: داگیرکردنی کوێت لەلایەن عێراق، کۆتای هاتنی جەنگی ساردی نێوان یەکێتی سۆڤیەت وئەمریکا، هاندانو پشتگیری وولآتانی دونیا بۆ هەلآیسانی ڕاپەڕین، هەلآیسانی ڕاپەڕین لە خواروو ناوەڕاستی عێراق.

بەشی دووەم: تایبەت کراوە بە بارودۆخی شاری هەولێر بەر لە راپەڕین، کە بەسەر سێ باسی سەربەخۆ دابەشکراوە:

باسی یەکەم: راپەڕینی نۆردووگای خەبات لە ١٩٩١/٣/٤ باسکراوە، و باسی دووەم: خۆپیشاندانەکەی حیزبی شیوعی عێراق لە ١٩٩١/٣/٦ دا شیکراوەتەوە، باسی سێیەمیش: هەڵوێستی حیزبی بەعس بەرامبەر خەڵك بەچەند رۆژێك بەر لە راپەڕینی خەڵکی ئەو شارە خراوەتە روو.

بەشی سێیەم: باس لە راپەڕینی هەولێر دەکات لە ١٩٩١/٣/١١داو بەسەر سێ باسی سەربەخۆ دابەشمانکردووە، بەم جۆرە: باسی یەکەم: دەربارەی هەنگاونان بۆ زەمینە خۆشکردنی راپەڕینی هەولێرە، کە تیایدا هەوڵەکانی سەرکردایەتی سیاسیی کورد بۆ دابەش کردنی شاری هەولێرو شارۆچکەکانی دەوروبەری و دابەشکردنی بەسەر چەند بەشێکدا (میحوەر)، لەسەر بنەمای نەخشەی بنەڕەتی و سەربازی هەولێرو ودروست کردنی شانەی چەکدار، مەفرەزە پارتیزانەکان بەشێوەیەکی گشتی کراوە.

باسی دووەم: دەربارەی بەرنامەی ئازادکردنی هەولێرە، کە پێشمەرگە بە پاڵپشتی جەماوەر لە دوای ئازادکردنی ناوچەکانی رانیەو سلێمانی و شەقلاوەو .....هتد، بە هاوبەشی لەگەڵ رێکخستنە نهێنیەکان و شانە چەکدارەکان بەرنامەی ئازادکردنی ئەوشارە دادەڕێژن و سەرجەمیان لەسەر رۆژی ١٩٩١/٣/١١ رێك دەکەون وەك رۆژی راپەڕینی هەولێر.

باسی سێیەم: رۆژانی ئازادکردنەکەی خراوەتە روو، کە باس لە قۆناغەکانی هێرش کردن بۆ ئازادکرنی شاری هەولێر دەکرێت لەلایەن هێزەکانی پێشمەرگە بەهاوبەشی و هاوکاری شانە نهێنییەکانی رێکخستن و چین و توێژە جیاوازەکان.

بەشی چوارەم: باس لەشاری هەولێرو شکستی راپەڕین دەکات، کە لە دوو باس پێك هاتووە:

باسی یەکەم: دەربارەی هێرشی سوپای عێراق و داگیر کردنەوەی هەولێرە، کە ئاماژە بەوە دراوە چۆن سوپای عێراق لە چەند قۆلێکەوە هێرشی بۆ سەر ئەو شارە هێناوە، پاش بەرگری چەند ڕۆژەی هێزەکانی پێشمەرگە لە دەردوەو ناوەوەی شار، بەڵام سەرەنجام شارەکە لەلایەن ڕژێمەوە داگیر کراوەتەوە.

باسی دووەم: دەربارەی هۆکارەکانی شکستی ڕاپەڕینی ١٩٩١ی باشووری کوردستانە بەگشتی، کە دابەشکراوەتە سەر دوو تەوەرە: (هۆکارە دەرەکییەکان و هۆکارە ناوخۆییەکان)، وە هەریەکە لەو تەوەرانەش دابەشکراون بەسەر چەند خاڵێك دا.

ئەم لێکۆڵینەوەیە هەوڵێکە بۆ نووسینەوەی مێژووی هاوچەرخی گەلی کورد لە باشووری کوردستان، مێژووەك کە گرنگی تایبەتی خۆی هەیە لەم بەشەی کوردستان بەتایبەتی لە کۆتاییەکانی دەیەی سەدەی بیستەم، بەمەبەستی ڕوونکردنەوەی زیاتر بۆ نەوەی داهاتوو. بۆیە هیوادارم ئەم هەوڵەی من بەشێکی کەم بێت لەو هەوڵە زانستیانەی کە لەم بوارەدا دراون و لە داهاتووش دەدرێن، بەمەبەستی زیاتر خزمەتکردنی کتێبخانەی کوردی لەلایەك و نووسینەوەی مێژووی هاوچەرخی گەلەکەمان لەلایەکی دیکە.

ئەوەندەی من ئاگادارېم ئەمەی من تاکە هەوڵی زانستیە تا ئێستا سەبارەت بە ڕاپەڕینی هەولێر لە ساڵی ١٩٩١دا درابێت، بەڵام سەبارەت بە شارەکانی دیکەو ڕاپەڕینی باشووری کوردستان لە ١٩٩١ بەگشتی، چەند هەوڵێکی زانستی پوخت هەن، وەك لێکۆڵینەوەکەی هاوڕێی خۆشەویستم (م.پشکۆ حمە تاهیر/ ڕاپەڕینی شاری کەرکوك لە ساڵی ١٩٩١، چ١، مەکتەبی ڕووناکبیری (ی.ن.ك)، ٢٠٠٣)، هەروەها کتێبەکەی: هاوڕێ قادر ڕەسول: لێکۆڵینەوەیەك لەسەر ڕاپەڕینەکەی بەهاری ١٩٩١ی باشووری کوردستان.

شایانی باسە ئەم لێکۆڵینەوەیەی من لەساڵی ٢٠٠٢-٢٠٠٣ وە خەریکمو ساڵی ٢٠٠٧ بەشێکی پوختی بەناونیشانی (ڕاپەڕینی شاری هەولێر لە ساڵی ١٩٩١دا) لە ژمارە (٧)ی گۆڤاری زانستی زانستە مرۆییەکانی زانکۆی کۆیە بڵاوکراوەتەوەو بەمەش بوو بە سەرچاوەیەکی بەکەڵکو بەسوود بۆ ماستەرنامەی برای ئازیزم (م.ئاراس عبدالرحمن) بەناونیشانی (ڕاپەڕینی ئازاری ١٩٩١ لە باشووری کوردستان)و ساڵی ٢٠٠٨ پێشکەشی بەشی مێژووی کۆلێجی زانستەکۆمەڵایەتیەکانی زانکۆی کۆیەی کرد. هەر لەوکاتیشدا بەشێك لەم لێکۆڵینەوەیە لە ژمارە (٤)ی گۆڤاری k21 دا بڵاوکراوەتەوە.

ئومێدەوارم توانیبێتم خزمەتێکی بچوك پێشکەش بکەم، وە داواکارم لەسەرجەم ئەو تێکۆشەرانەی کەوا ڕۆڵی بەرچاویان لەم ڕووداوە مێژووییانەدا هەبووە لەڕێی نوسینو بڵاوکردنەوەیان ئەو کەمو کورپیانەی ئێمەش پڕبکەنەوە، چونکە من نەم توانیوەو بۆم نەلواوە سەرجەمیان بەسەر بکەمەوەو بەشداری گێڕانەوەی ڕووداوەکانیان پێبکەم بۆ نوسینەوەی ئەم لێکۆڵینەوەیە، بۆیە داوای لێبوردن لەهەر کەمو کورپیەکی زانستانە دەکەم.

کانوونی دووەمی ٢٠٠٩

کۆیە

هەواڵنامەی کتێب

دەسپێك

سەرەتایەکی مێژوویی شاری هەولێر:

هەولێر هەرلەدێر زەمانەوە پلەو پایەکی گرنگی لەجیهاندا هەبووە، بەتایبەتی لەمێژووی ڕۆژهەڵاتی کۆندا، چونکە چەندین ووڵات و میرنشین حوکمڕانیان بەسەر داکردووەو ململانێیەکی زۆر لەنێوان ئەو نەتەوە دێرینانەی کە لەم ناوچەیەو دەوروبەریدا ژیاون، ڕوویداوە.

ئەم تایبەتمەندیەش لەڕووی مێژووییەوە وای لێکردووە ببێتە شوێنێکی مێژوویی و جوگرافی ئەوتۆ، کە مێژوونوسان و لێکۆڵەرەوان بەرەو ناخی ڕابردووی ئەم شارە شۆڕبینەوەو زیاتر لە بنج و بنەوانی و لە ڕەوشە جیاجیاکانی بکۆڵنەوەو بەدوای شوێنەوارە دێرینەکانی دا بگەڕێن بۆئەوەی ڕابردوو وئیستای ئەم شارە لە زنجیرەیەکی توندوتۆڵ بەیەکترەوە ببەستنەوە.

بەمەش یەکێکە لەشارە گرنگەکانی مێژوو، چونکە هەر لە سەردەمە دێرینەکانەوە یەکەمین جار کە مرۆڤ فێری نیشتەجێبوون بوو لەوشارەو ناوچەکانی دا نیشتەجێبوون دروست بووە، یەکەم جار بەشێوەی گوندی کشتوکاڵی لەنزیکەی شەش هەزار ساڵی بەر لە زایین، واتە لەوکاتەوەی مرۆڤ گوندی کشتوکاڵی و ژیانی کۆمەڵایەتی ساکاری پێکەوە ناوە.(١)

---

(١) زبير بلال إسماعيل: تأريخ اربيل، من مطبوعات مجلة (هەولێر)، ١٩٩٨، ص٣٧.

سەبارەت بەناوەکەی لەمێژوودا بەچەند شێوەیەك هاتووە، بۆنموونە کۆنترین ناوی (٢٠٠٠ساڵ پ.ز) لە نووسینەکانی شای سۆمەری (شولکی) بە (ئوربیلم) هاتووە[١]، لە دەقە بابلی و ئاشوریەکانیش دا بە (ئەربائیلۆ) هاتووەو واتای (أربعە آلهە–چوارخوا) دەگەیەنێ[٢]، لە دەقە فارسیە کۆنەکاندا کە بەڕێنوسی بزماری نوسراون ناوی بە (ئەربیرا) هاتووە[٣]، لە سەرچاوە یۆنانی و ڕۆمانیەکانیشدا بە (ئاربیلا) یان (ئەربەلا) ناوی براوە[٤]، لە سەردەمی ئەسکەندەری گەورەش (٣٣١پ.ز) بە (ئەربیلاو ئەربلا) ناوبراوە[٥].

هەروەها لە سەردەمی ئیسلامیدا بە (أربل) ناوبراوە[٦]، هەندێکی دیکە دەڵێن ناوەکەی لە (هیلۆ)ی خوای ڕۆژ وەرگیراوە، بۆیە بە واتای (شاری ڕۆژ) دێ[٧]، کوردیش پێی دەڵێن (هەولێر)[٨].

بۆیە (هەولێر) بێ، یان (ئەربیل–ئەربیلا–ئەرابیلو–ئەربیلو–ئەربەئیلو–ئەربائیلا–ئەربائیلو–ئەربل)، ئەوا هەموویان لەیەك نزیکن و

---

(١) شارەوانی هەولێر: لەیادی سەد ساڵەی دامەزراندی شارەوانی هەولێردا، شارەوانی هەولێر دەری کردوە، مطبعة علاء– الوزیریە، ١٩٨٥، ل٢٩١.

(٢) عبدالرزاق الحسنی: موجز تأریخ البلدان العراقیة، ط٢، ص١٧٦.

(٣) هادی رشید چاوشلی: تراث اربیل التاریخي، مطبعة جامعة الموصل، ١٩٨٥، ص١٧.

(٤) زبیر بلال اسماعیل: م.س، ص٣٧.

(٥) د.فەرهاد پیرباڵ: هەولێر ناوەکەی لەچی یەوە هاتووە، گۆڤاری (هەولێر)، ژمارە (٥)، زستانی ٢٠٠٠، ل١٠٨.

(٦) یاقوت الحموی: معجم البلدان، الجزء الاول، الطبعة الثانی، ل١٣٨،١٣٧. کی لسترینج: بلدان الخلافة الشرقیة، ت: نشیر فرانسیس وکورکیس عواد، ص١٢٠.

(٧) هادی رشید چاوشلی: م.س، ص١٧.

(٨) شارەوانی هەولێر: س.پ، ل١٢٧.

دەچنەوە سەر یەك بنچینە، كە ئەویش مانای بوونی چوار خوایە لەم شوێنەدا[1].

بەمەش دەكرێت بڵێین لەگەڵ ئەوەی مێژوونوسان كۆك نین لەسەر ناوی شاری هەولێر، بەڵام پێمان وایە كە ناوی شارەكە لە (ئەربائیلۆ)ی ئاشوریەكانەوە هاتووە، كە مانای بوونی چوار خواوەند دەگەیەنێ لەم شوێنەدا.

زەوییەكانی ناوچەی هەولێر دەكەوێتە دەشتێكی فراوانو لەنێوان دۆڵی هەردوو زێی گەورەو بچوك دا، هەروەها هاوسنورە لە باكورەوە لەگەڵ توركیا، لە باشورەوە لەگەڵ لیوای كەركوك، لە ڕۆژهەڵاتیشەوە لەگەڵ ئێرانو بەشێك لە لیوای سلێمانیو لە ڕۆژئاواشەوە لیوای موسڵ هاوسنوریەتی[2]، دەكەوێتە سەر هێڵی پانی (١١-٣٦) پلە باكورو هێڵی درێژی (٢-٤٢) پلە ڕۆژهەڵات، واتە ناوەڕاستی باشووری كوردستان، ئەم شارە شوێنێكی ستراتیژی گرنگی هەیەو هەر لە كۆنەوە مەڵبەندی بووژاندنەوەی ئابوری ناوچەكەو چەقی جموجۆڵە سەربازیو بازرگانیەكان بووە.[3]

بۆیە لەڕووی جوگرافیەوە گرنگی تایبەتی خۆی هەبووە، دەبینین كە فراوانخوازیەكانی سەرجۆنی ئەكەدی (٢٣٧١-٢٣١٦پ.ز) بە هەولێریش گەیشتوە، ئەمەش بەمەبەستی دەست بەسەراگرتنی

---

(١) یوسف ئەحمەد دەرگەڵەیی: مێژووی شاری هەولێر، لەكۆنەوە تاساڵانی شەست، دەزگای چاپو پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠٢، ل١٧.

(٢) عبد الرزاق الحسني: موجز تأريخ البلدان العراقية، ص١٧٤، العراق قديما وحديثا، مطبعة عدنان-صيدا، ١٩٥٦، ص٢٣٥.

(٣) سترك: دائرة المعارف الاسلامية (مادة اربل)، ج٢، ص٥١٦،٥٢١.

ئەوڕێگاو بانانەی لە باکورەوە بۆ ناوەڕاستو باشوور دەچوونو دەرامەتیان پێدا تێدەپەڕی[(١)].

هەروەها ئەم شارە لە سەردەمە جیاجیایە مێژووییەکاندا، وەك پێگەیەکی گرنگی نێوچەکە تووشی شاڵاوو داگیرکاری بۆتەوە، بۆیەش کاتێك (گۆتیەکان)[(٢)] دەستیان بەسەر دەوڵەتی ئەکەدی داگرت، هەولێرو کەرکوکیش کەوتنە چوارچێوەی ئەودەسەڵاتەوە، هەولێریش لەوماوەیەدا یەکێك بوو لەپێگە هەرە سەرەکیەکانی گۆتیەکان[(٣)].

دوای گۆتیەکان هەولێر ڕووبەڕووی هێزێکی تازە بۆوە ئەویش فەرمانڕەوایانی ئوری سێیەمن (٢٠٥٠-١٩٥٠پ.ز) دەستیان گرت بەسەر گۆتیەکان لەڕووی سیاسیەوە، بەڵام لەتوانایاندا نەبووە پارێزگاری تەواوی لێبکەن، ئەمەش بەهۆی دووری ئەوشارە لە مەملەکەتی ئوری سێیەم لە باشوور[(٤)]. بۆیە کاتێك (کاشیەکان) دەرکەوتن، هەولێر کەوتە چوارچێوەی دەسەڵاتی ئەوانەوە[(٥)].

---

(١) د.هاشم خضير الجنابي: مدينة اربيل، دراسة في جغرافية الحضر، مديرية دار الكتب للطباعة والنشر، جامعة الموصل، ١٩٨٧، ص١٠.

(٢) (گۆتیەکان): بەشێکی نەتەوەی کورد پێك دێنن، کە لەناوچەکانی باشووری دەشتی شارەزووردا ژیاون، مەڵبەندی سەرەکیان شاری (ارابخا-کەرکوکی ئێستا) بووە، لەماوەی (١٠٠) ساڵ فەرمانڕەوایەتیاندا، نزیکەی (٢١) مەلیك فەرمانڕەوایەتیانکردوە، یەکەم مەلیکیان ناوی (Erridupizir)، دەسەڵاتی دوا مەلیکیان (تریکان)ە، کە بەدەستی (ئوتو حیکالی) سۆمەری ڕوخاوە، بڕوانە: (د.جمال رشيدو فوزى رشيد: تأريخ الكرد القديم، مطبعة جامعة صلاح الدين، اربيل، ١٩٩٠، ص٥٣-٥٩)، (نيكولاس يوستغيت: حضارة العراق واثارة، ت.سمير عبد الرحمن الجلبي، دار المأمون الترجمة والنشر، بغداد-١٩٩١، ص١٣١).

(٣) اربيل في ضلال بيان ازار التاريخي، مطبعة الصباح، حله، ١٩٧٢، ص٣٠.

(٤) د.هاشم خضير الجنابي: م.س، ص١٠.

(٥) طة باقر: مقدمة في تأريخ الحضارات القديمة، ج١، ص١٣٠،١٢٩.

سەرهەڵدانی دەوڵەتی کاشیەکان هاوکات بوو لەگەڵ پێگەیشتنی مەملەکەتی ئاشووری لەباکورو دەرکەوتنی چەند نەتەوەیەکی تازە لەناوچەکەدا، وەك (میتانی) و(خوریەکان)، کە لە نێوچەیەکی فراواندا بڵاوبونەوە، هەر لە چیای زاگرۆسەوە درێژ دە بۆوە تا دەریای ناوەڕاست. دەسەڵاتی میتانیەکان لەوماوەیەدا لە باشووری کوردستانی ئەمڕۆ زۆرتر بڵاوبوو بۆوە، تەنانەت ئاشوریەکانیش کەوتبونە ژێر ڕکێفیانەوە، لەبەرئەوەش بوو دەشتەکانی ئاشورو هەولێرو کەرکوك لە چوارچێوەی ئەو دەوڵەتە تازەیەدابوون[٢].

لەسەردەمی دەوڵەتی ئاشووریدا هەولێر بەجوانترین ڕۆژگارەکانی دا تێپەڕدەبوو، بە تایبەتی کە ببووە پایتەختێکی ئاینی ئاشووریەکان، لەوکاتەدا بەیەکێك لە مەڵبەندەکانی پەرستنی خواوەند (عشتار) ناوبانگی دەرکردبوو، کە ئەوخواوەندە بەناوی عشتار (أربلا) دەناسرا. ناوی پەرستگاکەشی لە نووسینە بزماریەکاندا بەشێوازی (أی-کشان-کلاما) هاتووە، واتە ماڵی خاتوونی هەرێم، کە پەرستگایەکی بۆ خواوەند ئاشوور تێدابوو[٣].

هەولێر وەك شارێکی دێرین چەند گرنگی یەکی تایبەت بەخۆی هەیە، لەم ڕوانگەشەوە هەردوو مێژوونووس (زبیر بلال و عبدالرزاق الحسنی)، بەم شێوەیە ئاماژەیان پێداوە:

١- دەکەوێتە نێوچەیەکی بەپیت و بەرەکەت.

٢- بەهۆی پێگە گرنگەکەی ببوە مەڵبەندی سەرەکی کاروانە بازرگانیەکان، کە دەکەوتە سەر ڕێگا بازرگانیەکان، هەروەها دەکەوتە سەر ڕێگای مێژوویی لەسەر دەمی بابلی-ئاشوریەکان، ئەم ڕێگایەش

---

(٢) محمد أمین زەکی: خولاصەیەکی تاریخی کوردو کوردستان، ل٧٣-٧٦.

(٣) طە باقر و فواد سفر: المرشد الى مواطن الاثارو الحضارة، وزارة الثقافة والارشاد، الرحلة الخامسة، بغداد،١٩٦٦، ص٣.

سەرەتا لە نەینەوا دەستی پێکرد، بۆ (اربا-ایلۆ)، دواییی بۆ (أرابخا-کەرکوك) پاشان بۆ وولاتی بابل.

٣- هەرێمی هەولێر بەشی گەورەی دەوڵەتی ئاشوری پێك دەهێنا، هەروەها پێگەی شارەکە کە کەوتۆتە ناوەڕاستی دەشتێکی بەپیت، وای لێکرد کەوا ببێتە شارێکی سەرەکی لەسەدەکانی کۆن[١].

٤- ئەم شارە سەرباری پێشکەوتنی ژیاریو ئاوەدانی، یەکێك بوو لە بنکە سەربازیەکانی ئاشوریەکان بۆ شالاوە سەربازیەکانیان بەرەو ناوچەکانی ڕۆژهەلات.

٥- مەڵبەندێکی گرنگی پەرستگای خواوەندی (عشتار) بوو، کە پەرستگاکەی مەڵبەندێك بوو بۆ(فأل) وەکو (دلفوس)ی یۆنانی.

٦- لەبەر ئەوەی ناوچەی هەولێر دەوڵەمەند بوو بەئاوی ژێرزەوی و کارێزەکانی، ڕۆڵی سەرەکی هەبووە لەسەر ژیان لەشارەکەدا، وداگیر کەران نەیان توانیوە کارێزو سەرچاوە ئاوییەکانی تێك بدەن، وەك چۆن سەرچاوەکانی ئاوی بابل و شارەکانی باشوریان تێکدا[٢].

شاری هەولێر وەك شارێکی کۆن ناسراوەو وەبەردەوام بووەو پارێزگاری لەناوی کردوە تا ئەمڕۆ بە هۆی ئەو ئەدگارو خەسڵەتانەی لە سەرەوە ئاماژەمان پێ دا، بۆیە بەکۆنترین شاری زیندوو ئاوەدانی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست و جیهان دادەنرێت[٣].

شاری هەولێر بۆماوەیەك لەژێر فەرمانڕەوای هەخامەنشینەکان مایەوە تا ئیمپراتۆریەتەکەیان زەوت کرا لەلایەن ئەسکەندەری

---

(١) زبیر بلال اسماعیل: م.س، ص٣٨.

(٢) عبدالرزاق الحسنی: العراق قدیماو حدیثا، ص٢٣٨-٢٣٩.

(٣) زبیر بلال اسماعیل: م.س، ص٣٨.

مەکەدۆنی لە شەڕێکی یەکلا کەرەوە، کە لەنزیك شاری هەولێر هەڵگیرسا[1].

بەمەش بوو بە بەشێك لە ئەمپراتۆریەتە فراوانەکەی ئەسکەندەر، ئەوکاتەش ساڵی (٣٢٣پ.ز) کە ئەسکەندەر لەبابل کۆچی دوایی‌کرد، بوو بە موڵکی یەکێك لەسەر کردەکانی کە ناوی (سلۆقس) بوو[2]. هەروەها فرثیەکانیش لەسەر شانۆی ناوچەکە دەرکەوتن (١٤٨پ.ز-٢٢٦ز)و دەستیان بەسەر ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی سلۆقیەکان داگرت‌و بەداگیرکاری وڵاتێکی یەکگرتوویان قووت کردەوە، کە لە ژمارەیەك میرنشینی یەکگرتووی وەك: میرنشینی روهاو تدمرو سنجار وحضر، دواتریش میرنشینی حدیاب پێك هاتبوو، کە هەولێر لە گرنگترین شارەکانی حدیاب بووە[3].

ئەم گۆڕانە لە هێزی سیاسی ناوچەکە بەردەوام دەبێت، بۆیە پاش فرثیەکان، هەولێر تووشی داگیرکاری دەبێتەوە لەلایەن ڕۆمانەکان، لە بەناو بانگترین ئەو مەلیکانەی ڕۆمانیش کە هەولێری داگیرکرد، (کراکلا)بووە.[4]

دوای ئەو قۆناغە مێژووییانەی پێیدا تێپەڕی، کە چەندین هێزی سیاسیی جیاجیا لەو ناوچەیە حوکمیان کردووەو ڕۆڵی مێژوویی خۆیان هەبووە لەسەر ئەو شارە، دەبینین ئەمجارە ڕووبە ڕووی هێرش‌و پەلاماری هێزێکی تازە دەبێتەوە ئەویش هێزی ئیسلامە، کە

---

(١) طه باقر: مقدمة فی التاریخ الحضارات القدیمة، ج١، بغداد، ١٩٥٦، ص٤٤٤-٤٤٥.

(٢) طه باقر و فواد سفر: المرشد الى مواطن الاثار والحضارة، الرحلة الرابعة، ص٨.

(٣) د.هاشم خضیر الجنابی: م.س، ص١١.

(٤) طه باقر و فواد سفر: المرشد إلى مواطن الآثار والحضارة، الرحلة الخامسة، ص٤.

لەسەردەمی خەلیفە (عمر بن خطاب خ.ل) دا هەولێر دەکەوێتە چوار چێوەی دەوڵەتی ئیسلامیەوە .[1] دوای ئەوەی (عقبە بن فرقد) دەستی بەسەر موسڵ داگرت، توانی زۆربەی شارەکانی کوردستان یەك لە دوای یەك داگیر بکات، وەك نێوچەکانی زاخۆو ئامێدیو دهۆكو ئاکرێ، وێڕای هەولێرو سلێمانیش.[2]

لەچوار چێوەی دەسەڵاتی ئیسلامیش دا هەولێر بارێکی ئاسایی و ئارامی بەخۆوە نەبینی، بەڵکو بەردەوام شوێنی ململانێی و کێشەکانی نێوخۆییان بووە، بۆ نمونە: لە نزیك هەولێر شەڕێکی گەورەو بەهێز لەنێوان عەباسیو ئومەویەکاندا ساڵی (١٣٢ك-٧٥٠ن) هەڵگیرسا و بەشەڕی (الزاب) ناسرا، تێیدا مەروانی کوڕی محمدی دوامیرنشینی بەنی ئومەویە شکستی هێنا[3]، بەمەش هەولێر بوو بە بەشێك لە چوار چێوەی ئیمپراتۆریەتە فراوانەکەی دەوڵەتی عەباسی.

هەروەها چەندین میرنشین حوکمی تیادا کردووە، بۆ نمونە لەسەر دەمی بوەیهیەکاندا کە دەستیان بەسەر خەلافەتی عەباسیدا گرتبوو (٣٣٤-٤٤٧ك/٩٤٤-١٠٥٥ن)، (هەزبانیەکان) توانیان میرنشینایەتییەکی شیاو بۆ خۆیان دروست کەن، هەولێریشیان کرد بە پایتەختی خۆیان، بەڵام هەرزوو بەزوو ئەم میرنشینە کوردیە کەوتە ناکۆکیەوە لەگەڵ میرنشینێکی دیکەی کوردا (میرنشینی عقر الحمیدیە)[4].

---

(١) شوان عوسمان مستەفا: کوردستانو پرۆسەی بەئیسلام کردنی کورد، (لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی سیاسیە)، سەنتەری چاپو پەخشی تەما، چاپی یەکەم، سلێمانی، ٢٠٠٢، ٢٣٥.

(٢) شارەوانی هەولێر: س.پ، ل٢٩٢.

(٣) شوان عوسمان مستەفا: س.پ، ل٢٤٩.

(٤) د.محسن محمد حسین: اربیل فی العهد الاتابکی، بحث فی اوضاع اربیل السیاسیةو الاقتصادیةو العسکریةو الاداریةو الثقافیة فی العهد الاتابکی، رسالة ماجستیر، مطبعة أسعد، بغداد، ١٩٧٦، ص٣٩.

ساڵی(٥٣٩/١١٤٤ز) زین الدین علی کوچك کوڕی بکتکین کوڕی محمد، کە سەرکردایەتی قەڵای موسڵی بۆ عمادالدین زنکی دەکرد، توانی میرنشینێکی نێوچەیی لە هەولێرو دەوروبەری دروست بکات، کە بەناوی میرنشینی ئەتابەکی ناسراوە، جگە لە هەولێر، شارەزورو چەند ناوچەیەکی دیکەشی دەگرتەوە[١].

کاتێك زین الدین (٥٦٣ك/١١٦٨ز) کۆچی دوایی کرد، کوڕە بچوکەکەی (زین الدین یوسف) شوێنی گرتەوە، دوای ئەویش (مظفرالدین کوکبری) برای لەساڵی (٥٨٦ك/١١٩٠ز) دەسەڵاتی گرتە دەست و هەولێر لە فەرمانڕەوایەتی ئەم میرەدا بوو بە بەهێزترین میرنشینە ئیسلامیەکان[٢]، هەر لە سەردەمی ئەمیشدا بەجوانترین و باشترین و گەشترین ڕۆژگاری داتێپەڕی، بەجۆرێك بەدرێژایی سەدەکانی ناوەڕاست گەشەکردنێکی وای بەخۆوە نەدیبوو[٣].

شایانی باسە لەسەردەمی مظفرالدین و دوای ئەویش ڕوو بەڕووی مەترسی داگیرکاریەکانی مەغۆل بۆوە، بەتایبەتی کاتێك ساڵی (٦٥٦ك-١٢٥٨ز) بەغدا بەدەستی هولاکۆ ڕووخا، بەڵام هەولێر یەکێك بوو لەو شارانەی بەرگری و بەرەنگاریەکی زۆری کرد[٤]. لەکاتی ئەم هێرش و پەلامارانەدا، بێگومان زوڵمی زۆری بەدەستی مەغۆلەکان دیوە و بەشێکی زۆریشیان لە قەڵاکەی ڕووخاندوە.

دوای ئەم ڕووداوانە شاری هەولێر چووە ژێر دەسەڵاتی تورکمانی قەرە قۆینلوو ئاق قۆینلو لە ساڵی ١٤١٠زدا، دواتر لە ساڵی ١٥٠٨زدا،

---

(١) اربيل (هەولێر)، بين الماضي و الحاضر، ص٣١.
(٢) د.هاشم خضير الجنابي: م.س، ص١٣.
(٣) شارەوانی هەولێر: س.پ، ل٢٩٤.
(٤) د.عبد الله محمد علي علياويي: الكرد في عهد المغولي، رسالة ماجستير، هەولێر،٢٠٠٠، ص٨٧.

هەوڵنامەی ژین

کەوتە ژێردەستی سەفەوییەکان تا ساڵی ١٥١٤ز کاتێك کە سەفەوی یەکان لەشەڕی چاڵدێران دا بەرامبەر بە عوسمانیەکان شکان،[١] ئیدی لێرەوە کەوتە ژێردەسەڵاتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی، کە ئەوکات قەزایەك بوو سەر بە بەغدا، بەڵام لەسەردەمی محمد پاشای ڕەواندز لە ساڵی ١٨٣٦ز پایتەختی سەردەمی میرانی سۆران بووە.[٢]

دوای عوسمانیەکان هەولێر لەلایەن بەریتانیاوە لە(١٠ی تشرینی دووەمی ١٩١٨)داگیرکراوەو یەکەم یاریدەدەری حاکمی سیاسیان بەناوی نەقیب (های) لە حوزەیرانی ١٩١٩ بۆ داناو لە ڕۆژی تشرینی دووەمی ١٩١٩ لیوای هەولێریان پێکهێناوە.[٣]

بەمەش کەوتە قۆناغێکی دیکەی مێژووییەوە، قۆناغێك لە ژێر ستەمو زوڵمی حکومەتە یەك لە دوای یەکەکانی عێراقی تازە دامەزراو، هەتا دوای نەمانی دەسەڵاتی پاشایەتی لە عێراقو ڕاگەیاندنی کۆماری عێراق لە ١٩٥٨، بە دەسەڵاتی ڕژێمی بەعسیشەوە لە ١٩٦٨ تا ساڵی ١٩٩١، ئەو شارە چەندین ڕووداوو گۆڕانکاری بەخۆیەوە بینیوە، لەسەروو هەموویانەوە پێشهاتو ڕووداوو گۆڕانکارییەکانی سەرەتای دەیەی ساڵی ١٩٩٠ی عێراقو گەیشتن بە ڕاپەڕینە جەماوەرییەکەی ئازاری ١٩٩١ی باشووری کوردستان بوو.

---

(١) زبير بلال اسماعيل: م.س، ص١٣٧.

(٢) هادى رشيد چاوشلى: م.س، ص٢٢-٢٣.

(٣) زبير بلال اسماعيل: م.س، ص٢١٦،٢١٧.

بەشی یەکەم

بارودۆخی سیاسیی باشووری کوردستان و نێوچەکە بەر لە ڕاپەڕین و ڕۆڵی لە هەڵگیرساندنی ڕاپەڕینی ١٩٩١

باسی یەکەم

بارودۆخی سیاسیی باشووری کوردستان بەر لە ڕاپەڕین.

باسی دووەم

بارودۆخی عێراق و نێوچەکەو ڕۆڵی لە هەڵگیرساندنی ڕاپەڕین.

هەواڵنامەی کتێب

باسی یەکەم
بارودۆخی سیاسیی باشووری کوردستان بەر لە ڕاپەڕین

ماوەی نێوان ساڵانی ۱۹۸۰بۆ۱۹۹۰، کوردستان تووشی گەلێك ڕووداو کارەساتی ناهەمواربۆوە، گەلێك دەرفەتی بۆ ڕەخساو نالەباریەکی زۆریش ڕووی تێکرد بۆ لەناوچوونی بەری ئەم دەرفەتانە.

پاش جەنگی جیهانی دووەم هیچ ڕووداوێك هێندەی (جەنگی عێراق -ئێران) کاریگەری لەسەر کوردستان نەبووەو لەسەرەتادا لەبەرژەوەندی کورد دابوو، بە قازانج بۆ شۆڕشی کوردو میللەتی کورد دەگەڕایەوە، چونکە دەسپێکردنی ئەو جەنگە هەلی گەشانەوەی بۆ بزووتنەوەی چەکداریی کورد ڕەخساند، کە بەغدای ناچارکردبوو بەشێکی زۆری هێزەکانی بکێشێتەوە بۆ بەرەکانی جەنگ لەناوەندو باشووری عێراق دا[1].

(۱) کۆمەڵێك نوسەری کوردو بیانی: گەلێکی پەژموودەو نیشتمانی پەرت، و. محمد گۆمەیی، سوید، ۱۹۹۸، ل٤٠٤.

هەواڵنامەی کتێب

بەم کشانەوەیەش سنووری چالاکی هێزی پێشمەرگەی کوردستان فراوان بوو[1]، بۆ کورد ئەم جەنگە وەهایکرد کە جگە لەوچەند سەد پێشمەرگەیەی کە پاش هەرەسی ١٩٧٥ لەدەرەوەی عێراق لەگەڵ سەرکردەکانیاندا مابونەوەو دەستیان بەشەڕی دژ بەڕژێم کردبوّوە، سەدان کەسی تر لە (ئۆردووگا زۆرە ملیّ یەکان)، کە ڕژێم بۆ خەڵکە راگوێزراوەکانی دروستکردبوو، بەرەو چیاکان و سنوری (هـ.پ.ك) کۆچ بکەن[2].

بەمەش دەبینین لەڕووی زیادبوون و چەندایەتیەوە هێزی پێشمەرگەی کوردستان بەتەواوی گەشەی کرد بوو، چونکە بەسەدان کەس لەو سەربازانەی ڕیزەکانی سوپای عێراقیان جیّ دەهێشت بەشێکی زۆریان، هەم لەترسی تۆڵەی حکومەت یان بەگیانی بەرگری و بڕوا بەخۆبوونەوە دەچوونە ڕیزەکانی هێزی پێشمەرگەی کوردستان، لەوانە دەیان کەسیان وەك کادیری سیاسی و پێشمەرگە ڕۆڵی خۆیان گێڕا لە گەشەکردنی شۆڕشی کوردستاندا.

لەبەرئەم هۆیانە شەڕی عێراق-ئێران سوودی زۆری بۆ هێزی پێشمەرگەی کوردستان هەبووە لە ڕووی زیاد بوونی ژمارەی هێزی پێشمەرگەوە، چونکە پێش ڕودانی ئەم شەڕە هەموو هێزی پێشمەرگەی کوردستان، بە ووتەی (ڕێباز) خۆی لە نزیکەی (٤٠٠٠ تا ٥٠٠٠) کەس نەدەدا.(٣)

---

(١) ڕێباز: قەندیل بەغدای هەژاند، بەشی یەکەم، چاپخانەی زانکۆی صلاح الدین، ١٩٩٣، ل٣٣.

(٢) کۆمەڵێك نوسەری کوردو بیانی: س.پ، ل٤٠٤.

(٣) ڕێباز: س.پ، ل٣٢.

هەروەها لایەنێکی باشەی دیکەی ئەم جەنگە بۆ کوردو هێزی پێشمەرگە لەوەدابوو کە حکومەتی عێراقی بەهۆی ئەم جەنگەوە توانای سەربازی کەم ببۆوە، شپرزە بوو بوو، توانای هێرشی بۆ سەر بنکەو مەفرەزەکانی پێشمەرگە لاواز ببوو، کۆپتەرەکانیش سەرقاڵی جەنگ بوون، کە چەکێکی کوشندە بوو بەرامبەر هێزی پێشمەرگەی کوردستان، جگە لەمەش بەهۆی ئەم جەنگەوە هەر زوو هێزی پێشمەرگەی کوردستان دەسەلآتی بەسەر کوردستان زیادی کرد، بەتایبەتی بەهۆی کشانەوەی هێزەکانی دوژمن لە هەندێ نێوچە، لەبەرامبەردا هێزی پێشمەرگە بارەگای لێ دامەزراند.(١)

لەبەرئەوەی بەهۆی ئەو جەنگەوە حکومەتی بەعس نە دەپرژایە سەرکارەکانی وەك پێویست، هەروەها نەی دەتوانی هێزی پێشمەرگەی کوردستان بەتەواوی کۆنترۆڵ بکاتو رێگری بکات لەبەردەم چالاکیو هاتوو چۆکانیان لەنێوان دێهاتو هەتابگرە لەنێوان شارە گەورەکانی کوردستانیشدا، بەجۆرێك هێزی پێشمەرگە جیا لەجاران دەیانتوانی بەرۆژ هاتوو چۆبکەن لە دەوروبەری شارەکان، کە پێشتر ئەمەیان بەئاسانی بۆ مەیسەر نەدەبوو لەبەر درندەیی دووژمن، لەم بارەیەوە(رێباز) لە کتێبی (قەندیل بەغدای هەژاند)دا، دەڵێت: "ئەو رۆژەی کە شەری عێراق-ئێران دەستی پێکرد لە ناوچەی دەشتی هەولێر بووین، رۆژێکی زۆر خۆش بوو بۆیەکەمین جار بەرۆژ لەگوندەکان سووراینەوە بە ئووتومبێل هەتا دەوروبەری بێستانەی گەورە لە ناحیەی قوشتەپە هاتین، ئومێدی شۆرشگێران بە

---

(١) رێباز: س.پ، ل٣١-٣٣.

شۆڕشەکەیان زیاتربوو خەڵکیش هەرچەندە ترس و سامی بەعسیەکانی لەسەرنیشتبوو، بەڵام بەوشەڕە کوردایەتی سەرلەنوێ لەدڵ و دەرونیان بوژایەوە هیواو ئاواتیان پەیداکردەوە".(١)

تاپێش کۆتایی هاتنی جەنگی عێراق-ئێران، بارودۆخەکە لەبەرژەوەندی بزووتنەوەی ڕزگاری خوازانەی کورد بوو، وەك کە باسمان کرد، بەڵام کاتێك (جەنگی عێراق-ئێران)(٢) وەستا، بارودۆخەکە پێچەوانە بۆوە، چونکە کۆتایی هاتنی جەنگ و پێکدادان بەپێی هەلومەرجی عێراق دەرفەتێکی مێژوویی لەباری بۆ ڕەخساند، تا هەوڵ و تەقەلای خۆی بگەیەنێتە لوتکەو کورد بێنێ بەچۆکدا.(٣) بەمەش ڕاوەستانی جەنگ بووە هۆی شکستێکی گەورەی هێزە چەکدارییە کوردییەکان لە خواروو ڕۆژهەڵاتی کوردستان، چونکە ڕژێمی عێراق یارمەتی ئەوهێزە کوردیانەی دەدا کە شان بەشانی شەڕی ئێرانیان دەکرد، هەروەها ڕژێمی ئێرانیش یارمەتی ئەوهێزە کوردیانەی دەدا کەشان بەشانی شەڕیان دەکرد دژی عێراق، بەڵام

---

(١) هـ.س، ل٢٥.

(٢) پەسەندکردنەی بڕیاری (٥٩٨)ی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان لە ١٨ی تەمموزی ١٩٨٨ لەلایەن ئێرانەوە، بوو بەهۆی ڕاگەیاندنی ئاگربەسی ٨ی ئابی ١٩٨٨، (کریس کۆچێرا: بزووتنەوەی نەتەوەیی کوردی و هیوای سەربەخۆیی، و.ئەکرەمی میهرداد، بەرگی یەکەم، سلێمانی، ٢٠٠٢، ل٨٥).

(٣) میدڵ ئیست وۆچ: جینۆساید لە عێراقداو پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد، و.سیامەندی موفتی زادە، چاپخانەی خاك، چاپی یەکەم، سلێمانی، ١٩٩٩، ل٤٢.

بەکۆتایی هاتنی جەنگ، عێراق و ئێران وایان دەربڕی دەوری هێزە کوردییەکان کۆتایی هات، بە ئاشت بوونەوەی نێوانیان.(١)

هەرچەندە سەرکردایەتی سیاسیی کورد تا ڕادەیەك هەستی بەم مەسەلەیە کردبوو، بۆ نمونە، ئەحمەد بامەڕنی نوێنەری (ی.ن.ك) لە فەرەنسا، پێش ئەم ڕووداوانە ئەوەی ڕاگەیاندبوو کە ئەگەری ئاگربەسی نێوان عێراق وئێران ئەنجامەکەی کارەساتێکی گەورە دەبێت بۆکورد.(٢)

لەڕاستیدا ئەنجامەکانی وەستانی جەنگ وەك هەستی پێکرابوو هەروابوو، زۆر زۆر کاریگەریە خراپەکانی بەدیکراو بەجۆرێك بارودۆخی کوردستان پێش ڕاپەڕین بارودۆخێکی زۆر نالەباربوو، چونکە سوپای عێراق بەهەموو توانای خۆی هاتە سەر کوردستان،(٣) بۆ نمونە، لە٢٨ی ئابی ساڵی ١٩٨٨دا عێراق بەهێزێکی سووپایی گەورە، هێرشێکی دڕندانەی کردە سەر کوردستان و پێش چەندمانگێکیش هەزاران گوندی بەناوی (عملیات الانفال) تەخت کرد، خەڵکانی بێتاوان و ئەوانەی بەردەست کەوتن کوژران،(٤) هەروەها بەشێوەیەکی بەرنامەڕێژ چەکی کیمیاوی لەچوار چێوەی ئۆپەراسیۆنی (ئەنفال)(٥) دا بەکارهێنا، کە ئەو ئۆپەراسیۆنە سەربازیە بەرفراوانە

هەواڵنامەی کتێب

---

(١) جواد ملا: کردستان والکرد، وطن مقسم وامة بلا دولة، تقديم: جمال نەبەز، دار الحكمة-لندن، ٢٠٠٢، ص٩٦.

(٢) کریس کۆچێرا: س.پ، ل٩٠.

(٣) چاوپێکەوتن لەگەڵ (مەلا بەختیار)، سلێمانی،٢٠٠٢/١١/٢٦.

(٤) ڕێباز: نرکەی کوردستان (بەرلەڕاپەڕین، لەگەڵ ڕاپەڕین، دوای ڕاپەڕین)، هەولێر، ١٩٩٢، ل٢٤.

بـووە هـۆی تـرس و بـێ هێـزی و لاوازی بزووتنـەوەی کـورد، چـونکە حکومـەتی عێراقـی بـەردەوام بـوو لـە کـارە دڕندانـەکانی و لـە هێـرش و پەلامارە بێ شومارەکانی بۆ قرکردنـی کـورد، تەنانـەت ڕۆژی ٥ی ئـابی ١٩٨٨ پێش ئاگر بەس لەگەڵ ئێران، بە (١٢) لەشکری سەربازی و (١٨) تیپـی جـاش خەفیفـە (جاشـی کـورد)، بـە پـشتیوانی هێـزی ئاسمـانی هێرشیان کردە سەر بارەگاکانی پارتی (پ.د.ك) لەنێوچەی سیدەکانی سەر بە پارێزگای هەولێر.[1]

هـەروەها سیاسـەتی خـاپور کردنـی ژێرخـانی ئـابووری و ژیـانی کۆمەلاّیـەتی دێهـاتی کوردسـتانی لـەڕێی دەرکـردن و کاولکردنـەوەدا، بـەجۆرێك ئـەو دێهاتانـەی ڕاسـتەو خـۆ لەبـەرەی جـەنگ دانـەبوون لـە سـنووری دەسـەلاّتی پێـشمەرگە، هـەموو جـۆرە خزمەتگوزاریـەکی کۆمەلاّیـەتی، تەندروسـتی و ڕۆشـنبیریان لێـبڕا، ئەمـەش بۆئـەوەی دانیشتوانی ئەودێهاتانە ناچاربکات کۆچ بەرەو باژێرو شارەکان بکەن، بۆنمونـە، بڕیـاری داخـستنی (٧٤٨) قوتابخانـەی سـەرەتایی دا لـە دێهاتـەکانی سـەربە هـەولێرو سـلێمانی و دهـۆك.[2] لەئـەنجامی ئـەو کارەسـاتانەدا بـارودۆخی ئـابوری خـەڵکی کوردسـتان، بـە تایبـەتی

---

(٥)(ئـەنفال): ووشـەیەکی عەرەبیـە بەواتـەی (تـالاّنکردنی دەسـتکەوتەکانی شـەڕ)، هەروەها ناوی سوڕەتی هەشتەمی قورئانە، کە تێیدا باسـی یاساکانی جەنگ و مـافی داگیرکـاری و فتوحـات دەکـات، سـەرباری ئەمـە ئـەنفال بـۆ بەعـسیەکانی عێراق، ناوی ئۆپەراسیۆنی بێویژدانانەی قڕکردنی کورد بووە، بڕوانە: (کۆمەڵێك نوسەری کوردو بیانی: س.پ، ل٤١٠)؛ (جواد ملا: م.س، ص٩٤).

(١) کریس کۆچێرا: س.پ، ل٨٥،٨٦.

(٢) کۆمەڵێك نووسەری کوردو بیانی: س.پ، ل٤٠٧.

ئەوانەی لەلادێ کانەوە دەگوێزرانەوە بۆ ئۆردوگاو شارو شارۆچکەکان زۆر شپرزە ببوو،[1] شۆڕشی کوردیش بە ئەندازەی نیوەی سەردەمی شۆڕشی ١٩٧٤ هێزو توانای نەمابوو،[2] بەڵام ئەگەر ئەو ڕۆژگارانەی ئەوسەردەم بەراورد بکەین بەنسکۆی شۆڕشی ئەیلولی ١٩٧٥، ئەوا ساڵی ١٩٨٨ کارەساتەکە زۆر نالەبارتر بوو، چونکە هیچ دێهاتێکی کوردستان نەمابوو، هەروەها حکومەتی عێراقی چەندین سیاسەتی جۆراوجۆری گرتە بەر بۆ تواندنەوەی نەتەوەی کورد، کە دەکرێت بەم شێوەیە بیانخەینەڕوو:

١-<u>سیاسەتی بەعەرەب کردن (ألتعریب):</u> سیاسەتی بەعەرەب کردن، یەکێکی ترە لە سیاسەتەکانی ڕژێمی عێراق بەرامبەر بە کورد، کە مەبەستی داگیرکردنی کوردستان و تواندنەوەی نەتەوەی کورد بوو، بۆئەوەی کوردستان بکاتە نیشتمانی عەرەب و بەشێکیش لە کورد بە عەرەب لەقەڵەم بدات، تا لەلایەکەوە چەند بوی بکرێ باشووری کوردستان پارچە پارچە بکات و بەعەرەبی بکات، لەلایەکی تریشەوە نەخشەی دیمۆگرافی کوردستان و عێراق بگۆڕێ، تا لەڕێیەوە بەشێك لە نەتەوەی کورد بکاتە عەرەب.[3]

ئەم سیاسەتە لە باشووری کوردستان سیاسەتێکی نوێ و کاتی نەبوو، بەڵکو مەبەست و ڕیشەی مێژووی درێژ خایەن و ستراتیژی خۆی

---

(١) ڕێباز: نرکەی کوردستان، ل٢٥.

(٢) مەلا بەختیار: س.پ ، ل٢٥٤.

(٣) ئەمین قادر مینە: ئەمنی ستراتیجی عێراق و سێکوچکەی بەعسیان: (تەرحیل، تەعریب، تەبعیس)، لەبڵاوکراوەکانی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان، چاپی دووەم، ١٩٩٩، ل٢٢٩.

هەبوو، لەپێناوی چەسپاندنی بۆچوون و تیۆرییە شۆڤینی یەکانی خۆیان، لەسەر دەست بەسەرداگرتنی بەرووبوم و سامانە سروشتیەکانی کوردستان و تواندنەوەی گەلەکەی لەناو گەلی عەرەبی سەردەستدا.(١)

لەگەڵ بەهێزبوونی تەیارە نەتەوە پەرستەکانی عەرەب و پاش ئەوەی توانی جێگەی خۆی لەسەر شانۆی سیاسی نێوچەکە بکاتەوە، دەبینین هەر لەسەرەتاوە جولاّنەوەی کوردیان بەکۆسپی بەردەمی یەکێتی عەرب داناوە، کوردیان بە بەشێك لە عەرەب و کوردستانیش بە بەشێك لە نیشتمانی عەرەب دادەنا، بۆیە بەربەرەکانی کورد و بزووتنەوەی نیشتمانی کوردستان و مافە نەتەوایەتی یەکەیان، لەرێگەی بەعەرەب کردنەوە گرتبووەبەر.(٢)

بۆیە ئەگەر چاوێك بەجوگرافیای کوردستان و مێژووی پێك هاتەکەی دابگێرین بەر لە ڕاپەڕین، دەبینین زۆر شێواندن و گۆڕان بەدی دەکرا، کە نەخشەی باشووری کوردستان و باری دیموگرافی و لایەنی ئابووری و کشتوکاڵ و سامانی ئاژەڵ و باغ و بێستان و سەرچاوەی ئاوو بیرو کانی و ناوچەدێهاتیەکان...تاد، زۆربەیان لە جێگەی خۆیان نەمانوو خاپوورکران.(٣)

---

(١) دەزگای ڕاگەیاندنی (ی.ن.ك): کەرکوك و سیاسەتی تەعریب، چاپخانەی شەهید ابراهیم عەزۆ، ئاياری-١٩٨٥، ل٢٩.

(٢) مەحمود مەلا عزەت: بازنەکانی ململانێ و ستراتیجی ئاسایشی نەتەوەی کورد، چاپخانەی ڕەنج، چاپی دووەم، سلێمانی، ١٩٩٩، ل٣٣، ٣٤.

(٣) مەحمود مەلا عزەت: س.پ، ل٧٣.

سیاسەتی بەعەرەب کردن سەرتاپای کوردستانی گرتبۆوە بێ جیاوازی، بۆیە شاری (هەولێر)یش وەك شارەکانی دیکەی کوردستان بێبەش نەبووە لەم سیاسەتە. بەجۆرێك سنووری ئەم پارێزگایە دووچاری ئەم سیاسەتە چەواشەیە بۆوەو زۆرێك لە زەویەکانی خەڵکی عەرەبی تێدا نیشتە جێ کران،[1] ئەم پرۆسەیەش لە ڕێگەی هێنانی خەڵکی خێڵەکی عەرەبی باشووری عێراق، بەهاندانو دەم چەورکردنو یارمەتی دانو خانو بەرە بۆدروست کردن ئەنجامدەدرا، پاش ئەوەی دەخرانە سەرکەڵکەڵەی ئەوەی بێن بۆ باشووری کوردستان، سەرەنجام جوتیارە کوردەکانی لە ڕەگو ریشە هەڵدەکەندوو لە ئۆردووگا زۆرەملێ یەکانی ژێر دەسەلاتی، کە بەدرێژایی ڕێگەو بانە سەرەکیەکان دروست کرابوون، نیشتەجێ دەکران.[2]

لە شاری هەولێر بێ ڕەوشتی دەزگاکانی (بەعسو ئەمن) گەیشتبوە ڕادەیکی وا کەکەس پێی قبوڵ نەدەکراو لەهەمان کاتدا بەعەرەب کردنیش بێکۆسپو تەگەرە بووە لەبەردەم بەعسیەکاندا.[3]

لەبەرئەوەی ئەم سیاسەتە زۆربەی شارەکانی کوردستانی گرتەوە، بۆیە دەتوانین بەعەرەب کردن بەیەکێك لە هۆکارەکانی دیکەی ڕاپەڕینی ئازاری ١٩٩١ دابنرێت.

٢-سیاسەتی بەبەعس کردن (التبعیس): حیزبی بەعس لە ناوەڕاستی چلەکانی سەدەی بیستەم، لەسوریا، لەبارودۆخێکی (ئابوری، سیاسی،

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ (کۆسرەت رەسوڵ عەلی)، سلێمانی ٢٩/١١/٢٠٠٢.

(٢) میدڵ ئیست ووچ: س.پ، ل١٠٠.

(٣) ڕێباز: نرکەی کوردستان، ل٢٧.

کۆمەڵایەتی، فەرهەنگی)ی دواکەوتودا جوڵانەوەیەکی نەتەوە پەرست بەناوی (جوڵانەوەی بەعسی عەرەب)و بەقۆستنەوەی ئەوبۆشاییە سیاسیو ئایدۆلۆژیەی ئەوسەردەم سەری هەڵداو، لە دەروازەیەکی نەتەوەپەرستانەی قاڵبو لەناوبۆتەی نازیزم دا هاتەکۆڕی ژیانی سیاسی عەرەبەوە، کە بۆیەکەم جار لەعێراقدا"١٩٦٣/٢/٨" بۆچەند مانگێك دەسەڵاتی گرتەدەستو پاشان بۆجاری دووەم لە "١٩٦٨/٧/١٧" بەپێ ی پلانێکی ئیمپریالیستیانە، دەسەڵاتی لە عێراق گرتەوە دەست،[1] تاراپەڕینی ١٩٩١ لەکوردستان جڵەوی ئەودەسەڵاتەی هەر بەدەستەوە بوو.

بەگرتنە دەستی دەسەڵات لەلایەن حزبی بەعس لە عێراقدا، گەلی عێراق بەگشتیو نەتەوەی کورد بەتایبەتی لە سەختترین ڕۆژانی (سیاسی-کۆمەڵایەتی) خۆیان دا دەژیان، چونکە هەڵگرتنی هەرجۆرە ئایدیایەك، جگە لەئایدیای بەعس قەدەغەو ئەنجامەکەشی گرتنو کوشتن بوو، کە بەعس بەگوێرەی ئەوسەرەتایە هەنگاوی هەڵدێناو دەیگوت: " ئەوەی لە گەڵم دانەبێ دژمە".[2]

هەربۆیە سەرجەم شارو شارۆچکەکانی کوردستان ڕووبەڕووی ئەم سیاسەتە بوونەتەوە، کە بە بەعسی کردنی هاووڵاتیان کارێکی ڕۆژانەی بەردەوام بووە، بۆنمونە زۆربەی خوێندکارانی کچو کوڕ

---

(١) ئەمین قادر مینە: س.پ ، ل٦٤-٦٦.

(٢) هـ.س، ل٧٥،٧٤.

لەخانەی مامۆستایان، یان لە پەیمانگاو کۆلێژەکان وەرنەدەگیرا ئەگەربە (واژۆ)یەك بە بەعسی بوونی خۆی نەسەلماندبوایە.(1)

دەبینین ڕژێمی بەعسی عێراق بەشێوەیەکی چڕوپڕ ئەم سیاسەتەی بەرامبەر بەکورد گرتبوەبەر، لەچوارچێوەی جێبەجێ کردنی ئەم سیاسەتە شاری (هەولێر)یش لێی بەدەر نەبوەو ڕژێم چەندین ڕێگای جیاجیای بەکارهێناوە بۆ بە بەعسی کردنی هاوولاّتیان لەم شارەو سەرجەم شارەکانی دیکەی کوردستان. بەشێوەیەکی گشتی ئەو ڕێگایانەی کە گیرابوونە بەر بۆ بە بەعسی کردنی کورد لە باشووری کوردستان، ئەمانەبوون:-

١-دامەزراندنی بەعسیەکان لەدامودەزگاکان.

٢-بە بەعسی کردنی خوێندکاران لە ناوەندەکانی خوێندن.

٣-بە بەعسی کردنی نەتەوەکان (کورد، تورکمان، ئاشووری،...هتد).

٤-دابەشکردنی گەڕەکەکان لەسەر بنەمایەکی حیزبیو بە بەعسی کردنی بە زۆر.(2)

پاش بێزار کردنی خەڵك لەڕێگەی ئەم سیاسەتەوە، دەتوانین بە بەعسی کردنیش بەیەکێك لە هۆکارەکانی دیکەی ئەم ڕاپەڕینە دابنێین.

٣-سیاسەتی جینۆساید بەرامبەر بە کورد: سیاسەتی جینۆساید (قڕکردنی بەکۆمەڵ)ی حکومەتی عێراق بەرامبەر بە نەتەوەی کورد،

---

(١) ڕێباز: نرکەی کوردستان، ل٢٧.

(٢) لەتیف فاتیح فەرەج: کوردو کەرکوك، پەیڤین (گۆڤار)، ژمارە(٢)، ئۆکتۆبەری١٩٩٧، ل٥٨،٥٧.

مێژوویەکی لەپێشینەی دوورو درێژی هەیە، بەڵام ئەوەی کە زیاتر کاریگەربوو لەسەر کورد پەلامارەکانی ساڵی (١٩٨٧-١٩٨٩) بوون، چونکە بەقوڵی ڕەگیان لە مێژووی نەتەوەی کورد لە باشووری کوردستاندا کوتاوە.[1] ئەم پەلامارانەش چەند خاسیەتێکی پێشێل کردنی مافەکانی مرۆڤیان لە خۆگرتبوو، کە ئەمانەن:-

أ-(**ئەنفال**):

ئەنفالەکان بەدناوترین‌و نەگریسترین پەڵەیە لە مێژووی ڕژێمی عێراق‌و حیزبی بەعس‌و خودی سەدام حسێن، هەروەها ئۆباڵێکی سیاسی‌و مرۆیی گەورەشە لەسەر شانی ئەو وولاتانەی ڕۆژهەلات‌و ڕۆژئاوا، کە لەبەر بەرژەوەند بازی خۆیان لەجەنگی ساردا، ڕژێمی عێراقیان پڕچەکی کوشندەی کیمیاوی کردو لەکاتی بەکارهێنانیشی دژی کورد، تاوانی بێدەنگیان هەڵبژارد، جگە لەوەی دەوڵەتانی عەرەبی (سوریاو لیبیای لێ دەربهاوین)، سەرجەم ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ، پشتیوانی سەدام بوون[2].

ئەنفال تەنیا پرۆسەی جینۆسایدکردنی کت‌و پڕی مرۆڤی کورد نەبوو، بەڵکو ئەزموونێکی (٣٠) ساڵەی بەرنامە بۆ دارێژراو بوو لەسەر نەخشەیەکی بەربلاّو بۆ لە ناوبردن‌و تواندنەوەی ڕەچەڵەکی کوردو گۆڕینی ڕەگەزی کورد بەعەرەب‌و شێواندنی جوگرافیا و دیمۆگرافی کوردستان، ئەم پرۆسەیە بەپێی هەل‌و مەرجە دژوارو تایبەتیەکانی

---

(١) مێدڵ ئیست ووٚچ: س.پ، ل٥٠.

(٢) حیکمەت محمد کریم (مەلا بەختیار): شۆڕشی کوردستان‌و گۆڕانکاریەکانی سەردەم (خەباتی شاخەکان یان ڕاپەڕینی شارەکان)، چاپی سێیەم، هەولێر-١٩٩٤، ل٢٥٣.

گــۆڕانی بەســـەر داهـــاتوەو بەچـــەندین تاکتیـــك و قۆنـــاغی جیـــاواز داتێپەڕیوە[1].

قۆنـــاغی یەکـــەمی ئەنفالـــەکان لـــەمانگی (٢/١٩٨٨) تامـــانگی (٣/١٩٨٨)و دووەمیـان لەمانگی (٤تـا٥ /١٩٨٨)و سێیەمیان لەمانگی (٥تا٨/١٩٨٨)و دوا قۆناغیش لەمانگی (٨) دەستی پێکردو لەمانگی (٩)دا کۆتایی پێهات[2].

پرۆسەی ئەنفال لەساڵی ١٩٨٨دا سەراپا ناوچە ئازادکراوەکانی گرتەوە، بەتایبەتی ئەوناوچانەی کەلەژێر دەسەڵاتی هێزی پێشمەرگەو شۆڕشـدابوون، کەناوچـەکانی (دۆڵـی جافایـەتی، شـارباژێر، مەرگـە، پشدەر، قـەرەداغ، تـەواوی گـەرمیان، شـارەزوور، هـەورامان، پێنجوێن، گۆپتەپەو عەسکەر، دەشتی هـەولێر، بالیسان، باڵەکایـەتی، بادینان)ی دەگرتـەوە، کەئـەم پرۆسـەیە گـەورە ترین و سـامناکترین شێوەی ئـەنفال بوو، لەهەمانکاتدا هێزی پێشمەرگە چی لەتوانا بوو بەرگری کرد، بـەڵام دەرەنجامەکـەی بێ سـەرو شوێن کردنـی (چارەکە ملیۆنێك) کـوردی لێ کەوتەوە[3].

هێرشـــە ســـەربازیەکانی ســـوپای عێـــراق کەڕاســـتەوخۆ بـــۆ وێرانکردنی گوندەکانی کوردستان و بێ سەرو شوێن کردنـی بەکۆمـەڵی دانیشتوانی ئەوگوندانەو تـاڵانکردنی مـاڵ و سامانیان ئاراستەکرابوو،

---

(١) عەبـــدوڵڵا کـــەریم مـــەحمود: ڕەشـــەبای ژەهـــرو ئـــەنفال، بـــەرگی یەکـــەم، لـەبڵاوکراوەکانی وەزارەتی ڕۆشنبیری سلێمانی، بەڕێوەبـەرێتی گشتی چاپ و بڵاوکردنەوە، ٢٠٠٢، ل٤.

(٢) کۆمەڵێك نوسەری کوردو بیانی: س.پ، ل٤١٠.

(٣) عەبدوڵڵا کەریم مەحمود: س.پ، ل١٠.

لەگەڵ کارەساتی (هۆلۆکۆست)[1]دا، بەڕەچاوکردنی جیاوازی لە ژمارەی قوربانیانی ئەو دوو ڕوو داوە گەورەیە، جیاوازیەکی ئەوتۆی نەبووە[2].

لەگەڵ ئەوەی کەپرۆسەی ئەنفال زۆربەی شارو شارۆچکەکانی کوردستانی گرتەوە، دەبینین پارێزگای (هەولێر)یش وەك سەرجەم ناوچەکانی تری کوردستان، بەدور نەبوە لەم پرۆسەیە، چونکە ئەم پارێزگایە دەوڵەمەندە بەسامانی کانزایی بەتایبەتی نەوت، کەنەوت کەوتۆتە خوارووی پارێزگاکە لەناحیەی (تەق تەق)ی سەر بەقەزای (کۆیە)، کاری ئەنفالیش بەپلەی یەکەم دانیشتوانی ئەم گوند نشینانەی گرتەوەو، سەرەنجام گوندەکانی سەر بەم پارێزگایە لەقەزای (کۆیە)و ناوچە دەشتاییەکانی دەوڵەمەند بەکانزاو ناوچە شوێنەواریەکان، یەك لەدوای یەك خاپورکراوو بەرپرۆسەی ئەنفال کەوتن[3]، دواتر

---

(١) (هۆلۆکۆست): ئەوقەتڵو عامەیە، نازییەکانی ئەڵمانیا بەسەرۆکایەتی (هیتلەر) دوای ئەوەی کەلە (٣٠کانوونی دووەمی ١٩٣٣) دەسەڵاتیان گرتە دەست، بەرامبەر بەجولەکەکانی وڵاتانی ئەورووپا ئەنجامیان دا، کە لەکاتی جەنگی دووەمی جیهانی لەژێر ڕکێفی ئەڵمانیادا بوون، ئەم پرۆسەیەش بەڕێگەی دەست نیشانکردن، کۆکردنەوە، ڕاگواستن، پاشان کوشتنو لەناوبردن، ئەنجام دەدرا، کە ئەنفالەکانیش هاوشێوەی ئەم کارەساتە بوون، (ستیفن برۆکفیلدو پۆل ئە. لیڤن، بۆنەوەکانتانی بگێڕنەوە،(دەربارەی ئەو هۆلۆکۆستەیە کە لە ئەورووپای ١٩٣٣–١٩٤٥دا ڕوویداوە)، و.ئیبراهیم خ.ئەحمەد، لە بڵاوکراوەکانی دەزگای چاپو پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠٢، ل١٧–٧٨).

(٢) زیاد عبدالرحمن: تونی مەرگ (هێرشەکانی ئەنفال لە بەڵگەنامەکانی ڕژێم دا)، تەورێز، ١٩٩٥، ل٣.

(٣) م. محمد عبدالله عومەر: ئەنفالی پارێزگای هەولێر (هۆکارو دەرئەنجام)، سەنتەری برایەتی (گۆڤار)، ژمارە (٢٤)، هاوینی ٢٠٠٢، ل٢٩٤،٢٩٣.

هێرشەکانی ئەنفال بەردەوام بوو بۆسەر ناوچەکانی هەولێر تابە (عملیات خاتمە الانفال) لەڕۆژی ٢٦/ئابی/١٩٨٨لە بادینان تەواو بوو[١].

بۆیە دەبینین ئەنجامی ئەم کردارانەی ڕژێمی عێراق، (١٨٢) هەزار کوردی لەنێرو مێ کۆکردەوە کەتەمەنیان لەنێوان (١٢-١٨) ساڵان دابوون، لەناوچەو گوندە جۆر بەجۆرەکانی کوردستان، پاش ئەوەی کۆیان کردنەوەو باریان کردن لەبار هەڵگری گەورە، دواتر بردیانن بۆبیابانەکانی خواروی عێراقو، بلدۆزەر چەندین چاڵی گەورەیان بۆ هەڵکەندنو سەرجەمیان تێدا زیندە بەچاڵکردن[٢].

<u>ب- بەکارهێنانی چەکی کیمیایی:</u>

یەکەم هێرشی کیمیاوی نەخشە بۆکێشراو لە ١٩٨٧/٤/١٥ ئەنجامدرا، بەڵام دۆکۆمێنتو سەرچاوە کوردیەکان هاوباوەڕن لەوەدا کە لەشکری عێراق بۆیەکەم جار لەناوەندی مانگی چواری ١٩٨٧دا چەکی کیمیاوی بەکارهێناوە[٣]، پاشان لە ١٩٨٧/٤/١٦ بۆچەند کاتژمێرێك زیاتر بە چەکی کیمیایی بۆردومانی گوندەکانی (شێخ وەسانانی دۆڵی بالیسان)ی سەر بەهەرێمی هەولێری کردووەو، زیاتر لە (٣٠٠)هاووڵاتی ژنو منداڵو پیر، شەهیدو بریندار بووینە[٤].

---

(١) نەوشیروان مستەفا ئەمین: خولانەوە لەناو بازنەدا، دیوی ناوەوەی ڕوداوەکانی کوردستانی عێراق ١٩٨٤-١٩٨٨، چاپی دووەم، سلێمانی، ١٩٩٩، ل١٥٢.

(٢) جواد ملا: م.س، ل٩٥،٩٤.

(٣) کۆمەڵێك نوسەری کوردو بیانی: س.پ، ل٤١٠،٤٠٩.

(٤) عەبدوڵلا کەریم مەحمود: س.پ، ل٧.

بەڵام گەورەترین کارەسات بەهۆی چەکی کیمیایی لەشارۆچکەی هەڵەبجە ڕوویدا، کەکاتێك گەرمەی شەڕی نێوان عێراق-ئێران بوو، ئێران لەزۆرلاوە بەشێوەیەکی پەرش و بڵاو هێرش و پەلامارەکانی بۆسەر ناوچەکانی (کوردستانی باشوور)دەست پێکردبوو، تادواجار بەهاوکاری هێزی پێشمەرگەو لەڕوو بەڕوو بوونەوەی شەڕێکی گەورە بەرامبەر بەعێراق، کەتیایدا لە ٨٠٪ هێزەکانی عێراق کوژران و ئەوانی تریش بەدیل گیران، دەستیان بەسەر شارۆچکەی هەڵەبجەدا گرت. بەم ڕووداوەش ڕژێمی بەعس بەبۆمبارانکردنی هەڵەبجە لە ١٦و١٩٨٨/٣/١٧ بەگازی کیمیایی وەڵامی ئێران و دانیشتوانی هەڵەبجەی دایەوەو، سەرەنجام (٥) هەزار هاووڵاتی کورد لەناوچوون[١].

پەلاماری کیمیایی بۆسەر هەڵەبجە نوقڵانە لێ دەری سیاسەتی لەوەو پاشی ئەنفال بوو، کەلەو هەشت قۆناغەی پەلامارە سەربازییەکەدا ئەم چەکە قەدەغانە دژ بەگوندەکانی کوردستان بەکار دەهات، بەڕادەیەکی وا کەدانیشتوانیان بتۆقێنێ و ئەوەی لە هەڵەبجەدا ڕووی دا وەبیری بێنێتەوە، لەگەڵ ئەوەی کەوا هەڵەبجە بەشێك نەبوو لە ئەنفال، بەڵام بەگەورەترین کاری دڕندەیی جەنگ دەژمێردرێت دژ بە کورد.[٢]

ج- وێران کردنی گوندەکانی کوردستان:

لەناوەڕاستی هەفتاکانەوە، واتە بەر لەهاتنە پێشەوەی بیرۆکەی ئەنفال، حکومەتی عێراقی پلانی تێك دانی گوندەکانی کوردستانی

---

(١) کریس کۆچێرا: س.پ، ل٨٤.

(٢) میدڵ ئیست وۆچ: س.پ، ل٢١٤.

بەپێی ڕێبازو قۆناغی جیاجیا، دارِشتبوو. یەکێك لە قۆناغەکانی تێك دانی گوندەکان بۆ پاش سالّی ١٩٧٤ دەگەڕێتەوە، بەتایبەتی پاش سازکردنی چەند کۆنگرەیەکی کشتوکالّی لەلایەن دەزگا پەیوەندیدارەکانی حکومەتی عێراق،کەتیایدا پلانی ڕاگواستنی گوندنشینەکانی خستەناو چوار چێوەیەکی (زانستی)یەوە بۆجێ بەجێ کردنی ئەم پلانەی کەپێ یان دەگوت (اصلاح زراعی)[1].

حکومەتی عێراق لە ژێر ئەم پلانەدا، سەرەتا سەدەها گوندی بەناو (هاوچەرخ)و(سۆسیالیستی)و(زانستی)، لەسەرانسەری عێراق دا دروست کرد، هەر لەچوار چێوەی ئەم پلانەدا، چەندەها گوند لە باکورو ناوەڕاستو باشووری عێراق دا خاپورکرانو لەجێگایاندا ئۆردوگای زۆرەملێ دروست کران[2].

بۆیە دەبینین لەنێوان سالأنی ١٩٧٤-١٩٧٩ ژمارەی ئەوگوندانەی خاپورکران، گەیشتە (٧٤٢) گوند کە زۆربەیان کەوتبونە ناوچە سنوریەکانی (بالّەك، چۆمان، مێرگەسور، ناودەشت، زاخۆ، گۆرەتو، مەیدان، شێروان، گرمگ، خورمالّ، خانەقینو بیارە)[3].

---

(١) د.ئازاد شێخانی: ئەنفال لەناو چوارچێوەی قۆناغەکانی دروستکردنی ئۆردوگا زۆرە ملێ یەکاندا، سەنتەری برایەتی (گۆڤار)، ژمارە (٢٤)، هاوینی ٢٠٠٢، ل٤٣٧.

(٢) د.خليل اسماعيل: انماط الاستطيان الريفي في العراق، بغداد، مطبعة الحوادث، ١٩٨٢، ص٣٦.

(٣) سليمان عبدالله اسماعيل: تهجير المستوطنات الريفية في اقليم كوردستان العراق، گولان العربي (مجلة)، العدد(٣٩)، ئابی ١٩٩٩، ص٥٧.

پاش باڵادەست بوونی میلیتاریانەی ڕژێمی دیکتاتۆری بەغدا، سەرجەم کاولکاریو کارەساتی تراژیدی سەیرو سەمەرەی بەدوای خۆی داهێناو زیاتر لە (٤٠٠٠) هەزار گوند خاپورکران، بەمەش سەرجەم ناوچە گوندنشینەکان خاپورکرانو چیاو گردۆلکەکان کرابوونە پایەگای سەربازیو مین ڕێژ کرابوون[١].

ئەم سیاسەتە لەهەموو جێگەیەکی کوردستاندا پیادە دەکراو، بەمەش کوردستان ببوە تاقیگەی جێ بەجێ کردنی بیرو ئایدۆلۆژیاکانی حزبی بەعس[٢].

د- گرتنو لە سێدارەدانی بەکۆمەڵ:

یەکێ لەسیاسەتەکانی تری حیزبی بەعس کە بەرامبەر بە نەتەوەی کورد پیادەی دەکرد، گرتنو لەسێدارەدانی بەکۆمەڵ بوو. بۆیە دەبینین ئەم ڕژێمە بەشێوەیەکی هەڕەمەکی هەڵدەستا بەگرتنی گوندنشینەکان لەناوچە (قەدەغەکراوەکان)، لەگەڵ ئەوەشدا ئەم ناوچانە زێدی باب و باپیرانی خۆیان بوون، کەتیایدا لەسێدارەدانی بەکۆمەڵو بێ سەرو شوێن کردنی دەیان هەزار خەڵکی بێ تاوانی ئەنجام دەدا، کەزۆرجار ژمارەیەکی زۆر ئافرەتو منداڵی لەخۆدەگرت، جاری واش هەبوو کۆمەڵ کوژی بەرامبەر تەواوی دانیشتوانی گوندێك ئەنجام دەدرا(٣).

---

(١) ف.رەش: خوێندنەوەی سیاسی لە نێوگرەوی ئەگەرەکاندا، هەڵوێستی نیشتمانی (گۆڤار)، ژمارە(٥)، ئایاری ٢٠٠٠، ل٤٥،٤٤.

(٢) ئەمین قادر مینە: س.پ، ل٧٥.

(٣) میدڵ ئیست وۆچ: س.پ، ل٤٩،٤٨.

بەشێوەیەکی گشتی ئەم سیاسەتە لەشارەکانی هەولێرو دهۆك‌و سلێمانی، پیادە دەکراو بەهەزاران کەس لە سێدارە دەدران‌و بەهەزارانیش لە گرتوو خانەکان دا چاوەڕوانی چارەنوسی نادیاریان دەکرد(١).

زەبرو زەنگی ڕژێم بەرامبەر بەخەڵکی کوردستان گەیشتە ڕادەیەك، تەنانەت کە ئەم زەبرو زەنگ‌و ترسە لەسەر دەروونی پیاوانی ڕژێم‌و ئەڵقە لە گوێیەکانیشی ڕەنگ بداتەوە، چونکە هیچ کەسێك نەمابوو کەسێکی یان ناسیاوێکی بەدەستی ڕژێم نەکوژرابێت یان زوڵمی دەرهەق نەکرابێت، بۆیە خەڵك کەوتە ناڕازی دەربڕین‌و چیتر ئەم ڕژێمە قبوڵ نەکەن(٢).

لەلایەکی ترەوە حکومەتی عێراقی پشتیوانی گەورەی هەبوو لەلایەن دەوڵەتانی ناوچەکەو جیهانەوە، هێزێکی بەهێزی هەبوو کە پێك هاتبوو لە (٤٠) فرقەی سەربازی‌و زیاتر لە (١٧٠) فەوجی خەفیفە، و بەهەزاران تانك‌و تۆپخانەی هەبوو(٣).

نەوشیروان مستەفا لەباسی ئەو ڕۆژگارانەی ئەوسەردەم نوسیوویێتی:" هێرشەکانی ئەنفال‌و بەدوای ئەوەدا گرتنی هەموو بارەگا گرنگەکانی ی.ن.ك‌و ئینجا داگیرکردنی هەموو کوردستانی عێراق‌و گیران‌و بزرکردنی دەیان هەزار کەس لە دانیشتوانی ناوچە ئازادەکان‌و وێرانکردنی هەموو دێهاتی کوردستان، کارەساتێکی

---

(١) ف.رەش: س.پ، ل٤٥.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەڵ (مەلا قادر)، سلێمانی ٢٠٠٣/١/١١.

(٣) چاوپێکەوتن لەگەڵ (کۆسرەت رسول عەلی)، سلێمانی ٢٠٠٢/١١/٢٩.

نەتەوەیی بەسەر کورد دا هێنا، بەمەش کوردستان بوو بەزیندانێکی تەنگو کورد بەگەلێکی دیل"(١).

لەگەڵ هەموو ئەو کارەساتانەدا، خەڵکی کوردستان ئیرادەی هەربەهێز بوو، هێزی پێشمەرگە لە گورز وەشاندن نەکەوت بەرامبەر بە ڕژێم، پێش ئەنفالەکان گەورەترین چالاکی هێزی پێشمەرگە بەسەر کردایەتی ی.ن.ك، بەرامبەر بە حکومەتی عێراقی ئەنجامدرا، کە گرتنی (سەری ڕش) بوو لە (١٩٨٨/١/٢٦) توانیان زەرەرو زیانێکی زۆر بە دوژمن بگەیەننو (٢٥٠٠) کلانشیکۆف دەست بەسەر دابگرن، کە بۆیەکەم جاربوو لە مێژووی بزووتنەوەی کوردایەتی دا، هێزی پێشمەرگە بتوانێت لە چالاکیەکدا زەبرێکی ئاوا کوشندە بە دوژمن بگەیەنێت(٢). بەقسەی مسعود بارزانی ئەو جەنگەی کە لەڕۆژی ١٩ی تموز تا ٥ی ئەیلول لە ناوچەی خواکورك لە باشوری سنوری هاوبەشی ئێران- عێراق و تورکیا ڕووی دا، یەکێك بوو لە گەورەترین داستانەکانی مێژووی بەرگری کورد، پێشمەرگەکان سەرەڕای بەکارهێنانی گازی کیمیایی لە بەرامبەریاندا نیشانیاندا کەلەم ٤٨ ڕۆژەدا (١٩تموز-٥ئەیلول)، تەنها جەنگی کەنداوی نێوان ئێران-عێراق نەبووە، بەڵکو جەنگێکی دیکە بەناوی جەنگی کوردستان هەبووە(٣).

ئەگەر جاروباریش ئاکامی خۆپیشاندانو ڕاپەڕینی ئەمو ئەو شاری کوردستان، هەوڵدرابێ جەماوەری شارەکان هانی شێوەکانی

---

(١) نەوشیروان مستەفا امین: س.پ، ل١٥٣.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەڵ (کۆسرەت رسول علی)، سلێمانی ٢٠٠٢/١١/٢٩.

(٣) کریس کۆچێرا: س.پ، ل٨٦،٨٧.

دیکەی خەبات بدرێن، بەڵام لەبەرئەوەی خەباتی چەکداری کرابووە ستراتیژو سوننەتی ڕزگاری کوردو جەماوەر، بەگیانی پشت بەستن بەم ستراتیژە گۆش دەکراو ئومێدی هەرە گەورەیان سەرکەوتنی خەباتی چەکداری بوو، هاوشانی بەردەوامی جەنگی ناوخۆ لەکاتی خۆپیشاندان و ڕاپەڕینەکانی سالانی ١٩٨٢-١٩٨٦دا نەتوانرا خرۆشانی جەماوەری شارەکان پەرەپێبدرێ و ستراتیژێکی نوێ بۆ گەلەکە گەڵاڵە بکرێ، سوور بوون لەسەر ستراتیژی چەکداری و لەناو خەباتی چەکداریشدا سووربوون لەجەنگی ناوخۆ، سالانی زێڕین لەکیس دران و هەڵکەوتی کەم وێنە لەمێژووی ڕاپەڕینە چەکدارەکانی کوردستان بەفیڕۆ چوون(١).

بەم جۆرە باری کوردستان وای لێهات کە جێگەی هیچ جۆرە بەرخودانێکی تێدا نەبێتەوە، نە بەچەکداری و نەنا چەکداری، لە کۆتاییەکانی ١٩٨٨دا سەرکردایەتی کورد بەو پێشمەرگانەوە کە ڕزگاریان ببوو، ناچار سنوریان بڕی و خۆیان بەئێران و سوریاداکرد، دەرگاش بۆ بەغدا خرایەسەرپشت کەبەشێنەیی پلانەکانی (ئاسایشی ستراتیجی) سەر سنورەکان ئەنجامبدات(٢)، بەم شێوەیە هێزی پێشمەرگە لەخاکی کوردستان نەمان، تەنیا چەند مەفرەزەیەکی پێشمەرگە، لەشێوەی پارتیزانی لەناوچە جیا جیا کانی کوردستان مابۆوە(٣). ئەمەش کۆتایی قۆناغێك بوو، قۆناغی خەباتی چەکداری

---

(١) مەلا بەختیار: س.پ، ل٢٥٥.

(٢) کۆمەڵێك نوسەری کوردو بیانی: س.پ، ل٤١١.

(٣) چاوپێکەوتن لەگەڵ (ڕەهبەر سەید برایم)، سلێمانی ٢٠٠٢/١١/٢٤.

سیاسسی لە شاخەکانی باشووری کوردستاندا، بەڵام کۆتاییەکی زۆر تراژیدی(١).

بەڵام دوای ئەو هەموو کارەساتانە، جارێکی دیکە پارتە سیاسیە کوردستانیەکان چەند هەنگاوێکی گرنگی سیاسییان هەڵێنا وەك بەرنامەی کاری سیاسیی خۆیان و لە هەمان کاتیشدا وەك ئامادە باشیەك بۆ هەر گۆڕانێکی گەورەی سیاسیی کە بەسەر حکومەتی عێراقی دابێت، ئەم هەنگاوانەش دەکرێت گرنگترینیان بەم شێوەیە بخەینەڕوو:

١- یەکگرتنەوەی پارتە کوردیەکان لەیەك بەرەدا:

یەکگرتن و یەك دەنگی پارتە کوردیەکان لەکۆتایی هەشتاکاندا، بە هۆکارێکی دیکەی گرنگ دادەنرێت بۆ ڕاپەڕینی بەهاری ١٩٩١. بۆیە دەبینین پارت و ڕێکخراوە سیاسیەکانی کوردستان لەناوەڕاستی هەشتاکاندا، هەوڵی لێك نزیك بوونەوەیان لەگەڵ یەکتری دا، کە زۆر دانیشتنی دوولایەن لەنێوان (ی.ن.ك) و حیزبی سۆسیالیستی کوردستان و پاسۆك و پاشان پارتی دیموکراتی گەل (سامی عبدالرحمن)، لەبەهاری ١٩٨٦ بەمەبەستی بەدیهێنانی زەمینەیەکی گونجاو ئەنجام درا، دواتریش لەکۆتایی ساڵی ١٩٨٦ دیدارێك لەنێوان مام جەلال و ئیدریس بارزانی هەربۆ ئەم مەبەستە پێك هات، پاشان لەساڵی ١٩٨٧ بۆنزیك بوونەوە لەیەکتری کۆبوونەوەیەك لەنێوان (پ.د.ك) و پارتی سۆسیالیستی کوردستان (ڕەسوڵ مامەند) و پاسۆك،

(١) نەوشیروان مستەفا امین: س.پ، ل١٥٣.

لەسەرکردایەتی پارتی لەڕاژانی خاکی ئێران ئەنجام درا(١). ئامانجی هەموو ئەم کۆبوونەوانە بۆیەك دەنگی نێوانیان بوو بەرامبەر بەڕژێمی بەغدا.

سەرجەمی ئەم کۆبوونەوانەی کەباسکران بۆیەك دەنگی پارتە کوردیەکان، حزبی شیوعی عێراقی بەشداری تێدا نەکرد، لەهەمان کاتدا ئەوەشی ڕاگەیاند کەدژی ئەم کۆبوونەوانە نی یە، تادواجار لەناوەڕاستی ١٩٨٧ لەبارەگای (یەکێتی) نزیك سەردەشتی خاکی ئێران کۆبوونەوەیەك ئەنجام درا، کە ئەمجارەیان نوێنەرێکی حزبی شیوعی عێراقی (د. رحیم عەجینە) بەشدار بوو، پاشان بەشدار بوان لە سەر پێویستی پێك هێنانی بەرەیەك لە پارتەکانی کوردستان پێك هاتن(٢).

بەم شێوەیە بەرەی کوردستانی لە ١٩٨٧/٥/٧دا پێك هاتو ئەندامانی جگە لە (ی.ن.ك)و(پ.د.ك)، بریتی بوون لە (سۆسیالیست)و(پاسۆك)و(پارتی گەل)و(حزبی شیوعی عێراق- لقی کوردستان)و پاشان لەساڵی ١٩٩٠ دوو حزبی تریش هاتنە ناو ئەم بەرەیەوە، کەئەوانیش (حزبی زەحمەتکێشانی کوردستان)و(جوڵانەوەی دیموکراتی ئاشووری) بوون.

دوای پێك هێنانی بەرە بەرنامەیەکی کاریان داناو کەتیایدا بەرەی کوردستانی بڕیاری دا بەدوو هێڵی هاوسەنگ جوڵەبکات بەم شێوەیە: هێڵی یەکەمیان: هەوڵدان بۆ کردنەوەی کەناڵی پەیوەندی لەگەڵ

(١) کریس کۆچێرا: س.پ، ل٨٠.

(٢) هـ.س، ل٨٠.

سەرکردایەتی ڕژێمی دەسەلاتدار لەبەغدا، ئەوەش بەناردنی وەفدێکی بەرە بۆ (تونس) بەسەرۆکایەتی (د. محمود عوسمان)، بۆ ئەوەی لەوێوە کەناڵی پەیوەندی لەگەڵ بەغدا بکەنەوە(١)، بەلام هەوڵەکانیان سەری نەگرت چونکە ڕژێمی بەغدا لەلایەن خۆیەوە لەسالانی (١٩٨٩و١٩٩٠) خۆی ئەوەندە پێ بەهێز بوو، کەپەیام بۆ هەموو سەرکردەکانی ئۆ پۆ زسیۆن بەکوردەکانیشەوە، بنێرێو داوایان لێ بکات کە بگەڕێنەوە ڕیزەکانی بەرەی نیشتمانی(٢).

هەرچەندە (مام جەلال) پێ ی وابووە کەشەڕ ڕوودەداتو سەدام حسین پاشەکشە ناکاتو گفتوگۆ لەگەڵی داسوودی نیە، چونکە پاش ئەوەی لە (تونس) چاویان بە (حکم بلعاوی) کەوتووە، بەڵێنی پێداون کەبچێت بۆ بەغداو لەڕێگەی (سبعاوی) برای سەدام حسین (سەرۆکی مخابەراتی گشتی بۆ ئەو کاتە)، پێشنیاری گفتو گۆیان بۆ بکات لەگەڵ ڕژێم، بەلام مام جەلال ئامارە بۆ ئەوە دەکات کەگوێ بیستی هیچ وەلامێك نەبووینەوەو شەڕ ڕووی داو عێراق دۆڕا(٣).

بەلام هێڵی دووەم: بەشداری کردن بوو لەو هەولانەی کە گروپەکانی ئۆپۆزسیۆنی عێراقی دەستیان پێ کردبوو بۆ گەیشتن بەدارشتنی کاری هاوبەش، کە بەپێك هێنانی لیژنەی کاری هاوبەش کۆتایی پێ هاتو لە ١٩٩٠/١٢/٢٧ بەیانی دامەزراندنی دەرچوو،

---

(١) صلاح الخرسان: التيارات السياسية في الكردستان العراق، قراة فى ملفات الحركات والاحزاب الكردية فى العراق ١٩٤٦-٢٠٠١، مؤسة البلاغ للطباعة والنشر والتوزيع، الطبعة الاولى، ٢٠٠١، ص٥٢٤.

(٢) كۆمەڵێك نوسەری كوردو بیانی: س.پ، ل٤١٥.

(٣) صلاح الخرسان: م.س، ص٥٢٤.

کەناوەڕۆکەکەی تێکۆشان بوو بۆ جێبەجێ کردنی کۆمەڵێك ئامانج، لەوانە: (هەڵوەشاندنەوەی سیاسەتی جیاکاری نەتەوەیی و نەهێشتنی پاشماوە سیاسی و دیمۆگرافیەکانی دانیشتوان، بۆ هەوڵدان بۆ گۆڕینی واقیعی نەتەوەیی و مێژوویی ناوچەی کوردستانی عێراق، وەچارەسەر کردنی کێشەی کورد بەشێوەیەکی ڕاست و پێ دانی مافە نەتەوەیی و سیاسیە ڕەواکانیان لە ڕێگای جێ بەجێ کردن و گەشەپێدانی بەندەکانی ڕێك کەوتن نامەی، (١١/٣/١٩٧٠) وەکوخۆی، ئەوەی کەگەلی عێراق سەپاندی لەچوارچێوەی یەکێتی نەتەوەیی عێراقی دا، وەبۆ چەسپاندنی برایەتی عەرەب و کورد، وەمسۆگەر کردنی مافە ڕۆشنبیری و کارگێڕیەکانی کەمەنەتەوەکان وەك تورکمان و ئاشووری و....هتد(١).

بەم شێوەیە دەبینین پارت و ڕێکخراوە سیاسیەکانی کوردستان ڕۆڵیان هەبووە لەهاندانی کۆمەلأنی خەڵك بۆ ڕاپەڕین، لە ڕێگەی دەزگاکانی ڕاگەیاندن و دروستکردنی شانەی چەکدارو هەڵگەڕانەوەی تێکڕای ڕۆڵەکانی کوردستان لە چەکدارەکانی فەوجەکان و گەڕانەوەیان بۆ کۆڕی خەبات و تێ کۆشانی کوردایەتی، ئەمەش لەڕێگەی دەرکردنی لێبوردنێك بەناوی (ئاشتبونەوەی گشتی) لەلایەن بەرەی کوردستانیەوە بۆ چەکدارەکانی فەوجەکان و مستەشارەکان و سەرجەم پیاوانی ڕژێم، کە ڕۆڵی گەورەی بینی بۆیەك ڕیزی گەلی کورد بۆ ڕاپەڕین(٢).

---

(١) صلاح الخرسان: م.س ، ص٥٢٥،٥٢٤.

(٢) چاوپێکەوتن لە گەڵ (ڕەهبەر سەید برایم)، سلێمانی ٤/١١/٢٠٠٢.

بۆیە دەتوانین بڵێین کە (بەرەی کوردستانی) ڕۆڵی سەرەکی بینی لەیەك ڕیزی پارتە کوردیەکانو ڕووبەڕوو بوونەوەیان بۆ ڕووداوو پێش هاتەکان، چونکە ئەو خۆڕاگرتنەی (بەرەی کوردستانی) ئەگەر قازانجی سیاسی ئەوەی تێدا نەبوو ڕژێم ئاوڕی مفاوەزاتیان لێ بداتەوە، ئەم قازانج نەکردنە نەك بەزیان نەگەڕایەوە بەڵکو بەڕاستی بوو بە گەورەترین قازانجو، دوای داگیرکردنی کوێت بەرەی کوردستانی بەهۆی ڕاپەڕینەوە کردی(١).

٢- گرنگی دان بە ڕاگەیاندن:

پێش ڕاپەڕینو لە کاتی چەخماخەی بەرپابوونی ڕاپەڕینی ئازاری ١٩٩١زدا، ڕاگەیاندنی کوردی ڕۆڵی گرنگی بینی بۆ جۆشدانی جەماوەرو هۆشیار کردنەوەی خەڵك بۆ هەستان بەبەرپاکردنی ڕاپەڕین. بۆ ئەم مەبەستەش (ڕادیۆی) پارتو ڕێکخراوە سیاسیەکانی کوردستان ڕۆڵی گرنگیان بینیو لەسەرووی هەمووشیانەوە ڕادیۆی (دەنگی گەلی کوردستان)و ڕادیۆی (دەنگی کورستانی عێراق) بوون.

لێرەدا هەوڵدەدەین ڕۆڵی هەریەکە لەم دوو ڕادیۆیە بخەینە ڕوو:-

أ- ڕادیۆی دەنگی گەلی کوردستان(٢):

ڕادیۆی (ی.ن.ك) بوو ڕۆڵی سەرەکیو بەرچاوی بینی لە ڕاپەڕینی ١٩٩١، چونکە بەچەند ڕۆژێك بەر لە ڕاپەڕین کاری ئامادەباشی بۆ ئەم

---

(١) مەلا بەختیار: س.پ، ل٢٦٦.

(٢) بۆ مێژووی سەرەتای دامەزراندنی ئەم ڕادیۆیە، بڕوانە: (د.خدر مەعسووم: دامەزراندنی ڕادیۆی دەنگی گەلی کوردستان، کوردستانی نوێ (ڕۆژنامە)، ژمارە (٥٢)، چاپی دەرەوە، هەینی ٢٢ی ئایاری ١٩٩٨، ل٥).

مەبەستە بۆ کرابوو، بەتایبەتی کاتێك لە ١٩٩١/٢/١٧دا (نەوشیروان مستەفا ئەمین) لە قاسمەڕەش ڕێنمایی دەرکرد بۆ نوسینگەی ناوەندی ڕاگەیاندنی (ی.ن.ك) بەوەستاندنی هەموو بلاٌوکراوەو چالاٌکیەکانی تر، وەپێك هێنانی کادیر بۆ (ڕادیۆی گەڕۆك*) لە سەر شەپۆلی (٤١م) کاربکاتو، بگوازرێتەوە نێوچەی زەلٌیٚ لەناوخاکی عێراق، کەشان بەشانی ڕادیۆی جێگیری (یەکێتی) کە لەشاری سەقزی ئێران لە سەر شەپۆلی (٧٥م) بوو کاربکات، بۆیە دەبینین ڕادیۆ گەڕۆکەکە دەستی کرد بە بانگەوازەکانی بەهەردوو زمانی کوردیو عەربی پاش جێگیر بوونی لە (زەلٌیٚ)، لەبەرنامەکانی دا بانگەوازی هاولاٌتیانی دەکرد بۆڕاپەڕین دژی ڕژێمی دەسەلاٌتدار، هەروەها ئەم بانگەوازانە سوپاو سوپای میللیو فەوجەکانی بەرگری نیشتمانی (جاش)و دەزگاکانی ئاسایشی دەگرتەوە(١).

دەنگی گەلی کوردستان ڕۆلٌی گرنگی بینی لەبەیەك گەیشتنەوەی هێزەکانی پێشمەرگەو ئاگادارکردنەوەیان لەیەکتری، چونکە ئەو سەردەم هێزی پێشمەرگە جیهازی بێتەلی کەم بوو، هەروەها ڕۆلٌی باشی گێڕا بۆشانە چەکدارەکانی ناوشارو ئاگادار کردنەوەیان

* (ڕادیۆی گەڕۆك): ی.ن.ك دووڕادیۆی هەبوو، ڕادیۆیەکیان لە سەقز بو، ئەوی تریشیان گەڕۆك بوو لەزەلٌیٚ کاری دەکرد، پیٚ ی دەگوترا (ڕادیۆی ڕاپەڕین)، چونکە بۆ ئەم مەبەستە دامەزرابوو پێش ڕاپەڕینو تەوجیهی شانە نهێنیەکانی ناوشاری دەکرد بەچ شێوەیەك کاربکەن، ئەوانەی لەم ڕادیۆیە کاریان دەکرد، بریتی بوون لە: عباس بدری، ئازاد چالاٌك، شوان کەریم کابان، م.محسنو م.عبدالرحمن، چاوپێکەوتن لەگەلٌ (نەوشیروان مستەفا ئەمین)، سلێمانی ٢٠٠٣/١/١٨.

(١) صلاح الخرسان: م.س، ص٥٢٥.

لەڕاسپاردەکانی سەرکردایەتی، پاشان ڕۆڵی زۆر کاریگەری بینی لە جۆشدانی جەماوەر بۆڕاپەڕین(١)، چونکە کەناوچەیەك ئازاد دەکرا یەك سەرو ڕاستەوخۆ هەواڵەکەی دەگەیاندە جەماوەرو، بەمەش خەڵکی هاندەدا بۆ ڕاپەڕین لەناوچەیەکی تر، بۆیە دەبینین ئەم ڕادیۆیە ڕۆڵی بەرچاوی بینی لەگەیاندنی ڕاپەڕینی ناوچەیەك بەخەڵکی ناوچەیەکی دیکە(٢).

ب- ڕادیۆی دەنگی کوردستانی عێراق:

دەنگی کوردستانی عێراق کە ڕادیۆی (پ.د.ك) بوو، لەساڵانی پێش ڕاپەڕین ڕۆڵی بەرچاوی بینی لەپیشاندانی زوڵم و ستەمەکانی ڕژێمی بەعس، کە بەرامبەر بەگەلی کورد ئەنجامی دەدا، ئەمەش بەشێوەی پێش کەش کردنی بەرنامەو خوێندنەوەی ووتارو خستنەڕووی تاوانەکانی ڕژێم دەرهەق بەگەلی کورد، لەڕێگای ئەم ڕادیۆیەوە ئەنجام دەدرا. هەروەها لەکاتی ڕاپەڕینیش بەرنامەی تایبەتی هەبوو بۆ ئەو ڕۆژە مێژووییەو هانی خەڵك و جەماوەری کوردستانی دەدا بۆ هەڵسان بەڕاپەڕین(٣).

---

(١) چاوپێکەوتن لە گەڵ (سەفین مەلا قەرە)، ڕانیە ٢٠٠٢/١٢/٣.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەڵ (مەلا بەختیار)، سلێمانی ٢٠٠٢/١١/٢٦.

(٣) گوێندەی ئێزگەی دەنگی کوردستان بارزان مەلا خالید، برایەتی (ڕۆژنامە)، هەینی ١٩٩٤/٣/١١، ژمارە (١٨٩٤)، ل٢.

بۆ یەکاتێك بارودۆخی ڕاپەڕین هاتەکایەوە، ڕادیۆی دەنگی گەلی کوردستان سەرکەوتووترین ڕۆڵی بینی و پاشان ڕادیۆی کوردستانی عێراق شان بەشانی ئەو، کوردستانیان سەراپا خرۆشاند(١).

دەتوانین بڵێین کەڕادیۆی (دەنگی کوردستانی عێراق) لەڕۆژانی ڕاپەڕین، ڕۆڵێکی کەمتری بینی لە بەرامبەر ڕادیۆی (دەنگی گەلی کوردستان)، چونکە چەند هۆکارێکی (دەرەکی و ناوەکی) وایانکرد کە ئەم ڕادیۆیە، زیاتر لەهەموو ڕادیۆکانی تری ئۆپۆزسیۆنی عێراقی بەگشتی و ڕادیۆی پارتەکانی ناوبەرەی کوردستانی بەتایبەتی، ڕۆڵی سەرەکی ببینێت بۆ ڕاپەڕین. ئەوهۆکارە دەرەکی یانەی کە وایانکرد ئەم ڕادیۆیە، ڕۆڵی سەرەکی و گرنگ ببینێت لە ڕاپەڕین، ئەمانەن:

١-گەلی کورد تینوی ئەوە بوو کەگوێ لەم دەنگە بگرێ، چونکە دەنگی شۆڕشگێڕانەی کوردستان و پێشمەرگە بوو بەمانا ڕەسەنەکەی.

٢-نەبوونی باوەڕ بەڕادیۆی عێراق بەگشتی، چونکە ئەم ڕادیۆیە شکانەکانی سوپای عێراقی بەسەرکەوتوو بڵاودەکردەوەو ڕایدەگەیاند، گوایە عێراق سەرکەوتنی بەسەر دوژمنەکانی بەدەست هێناوە، کە بەداستانی (أم المعارك) ناوی دەبرد.

٣- پاش ڕووخان و شکستی ڕژێمی عێراق ئارەزووی جەماوەری کوردستان بۆ چاودێری کردنی ڕووداوو پێش هاتەکان زیادی کرد، لەهەمان کاتدا نەمانی پەخشی تەلەفزیۆن و پچڕانی ووزەی کارەباو نەبوونی ڕۆژنامە، یەکێك بوو لەو هۆکارانەی کە خەڵکی زیاتر گرنگی

(١) سەرکەوت: دور اذاعة صوت شعب کردستان فی الانتفاضة، سەرهەڵدان (گۆڤار)، ژمارە (٢)، ئایاری ١٩٩٣، ص٨٥.

بەم ڕادیۆیە بدەن، چونکە سەرجەم.نێوچەکانی کوردستان و ناوچەکانی تری عێراق، پەخشی ئەم ڕادیۆیەی پێ دەگەیشت(١).

٤- زۆر بەئاسانی شەپۆلەکەی دەدۆزرایەوە، لەهەمان کاتدا بەهۆی لێدانی هاوپەیمانان لە عێراق مەڵبەندی تەشویشیان تێك چوو، بۆیە تەشویشی بەعس لەسەر ئەم ڕادیۆیە نەماو لەسەرجەم ناوچەانی کوردستان و دەوروبەری وەردەگیرا(٢).

٥- یەکێکی تر لەو هۆکارە دەرەکی یانەی کەوایکرد ئەم ڕادیۆیە ڕۆڵی سەرەکی ببینێت، ئەوە بو کەلەو کاتەدا ڕادیۆکانی تری پارتەکانی ناوبەرەی کوردستانی لاوازبوون، چونکە ڕادیۆی (دەنگی کوردستانی عێراق) کەڕادیۆی (پ.د.ك) بوو، بەشێوەزاری بادینی بەرنامەکانی پێش کەش دەکرد، کە خەڵکانێکی زۆر لێ ی تێ نەدەگەیشتن، هەروەها ڕادیۆی (حزبی سۆسیالیست) ئەوکات لای (p.k.k) بوو، نەتواندرا سوودی لێ وەربگیرێت، بۆیە ئەمانە وایان کرد زیاتر گرنگی بەڕادیۆی (دەنگی گەلی کوردستان) بدرێت(٣).

لە گرنگترین ئەوهۆکارە ناوخۆیی یانەی وایانکرد کەئەم ڕادیۆیە ڕۆڵی سەرەکی ببینێت لە ڕاپەڕین، ئەمانە بوون:-

١- ڕاست گۆیی ڕادیۆکە لە گەیاندنی هەواڵ و ڕاستی ڕووداوەکان بەجەماوەر.

---

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ (کۆسرەت ڕەسوڵ عەلی)، سلێمانی ٢٠٠٢/١١/٢٩.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەڵ (نەوشیروان مستەفا ئەمین)، سلێمان ٢٠٠٣/١/١٨.

(٣) محمد حاجی محمود: ڕۆژ ژمێری پێشمەرگەیەك، بەرگی سێیەم (١٩٨٧-١٩٩١)، چاپی یەکەم، چاپخانەی تیشك، سلێمانی، ٢٠٠١، ل٢٦٥.

٢-پەخش كردنی سرودە حەماسیەكان، كە ئەبووە هۆی بەرزكردنەوەی گیانی شۆڕشگێڕیو وورەی جەماوەر.

٣-ڕادیۆكە بانگەوازەكانی ئاراستەی گەلی عێراق بەگشتیو گەلی كوردستان بەتایبەتی دەكرد، بانگەوازەكان تایبەت نەبوون بەكورد، بەڵكو سەرجەم كەمەنەتەوەكانی كوردستانی دەگرتەوە بە (عەرەبو توركمانو ئاشووری) بێ جیاوازی.

٤-ئەم ڕادیۆیە بە هەرسێ زمانی (عەرەبی، كوردی، توركی)، بەیانو بانگەوازەكانی بەشێوەیەكی حەماسی پەخش دەكرد، كەكاریگەری زۆر بوو لەسەر گوێ گران(١).

٥-لەوكاتانەی كە ڕادیۆ ئیشی دەكرد، لە زۆر جێگا خەڵك دەیان بەست لە میكرۆفۆنی مزگەوتەكان، بەمەش ناوچەكە سەراپا گوێ بیستی هەواڵەكانی ڕاپەڕین دەبوون.

٦-گەڕۆكی ئەم ڕادیۆیە، كەسەرەتا لە (زەڵی) بوو، دواتر هاتە (ڕانیە)و پاشان (سلێمانی)، ئەمەش یەكێك بوو لەوهۆكارانەی كەئەم ڕادیۆیەی سەرخست لە ڕاپەڕیندا(٢).

لەسەروی هەموو ئەمانەوە، پاش ڕزگاركردنی ناوچەكانی كوردستان، بەتایبەتی ناوچەكانی دەوروبەرو نزیكی هەولێر، وەك (كۆیە، شەقڵاوەو هاوینەهەواری سلاح الدینو....هتد)، پاشان نزیك بونەوەی چەخماخەی ڕاپەڕین لە هەولێر، ڕادیۆی دەنگی گەلی كوردستان ڕۆڵێكی گرنگی بینی لە جۆشدانی خەڵكو پێشمەرگە بۆ

(١) سەركەوت: س.پ، ل٨٦.

(٢) چاوپێكەوتن لەگەڵ (نەوشیروان مستەفا ئەمین)، سلێمانی ٢٠٠٣/١/١٨.

ڕزگارکردنی هەولێر، لە ڕێگەی بانگەوازو ووتارە حەماسیەکانی بەوەی کە هەولێر (پایتەختی هەرێمی کوردستانە(١).

لە ئەنجامی ئەو زوڵم و زۆرەی ڕژێم بەرامبەر بەگەلی کورد، پاشان بەهاتنە پێشەوەی هەلومەرجەکان لەبەرژەوەندی جەماوەر، ڕاپەڕینی ئازاری ١٩٩١ی لێ کەوتەوە. دوای گەورەترین کارەسات، بزووتنەوەی کورد چۆکی بەتەواوی دانەداو بەشێوەی پارتیزانی درێژەی بەخەبات دا هەتا توانی درێژەی خەبات بگەێنێتە ڕۆژگاری داگیر کردنی کوێت، ئەوساتە بوژانەوە بۆ زەمینە خۆشکردنی ڕاپەڕین ساز بوو(٢).

---

(١) عباس بدري: يوميات الانتفاضة، يوميات الانتفاضة، طبعت في مطبعة جامعة صلاح الدين- اربيل، بدون سنة الطبع، ص٢٨.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەڵ (مەلا بەختیار)، سلێمانی، ٢٠٠٢/١١/٢٦.

باسی دووەم
بارودۆخی عێراق و نێوچەکەو ڕۆڵی لە هەڵگیرساندنی ڕاپەڕین:

یەکەم: داگیرکردنی کوێت لەلایەن عێراق:

پاش ئەوەی حکومەتی عێراق بەبیانووی چەند هۆکارێکی مێژوویی و جوگرافی و مرۆیی و ...تاد، لە بەرواری (١٩٩٠/٨/٢) وڵاتی کوێتی داگیرکرد،(١) دەسپێکی ڕەوشێکی نوێ لەلایەن سوپای عێراقەوە لەو بەروارە بەدواوە دەست پێدەکات.

هەرچەندە لەگەڵ ئەم داگیرکردنە سوپای عێراق کەوتە حاڵەتی ئامادە باشی و بەم شێوەیە حاڵەتی نائاسایی ڕاگەیاندو سەرجەم گەشتە ئاسمانیەکانی بۆناوەو دەرەوەی وڵات یاساغ کراو وەستێنرا، ئەم دۆخە کە لەڕوکەشدا نواندنی هێزو دەسەڵات بوو، بەڵام لەناوەڕۆکدا پەلەقاژێی مەرگ بوو، چونکە دەست بەجێ نارەزایی فراوان لەسەر ئاستی نێو دەوڵەتی و ئاستی وڵاتانی عەرەب بەرامبەر

---

(١) بۆ زیاتر لەبارەی هۆکارەکانی داگیرکردنی کوێت لەلایەن عێراقەوە، بڕوانە: (مراقب کردی: أحتياج وضم الكويت، كانون الاول، ١٩٩٠، ص١-٨).

بەدەسەڵاتی دیکتاتۆری ڕژێمی بەغدا دەستی پێکردوو داوای کشانەوەی دەست بەجێ و بێ قەیدومەرجیان لێی کرد(١).

پاش ئەم ڕووداوە، هەڵوێستی وڵاتانی دونیا بەرامبەر بە عێراق گۆڕا، بۆنمونە وڵاتانی عەرەبی دژە هەڵوێستیان نواند، بەشێوەیەك هەشت ڕۆژ دوای داگیرکردنی کوێت، بەشێوەیەکی نائاسایی، لە ڕۆژی هەینی بەرواری (١٠/٨/١٩٩٠) کۆنگرەیەکیان بەست لەقاهیرە، تیایدا بەزۆرینەی دەنگی (١٢)وڵات و (٣) دەنگی دژوو- کە بریتی بوون لە (عێراق و لیبیا و بزوتنەوەی ئازادی خوازی فەلەستین)- و(٥) وڵاتیش هەردەنگیان نەدا - کە بریتی بوون لە (ئەردەن، جەزائیر، سودان، موریتانیا، یەمەن)- و وڵاتی (تونس)یش لەبنەڕەتدا ئامادەی کۆنگرەکە نەبوو، بە توندی داگیرکردنی کوێت لەلایەن عێراقەوە مەحکوم کراو، کۆنگرە خوازیاری کشانەوەی هێزەکانی بەغدا بوو لەکوێت(٢).

لەهەمان کاتدا ئەو دەوڵەتانەی بەروو کەشیش وایان نیشاندەدا گوایە لەگەڵ عێراقدان، ئامۆژگاری صدام یان کرد لەکوێت بکشێتەوە، بەڵام نەك هەر بەقسەی نەکردن بەڵکو دەستی بەمانۆڕی سەربازی کردوو بەیانێکی ئاگرینیشی دەرکرد، تیایدا بانگەوازی گەلانی عەرەبی دەکرد بۆئەوەی پشتگیری ڕژێمی عێراق بکەن، لەهەمان کاتدا هەڕەشەی لەئیسرائیل دەکردوو مەسەلەی کوێتی بەمەسەلەی فەلەستین

(١) ف.ڕەش: خوێندنەوەی سیاسی لەنێو گرەوی نەگەرەکاندا، هەڵوێستی نیشتیمانی (گوڤار)، ژمارە (٥)، ل٤٦.

(٢) مراقب کردی: م.س، ص١٥.

بەستەوە، وای لەخەڵکی گەیاند تا ئیسرائیل نەکشێتەوە لە فەلەستین، ئەویش لە کوێت ناکشێتەوە(١). بەجۆرێك جولاندنی هەستی نەتەوەیی، سۆزی دینی بەکارهێنا، بۆئەوەی پشتگیری وولاتانی عەرەب بەدەست بێنێت، بەلام بە نەکشانەوەی پشتگیری عەرەبی لەدەستدا(٢).

سەبارەت بەهەڵوێستی وولاتانی ئەوروپی. بەگشتی پێناخۆشی و دژایەتیەکی زۆریان پێوە دیاربوو، چونکە بەداگیرکردنی کوێت بەرژەوەندیان کەوتە مەترسیەوە، ئەویش لەدوولاوە:

١-دروست بوونی شەڕو ئاژاوە لەو نێوچە ستراتیژییە، کە خۆیان دroووستی نەکەن ئەوا لەبەرژەوەندی هیچ ڕۆژئاواییەکدا نیە، چونکە ئەو وولاتانە بەهۆی کۆمپانیا مۆنۆپۆڵەکانیانەوە پەیوەندیەکی پتەویان لەگەڵ عێراق و وولاتانی میرنشینی عەرەبی هەبوو، بۆیە هەر شەڕێك هێمنایەتی نێوچەکە بشێوێنێ، بەرژەوەندی ئابووری ئەوانیش دەکەوێتە مەترسیەوە.

٢-هاتنەوەی ئەمەریکا بۆ نێوچەکە بەبەرگێکی دیکەو کۆتایی پێ هێنان بەنفوزی هەموو لایەك لەم نێوچەیەو قۆرخکردنی بەرهەم هێنان و گواستنەوەو فرۆشتنی نەوتی نێوچەکە، هەرتەنها بۆ مۆنۆپۆڵەکانی خۆیان دەبێت و بەس. بۆیە پاش ئەوەی نەیانتوانی کار لەهەڵوێستی چەوتی صدام بکەن، وولاتانی ئەوروپا سیاسەتێکی دژ بەعێراقیان

(١) ڕێباز: س.پ، ل٣٩،٣٨; مراقب کردی: م.س، ص١٥.
(٢) مراقب کردی: م.س، ص١٥.

گرتەبەرو تێکڕا بەشداریان کرد لەیارمەتی دانی ئەمەریکاو دەزگاکانی ڕاگەیاندنیشیان لە دژیدا خستەکار.(١)

لەسەر ئاستی نێودەوڵەتیش، (ئەنجومەنی ئاسایش)یش کەوتە هەوڵدان بۆچارە سەرکردنی دۆخەکە، ئەوەبوو چەند بڕیارێکی یەك لەدوای یەکی دەرکرد، هەر لەگەمارۆدانی ئابوورییەوە تا بەکارهێنانی هێز بۆدەرکردنی لەکوێت، تا دواجار لە بەرواری (١٩٩٠/١٢/١٥)ەوە مۆڵەتدرا بەعێراق کە لە (١٩٩١/١/١٥) لەکوێت دەربچێت.(٢)

پێش لێدانی عێراق لەلایەن هاوپەیمانانەوە، بارودۆخی عێراق زۆرخراپ ببوو، چونکە لەکاتی دەست پێکردنی کێشەی کەنداو بارودۆخی نێوخۆیی گۆڕانکارییەکی زۆر خراپی بەسەر داهات، ڕۆژ لەدوای ڕۆژ داموو دەزگەکانی دەوڵەت بەرەو هەڵوەشانەوە دەچوون، سەربازەکانی لەکاتی وەرگرتنی مۆڵەت ڕایان دەکرد لەبەرەی کوێت و بەمەش هەڵهاتن ڕۆژ بەڕۆژ لەزیاد بوون دابوو. ئەم دۆخەش زۆر کاری لەعێراق کرد، پێش شەڕو دوای شەڕیش. بەپێی بڕیاری ئەنجومەنی ئاسایش و ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان دەبوو لە (١٩٩١/١/١٦) عێراق بەتەواوی بکشێتەوە لەکوێت، بەڵام عێراق لەکاتی دیاری کراو بڕیارەکەی جێبەجێ نەکردوو کوێتی چۆڵ نەکرد، بۆیە ئەمەش ترسناك بوو بۆ جیهان و نێوچەکە، بەتایبەتی بۆ گەلانی عێراق لە هەمووان زیاتر پڕ مەترسیتربوو، کە شەڕێکی وێرانکەر هەڕەشەیان لێ دەکات، بەڵام وێڕای مەترسیەکان (کوردو کوەیتی یەکان) پێ دەچوو

---

(١) ڕێباز: س.پ، ل٤٢-٤٤.

(٢) ڕێباز: س.پ، ل٤٥.

ئەم شەڕەیان پێ خۆش بووبێ، چونکە هەردوولایان هیچیان نەمابوو تا لەدەستی بدەن(١).

هەروەها کورد بەهیواییەکەوە سەیری دەکرد کە ببێتە تێکشکان و لەنێوچوونی یەکجارەکی حکومەتی عێراقی و هاتنە پێشی دەرفەتێکی لەباری مێژوویی گەورە، بۆ ڕزگاربوون لە چنگی و بەدیهێنانی ئازادی و دەستەبەرکردنی مافە نەتەوەییەکان. بۆیە دەبینین پاش ئەوەی کە عێراق هەر سوور بوو لەسەر دەرنەچوونی لە کوێت، شەوی ١٦-١٧ی کانونی دووەمی ١٩٩١ گێژەڵوکەی بیابانەدەستیپێکرد(٢)، هێزی هاوپەیمانان کاتژمێر (٢)ی شەو بەهێرشی ئاسمانی دەستی پێکرد بۆسەر یەکە سەربازی و دامەزراوە سەربازی و پیشەسازی و نەوتیەکان و هێڵەکانی ڕاگەیاندن و وێستگەی کارەباو شوێنە گرنگەکانی تری عێراق کەنزیکەی یەك مانگی خایاند، کە بەتەواوی ووزەو تواناو جوڵەی ڕژێمی بەغدای دووچاری ئیفلیجی کرد، دوابەدوای ئەوەش هێرشی زەمینی دەستی پێکرد، بەبێئەوەی سوپای عێراق توانای بەرگری و بەرپەرچدانەوەیەکی ئەوتۆی هەبێ، ئەوە بوو لەماوەیەکی کەمدا شکستێکی بێ وێنەی بەخۆیەوە بینی، هەرزووش لەووڵاتی کوێت پاشەکشەی کردو تەسلیم بەئیرادەی هێزە هاوپەیمانەکان بوو سەرجەم

(١) محمد حاجی محمود: س.پ، ل٢٥٩،٢٥٨.

(٢) سەفین مەلا قەرە: (ی.ن.ك) داینەمۆو ڕێکخەرو دەستپێشخەری ڕاپەڕین بوو، کوردستانی نوێ(ڕۆژنامە)، ساڵی دەهەم ، ژمارە (٢٣٩٢)، پێنج شەممە ٢٠٠١/٣/١،ل٢.

مەرجە سەپێنراوەکانی هێزە هاوپەیمانەکانی بێ قەیدو مەرج پەسەند کردو پاشان لە (١٩٩١/٢/٢٨)دا ئاگر بەست ڕاگەیەنرا(١).

بۆیە پاش ئەوەی هاوپەیمانەکان لەبەر بەرژەوەندی خۆیان، عێراقیان لەکوێت دەرکردوو لەشەڕ شکاندیان، پاشان دەبینین هۆشیاری خەڵكو ڕابەرانی بۆ ڕاپەڕین دەرکەوت، بەتایبەتی کاتێك خاڵی لاوازی ڕژێمیان قۆستەوەو سازدانی ڕاپەڕینیان کردە بەرنامەی خۆیان. بۆیە دەتوانین بڵێین داگیرکردنی کوێت لەلایەن عێراقو پاشان تێك شکانو لاوازکردنی لەلایەن هێزی هاوپەیمانان، یەکێك بووە لە هۆکارە هەرە گرنگەکان بۆ هەڵایسانی ڕاپەڕین لەباشووری کوردستانو ناوەڕاستو خوارووی عێراق.

دووەم: کۆتای هاتنی جەنگی سارد:

جەنگی سارد، لە ڕواڵەتدا ساردو لە ناوەڕۆکدا گەرم بوو، کە لەجەنگی دووەمی جیهانی بەدواوە تاپێش ڕاپەڕین (١٩٤٦- ١٩٩٠) درێژەی کێشا(٢).

لەم جەنگەدا سۆڤیەت دەیویست سیستەمی سۆسیالیستی دامەزرێنێ لەوشوێنانەی کە دەستی تێدا هەبوو، ئەمەریکاش بەگژ ئەوسیاسەتە دادەهاتەوە، لەهەمان کاتدا لەزۆربەی وڵاتانی دونیا شەڕو پێکدادان هەبوو، گەلانی ئەو وڵاتانەش ببوونە قوربانی

---

(١) ف.ڕەش: س.پ، ل٤٦.

(٢) مەلا بەختیار: س.پ، ل٢٥٦.

سیاسەتی ئەو دوو زلهێزەو میللەتی کوردیش بێبەش نەبوو لەزیانی ئەم جەنگە(١).

لەگەڵ ئەوەشدا سەرکردایەتی سیاسیی کورد، بە درێژایی نیو سەدەی جەنگی سارد، چاوەڕێ بوو شورەوی ببێتە پشتیوانی شۆڕشی چەکداری کوردو، بەو ئومێدە لە دوای کۆماری مهابادەوە شۆڕشی ئەیلول سەری نایەوە، دوای ئەمەش سەرلەنوێ خەباتی چەکداری هەتا ئەنفالەکان (١٩٧٦-١٩٨٨) بەنائومێدی لە پشتیوانی شورەوی دوچاری نوشستێکی ترسناك هات و تەنانەت شورەوی بەئەندازەی فەرەنساش زاتی دژایەتی چەکی کیمیایی بەعسی نەکرد(٢).

عێراق سوودی زۆری بینی لە جەنگی ساردوو سیاسەتەکانی یەکێتی سۆڤیەت، چونکە پێش کۆتایی هاتنی ئەم جەنگە، عێراق بەشێکی زۆری چەك و کەل و پەلی سەربازی لە یەکێتی سۆڤیەتی جاران دەکڕی(٣)، کە عێراقی لەڕووی سەربازیەوە زۆر بەهێز کردبوو، تاوای لێهات نەشەڕی هەشت ساڵەی لەگەڵ ئێران، نەشەڕی بەردەوامی بزووتنەوەی کورد لەگەڵی، نەتوانن ئەم ڕژێمە بڕوخێنن، چونکە توانیبوی لەپەنای سیاسەتی بەرژەوند بازی جەنگی سارددا، لەڕۆژهەڵات و ڕۆژئاواوە پێویستیەکانی دابین بکات(٤).

---

(١) ڕێباز: س.پ، ل١٣،١٤.

(٢) مەلا بەختیار: س.پ، ل٢٥٧.

(٣) مەحمود مەلا ڕەزا: بایەخی ستراتیژی کەنداوی فارس، سیاسەتی دەولی (گۆڤار)،ژمارە (٥)، نیسانی ١٩٩٣، ل٨٥.

(٤) مەلا بەختیار: س.پ، ل٢٥٧.

بۆیــە دەبیــنین دوای ئــەوەی ئــاڵوگۆڕە جیهانیــەکان ڕوویــدا، کەســەرەنجامەکەی بەشکــستی خۆرهــەڵات کۆتــایی پێهــات، لەبــەر ژەوەنـدی ڕژێمـی عێـراق نـەبوو(١)، چـونکە بەدۆڕانـدنی سـۆڤیەت لـەم جەنگەدا، عێراق دەروازەی کڕینی کەل و پەلە یەدەگە سەربازییەکانی لە دەستدا(٢).

بۆیـە بـە هـۆی نـەمانی جـەنگی سـاردو ئـەو بارودۆخـە تازەیـەی هاتەکایەوە، ڕاستەوخۆ لەقازانجی بزوتنەوەی شۆڕشگێری گەلی کوردو گــەلی عێــراق و ناوچــەکە دابــوو، چــونکە عێــراق لــەڕووی ئـابووریو سەربازییەوە بەرەو لاوازیو داڕمان دەچوو، لەهەمان کاتدا بارودۆخی بزووتنەوەی کورد ڕوولەباشی بوو بە هۆی گۆڕان لە ناوچەکەدا، چونکە ڕووخــانی بلــۆکی ڕۆژهــەڵات و پاشــان داگیرکردنــی کوێــت لەلایــەن عێراقــەوە، وەك دوو فاکتــەری دەرەکــی ڕۆڵــی پۆزەتیڤیــان بینــی لەهەســتانەوەی شۆڕشــی خــەڵکی کوردســتان، کەســەرەنجام ڕاپەڕینــە جەماوەرییەکەی ئازاری ١٩٩١ز لێکەوتەوە(٣).

سێیەم: هاندان و پشتگیری وولاتانی دونیا بۆ هەڵایسانی ڕاپەڕین:

یەکێك لـە هۆکـارە سـەرەکیەکانی دیکـە، کـە سـەرکردەکانی کـوردی خـستە جوڵـەو خـەڵکی هانـدا بـۆ ڕاپـەڕین لەڕاسـتیدا ئـەو بانگـەوازەی سـەرۆك کۆمـاری ئـەمریکا (جـورج بـوش) بـوو لـە ڕۆژی ١٥شـوباتی ١٩٩١دا، کـە داوای لەخـەڵکی عێـراق کـرد، لـە دژی (صـدام حـسێن)ی

(١) ف. ڕەش: س.پ، ل٤٦.

(٢) ڕێباز: س.پ، ل٢٠.

(٣) ف.ڕەش: س.پ، ل٤٥.

دیکتـــاتۆر ڕاپـــەڕین و بیروخێـــنن(١)، هـــەروەها ســـەرۆکی ئەمـــەریکا لەووتارێکی دا باسـی تاوانـەکانی ڕژێمـی عێراقـی کـرد بەرامبـەر بەگـەلی کـوردو گـــووتی: "ناتوانـــدرێت وێنـــەی ئەوژنـــە کـــوردەی منداڵەکـــەی لەباوەش گرتبـوو بۆبـەرگریکردن لـیّ ی، لـە کاریگـەری بـۆمبی کیمیـا لەبیربکرێت...." بۆیەداوای لە گەلی کورد کرد کە تۆڵەبکاتەوە(٢).

لەهـەمان کاتـدا ئاژانسەکانی دەنـگ و باسـی جیهـانی هەڕەشـەکانی سـەرۆکی ئەمـەریکایان دژی صـدام حـسێن بڵاودەکـردەوە، کـە ئەگـەر بێـت و ملـی بکـەن بـە پـەتا نابێـت هـیچ قـسەبکات. لـە ڕاسـتیدا ئەمانـە هەمووی پشتیوانێکی مەعنەوی زۆر گەورە بوون، چونکە خەڵك وایـان دەزانی ئەمەریکا پشتیوانیان لیّ دەکات لەکاتی ڕاپەڕین دا، ئەگەر هـات وعێراق پەلاماری خەڵکی ڕاپەڕیو بداتەوە(٣).

لەگـەڵ ئەوەشـدا دەبیـنین وولاتـانی دراوسـێی کوردسـتان ڕۆڵـی بەرچـاویان بینـی لەهانـدان و خرۆشـاندنی سـەرکردایەتی کـوردو ئۆپۆزسـیۆنی عێـراق بـۆ ڕاپـەڕین، چـونکە لەوسـەردەمەدا گروپـەکانی ئۆپۆزسیۆنی عێراقی، گۆڕەپانی (سووریا)یان کردبووە بارەگای خۆیـان بۆگفتوگۆکردن لـەپێناو دروستکردنی بەرەیـەکی عێراقـی بـەرین بـۆڕوو بەڕوو بوونەوەی دیکتاتۆریەت لەبەغدا(٤).

لەلایـەکی تـرەوە (ئێـران)یـش ڕۆڵـی کـەمی نـەبینی لەهانـدان و پـشتیوانی کردنـی ئۆپۆزسـیۆنە عێراقیـەکان، بـۆ بـەرپاکردنی ڕاپـەڕین

---

(١) کریس کۆچێرا: س.پ، ل١٠٤.

(٢) جواد ملا: م.س،ص٩٥.

(٣) چاوپێکەوتن لەگەڵ (کۆسرەت ڕسوڵ علی)، سلێمانی ٢٠٠٢/١١/٢٩.

(٤) صلاح الخرسان: م.س، ص٥٢٣.

دژی حکومەتی عێراق، چونکە زۆرێك لەسەرکردەی هێزەکاریگەرەکان لەئۆپۆزسیۆنی عێراقی‌دا، کۆبوونەوەیەکیان بەست لەشاری (کرماشان)ی ئێران ساڵی (١٩٩٠)بۆ لێکۆڵینەوە لەبارودۆخی ئایندەی عێراق(١).

هەروەها وولاتانی تری ناوچەکە ڕۆڵی گرنگیان بینی لەنزیك کردنەوەی گروپەکانی ئۆپۆزسیۆنی عێراقی، بۆیە دەبینین کۆمیتەیەکی ڕێکخستن بەپشتگیری (سعودیە- سوریا- ئێران)پێك هێنرا، کەلەشەش ئەندام پێك هاتبوو بەبەشداری دوو نوێنەری کورد تیایدا کەبریتی بوون لە (مام جەلال و سامی عبدالرحمن)، پاشان سەرکردەکانی ئۆپۆزسیۆنی عێراقی لەدیمەشق کۆبوونەوەو دواجار لە (١٩٩٠/١/٢٧)لە بەیروتی پایتەختی لوبنان بەبەشداری پتر لە(٢٠) پارت و بزووتنەوەی ئۆپۆزسیۆن بەیاننامەیەکیان ڕاگەیاند، کەتیایدا ئۆپۆزسیۆن دژ بەداگیرکردنی کوێت وەستاو، پەیمانی خەباتی دا بۆڕوخاندنی ڕژێمی بەغداو دابین کردنی مافی کورد(٢).

بۆیە هەموو ئەمانەی کە باسکران دەتوانین بڵێین، هاندانی دەرەکی و پشتگیری دەوڵەتان بوو بۆ ڕاپەڕینی بەهاری ساڵی ١٩٩١.

چوارەم: هەلایسانی ڕاپەڕین لەخواروو ناوەڕاستی عێراق:

دوای ئەوەی هێزی هاوپەیمانان گورزێکی کوشندەیان لە صدام وەشاند و لەکوێت دەریانکرد، پاشان گەمارۆی ئابوریان بەسەر

---

(١) صلاح الخرسان: م.س، ص٥٢٩.

(٢) کۆمەڵێك نووسەری کوردو بیانی: س.پ، ل٤١٦.

داسەپاندو بەمەش بارودۆخی وولات ئالۆز بوو، لەم دۆخەدا زەمینەی ڕاپەڕین بۆعەرەبە شیعەكان لەباشووری عێراق هاتە كایەوەو چەند شارێكی گرنگیان ئازاد كرد(١).

ئەم ڕاپەڕینە بەشێوەیەكی خۆرسك بوو وەك دژە كردارێك گەلی عێراق پێ ی هەڵسا پاش تێك شكانی صدامو بەردەوامی لەبەهەڵە دابردنی ڕای گشتی، وەنیشاندانی تێك شكانەكەی بەسەركەوتن بۆ عێراقو نواندنی زوڵمو زۆری بێ ویژدانانەی بەرامبەر بەگەلەكەی(٢).

پاش ئەوەی ئەم ڕاپەڕینە بەرەو سەركەوتن چوو ئەمەریكا هەڵوەستەی لەبەرامبەرداكرد، چونكە ئەمە لەچوارچێوەی پلانەكەی ئەمەریكادانەبوو، كەنەی دەویست شیعە لەعێراقدا حوكم بگرێتە دەست(٣).

بۆیە ڕێگە خۆشكرا بۆ عێراق بە بەكارهێنانی هێز،كە دووفەیلەقی لەمودەڕەعەو دەبابە گەڕاندەوە بۆسەركوتكردنی ئەم ڕاپەڕینە لەڕۆژانی "١-١٩٩١/٣/٢"، بەمەش دەبینین زۆری نەبرد ئەم ڕاپەڕینە كپ كرایەوە(٤)، بەلأم لەگەڵ ئەوەشدا ڕاپەڕینی عەرەبە شیعەكان لە باشووری عێراق، بە یەكێك لە هۆكارە كاریگەرو گرنگەكانی ڕاپەڕین دادەنرێت لە باشووری كوردستاندا. هەرچەندە هەندێك كەس بەدووری

(١) حەسەن كوێستانی: لەیادی دووەم ساڵڕۆژی سەركەوتنی ڕاپەڕین، سەرهەڵدان (گۆڤار)، ژمارە (٢)، ئاداری ١٩٩٢، ل١٨.

(٢) ماجد الماجد: انتفاضة الشعب العراقي، دار الوفاق للصحافة الطباعة و النشر، بيروت، الطبعة الأولى- ١٩٩١، ص٢١.

(٣) جواد ملا: م.س، ص٩٦.

(٤) محمد حاجي محمود: س.پ، ل٢٧١.

دەبیـــنن هـــیچ جـــۆرە ئاگـــایی و پەیوەندیـــەك هـــەبووبێت لەئاســـتی سەرکردایەتی هەردوو ڕاپەڕینەکە(١).

---

(١) بۆ زیاتر بڕوانە: پاشکۆی دەقی چاوپێکەوتنەکانی ئەم کتێبە.

بەشی دووەم

بارودۆخی شاری هەولێر بەر لە ڕاپەڕین

باسی یەکەم

ڕاپەڕینی ئۆردوگای خەبات (١٩٩١/٣/٤).

باسی دووەم

خۆپیشاندانەکەی حیزبی شیوعی عێراق (١٩٩١/٣/٦).

باسی سێیەم

هەڵوێستی حیزبی بەعس بەرامبەر دانیشتوانی هەولێر.

بەشی دووەم
بارودۆخی شاری هەولێر بەرلە ڕاپەڕین

چەند ڕۆژێك بەر لە ڕاپەڕینی شارو شارۆچکەکانی کوردستان، بارودۆخی هەموو ناوچەکانی کوردستان بەشێوەیەکی گشتی و شاری هەولێر بەتایبەتی ڕوو لە ئاڵۆزیو پشێوی دابوو، خەڵکەکەی لەبارێکی دەروونی خراپدا ژیانیان بەسەر دەبرد، تێکڕا لە چاوەڕوانی دۆخێکی سیاسیی دژواردابوون.

هەروەها پێش بەرپابوونی چەخماخەی ڕاپەڕین لە شاری هەولێر چەند ڕووداوێك هاتنە پێشەوە، هەریەکەو بەگوێرەی خۆی کاریگەری (پۆزەتیف–نێگەتیف)ی بەسەر دۆخی شارو خەڵکەکەوە هەبوو، کە گرنگترین ڕووداوەکانی ئەم شارە بەر لە ڕاپەڕین بریتی بوون لە:–

باسی یەکەم
ڕاپەڕینی ئۆردووگای خەبات لە ١٩٩١/٣/٤دا

ئەم ئۆردووگایە پێشتر بۆ دانیشتوانی گوندی دیبەگەو بەشێك لەدانیشتوانەکانی دیکەی دەشتی هەولێرو دەوروبەری مەخمور کرابۆوە، پاشان لە ساڵی ١٩٨٩ دانیشتوانی ناحیەی سەنگەسەرو بەشێك لە دانیشتوای شاری قەڵادزێی بۆ گوێزرابۆوە، ئەم ئۆردووگایە لەنزیك ناحیەی (خەبات) دروست کرابوو، لەڕووی جوگرافیەوە دەکەوتە سەر ڕێگای گشتی (هەولێر-موسڵ)و بەهۆی هەڵکەوتەیی جوگرافیای ناوچەکەوە، بەئاسانی لەلایەن هێزەکانی عێراقەوە دەتوانرا کۆنترۆڵ بکرێت، بەڵام بێ لەبەرچاوگرتنی ئەم دۆخە، بەهاتنە پێشی نارەحەتی زیاتر بۆ هاوڵاتیانی ئۆردوگاکە لەلایەن هێزەکانی پۆلیسی عێراق، بارودۆخەکە گرژتربوو، بەجۆرێك شێوە ڕاپەڕین و هەڵچونێکی (عەفەویانە)ی لێکەوتەوە، بۆکات و سەردەمی خۆی، گرنگی تایبەتی هەبوو، بەتایبەتی لەسەر لایەنی وورەو هەست و دەروونی جەماوەری ئۆردوگاکەو لەهەمان کاتیشدا تاڕادەیەك دەنگدانەوەیەکی باشی هەبوو لەسەر نێوچەکانی دەوروبەری، بەتایبەتی شاری هەولێر.

ئەم ڕووداوە مێژووییە، بوە بەجێگای مشتو مڕی دانیشتوانی نێوچە ڕاپەڕیوەکانی دیکەی کوردستان، بەتایبەت دانیشتوانی شارۆچکەی ڕانیەو دەوروبەری، لەمەڕ تۆماری یەکەم دەسپێکی ڕۆژی ڕاپەڕین، وەك شانازییەکی گەورە بەنێوی شارو شارۆچکەکانی خۆیانەوە، بەڵام بە بۆچوونی ئێمە دەکرێت بڵێین هەرچەندە لە باشووری کوردستان بەرواری (١٩٩١/٣/٥) بەیەکەم ڕۆژی ڕاپەڕین تۆمارکراوە، بەو مانایەی لەم ڕۆژەدا بوو دانیشتوانی ڕانیەو دەوروبەری ڕاپەڕینو شارەکەیان ئازاد کرد، بەمەش بوون بە دەروازەی ڕاپەڕین، بەڵام دەکرێت بشڵێین بەرواری (١٩٩١/٣/٤) لەمەڕ ڕووداوەکەی ئۆردوگای خەبات ڕۆژی زەنگی ڕاپەڕین بوو، کە جەماوەر ڕاپەڕینو پەلاماری دامودەزگا دزێوەکانی ڕژێمی بەعسیان تێدا دایەوە[1].

شێوازی بەرپابوونی تێك هەڵچونەکە، بەجۆرێك بووە، کە نیوەڕۆی ڕۆژی ١٩٩١/٣/٤ چەند پۆلیسو چەکدارێکی دەستەی تایبەت (مفرزە خاصە) لەگەڕەکی سەنگەسەریەکان داوای ناسنامە لەچەند کەسێك دەکەنو یەکێکیان ناسنامەی پێ نابێتو ڕادەکات، دواتر چەکدارەکانی بەعس دوای دەکەونو بەمەش دانیشتوانی ناو ئۆردووگاکە دێنە وەڵامو بەرپەرچی چەکدارەکانی ڕژێم دەدەنەوەو سەرەنجام تەقە دەست پێ دەکاتو شێوە ڕاپەڕینێکی عەفەویانە لە خۆدەگرێت[2]، کە دەبێتە هۆی برینداركردنی پۆلیسێك بەناوی (قەیس)و کوژرانی دوو

---

(١) ئیبراهیم خەبات: ڕاپەڕینی ئۆردووگای خەبات، ڕێگای کوردستان (ڕۆژنامە)، ژمارە (٤٤٣)، ڕۆژی ٣ی ئازاری ٢٠٠١، ل٢.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەڵ (م.خدر ئیبراهیم خدر)، قەڵادزێ، ٢٠٠٣/٢/٤، دانیشتووی ئۆردوگای خەبات بۆ ئەوکات.

چەکداری هەرکیو شەهیدبوونی دوو هاوولاتی کوردی دانیشتووی ئۆردوگاکە بەناوەکانی (بەختیار عومەر هورێوەیی و مەحەمەد فاروق گەلاڵی)[1]، بەڵام هەرزوو ئەم ڕاپەڕینە کۆنترۆڵ کراو کپ کرایەوە، چونکە نزیك بوو لە چەقی قورسایی و توانایی حکومەتی عێراق لە شاری کەرکوك و موسڵ و هەولێر[2].

مەلا عەبدوڵلای قەلادزەیی (ئەنجومەن)، دانیشتوی ئۆردوگاکەو بەشدار لە ڕووداوەکە، بەم جۆرە بۆمان باس دەکات و دەڵێت: " وەك دەزانین ئەو کات رژێمی بەعس لەشەرێکی مان و نەماندابوو لەبەرەکانی باشوور لەگەڵ هاوپەیمانەکاندا، ڕێژەی فیرار (راکردن لەخزمەتی سەربازی) لەناو کورددا زۆربوو، ڕۆژانە دەورییەکانی پۆلیسی رژێم بەدوای فیرارەکاندا دەگەڕان. ئەو ڕۆژە دەورییەکی پۆلیس دەچێتە ناو گەڕەکی سەنگەسەرییەکان لەو دەیەویانەوێت چەند گەنجێك بگرن، ئیتر دەبێتە کێشمەکێشم و شەڕ لەنێوانیان و پۆلیسەکان دەکەونە بەر هێرشی گەنجەکان، ئیتر ئەو شەڕ و هەرایە کۆڵانە و کۆڵان پەرەدەستێنێت و دەبێتە ڕاپەڕین، لەدەوری کاتژمێر ١١ی سەرلەبەیانی ئەو کێشەیە دروست دەبێت و هەرسێ گەڕەکەکانی قەلادزێیەکان و سەنگەسەریی و دیبەگەییەکان ئازاد دەکرێن. گەڕەکی هەرکییەکان هەر وەك خۆی دەمێنێتەوە لەبەر ئەوەی ئەوان جاشی رژێم بوون. بگرە لەدواییدا ئەوان دەبنە داردەستی حکومەت بۆ لێدانی خەڵکی قەلادزێ. کاتێك

---

(١)عەبدولڕەزاق مەرزنگ: ڕاپەڕین بەهاری ئازادی، چاپخانەی ڕەنج، سلێمانی، ٢٠٠٤، ل٩١.

(٢) عبدالرزاق مەرزنگ: دوای (٧) ساڵ خوێندنەوەیەك بۆ ڕاپەڕین و دەرنجام، ڕێگای کوردستان (ڕۆژنامە)، ژمارە(٢٩٢)، ساڵی (٥٣)، چوارشەم ١٩٩٨/٣/١١، ل٣.

بەڕێوەبەرایەتی ئەمنی ناحیەی کەڵەك بەو کێشەیە دەزانێت سەرووی خۆی ئاگادار دەکاتەوە، لەو کاتەشدا لەناو قوتابیانی قەڵادزەییەکاندا کلاشنیکۆف دابەش کرابوو لەلایەن (ئیتحاد تەڵەبە)وە، ئیتر ئەو کلاشینکۆفانە کەوتە دەست گەنجەکان و ڕاپەڕینەکە تا ڕادەیەك هێز و توانای بەخۆییەوە بینی.بۆ ڕۆژی دواتر چوار دەوری ئۆردوگاکە بە جەیش و دەبابە گیرا و لەلایەن ڕژێمەوە داوای تەسلیم کردنەوەی چەکەکان دەکرا؛ لەو نێوانە کۆمەڵێك ریش سپی قەڵادزێیی هەستان بە دانوستان لەگەڵ ڕژێمدا، ریش سپییەکان ئەمانە بوون: مەلای نورەدینی، حەمەسووری مینە عارەب، مەلا سەید سلێمان، حەمە عارەب، حاجی حمد خدر، حاجی سلێمانی نورەدینی، لەگەڵ چەند کەسێکی تردا. لەکاتی دانووستانەکاندا ڕژێم هەرکییەکانی هاندا تاوەکو لەگەڵ قەڵادزییەکاندا کێشە دروست بکەن و شەڕ بنێنەوە، کاتێك هەرکییەکان هێرشیان هێنایە سەر قەڵادزێیەکان (برایم ئاغا) هەستا بەدابەشکردنی چەك بەسەر خەڵکی داو شەڕی نێوان هەرکی و قەڵادزێییەکان گەورە بوو، هەرکییەکان نەیتوانی هیچ کارێك بۆ دوژمن بکەن، دانووستانەکان بەردەوام بوو لەنێوانی ڕژێم و ریش سپییانی قەڵادزێییدا. تا ڕاپەڕینی گەیشتە هەولێر لە ١٩٩١/٣/١١ دا"[(١)].

پێویستە بووترێت ئەم ڕاپەڕینە لەشێوەی هەڵچوونێکی لە ناکاو هاتە کایەوەو بێ بەرنامەبوو، هەرچەندە لە کاتی ڕاپەڕینەکەش چەند کەسانێکی سەر بەڕێکخستنەکانی " شانە چەکدارەکانی بروسك[(٢)]"

---

(١)چاوپێکەوتن لەگەڵ (مەلا عەبدوڵلای ئەنجومەن)، هەولێر، ٢٠٠٨/٨/١٠.

(٢) ئەم شانانە ڕێکخستنی نهێنی (ی.ن.ك) بوو لە شارەکانی کوردستان دوای ئەنفالەکان، لە کۆتایی مانگی (١٠)ی ١٩٩٠ بیر لە دروست کردنیان کراوەتەوە، بەتایبەتی کاتێك سووپای ڕزگاری کوردستان دامەزرا خەڵکانی ناو ئەو سوپایە

بەشداریان تێدا کردبوو، بەڵام بەهیچ شێوەیەك سازدانی ئەم ڕاپەڕینەو خرۆشاندنی جەماوەر لە ژێر کۆنترۆڵی ڕێکخستنەکانی پارتە سیاسییەکانی کوردستاندا نەبوو.

هەرچەندە ئەم ڕووداوە ماوەیەکی زۆر کەمی خایاندو زوو کپ کرایەوە، بەڵام بەبۆچوونی ئێمە چەند دەرەنجامێکی گرنگی لێکەوتەوە، وەك:

١- قوربانیدان و تۆماری یەکەم شەهیدی ڕاپەڕینی کوردستان.

٢- هەڵچوونی جەماوەری ئۆردوگاکەو سەرقاڵکردنی هێزەکانی عێراق بۆ کۆنترۆڵکردنیان، ئەمەش دەرفەتی باشی بۆ ڕێکخستنە نهێنییەکان و شانە چەکدارەکانی (ه.پ.ك) زیاتر ڕەخساند لە نێو شاری هەولێرو دەوروبەری.

٣- بوو بە ڕووداوێکی تۆقێنەر لەهەست و دەروونی سەربازانی عێراقی، بەتایبەتی کە ڕۆژی دواتر (واتە ١٩٩١/٣/٥) سەرکەوتنی ڕاپەڕینی شارۆچکەی ڕانیە ڕگەیەندرا.

٤- دوای ڕاپەڕینی ڕانیە، تاقیکاری سێیەمی لێ بەرجەستەکرا، کە ئەویش هەوڵە شکست خواردووەکەی حیزبی شیوعی بوو لەنێو شاری هەولێردا.

کران بەهەوێنی دروست کردنی ئەو شانە چەکدارانانە، سنوری ڕێکخستنەکانیشی زۆر فراوان بووەو سەرجەمی ناوچەکانی هەولێرو ڕانیەو دهۆك و کەرکوکی گرتۆتەوە، وهەر شوێنێك لێپرسراوێکی خۆی هەبووە، کە هەولێرو دەورو بەری (مەلا قادر) لێپرسراوی بووە، (چاوپێکەوتن لەگەڵ (مەلا قادر)، سلێمانی ٢٠٠٣/١/١١).

باسی دووەم
خۆپیشاندانەکەی حیزبی شیوعی عێراق لە ١٩٩١/٣/٦دا

پاش ئەوەی لە ١٩٩١/٣/٥ شاری ڕانیەو دەورووبەری ئازادکرا[١]، ڕێکخستنەکانی حیزبی شیوعی عێراق لە شاری هەولێر کەوتنە خۆ بۆ سازدانی ڕاپەڕینێکی جەماوەری بەمەبەستی ئازادکردنی شارەکە لە دەست ڕژێمی بەعس، هەرچەندە لەلایەن ڕێکخستنەکانی بروسکەوە حیزبی شیوعی ئاگادارکرابۆوە کە کاتی ڕاپەڕینی هەولێر نەهاتووە، بەڵام حیزبی شیوعی یەکلایەنە بێ یارمەتی لایەنەکانی دیکەی "بەرەی کوردستانی[٢]" بڕیاری بەرپاکردنی ڕاپەڕینی لە هەولێردا[٣]. بۆ ئەوەی قورسایی و هێزی خۆی تێدا تاقی بکاتەوە، بەڵام لایەنە سیاسیەکانی

---

(١) بڕوانە: کوردستانی نوێ (ڕۆژنامە)، ژمارە (٦٤٧٥)، ڕۆژی ١٩٩٤/٣/٣٠.

(٢) بەرەی کوردستانی لە ١٩٨٧/٥/٧دا پێک هات و ئەندامانی جگە لە (ی.ن.ك)و(پ.د.ك)، بریتی بوون لە (سۆسیالیست)و (پاسۆك)و(پارتی گەل)و(حزبی شیوعی عێراق- لقی کوردستان)و پاشان لە ساڵی ١٩٩٠ دوو حزبی دیکەش هاتنە ناو ئەم بەرەیەوە، کە ئەوانیش (حزبی زەحمەتکێشانی کوردستان)و (جوڵانەوەی دیموکراتی ئاشووری) بوون.

(٣) عەبدولڕەزاق مەرزنگ: ڕاپەڕین بەهاری ئازادی، ل١٠٤.

دیکەی کوردستان لەگەڵ ئەم بۆ چوونو بەرنامەیەیدا نەبوون، چونکە پێیان وابوو هێشتا بۆ ڕاپەڕینی هەولێر چەند ڕۆژێکی دیکەی پێویستە تا سەرکەوتووبن تێیدا[1].

بەڵام حیزبی شیوعی سوور بوون لەسەر بڕیارەکەی خۆیانو بۆ ئەم مەبەستەش ڕێکخستنە نهێنییەکانی لە هەولێر دوو ڕۆژ پێشتر لە ڕۆژی ١٩٩١/٣/٣دا کۆبوونەوەیەکیان کردبوو ئامانجی خۆپیشاندانەکەیان لەم خاڵانە دیاری کردبوو:

١- شکاندنی ئەوترسەی کە خەڵك هەیەتی بەرامبەر بە حکومەتی عێراق.

٢- جەماوەر تا چەند لەگەڵ خۆپیشاندانو ڕاپەڕین دایە.

٣- حکومەتی عێراق تا چەند توانای بەرپەرچدانەوەی هەیە.

بە بڕیاری مەکتەبی سیاسی حیزبی شیوعی عێراق، ڕێکخستنە نهێنیەکانی ناوشاری هەولێر ئاگادارکرانەوە کە خۆسازدەن بۆ خۆپیشاندانێکی جەماوەری گەورە، ئەوەبوو ڕێکخستنە نهێنییەکانی حیزبی شیوعی عێراق بۆئەم مەبەستە دووبارە ڕۆژی ١٩٩١/٣/٤ لە گەڕەکی سەیداوەی شاری هەولێر لە ماڵی یەکێك لە کادیرە چالاكو دیارەکانی حیزبی شیوعی کە بە ماڵی (دایکە خەجیج) ناودێریان کردبوو، کۆبونەوەیەکی نهێنیان ئەنجام دا، بەشداربوانی ئەم

---

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ (ئەحمەد ئیسماعیل/ ئەحمەد گەل)، کۆیە، ٢٠٠٧/٥/١٠.

کۆبوونەوەیە بریتی بوون لە:" سەلاّح مەزن، م.سروود، ئەحمەد گچکە، دڵشاد، بەکر حاجی"[1].

لەم کۆبوونەوەیەدا باس لەپلان‌و دروشم‌و ڕێڕەوی خۆپیشاندانەکە کرا. کە کاتژمێر (٩)ی بەیانی لەناوەندی بازاڕی شێخەڵڵا دەست پێ بکات‌و بەرەو کۆتری ئاشتی بچێت‌و لەوێوەش بەرەو قەڵا بچێ‌و بەچواردەوریدا بسوڕێتەوە، هەروەها چەند دروشمێکیش پێشنیارکران، لەوانە: بژی هێزی پێشمەرگە سەدام نزیکی مەرگە، ئازادی‌و دیموکراسی، سەدام لاچێ لە کورسی...هتد"[2].

بەم شێوەیە ڕۆژی (٦)ی ئادار بەچەند دەقیقەیەك پێش کاتژمێر (١٠)ی بەیانی، پێداویستییەکان ئامادەکران‌و یەکێك لەکادیرەکانی حزبی شیوعی بەناوی هۆگر (فوئاد)، کە بەرپرسی ڕێکخستنەکانی ناوشارو سەرپەرشتیاری خۆپیشاندانەکە بوو، یەکەم هەنگاوی ناو هوتافی دژی ڕژێمی بەعس بەرزکردەوەو خۆپیشاندەرانیش بەدوای کەوتن‌و بەم شێوەیە خۆپیشاندانە کە بەردەوام بوو تا گەیشتە گەڕەکی سێتاقان[3]، بەڵام زۆری پێنەچوو خۆپیشاندەران ڕووبەڕوی شاڵاوی بێ بەزەییانەی بەعس بوونەوەو تەقە دروست بوو، لەئەنجام دا چەند کەسێك بریندار بوون‌و ئەوانی دیکەش پەرتەوازە بوون‌و هەندێکیشیان دەستگیرکران، بەم شێوەیە خۆپیشاندانەکە کۆتایی پێ هات[4].

---

(١) بەکر حاجی: خۆپیشاندانەکەی (٦)ی ئادار پرۆڤەی ئازادکردنی هەولێر بوو، ڕزگاری (ڕۆژنامە)، ژمارە (٣٧)، ١٩٩٧/٢/٢٥، ل٢.

(٢) بەکر حاجی: س.پ، ل٢.

(٣) هـ.س، ل٢.

(٤) چاوپێکەوتن لەگەڵ (مەلا قادر)، سلێمانی ٢٠٠٣/١/١١.

لەم نێوەندەدا ژنە تێکۆشەری نێو ڕێکخستنە نهێنیەکانی حیزبی شیوعی خاتوو (ئومێد) هوتافی دژ بە بەعس گوتۆتەوەو بە ووتەی ممتاز حەیدەری بێت ئەو یەکەم کەس بووە کە هوتافی بەرز کردۆتەوە لەم خۆپیشاندانەدا[١].

هەرچەندە خۆپیشاندانەکەی (٦)ی ئادار ١٩٩١ ماوەیەکی کەمی خایاندو زوو کپ کرایەوە، بەڵام ڕۆڵی کاریگەری بینی لەهاندانو جۆشدانی جەماوەر بۆ بەرپەرچ دانەوەی بەعس، چونکە خۆپیشاندانەکە بۆ مەبەستی ڕەواندنەوەی دێوەزمەی بەعس بوو، هەروەها ترسێکی گەورەشی خستە دڵی پیاوانی بەعسو لەلایەکی دیکەشەوە سوڕانەوەی کۆپتەرەکانی حکومەتی عێراق بەسەر هەولێردا، گرنگی خۆپیشاندانەکەی دەخستەڕوو[٢].

بەمەش دەکرێت بڵێین خۆپیشاندانەکەی (٦)ی ئادار بەسەرپەرشتی ڕێکخستنەکانی حیزبی شیوعی عێراق، تاڕادەیەك ڕۆڵی کاریگەروو بەرچاوی گێڕا لەڕەواندنەوەی ترسی بەعس لەسەر دانیشتوانی هەولێر.

---

(١) لەگفتوگۆیەکی دۆستانەدا ئەم زانیاریانە لە م.ممتاز حەیدەری وەرگیراوە لە هەولێر. بۆ زیاتر بڕوانە: گۆڤاری k21، ژمارە (٤)، ساڵی ٢٠٠٩.

(٢) بەکر حاجی: س.پ، ل٢.

باسی سێیەم
هەڵوێستی ڕژێمی بەعس بەرامبەر دانیشتوانی هەولێر

چەند ڕۆژێك پێش دەست پێکردنی ڕاپەڕین بەعس هەستی بەبارودۆخە کە کردبوو، وەرەچاوی ئەگەری ڕوودانی تەقینەوەی گەلی کردبوو، بۆیە "لیوا ڕوکن عەلی شەلال[1]" فەرماندەی فەیلەقی (٥) کۆبوونەوەیەکی فراوانی لە بارەگای فەیلەق لە هەولێر لەگەڵ سەرۆك عەشیرەتەکان و فەرماندەکانی فەوجەکانی بەرگری نیشتیمانی بەست، کە (٣٠٠) کەسیان ئامادەبوون، لیوا شەلال لەقسەکانی دا هەڕەشەی کرد بە بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی دژی هەرجووڵانەوەیەك لەناوچەی کوردستان، ئەمەی بۆ دروست کردنی ترس بوو لەگیانی پێشمەرگەو هاووڵاتیان وەك یەك، لەگەڵ ئەوەشدا هەڕەشەی کرد بە لە سێدارەدانی هەر پێشمەرگەیەك گەر خۆشی بە دەستەوە بدات، بە مەبەستی

(١) ناوبراو کەسێکی توند ڕەوبوو، خەڵکی دەوروبەری شاری موصڵ بوو، ماوەیەکی زۆر بوو لە هەولێر لێپرسراوی فەیلەقی پێنج بوو، پێش ڕاپەڕینەکەی هەولێر شەوی ١٠-١١/٣/١٩٩١ بە هەلیکۆپتەری تایبەتی سەربازی بەرەو ناوەڕاستی عێراق هەڵات (هـ.ع).

ئاگادارکردنەوەی هاوولاتیان بوو بەسەرکوت کردنیان لەبیرکردنەوەی هەرجۆرە هاوکاریەك لەگەڵ هێزەکانی ناو بەرەی کوردستانی لەناوەو لەسەر سنوور[1].

لەگەڵ ئەوەی بەعس بۆسەرکوتکردنی دانیشتوانی هەولێر هەرەشەی بەکارهێنا، هاوکات هەوڵی زۆری دەدا بۆ ئەوەی بەهەر جۆرو ڕێگایەك بێت یەکێك لە لێپرسراوانی شانە چەکدارەکانی بروسك دەستگیربکاتو بەبەرچاوی جەماوەر لەسێدارەی بدات، بۆیە چەند ڕۆژێك بەر لە ڕاپەڕینی هەولێر (پارێزگارو فەرماندەی فەیلەقی ٥ی هەولێر) لە ڕێگای کەسێکەوە کە پێشتر پەیوەندی بەڕێکخستنە نهێنییەکانی بروسکەوە هەبوو، پەیامێك ئاراستەی لێپرسراوی شانە چەکدارەکانی بروسك دەکەن بەوەی کە بارەگای پارێزگاو فەیلەقیان تەسلیم دەکەن بەمەرجێك ڕاپەڕین بەرپانەکرێتو خوێن نەرژێت، بەلام لێپرسراوو کادیرەکانی شانە چەکدارەکانی بروسك لەفێڵەکەی بەعس گەیشتوونو ئەم پڕۆژەیەیان ڕەت کردۆتەوەو بەمەش خۆیان لە گەورەترین تەڵەی ڕژێمی بەعس دەرباز کردووە، چونکە بەڕازی بوونیان دەبووە هۆی هەڵوەشاندنەوەی بەرنامەی ئازاد کردنی هەولێرو دەستگیرکردنو لەسێدارەدانی ڕێکخستنەکانیش بە بەر چاوی جەماوەر[2].

لەگەڵ نزیك بوونەوەی بەرپابوونی ڕاپەڕین لەهەولێر ترسو دڵە ڕاوکێ یەکی زۆر کەوتە دڵی پیاوانی بەعس، بۆیە لەشەوی (١٠ی

(١) صلاح الخرسان: م.س، ص٥٢٦.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەڵ (مەلا قادر)، سلێمانی ٢٠٠٢/١/١١.

ئـازاری ۱۹۹۱) دەسـەڵاتدارانی بـەعس هـەموو جـۆرە هـاتوو چـۆیەك قەدەغـە دەكـەن، پاشـان هەرئـەم شـەوە پارێزگـارو سـەرۆكی دەزگـای ئەمن و لێپرسراوانی حیزبی بەعس لەگەڵ (شێخ جەعفەر بەرزنجی)، كە سەرۆكی ئەنجومەنی خودموختاری كوردستانی سەر بە بەعس بوو، بە هۆی پشێوی دۆخەكە لە هەولێر هەڵاتن[1].

پاش ئەوەی حكومەتی عێراق بۆی دەركەوت كە ناتوانێت كۆنترۆڵی ناوچە ئازاد كراوەكان بكاتەوە، وەك: رانیەو سلێمانی و...هتد، هەوڵیدا لەرێگەی پلانێكەوە بتوانێت كۆنترۆڵی هەولێر لەدەست نەدات، بۆ ئەم مەبەسـتە لـە رۆژی ۱۹۹۱/۳/۱۰ هێزێكـی زۆری هێنـا بـۆ دەوروبـەری هـەولێر بـەونیازەی رۆژی ۱۹۹۱/۳/۱۱ دەسـت بكـات بەرەشـبگیری دانیشتوانی شار وەك ئەو "رەشبگیریەی كە لە كەركوك[2]" ئەنجامی دا، بەشێوەیەك مەبەستی بوو هەموو گەنج و پیاوەكانی بگرێت و دوریان

---

(۱) كریس كۆچێرا: س.پ،ل۱۰۷. هەروەها بۆ زانیاری زیاتر لەم بارەیەوە بڕوانە: دەقی پاشكۆی بەڵگەنامەكانی ئەم كتێبە.

(۲) هێزێكـی سـەركوت كـەری بـێ ئەندازەی سوپای عێـراق كـە پێـك هـاتبوون لـە (ئەمن، استخبارات، قوات خاسە، حرس جمهوری، ئەندامانی حیزبی بەعس، عەشایەری چەكداری تكریت)،و شارەكانی دەوروبەری بەسەركردایەتی (علی حسن مجید)و(حاجی عبد)ی پارێزگاری ئەوسای كەركوك، سەرلەبەیانی رۆژی ۱۹۹۱/۳/۱۰ كاتـژمێر (۵)ی بـەیانی ئـەورۆژە لـە رێـی بانگەوازەكانیانـەوە قەدەغەكردنی هاموشۆیان لەسەر گەڕەكەكانی شاری كەركوك راگەیاندو پاشان دەستیان كرد بەرەشبگیری و كوشتاری خەڵكی كورد، دوای ئەوەی ئەم كارە تا ۳/۱۲ لەلایەن سەرانی بەعسەوە بەردەوام بوو، سەرەنجام (۱۵۰۰) لاوی كوردیان دەستگیركردوو هەروەها كوشتن و بێسەرو شوێن كردنی دەیانی دیكەشی لێ كەوتەوە، بڕوانە: زاهیر رۆژبەیانی: كەركوك، رەشبگیریەكەی ۱۰و۱۱ی ئازاری ۱۹۹۱، برایەتی (رۆژنامە)، ژمارە (۱۸۹٤)، هەینی ۱۹۹٤/۳/۱۱، ل۵).

بخاتەوە لە هەولێر، بۆ ئەوەی راپەڕین ڕوونەدات، بەڵام بەرلەوەی ڕژێم ڕۆژی ٣/١١ پلانەکەی جێبەجێ بکات، ڕێکخستنە نهێنیەکانی پارتە سیاسییەکانی کوردستان بەتایبەتی شانە چەکدارەکانی بروسکی سەر بە (ی.ن.ك)و جەماوەر بە پشتیوانی پێشمەرگە سەرجەم نەخشەکانی بەعسیان پوچەڵکردەوەو هەنگاوی پێویستیان گرتەبەر بۆ ڕاپەڕینی هەولێر[١].

---

(١) هاوڕێ قادر ڕەسول: لێکۆڵینەوەیەك لەسەر راپەڕینەکەی بەهاری ١٩٩١ی باشووری کوردستان، چ١، لە بڵاوکراوەکانی (بنکەی کوردۆلۆژی) لە هەندەران، هۆڵندا، ١٩٩٤، ل٩٧-٩٨. بۆ زانیاری زیاتر لەم بارەیەوە بڕوانە: دەقی پاشکۆی بەڵگەنامەکانی ئەم کتێبە.

بەشی سێیەم

ڕاپەڕینی شاری هەولێر لە (١٩٩١/٣/١١)دا

باسی یەکەم

هەنگاونان بۆ زەمینە خۆشکردنی ڕاپەڕینی.

باسی دووەم

بەرنامەی ئازاد کردنی.

باسی سێیەم

ڕۆژانی ئازاد کردنی.

باسی یەکەم
هەنگاونان بۆ زەمینە خۆشکردنی ڕاپەڕینی

چەند مانگێك بەر لە ڕاپەڕین، ئەوکاتەی عێراق کوێتی داگیرکرد لە ٢ی ئابی ١٩٩٠، ئەگەری لێدانی عێراق لەلایەن هاوپەیمانانەوە هاتەکایەوە، لەگەڵ ئەمەشدا ئۆپۆزسیۆنی عێراق چاوەڕوانیان دەکرد بەم لێدانەی حکومەتی عێراق بڕوخێت، بەمەش بۆشایی لە دەسەڵاتی سیاسی عێراقدا پەیدا دەبێت، بۆیە هێزە کوردییەکان هەوڵیاندا لە کاتی ڕوودانی هەر گۆڕانێك لەناوچەکە، شارە کوردییەکان ئازاد بکەن[1].

بۆ ئەم مەبەستەش چەند هەنگاوێکیان نا، وەك: لەسەر نەخشەی بنەڕەتی و نەخشەی سەربازی هەولێر هێزەکانی خۆیان بەسەر چەند بەشێك (میحوەرێك) دابەشکرد. جگە لەوەش بەمەبەستی دانانی

(١) هاوڕێ قادر ڕەسوڵ: لێکۆڵینەوەیەك لەسەر ڕاپەڕینەکەی بەهاری ١٩٩١ی باشووری کوردستان،ل٣٤، ٣٥. بۆ زانیاری زیاتر لەم بارەیەوە بڕوانە: دەقی پاشکۆی بەڵگەنامەکانی ئەم کتێبە.

بەرنامەیەك بۆ ئازاد کردنی هەولێر، ئاگاداری ڕێکخستنەکانی ناوشاریان کرد، هەر زانیاریەکیان هەیە بۆیان بنێرن، هەروەها دروست کردنی شانەی چەکدار، بۆنمونە: (ی.ن.ك) هەستا بەدروست کردنی شانەی چەکدار لەناو شارەکانی کوردستان، لەئەندامانی ڕێکخستن و ئەو پێشمەرگانە پێك هاتبوو کە خۆیان دابووەوە دەست حکومەتی عێراق، ئەمانەش دوو بنکەی سەرەکیان هەبوو لە کوردستان، لە سلێمانی (شالاو)، لە هەولێر (بروسك) بوون[1].

هەروەها (پ.د.ك) چەند شانەیەکی چەکداریان هەبوو، یەك لەوانە شانە چەکدارەکانی (٤٤٤) بوو، کە ئەم شانەیە لەجەماوەری ناوچەی بیتوێن پێك هاتبوو، کۆمەڵێك شانە بوون ژمارەیان دەگەیشتە نزیکەی حەفتا شانە، هیچ شانەیەکی لە حەوت ئەندام کەمتر نەبوو، سنوری ئەم شانە چەکدارانە جگە لە حەوزی بیتوێن ناوچەکانی (هەولێر، بازیان یەك، کەورگۆسك، خەبات، جدیدە) ی دەگرتەوە، کە هیوا ئەحمەد مستەفا ناسراو بە (سوارە) لێپرسراوی هەموو شانەکان بوو[2].

جگە لەمانەش چەندین گروپ و ڕێکخراوو دەستەی نهێنی دیکە لە هەولێرو دەوروبەری ڕۆڵیان بینی لە زەمینە خۆشکردنی ڕاپەڕین، وەك: ڕەوتی کۆمۆنیست، کە ڕێکخراوێکی مارکسی عێراقی بوو، ڕێکخراوی تێکۆشان، درێژکراوەی کۆمەڵەی ڕەنجدەران بوو، ڕێکخراوی کۆمۆنیستی کرێکاری، کە بزاوتێکی چەپی توند بوو، ڕێکخراوی

---

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ (نەوشیروان مستەفا ئەمین)، سلێمانی ٢٠٠٣/١/١٨.

(٢) هیوا ئەحمەد مستەفا: ڕۆڵی شانە چەکدارەکانی ٤٤٤ – لە ڕاپەڕینەکەی ئازاری ١٩٩١دا، برایەتی (ڕۆژنامە)، ژمارە (١٨٨٩)، شەممە ١٩٩٤/٣/٥، ل٣. بۆ زانیاری زیاتر لەم بارەیەوە بڕوانە: دەقی پاشکۆی بەڵگەنامەکانی ئەم کتێبە.

دەستەی ڕاپەڕین، کە جووڵانەوەیەکی چەپی کوردستانی بوو، ڕێکخستنەکانی جگە لە شارەکانی دیکەی کوردستان لە هەولێرو ئۆردووگاکانی دەوروبەری هەبوون‌و کاریان بۆ سەرهەڵدانی ڕاپەڕین دەکرد[1]. هەموو ئەمانە بەهۆی ئەوەی لەباری نهێنی دابوون، نەیان دەتوانی وەك ڕێکخراوو حیزب‌و بەرە خۆیان بە جەماوەر بناسێنن.

لە ڕێگەی ئەم شانە نهێنی یانەوە نامەی نهێنی پارت‌و ڕێکخراوە سیاسییەکانی کوردستان بەردەوام بوو لەگەڵ سەرۆك عەشیرەتەکان‌و سەرکردەی فەرماندەکانی بەرگری نیشتمانی[2].

جگە لە مانەش دروستکردنی دەستە (مەفرەزە) پارتیزانەکان‌و ناردنەوەی پێشمەرگە پۆل پۆل بۆ ناوچە داگیر کراوەکانی ژێر دەستی حکومەتی عێراق، بە مەبەستی پەیوەندی کردن بە شانە چەکدارەکانەوە، کە بۆ مەبەستی ڕاپەڕین ساز کرابوون. بۆیە هەرناوچەیەك دەستەیەکی لێ بوو وەك کۆمیتەیەك لە سنوری پارێزگای هەولێر، بەم شێوەیە:سنووری هەولێر: بورهان سەعید سۆفی، جەلال ئیلنجاغی، مەلا سلێمان، سنووری ڕەواندز: جەلال حاجی، هەڵۆ حەسەن، سنووری شەقلاوە: تەحسین کاوانی، جەلال سۆرکانی، سنووری کۆیە – تەق تەق: م. باپیر، ئاشتی سابیر میرە، مەلا جەمال، م.

---

(١) عەبدولڕەزاق مەرزنگ: ڕاپەڕین بەهاری ئازادی، ل٦٦-٦٧.

(٢) صلاح الخرسان: س.پ، ص٥٢٦.

زیـرەك. ئـەم كۆمیتانـە پێك هـاتبوون لـە چـەندین كـادیری سـەربازیو سیاسییو سەرجەمیان نزیكەی (٧٠) پێشمەرگە بوون[١].

بەم شێوەیە چەند "دەستەیەكی پارتیزانی یەكێتی" لە ١٩٩١/٢/١٠ لـە نێوچـەی سـنووری (زەڵـێ) كەوتنـە ڕێ بـۆ ناوچـەكانی سـۆرانو شـەقڵاوەو كۆیـەو هـەولێر، پـۆل پـۆل بـەبناری قەنـدیل بەهـەموو ڕێگـا سەختو بەفراویەكان كەزۆربەی نێوچەكان لە دانیشتوان چۆڵكرابوون، جگە لە مۆڵگە (ڕەبایە)و سەربازگەی ڕژێم هیچ ئاوەدانی یـەكی دیكـەی لێ نەدەبینران[٢].

بـەم جـۆرە پـاش چـەند ڕۆژێـك هەریەكـە لـەو دەسـتە پارتیزانانـە گەیشتنە شوێنی مەبەستی خۆیـان، كـە دەستەكانی سنوری پارێزگـای هـەولێر بـەم شـێوەیە بـوون: دەسـتەی ئۆردوگاكـانی كـانی قرژاڵـەو تـۆبزاوەو بەرانـەتی، مـەلا سـلێمان سەرپەرشـتی دەكـردن. دەسـتەی ئۆردوگاكـانی شـاوەیسو پیرزیـن، بورهـان سـەعید سـۆفی سەرپەرشتی دەكـردن. هـەروەها دەسـتەی قوشـتەپەو ئۆردوگاكـانی كەسـنەزانو دارەتووو بنەسلاوە، جەلال ئیلنجاغی سەرپەرشتی دەكردن[٣].

---

(١) ئارام سالحو ئیبراهیم پالانی: لەبەردەم دەیەمین سالیادی داستانی ڕاپەڕینی كۆیـەو هـەولێردا، (چاوپێكەوتن لەگـەلْ م.زیـرەك)،كوردسـتانی نـوێ (ڕۆژنامـە)، بەشی یەكەم، ژمارە (٢٣٩٧)، سالی دەهەم، شەممە ٢٠٠١/٣/١٠، ل٥.

(٢) جـەلال ئیلنجـاغی: لـەیادی دەیـەمین سـالەی ئـازاد كردنـی شـاری هـەولێر، كوردستانی نوێ (ڕۆژنامە)، ژمارە (٢٣٩٩)، ٢٠٠١/٣/١٢، ل٤.

(٣) چاوپێكەوتن لەگـەلْ (م. تـاهیر بـەكر)، سـلێمانی ٢٠٠٣/٢/٢٥. ئـەم مەفرەزەیـە پێك هـاتبوون لـە (م. تـاهیر بـەكر، م. كـاوە ئـەنوەر نـادر، ئەحمـەد محمـد، جـەلال ئیلنجاغی).

جگە لە دەستەکانی یەکێتی گرنگترین ئەو پارتو ڕێکخراوە سیاسییە کوردستانیانەی دەستەی تایبەتیان هەبوو بۆ ڕاپەڕین، ئەمانە بوون: حیزبی سۆسیالیستی کوردستان (ڕەسوڵ مامەند)، پارتی دیموکراتی کوردستان (مەسعود بارزانی)، حیزبی شیوعی عێراق-لقی کوردستان (عەزیز مەحمەد)، پارتی گەلی دیموکراتی کوردستان (سامی عەبدولڕەحمان)، حیزبی زەحمەتکێشانی کوردستان (قادر عەزیز)، ئالأی شۆڕش (مەلا بەختیار)، بزاڤی ئاشووری (یونادم یوسف)، بزووتنەوەی ئیسلامی (مەلا عەبدولعەزیز)، هەروەها هاوکاری (حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران)،کە لە ڕاپەڕینی شارەکانی (ڕانیە، حاجیاوە،کۆیە)و شوێنەکانی دیکەدا ڕۆڵیان بینی[1].

---

(١)، بڕوانە: (عەبدولڕەزاق مەرزنگ: ڕاپەڕین بەهاری ئازادی، ل٦٩-٧١).

باسی دووەم
بەرنامەی ئازاد کردنی

دوای داگیرکردنی کوێت سەرجەم پارتو ڕێکخراوە سیاسیەکانی کوردستان کەوتنە خۆ بۆ سازدانی بەرنامەیەك بۆ بەرەنگار بوونەوەی بارو دۆخەکە، ئەوە بوو لە تەمموزی ۱۹۹۰دا زنجیرەیەك کۆبوونەوە بەسترا لەلایەن سەرکردایەتی پارتەکان بۆ ڕێکخستنەوەی کارەکانو بەرنامە دانان لەم قۆناغە ناسکەدا، سەرکردایەتی بزوتنەوەی کورد لەوکاتەدا مەبەستی بوو شارە کوردییەکان ڕزگار بکاتو بیخاتە ژێر دەسەلاتی خۆیەوە، بۆ ئەم مەبەستەش بۆ هەموو پارێزگایەك لیژنەیەك دانرا بۆ ئەوەی سەرپەرشتی ڕزگارکردنی بکات، بە هەموو ناحیەو ئۆردوگاو شارەکانەوە، کە بۆ هەولێر (کۆسرەت ڕەسول عەلی) دەست نیشانکرا[1].

(١) بۆ پارێزگاکانی دیکەش بەم جۆرە بوو: بۆ سلێمانی (فەرەیدون عبدالقادر)، بۆ کەرکوك (ملازم عومەر)، بۆ دهۆك (م. نازم)، بڕوانە: حسن کوێستانی: لەیادی دووەم ساڵ ڕۆژی سەرکەوتنی ڕاپەڕین، سەرهەڵدان (گۆڤار)، ژمارە (٢)، ئاداری ١٩٩٣، ل٩.

بەرنامەی ئازاد کردنی هەولێر ناتواندرێ لەبەرنامەی گشتی راپەڕینی شارەکانی دیکەی کوردستان جیابکرێتەوە، چونکە بەپێی ئەو بەرنامەیەی کە دانرابوو دەبوو سەرەتا شارە بچوکەکانو ئۆردوگاکان بەهاوکاری شانە چەکدارەکانو دەستە پارتیزانەکانو جەماوەر ئازاد بکرێتو پاشان شارە گەورەکانی وەك هەولێرو سلێمانیو دهۆكو کەرکوك ئازاد بکرێت، بەم شێوەیە دوای ئازادکردنی رانیەو سلێمانیو...هتد و کۆکردنەوەی هێزەکان، لەلایەن سەر پەرشتیاری هەولێر پلانێك دانرا بۆ گرتنی هەولێر، ئەویش بڕیاردرا بەدابەش کردنی هێزەکان بۆ سەر دوو قۆڵ: قۆڵی کۆیە: پێك هاتبوو لە (م. چەتۆ، رێبار، م. بەکرمستەفا)، کە (م.چەتۆ) سەر پەرشتی دەکرد، وقۆڵی شەقلاوە: پێك هاتبوو لە (کۆسرەت رەسوڵ، عبدالرزاق، حەسەن کوێستانی، سەفین مەلا قەرە، عبداللە بۆر، رەحمان سەیدە)، بە سەرپەرشتی کۆسرەت رەسوڵ"[1].

شەقلاوە پێگەیەکی گرنگی هەبوو، چونکە هێزەکانی فەیلەقی (٥) لە دەورووبەری رێگای هاملتۆن بەم شێوەیە بوو: تیپەکانی سووپای عێراق یەکیان لە بەرسلینو ئەویتریان لە سیدەکانو سێ یەمیشیان لە سپیلك بوو، کە دابڕینی ئەم سێ تیپە لە فەیلەقی (٥)ی هەولێر گرنگ بوو، چونکە دەبووە هۆی ئاسان کاری بۆ ئازاد کردنو بەرپا کردنی راپەڕینی هەولێر، بەم شێوەیە بەهۆی شارەزایی هەندێ لە پێشمەرگەکانی ناوچەکەو رێکخستنە نهێنیەکانی ناوگوندی کاوانیان، توانرا شاری شەقلاوە لە ١٩٩١/٣/٨دا بەشەڕ ئازاد بکرێت، کە لە دوای

---

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ (سەفین مەلا قەرە)، رانیە ٢٠٠٢/١٢/٣.

ئازادکردنی شەقلاوە هەواڵ نێردرا بۆ ڕێکخستنە نهێنییەکانی ناوشاری هەولێر، بێن بۆ شەقلاوە بەمەبەستی ئەوەی لەگەڵ سەرکردەکانی هێزی پێشمەرگە بەرنامەی ئازادکردنی شاری هەولێر دابڕێژن، چونکە کاتێك شەقلاوەو دەوروبەری ئازادکران دەرگا کراوە بۆ هێزی پێشمەرگە بەرەو هەولێر هەنگاو بنێن[1].

بەم جۆرە مەلا قادر[2]، بە هاوەڵی لەگەڵ جەبار شێخەو زاهیر (نەدار)[3]، لە ١٩٩١/٣/٨ گەیشتنە شەقلاوەو لەدێی (بانە نۆك) لەگەڵ سەرپەرشتیاری راپەڕینی هەولێر کوبوونەوەو سەرجەمیان ڕێك دەکەون بۆ ئەوەی ڕۆژی ١٩٩١/٣/١١ بۆ ڕۆژی راپەڕینی هەولێر دەستنیشان بکرێت، هەرچەندە ڕێکخستنە نهێنییەکانی ناوشار پەلەیان بوو، مەبەستیشیان بوو زووتر لە (٣/١١) راپەڕین بەرپا بکەن، بەڵام سەرپەرشتیاری راپەڕینی هەولێر سووربووە لەسەر ئەم مێژووە، ئەمەش لەبەر دوو هۆ: یەکەمیان: ڕێککەوتن نامەی (١١/ئازاری/١٩٧٠) کە لەو ساڵەدا ڕژێمی بەعسی بەغدا بەپێی ڕێکەوتنێکی ڕەسمی دانی نا بەمافی گەلی کورد. ودووەمیان: پێی وابووە نابێت پەلە بکرێت لە راپەڕینی هەولێر، چونکە ئەم شارە پێگەیەکی گرنگی هەیەو پەلە کردن دەبێتە هۆی ئەوەی بەباشی خۆی بۆ ئامادە نەکرێت و پاشان ئەگەری شکستی دەبێت[4].

---

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ (کۆسرەت ڕەسوڵ عەلی)، سلێمانی ٢٠٠٢/١١/٢٩.
(٢) لێپرسراوی شانە چەکدارەکانی بروسك لە هەولێر بۆ ئەوکات.
(٣) کە دوو کادیری چالاکی شانە نهێنییەکانی بروسك بوون لە هەولێر بۆ ئەو کات.
(٤) چاوپێکەوتن لەگەڵ (شاخەوان عەباس)، سلێمانی ٢٠٠٣/١/١٦.

دوای ئـەوەی بڕیـاردرا لەسـەر (١٩٩١/٣/١١) بـۆ ڕاپـەڕینی هـەولێر، دەسـت کـرا بـەدانانی نەخـشەیەکی وورد بـۆ ئـازاد کردنـی ئـەم شـارە، هەستان بەدابەشکردنی شـانە چـەکدارەکان و دابەشـکردنی بەشـەکان. بەپێ دانی چـەندین پارچە چەکی بـچوك لـە جـۆری (کـلا نـشیکۆف) و ناردنـەوەیان بـۆ هـەولێر لـە ڕێگـەی ڕێکخستنەکانی بروسك. لـە هـەمان کاتدا هێمایەکی نهێنی بۆ شانە چەکدارەکان و ڕێکخستنە نهێنیـەکانی بروسك لـە نـاو هـەولێر دانرا. کە بڵاو کردنـەوەی ئەم هێمایـە لەڕێگـەی ڕادیۆوە، مانای ئەوە دەگەیـەنێت هێزی پێشمەرگە گەیشتۆتە هـەولێرو دەست بکرێت بەڕاپەڕین[1].

لەگـەڵ ئـەوەش چـەندین نامـەی تایبـەت لـە لایـەن سەرپەرشـتیاری ڕاپەڕینی هـەولێر نێردرا بۆ کەسایەتی و سـەرۆك عەشیرەت و سـەرۆکی هێزەکـانی بـەرگری نیـشتمانی لەناوچـەکانی دەوروبـەرو نـاوەوەی هەولێر، لەنامەکاندا هاتبوو (هێزی پێشمەرگە گەیشتۆتە ناوچەکانتان و پێویستە هاوکاریان بکەن)، بەشێك لەو کەسایەتی و سەرۆکی هێزەکانی بـەرگری نیـشتمانی، بریتـی بـوون لـە: حـسێن ئاغـای سورچـی، عومـەر ئاغای سورچی، محمد قادر ئاغای هەرکی، ئەحمەد لاوکۆ، کـەریم خـانی برادۆسـت، قـادر بـەگی برادۆسـت و عەشـیرەتەکانی دیکـەی ئـەو ناوچەیە[2]، کە پاشان بەشێکی زۆریان ڕۆڵی باشیان گێڕا لە ڕاپەڕین[3].

---

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ (مەلا قادر)، سلێمانی ٢٠٠٣/١/١١.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەڵ (کۆسرەت ڕەسوڵ عەلی)، سلێمانی ٢٠٠٢/١١/٢٩.

(٣) بـۆ زانیـاری زیـاتر بڕوانـە: دیڤیـد ماکـداوڵ: مێـژووی هاوچـەرخی کـورد، و/ ئەبوبەکر خۆشناو، ب٢، چاپخانەی ڕوون، سلێمانی، ئایاری ٢٠٠٣، ل٧٦٧-٧٦٨.

شانە چەکدارەکانی بروسك بەپێی بەرنامەیەکی ووردی خۆیان، لە رووی ڕێکخستنەوە هەولێریان بەسەر (٥) بەش دابەشکردبوو، بەم جۆرە: بەشی یەکەم لە خەتی کۆیەوە بۆ خەتی مەخمور، دێدەوان سەید محەمەد لێپرسراوی بوو. بەشی دووەم لە خەتی کۆیەوە بۆ خەتی شەقڵاوە، زاهیر (نەدار) لێپرسراوی بوو. بەشی سێیەم لە خەتی مەخمورەوە تا ناو سەربازگەی هەولێر، سالارە شەل لێپرسراوی بوو، بەشی چوارەم لە خەتی شەقڵاوەوە بۆ سەربازگەی هەولێر، مام خدر لێپرسراوی بوو، هەروەها بەشی پێنجەم، کە بەناوی بەشی ناوخۆ بووەو تایبەت بووە بەناو شار، ئەحمەد ئیسماعیل (ئەحمەد گەل) لێپرسراوی بوو[1].

بەم جۆرە دوای ڕێکخستنی پلانەکان، هەنگاونرا بۆ ڕۆژی ئازادکردنی هەولێر.

---

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ (ئەحمەد ئیسماعیل/ ئەحمەد گەل)، کۆیە، ٢٠٠٧/٥/١٠. بۆ زیاتر بڕوانە: دەقی پاشکۆی بەڵگە نامەکانی ئەم کتێبە.

باسی سێیەم
ڕۆژانی ئازادکردنی

دوای ئـــەوەی جـــەماوەری کوردســـتان شـــان بەشـــانی هێـــزی پێشمەرگەی کوردستان، شارەکانی شەقڵاوەو سۆران و ڕەواندزو کۆیەو دوکان یان ڕزگارکرد، بەرەو هەولێر کەوتنە ڕێگا، هێزەکان بەگشتی لە شارو شاخ بۆ ئازادکردنی هەولێر چاوەڕێ و لە ئامادە باشی دابوون(١). ئەوە بوو هێزی پێشمەرگە بۆ ڕۆژی ڕاپەڕین لە دوو قۆڵەوە هەڵمەتیان هێنا:

١/ قـۆڵی ڕێگـای شـەقڵاوە: دوای ڕزگـارکردنی هاوینـە هـەواری صەلاحەددین و سپیلك و سەرجەم ناوچەکانی دیکە، هێزەکان گەیشتنە ئۆردوگـای بەستۆڕە، بـەڵام کـاتێ پێشمەرگە گەیشتە ئـەم ئۆردوگایـە، لەلایەن سووپای عێراقەوە لەناو "سـەربازگەی خـانزاد(٢)" ڕوو بـەڕووی بۆردوومانێکی سەخت بوونەوە، بۆ ئەوەی کۆنترۆڵی ئـەم هێـزەی عێـراق بکەن و بۆردوومانەکە کۆتایی پێ بێت، پلانێك دانرا کە (بورهان سەعید

(١) حسن کوێستانی: س.پ، ل١٩.

(٢) کەوتبووە باکووری شاری هەولێر، لە نێوان پێچەکانی مصیف صەلاحەددین و بەستۆڕە.

سۆفی)و چەند پێشمەرگەیەك وەك فیلێك بەناوی چەكدارەكانی (بارامی شێمەی هاڕون) خۆیان بگەیننە ناو ئەم سەربازگەیە، ئەوەبوو (بورهان سەعید سۆفی) توانی پلانەكە وەك خۆی جێبەجێ بكاتو دەست بگرێت بەسەر سەربازگەكەو سەرجەمی سەربازەكان بەدیل بگرێتو چەكیان بكات[1].

دوای ئەوەی هێزەكانی پێشمەرگە كۆنترۆڵی ئۆردوگای بەستۆڕەو دەوروبەریان كرد، لە هەولێر زیاتر نزیك كەوتنەوە، بۆیە لەم كاتەدا لەڕووی سەربازیەوە پلانێك دانرا بۆ ئازاد كردنی هەولێر، كە بەرەبەیانی ١٩٩١/٣/١١ ڕێگای موسڵ-هەولێر كۆنترۆڵ بكرێت، هەروەها هێزێك بنێردرێت بۆ هاندانی جەماوەری ئۆردووگای بەڕانەتیو پاك كردنەوەی ناوچەكە، وهێزێك بنێردرێت بۆ ڕۆژهەلاتی هەولێر بۆ ئەوەی لەگەڵ ئەو هێزەی لە كۆیەوە دێت تێكەڵ بن[2].

بۆجێ بەجێ كردنی ئەم پلانەی دانرابوو بۆ هەولێر، هێزەكانی پێشمەرگە دابەش كران بۆ دوو بەش: بەشێكیان بەسەر پەرشتی (بورهان سەعید سۆفی)و ژمارەیەك پێشمەرگە بەڕێ كەوتن بۆ ناوچەكانی (بەڕانەتی، زرارەتی، ئۆردوگای كەڵەكی یاسین ئاغا، تۆپ زاواو كەورگۆسك)، بۆ ئەوەی سەرجەمی ئەم ناوچانە ڕزگار بكەنو هەوڵ بدەن ڕێگای نێوان (موسڵ-هەولێر) بپچڕێنن. بەشی دووەمیان بەسەر پەرشتی (كۆسرەت ڕەسوڵ عەلی) لە ئۆردووگای بەستۆڕەوە

(١) چاوپێكەوتن لەگەڵ (كۆسرەت ڕەسوڵ عەلی)، سلێمانی ٢٠٠٢/١١/٢٩.

(٢) چاوپێكەوتنی جەمال مۆرتكە: ڕاپەڕینی هەولێر، ئا.بەشی هەواڵو ڕیپۆرتاژ، برایەتی (ڕۆژنامە)، ژمارە (١٨٩٤)، هەینی ١٩٩٤/٣/١١، ل٣.

بەڕێ کەوتن بۆ ئۆردووگای شاوەیس، بۆ ئەوەی بتوانن زیاتر لە هەولێر نزیك بکەونەوە[1].

٢/ قـۆڵی ڕێگـای کۆیـە: دوای ئـەوەی سـەرجەمی سـەنگەرەکانی سوپای عێراق لە سەر کێوەکانی هەیبەت سوڵتان لە (٩ مارسی ١٩٩١) بەهێرشـی پێـشمەرگەکانی سۆسیالیست و یـەکێتی ڕزگـارکرا، پانتـایی ڕاپـەڕین بـە بەشـداری جـەماوەرو پێـشمەرگە دوای ئـازادکردنی کۆیـە بەرەو ڕۆژئـاوا بـڵاو دەبـۆوە. بەمـەش تیپێکـی پێشمەرگە کـە ژمارەیـان نزیکـەی (٢٠٠) پێـشمەرگە دەبـوون لـە کۆیـەوە بـەرەو هـەولێر بـەڕێ کـەوتن، بـەڵام پێـشڕەوی ئـەم پێـشمەرگانە لـە دەربەنـدی گۆمـە سـپان بـەهۆی بـەرگری (٥) تـانکی سـووپای عێراقـەوە دواخـرا، بـۆ ئـەم مەبەستەش یەکێك لە فەرماندەکانی ئەم پێشمەرگانە ووتـی: "شـەوی بەسـەرداهات، باران دایکرد، پێشمەرگەکان ماندوو بوو بوون... ئێمـە بڕیارمانـدا بـۆ کۆیـە بگەڕێینـەوەو ڕۆژی دوایـی لـە گەڕانەوەمانـدا هێرشیان بۆ بکەین، پاشان لەگەڵ هاتنی ئێمە بۆ هەولێر هـەموو شتێك تـەواو بـوو بـوو، تـەنها کاربەدەسـتانی ئـەمن تائـەو کاتـە بـەرگریان دەکـرد"[2]. بۆیە دەکرێت بڵێین تـەنها بەشـی سـەرەکی بۆ ڕزگـارکردنی هەولێر لە قۆڵی ڕێگای شەقڵاوەوە بوو.

سـەبارەت بەڕێکخـستنە نهێنیـەکان و شانەچـەکدارەکانی بروسـك لـەناو شـار، هـەموو ئاگادارکرابوونـەوە ئەگـەر شـەوی ١٠-١٩٩١/٣/١١

---

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ (سەفین مەلا قەرە)، ڕانیە ٢٠٠٢/١٢/٣.

(٢) وەرگیراوە لـە: (کریس کۆچێرا: س.پ، ل١٠٧، ١٠٦). سەبارەت بـە چۆنیەتی ڕاپەڕینی کۆیە و ئازادکردنی، بڕوانە دەقی پاشکۆی چاوپێکەوتنی م.باپیر بەکر باپیر، لە پاشکۆی چاوپێکەوتنەکانی ئەم کتێبە.

ئێوارەکەی گوێیان لەو بروسکەیە بوو، کە بەشێوەی هێما بۆیان دانرابوو، ئەوا هەموو دەبێت لە کاتژمێر (١٢)ی شەوەوە بچن بۆ ئەو شوێنانەی بۆیان دیاری کراوەو بەیانی کاتژمێر (٦) دەست بەکاردەبن و راپەڕین بەرپادەکەن، بۆیە دوای ئازاد کردنی ئۆردوگای (بەستۆرە) لەرۆژی ١٩٩١/٣/١٠، هێزەکانی قۆڵی ڕێگای شەقڵاوە چاوەڕوانی هێزەکانی قۆڵی کۆیە بوون تاوەکو ئەوانیش بگەنە گۆمەسپان و پاشانیش کەسنەزان، لەگەڵ ئەوەی هێزەکانی قۆڵی کۆیە دواکەوتن، شەوی ١٠-١٩٩١/٣/١١ ڕێنمایی درا بەهەموو شانە چەکدارەکان و ڕێکخستنە نهێنییەکانی ناوشار بەیانی (٣/١١) دەست بەکاربن بۆ راپەڕین، کە لە ئێزگەی دەنگی گەلی کوردستانەوە ئێوارەی (١٠-٣/١١) لەکاتژمێر (٨)ی شەو، چەندین جار بروسکەی: (لە باوکی ڕێناسەوە بۆ گشت شانە چەکدارەکانی بروسك، دەست بەکاربن) خوێندرایەوە، بەمەش چەخماخەی راپەڕینی هەولێر کاتژمێر (٦)ی بەرە بەیانی ٣/١١ دەستی پێکرد[1].

دوای ئەوەی راپەڕینی هەولێر لەلایەن شانە چەکدارەکان و جەماوەری هەولێر بەسەرجەم چین و توێژە جیاوازەکانی وەك: (ژنان، خوێندکاران، لاوان، مامۆستایان، فەرمانبەران و کرێکاران و...هتد) بەرپاکرا، هێزی پێشمەرگەی کوردستان لە قۆڵی شەقڵاوە شاڵاوی هێنا بۆ ڕزگارکردنی هەولێرو کاتژمێر (٨)ی بەیانی ٣/١١ گەیشتنە بازگەی شاوەیسی نزیك هەولێر، دوای ڕوو بە ڕوو بونەوەو شەڕێکی نیو

---

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ (مەلا قادر)، سلێمانی ٢٠٠٣/١/١١.

کاتژمێری توانرا تانکەکانی سووپای عێراق لەوێ تێك بشکێنن و هەڵ بکوتنە ناوشارو تێکەڵ بە جەماوەری ڕاپەڕیوو بن[1].

بە گەیشتنی پێشمەرگە بۆ ناو هەولێر، هێزەکان کران بەدوو ڕەتڵەوە، ڕەتڵی یەکەم: هێزێك بەسەرپەرشتی کۆسرەت ڕەسوڵ بۆ سەر بارەگای فەیلەقی (٥)، وڕەتڵی دووەم: هێزێك بەسەرپەرشتی عەبدولڕەزاق بۆ سەر دەزگای ئەنجومەنی یاسادانان و جێ بەجێ کردن و ڕێکخراوی هەواڵگری باکوور[2]، لەبەرئەوەی ئەم شوێنانە بۆ ڕۆژی ڕزگارکردنی هەولێر لەڕووی ستراتیجیەوە گرنگی تایبەتی خۆیان هەبوو، چونکە قورسایی هێزی حکومەت زیاتر لەم شوێنانەدا بوون، کە شان بەشانی پێشمەرگەکانی (ی.ن.ك)، دەستەیەکی پێشمەرگەکانی (پ.د.ك) بەسەر پەرشتی جەمال مۆرتکە بەشداربوون لە ئازاد کردنی شاری هەولێر[3].

بەپێی ئەو بەرنامەیەی دانرابوو بۆ ئازادکردنی هەولێر، پێیان وابووە هەمان ڕۆژ پاك دەکرێتەوە، جگە لەفەیلەقی (٥)و سەربازگەی "ڕەشکێن[4]" نەبێت دەمێننەوە بۆ ڕۆژی دوایی، بەڵام کاتێك ڕاپەڕین بەرپابوو زۆربەی شوێنەکان ئازادکران، کە دیارترین و گەورەترین شەڕ بۆ ئازادکردنی هەولێر، شەڕی ڕێکخراوی هەواڵگری باکوور (منقومە الاستخبارات الشمالیە) بوو، کە تیایدا زیاتر لە (٤٠) کەس لە پیاوانی

---

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ (سەفین مەلا قەرە)، ڕانیە ٢٠٠٢/١٢/٣.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەڵ (کۆسرەت ڕەسوڵ عەلی)، سلێمانی ٢٠٠٢/١١/٢٩.

(٣) چاوپێکەوتنی جەمال مۆرتکە: س.پ، ل٣.

(٤) لە ڕووی جوگرافیەوە دەکەوێتە ڕۆژئاوای شاری هەولێر، لە نێوان هەولێرو کەلەك.

ئـەمن‌و بەعـسی‌و دەسـت‌و پێوەنـدەکانیان کـوژران‌و چـەندین کەسـی دیکەشیان برینداربوون‌و بۆ ماوەیەك خۆیـان لـە ماڵـەکانی گـەڕەکی حـی عـدل‌و ئـازادی حەشـاردا، بـەڵام پـاش بەرگریـەکی کـەم کاتـژمێر (٤)ی دوای نیـوەڕۆی هـەمان ڕۆژ ئـەوێش ئـازاد کـرا[1]. بەمـەش بارەگـای فەیلـەق‌و ئاسایـشی بـاکوورو سـەرکردایەتی لقـی هـەولێرو بارەگـای سـووپای گـەل (جـیش شـعبی)و پارێزگـاو بەڕێوەبەرایـەتی پـۆلیس‌و هەواڵگری، هـەر هـەموویان بەهەشـت کاتـژمێر پاکسازی کران‌و کەوتنـە ژێر دەسـەڵاتی جەماوەروو پێشمەرگە، ئەوەی کە بەعسیەکان چەندان ساڵ بوو بۆ تۆقاندنی خەڵك بنیاتیان نابوو، بە هەشت کاتـژمێر کۆتـایی پێهێنرا[2].

هەربۆیە دوای نیوەڕۆی ڕۆژی ١١/٣/١٩٩١ هەموو شتێك تەواو بـوو، ونزیکـەی هـەزار زینـدانی کـە زۆربـەیان لەجـەنگ هـەڵاتبوون‌و لـە وزینداناـنەی کـە پێشتر وێستگەی شـەمەندەفەر بـوو (سـجنی محکـە)، لەلایـەن جـەماوەر ئـازاد کـرا، بـەئازادکردنی هـەولێر ڕێگاکـانی کـەرکوك کەوتنـە ژێـر چاودێری پێشمەرگەوە، کـە پاشـان ئـەو ڕێگایانـە ڕۆڵـی سەرەکیان لە ڕاپەڕینی ئازادکردنی کەرکوك دا بینی[3].

پـاش ئـازادکردنی شـارو پـاك کردنـەوەی لـە دامودەزگاکـانی حکومـەتی عێـراق، بـۆ پاراسـتنی ئـەم ڕاپەڕینـەی هـەولێرو نەهێشتنی مەترسی لەسـەر ئـەو شـارە، بڕیـاردرا دەسـت بکـرێ بـە پـاك کردنـەوەی

---

(١) عەبدولڕەزاق مەرزنگ: ڕاپەڕین بەهاری ئازادی، ل١٣٤ .

(٢) ڕێبـاز: نرکـەی کوردسـتان (بەرلەڕاپـەڕین، لەگـەڵ ڕاپـەڕین، دوای ڕاپـەڕین)، هەولێر ١٩٩٢، ل٦١،٦٢.

(٣) کریس کۆچێرا: س.پ، ل١٠٧.

شــارو شارۆچــكەكانی دەوروبــەری، وەك: شارۆچــكەی مــەخمور، ئۆردووگای خەباتو پردی"[1].

دەكرێت بڵێین لەڕۆژانی ئازادكردنی هەولێردا، جەماوەر بەسەرجەم چین و توێژە جیاوازەكانەوە لەوپەڕی خۆشی شادی دابوون، لە هەمان كاتدا كاردانەوەی ڕاستەوخۆیان بۆ سەر دامو دەزگا حكومی و نا حكومیەكانی حیزبی بەعس خستەڕوو. بەوەی هەم وەك نارەزاییەكی بوێرانە بەرامبەر بە سیاسەتە چەوتەكانی بەعس لەچەند ساڵی ڕابردوو بەرامبەر كورد بەگشتی و خەڵكی هەولێر بەتایبەتی، هەمیش بۆ بژێوی ژیانو لەتاوی ئازارو برسیەتی و تێركردنی خۆیان، سەرجەمی كەلو پەلەكانی ئەم دامو دەزگایانەیان بە تالآن بردوو بەسەریەكدا خاپووریان كرد، ئەمەش ئەوەی دەخستە ڕوو كە جەماوەر چەندە تینووی ئازادی و نانو خۆراكو بژێوی ژیانن، دوور لە ستەمو چەوساندنەوە.

(1)چاوپێكەوتنی جەمال مۆرتكە: س.پ، ل٣.

بەشی چوارەم

شاری هەولێرو شکستی ڕاپەڕین

باسی یەکەم

هێرشی سوپای عێراق و داگیرکردنەوەی هەولێر

باسی دووەم

هۆکارەکانی شکستی ڕا پەڕین بە گشتی:

ا/ هۆکارە دەرەکیەکان.

ب/ هۆکارە ناوخۆییەکان.

باسی یەکەم
هێرشی سوپای عێراق‌و داگیرکردنەوەی هەولێر

دوای (٢٠) ڕۆژ ئازادی، سووپای عێراق بەهەموو هێزو توانایەوە خۆی کۆکردەوەو هێرشی بەربلاوی چەند قۆڵی هێنایەوە سەر کوردستان، کە بەرە بەیانی ڕۆژی ١٩٩١/٣/٢٧ هێرش‌و پەلاماری بۆ سەر کەرکوك‌و پردێ دەست پێکردو سەرەنجام داگیری کردنەوە[1].

لەگەڵ داگیرکردنەوەی شاری کەرکوك‌و پردێ‌و ناوچەکانی دەوروبەری، سووپای عێراق نزیك کەوتنەوە لە شاری هەولێر، بۆیە لەم شارە ڕۆژی ١٩٩١/٣/٢٨ لەلایەن بەکرێگیراوانی بەعسەوە پڕوپاگەندەی ئەوە بلاو دەکرایەوە، کە بەعس هێرش دێنێتەوە سەر کوردستان‌و هەموو جۆرە چەکێکی قورس‌و کیمیایی بەکاردێنێت[2]، بۆیە پاش تێك

---

(١) ڕێباز: س.پ، ل٧٢; بۆ زیاتر بڕوانە: هارفی موریس- جورج بلوخ: لا اصدقاء سوی الجبال التاریخ الماساوی للاکراد، ترجمة: راج ال محمد، تعلیق وتقدیم: هادی العلوی، سوریا- دمشق، بدون سنة الطبع، ص٢٥.

(٢) هاوڕێ باخەوان: (هاوڕێنامە) بۆ مێژووی کوردستان‌و کورد، زنجیرە کتێبی دەزگای چاپ‌و پەخشی سەردەم، چاپخانەی ڕوون، سلێمانی، ل٣٣٤.

چوونی بارودۆخی هەولێر بڕیاردرا بەرگری بکرێت لە هەولێرو ڕێگە نەدرێت ئەو شارە جارێکی دیکە بکەوێتەوە دەست ڕژێمی بەعس، لە بەرئەوە هێزەکانی ڕژێم لە سێ قۆڵەوە هێرشیان هێناو پێشمەرگەش لەسێ قۆڵەوە دامەزرابوو بۆ بەرگری کردن لە هەولێر، بۆ نمونە هێزەکانی (ی.ن.ك) بەم جۆرە دابەش بوو بوون: قۆڵی (هەولێر- کەرکوك)، کۆسرەوت ڕەسوڵ سەرپەرشتی دەکرد، قۆڵی (هەولێر- موسڵ)، سەفین مەلا قەرە سەرپەرشتی دەکرد، قۆڵی (هەولێر- کەندیناوە)، ڕێباز سەرپەرشتی دەکرد[1].

ئێوارەی ١٩٩١/٣/٢٩ هێزێکی گەورەی سووپای عێراق لەزێی کەڵەك دەپەڕێتەوەو دەگاتە ناوچەی کەندێناوە، هەرچەندە لە گوندی (بیرە بات) هێڵێکی بەرگری لەلایەن هێزی پێشمەرگە دانرا، بەڵام ڕۆژی ١٩٩١/٣/٣٠ دوژمن هەموو ناوچەی کەندیناوەی گرتەوەو هێزی پێشمەرگە نەی توانی بەرگریەکی ئەوتۆ بکات[2]. پاش ئەوەی هێزی پێشمەرگە لە هەرسێ قۆڵەوە شکست دێنن‌و دوژمن هەمان ڕۆژ قوشتەپەی نزیك هەولێر داگیر دەکاتەوە، بەمەش سەرجەم هێزەکانی پێشمەرگە پاشەکشێ دەکەن بۆ ناوشار[3].

بەداگیرکردنەوەی قوشتەپە لەلایەن سووپای عێراقەوە، پشێویەکی زۆر دەکەوێتە ناو هەولێر، بۆیە لەلایەن هێزەکانی (ی.ن.ك‌و.پ.د.ك) پلانێك دادەنرێت بۆ گرتنەوەی قوشتەپە بەم جۆرە: هێزەکانی

---

(١) ڕێباز: س.پ، ل٧٤.

(٢) هـ.س، ل٧٣.

(٣) چاوپێکەوتن لەگەڵ (سەفین مەلا قەرە)، ڕانیە ٢٠٠٢/١٢/٣.

(یەکێتی)، بەسەرپەرشتی شاخەوان عەباس، وهێزەکانی (پارتی)، بەسەرپەرشتی یونس ڕۆژبەیانی، کە هەریەکەو بەجیا لە دوقۆڵەوە هەڵبکوتنە سەر قوشتەپەو ڕزگاری بکەنەوە، بۆ ئەم مەبەستەش شەوی ۳۰-۱۹۹۱/۳/۳۱ کاتژمێر (۱)ی شەو تەقە بۆسەر قوشتەپە دەستی پێکرد، بەڵام سەرەنجام هێزی پێشمەرگە شکستی هێناو بەرەو دواوە پاشەکشەی کرد[۱].

شەوی ۳۰ ئازاری ۱۹۹۱ نزیکەی (۸) تۆپخانەو ژمارەیەکی زۆر لە تانکەکانی سووپای عێراق بەرەو ڕووی هەولێر کەوتنە کار، لەهەر کاتژمێرێکدا گوللە تۆپێك دەکەوتە ناوشارەوە، ئەمەش بەمەبەستی ترساندنی خەڵکەکەبوو، لەوکارەشی دا سەرکەوتووبوو[۲]، چونکە ڕۆژی ۱۹۹۱/۳/۳۱ چەند دەستەیەکی سەر بەڕژێمی عێراقی لەشاری هەولێر دەردەکەون بەمەبەسی تەقەکردن لەخەڵکی و تێکدانی ئارامی و ئاسایشی شار[۳]، بۆیە پاش ئەوەی ڕۆژی ۱۹۹۱/۳/۳۱ هێزی پێشمەرگە بێ ئومێد دەبێت لە گرتنەوەی قوشتەپە، بیر لەوە دەکەنەوە لەناوشار بەرگری بکەن، بۆ ئەم مەبەستەش هێزێك بەسەرپەرشتی (ڕەهبەر سەید برایم) دەچێتە سەر ڕێگای (هەولێر-کەسنەزان)و هێزێکی دیکەش کەپێك هاتبوون لە (حەسەن کوێستانی، شاخەوان عەباس، سەفین مەلا قەرە، فاقە مەخموری، مەلا سلێمان)، دەچنە گەڕەکی کوردستان (حی العسکری کۆن) لە ڕۆژئاوای شارو بڕیاری

(۱) چاوپێکەوتن لەگەڵ (شاخەوان عەباس)، سلێمانی ۲۰۰۳/۱/۱٦.

(۲) کریس کۆچێرا: س.پ، ل۱۱۱.

(۳) هاوڕێ باخەوان: (هاوڕێنامە) بۆ مێژووی کوردستان و کورد، ل۳۳٤.

بەرگری کردن دەدەن، بەڵام هەر ئەو ڕۆژە هێزەکانی ڕژێم لەخەتی قوشتەپەوە پەلاماری سەر هەولێر دەدەن و نزیکەی کاتژمێر (١١)ی نیوەڕۆ تانکەکانی دەگاتە ناو شار[١]. هەرچەندە پێشمەرگە ئەوەندەی بۆی کرا بەرگری کرد، بەڵام سەرەنجام ڕۆژی ١٩٩١/٣/٣١ شاری هەولێر بەهێرش و پەلاماری سووپای عێراق داگیر دەکرێتەوە[٢].

بەم جۆرە جارێکی دیکە هەولێر پاش بیست ڕۆژ ئازادی دەکەوێتەوە ژێر دەسەڵاتی ڕژێمی بەعس، کە لەئاکامی بەرگری کردندا وێرای شەهید بوون و بریندار بوونی ژمارەیەکی زۆری پێشمەرگەی پارتە سیاسییەکانی کوردستان، لە هەمان کاتدا ژمارەیەکی زۆریش لە چین و توێژە جیاوازەکانی شاری هەولێر و دەوروبەری شەهیدو برینداریو ئەوانی دیکەش بەشی هەرە زۆریان دەربەدەربوون بۆ ناوچە سەر سنوورییەکان، کە دەکرێت بوترێت ئەم ئاکامانەش هەم بەهۆی نا هاوسەنگی هێزەکان و هەمیش بەهۆی لێکنەگەیشتنی نێوان پارتە سیاسییەکانی کوردستان و نەبوونی یەك دەنگی بوو بۆ بەرنامەی دوای ڕاپەڕین.

---

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ (شاخەوان عەباس)، سلێمانی ٢٠٠٣/١/١٦.

(٢) کریس کۆچێرا: س.پ، ل١١٢.

باسی دووەم
هۆکارەکانی شکستی ڕاپەڕین بە گشتی

بەسەرنج دانێکی ووردی بارودۆخی بەهاری ١٩٩١، دەبینین کۆمەڵێك هۆکاری کاریگەر هەبوون کە وای کرد ئەم ڕاپەڕینە نەتوانێت مەبەستەکانی خۆی لە ئازادکردنی تەواوی ناوچەکانی کوردستان لەدەست ڕژێم بپێکێت، کە لەماوەیەکی کورتدا جەماوەری ڕاپەڕیوو بەهەمان لێشاوی پەلاماردانو بەرەو پێشەوە چوون بەرەو دواوە کشانەوەو تووشی شکست هاتن کاتێك کە ڕژێم گشت شارەکانی گرتەوە توانی زیانی گەورە لە جەماوەری ڕاپەڕیوی کوردستان بگەیەنێت لەسەرجەم بوارەکانی (ماددیو مەعنەویو مرۆییەوە).

لێرەدا هەوڵ دەدەین ئەم هۆکارانە بەدوولایەنی (دەرەکیو ناوەکی)، بخەینە ڕوو:

یەکەم: هۆکارە دەرەکی یەکان:

چەند هۆکارێکی دەرەکی ڕۆڵیان هەبووە بۆ شکستی ڕاپەڕینی ١٩٩١ز کوردستان، کە گرنگترینیان ئەمانەن:

١-هەڵوێستی خراپی ڕۆژئاواو ئەمەریکا بەرامبەر بەڕاپەڕین، چونکە وولاتانی ڕۆژئاوا لە کەناڵەکانی ڕاگەیاند نیانەوە وایان بلاو دەکردەوە کە مەبەستی سەرەکی هاوپەیمانەکان ڕووخاندنی ڕژێمی عێراقە، بەتایبەتی ئەمەریکا کە (جورج بوش)ی سەرۆك کۆمار بەڕاشکاوانە داوای لەگەلی عێراق دەکرد ڕاپەڕن و سەدام بڕوخێنن، بەلام هەموو ئەوانە لەکاتی بەرپاکردنی ڕاپەڕین پێچەوانە بوّوەو نەك پشتیوانی گەلی عێراق بەگشتی و گەلی کورد یان بەتایبەتی نەکرد، بەڵکو هەرزوو شەڕەکەیان وەستاندوو پلانی لەناوبردن و کپ کردنەوەی ڕاپەڕینیان دارشت(١). ئەمەش لەکاتێك دا بوو کە ئەمەریکا بڕیاری گفتوگۆ کردنی لەگەڵ ڕژێم دا لە ١٩٩١/٢/٢٨ز، کەئەوکات ڕژێم لەوپەڕی لاوازی و شکستیدا بوو، بەلام ئەم ڕێکەوتنە کارێکی زیان بەخشی گەیاندە وورەی خەڵك و لە هەمان کاتیشدا ڕژێمی پێ بەهێز بۆوە(٢).

بۆیە دەبینین ڕاپەڕین دەستی بەبەر تەسك بوونەوە کرد پاش ئەوەی (جورج بوش) تیشکی سەوزی دا بەڕژێم و دەست کردن بەدژە هێرش لەسەر ڕاپەڕین، کە لەهەمان کاتدا گەمارۆی سەر یەکەکانی سوپای پاسەوانی کۆماریان هەڵگرت لەڕۆژئاوای فورات و، ماوەشی دا هەلیکۆپتەر بەکاربێنێ دژی گەلەکەی، کە ئەمانەش هەموو پێچەوانەی

---

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ (کۆسرەت ڕەسوڵ عەلی)، سلێمانی ٢٠٠٢/١١/٢٩.
(٢) مەلا بەختیار: س.پ، ل٢٦٩.

بەندەکانی رێکەوتنەکەی نێوان رژێم و هاوپەیمانان بوو کە لەژێر چادری (سەفوان) مۆرکرابوو.(١)

پاش ئەوەی رژێم سەرجەم هێزەکانی کە لەکوێت و بەسرەو ناسریە گەمارۆ درابوون، بەرێگە پێ دانی لەلایەن هاوپەیمانان سەرجەمیانی گەیاندەوە ناوەراستی عێراق، بۆ نمونە رژێم بەیەك رۆژ نزیکەی (٩٠٠) تانکی لە فوراتەوە پەڕاندەوە بۆ دەوروبەری شاری بەغدا(٢). بۆیە دەتوانین ئەم هەڵوێستەی هاوپەیمانان بەرامبەر بە راپەڕین بەیەکێك لە هۆکارە دەرەکی یەکانی دابنێین بۆ شکستی راپەڕین.

٢-شکستی راپەڕین لە ناوەراست و خواروی عێراق:

دوای ئەوەی راپەڕین لە باشوری عێراق دا سەری هەڵداو بەرەو شارەکانی ناوەراستی عێراق پەرەی سەند هێزی هاوپەیمانان لەسەروشیانەوە ئەمەریکا ترس کەوتە دڵیانەوە نەوەك حکومەتی عێراقی بروخێت و شیعە لەشوێنی حوکم بگرێتە دەست، چونکە دەبووە هۆی هاوپەیمانی لەگەڵ ئێران، کە پێشتریش لەماوەی (٨) ساڵ شەری نێوان عێراق- ئێران خەریك بوو تاشتێکی وا روو نەدا، بۆیەش ئەمەریکا تیشکی سەوزی بە سەدام دا بۆ ئەوەی پەلاماری ئەو راپەرینە بدات و سەرکوتی بکات، بەمەش رژێم هەڵسا بەبەکارهێنانی تانك و تۆپ و بۆمبە دوکەڵاویەکانی کە هاوشێوەی دوکەڵی بۆ مبی کیمیاوی بوون، توانی راپەڕین لەناوەراست و باشوور کپ بکاتەوە(٣)، کە

(١) صلاح الخرسان: م.س، ص٢٥٨.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەڵ (سەفین مەلا قەرە)، رانیە ٢٠٠٢/١٢/٣.

(٣) جواد ملا: م.س، ص٩٦.

ئەمـەش بەیـەكێك لـە هۆكـارە كـانی شكـستی ڕاپـەڕین دادەنرێـت لـە كوردسـتان، چونكە كاتێك ڕژێم ڕاپـەڕینی شیعەكانی لـە خـواروو كـپ كـردەوە، تـوانی زیـاتر بێتـە سـەر كوردسـتان بـۆ كـپ كردنـەوەی ڕاپەڕین.(١)

٣-نـەبوونی پەیوەندیـەكی پتـەو لـە نێـوان ڕاپەڕینـەكانی خـوارووی عێراق و باشووری كوردستان:

پـێش ڕاپـەڕین لیژنەیـەكی هاوكـاری هـەبوو لـە نێـوان بـەرەی كوردستانی و مجلسی اعلی (دعوەو منچمەی عملی اسلامی)، كە بڕیار بوو پێكەوە ڕاپەڕین بەرپابكەن لەیەك كاتدا، بەڵام (مجلسی أعلی) ئەم بڕیارەی نەبردە سەرو بەبێ ئاگاداری بەرەی كوردستانی ڕاپەڕین یان لە باشووری عێراق بەرپاكرد، كەتوانی بوو یان زۆربەی شارەكانی خواروو ناوەڕاستی عێـراق هـەتا (حلـە)ش ئـازاد بكـەن، كـەدوای ئـەوان بـەرەی كورد ستانی بەهاوبەشی لەگەڵ جەماوەر ڕاپەڕین یـان گەیانـدە شـاری كـەركوك، بـۆ یـە لێـرەدا ئەگـەر (مجلـس أعلـی) بڕیارەكـەی جـێ بـەجێ بكردایـە دۆخەكـە بەشـێوەیەكی تـر دەبـوو، چـونكە دەتـوانرا پێكـەوەو بـەهاو بەشـی پـەلاماری شـارەكانی تـری عێـراق وەك (بغـداو تكریـت و موسڵ) بدرێت و ڕژێم بەتەواوی لەناو ببرێت(٢).

كاتێك ڕاپەڕین لە خـواروی عێـراق بـەرپابوو، لـە دوولاوە كاریگـەری خراپـی هـەبوو بـۆ ڕاپـەڕینی كـورد سـتان، كـە لـە لایـەك وای لـە سەركردایەتی بەرەی كوردستانی كرد كەخێراو بەپەلە بڕیاری ڕاپەڕین

---

(١) چاوپێكەوتن لەگەڵ (مەلا بەختیار)، سلێمانی ٢٠٠٢/١١/٢٦.

(٢) چاوپێكەوتن لەگەڵ (كۆسرەت ڕەسوڵ عەلی)، سلێمانی ٢٠٠٢/١١/٢٩.

بدەن لە شارەکانی کوردستان، کەئەم پەلەیەش دەرەنجامێکی خراپی لێکەوتەوە لە دوای ڕاپەڕین، لە لایەکی تریشەوە شکستی ئەم ڕاپەڕینە کاریگەری خراپی هەبوو لە سەر دەروونی خەڵکی کوردستان، بەهۆی ئەوەی.کە ڕژێم ڕێگای زۆر درندانەی گرتەبەر بۆ کپ کردنەوەی ئەو ڕاپەڕینە(١)، هەروەها سەرکردایەتی ئۆپۆزسیۆن بەهاوبەشی بیریان لە پەیوەندیەکی ڕێکخراو نەکردبوەوە لەگەڵ دەوڵەتانی دراوسێو هەوڵ یان نەدابوو بۆ پیادەکردنی نەخشەکانیان لەکاتی ڕاپەڕین دژی ڕژێم.(٢) ئەمانەش بۆ خۆی خاڵێکی لاوازی ڕاپەڕینەکان بوون، وەدەتوانرێ بەخاڵێکی شکستی هەردوو ڕاپەڕینەکە دابنرێت.

٤-نا هاوسەنگی هێز لە نێوان پێشمەرگەو ڕژێم:

لەگەڵ ئەوەی کە ڕژێم لە ئەنجامی جەنگەکانیدا شکستی گەورەی خوارد بوو، بەڵام هێشتا لە ڕووی سەربازی یەوە پڕچەك بوو ئەوهێزەی پێشمەرگە بەرهەڵستی پێ نەدەکرا،(٣) هەرچەندە ئەمەریکاو هاوپەیمانان لە ڕێگای دەزگاکانی ڕاگەیاندنەوە بڵاویان دەکردەوە کەلە کۆی (٥٦) تیپ سەربازی (٤٤) تیپیان لە ناو بردووە، کە ئەمەش بەشێکی زۆری سوپای عێراقی دەکرد، کەلە ڕاستی دا سەرکردایەتی کورد پێی وابوو ئەم وڵاتانە درۆ ناکەن، بەڵام دواجار دەرکەوت کە ئەمانە دوورن لە ڕاستیەوە، چونکە بەشێکی زۆری سوپای عێراق لە باشوور بێ زیان مابۆوە، لە لایەکی تریشەوە هێزە بنەڕەتیەکەی ڕژێم

---

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ (مەلا قادر)، سلێمانی ٢٠٠٣/١/١١.

(٢) مەلا بەختیار: س.پ، ل٢٧٠.

(٣) چاوپێکەوتن لەگەڵ (ڕەهبەر سەید برایم)، سلێمانی ٢٠٠٢/١١/٢٤.

بەتـەواوی مـابۆ وە کـە بریتـی بـوو لـە (پاسـەوانی کۆمـاری)، بەمـەش نابەرامبەریـەکی زۆر هـەبوو لـە نێـوان هێـزی پێـشمەرگەو سـوپای عێـراق،(١) بۆیـە دەبیـنین ڕژێـم هێـشتا توانـای جـەنگێکی دیکـەی لـە کوردسـتاندا مـابوو، وەلـە هـەلێکی ڕەخـساو دەگـەڕا بـۆ ئـەوەی درێـژە بەتەمـەنی کـورتی خـۆی بـدات، کـە دەبیـنین بەپێـچەوانەی هێـزی ڕژێـم هێـزی بـەرەی کوردسـتانی لـە هـەموو ڕوویەکـەوە لاواز بـوو لـە بەرامبەری(٢)، کە ئەمـەش بۆ خـۆی هۆکارێکی تری شکستی ڕاپەڕین بوو.

دووەم: هۆکارە ناوخۆییەکان:

چـەند هۆکـارێکی نـاوخۆیی ڕۆڵـی بەرچـاویان بینـی بـۆ شکـستی ڕاپـەڕین لـە شـاری هـەولێر بەتایبـەتی و کوردسـتان بەگـشتی، کـە گرنگترینیان ئەمانەن:-

١-پێکهاتەی بەرەی کوردستانی لە بنەڕەتەوە لەسەر بنچینەیەکی (تێگەیشتن و ڕەزامەندیەکی دەروونی لەناخەوە) نەبوو لە نێوان لایەنە سیاسـیەکانی بـەرەی کوردسـتانی دا، کەچـەند سـاڵ بـوو لـە (شـەڕو ناخۆشی) دابوون لەگەڵ یەکتری داو درزو بەینێکی گەورە لە نێوانیاندا بـوو کـە بەئاسـانی سـاڕێژ نـەدەکرا(٣). بۆیـە دەبیـنین لەسـەردەمی ڕاپەڕینەکـەدا پێکهێنـەری ڕاپـەڕین کـە بـەرەی کوردسـتانی بـوو،

---

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ (نەوشیروان مستەفا ئەمین)، سلێمانی ٢٠٠٣/١/١٨.

(٢) شیروان: چەواشە بوونی تێڕوانینی سیاسی سەرەتای خستنەوەی پرۆسەیەکی کۆمەڵایەتی چەواشەیە، یەکگرتن (گۆڤار)، ژمارە (١٣)، ئایاری ١٩٩١، ل٢٠.

(٣) بۆ زیاتر بڕوانە: (پشکۆ حمە تاهیر: ڕاپەڕینی شاری کەرکوك لە ساڵی ١٩٩١، چ١، مەکتەبی ڕووناکبیری (ی.ن.ك)، ٢٠٠٣).

بەرنامەیەکی ڕوون و ئاشکراو شیاوی بۆ قۆناغی دوای ڕزگارکردن نەبوو، واتە پارتە سیاسیەکان پێکەوە بڕیارێکی یەکگرتوویان نەدا بۆ چارەسەر کردنی دۆخەکەو بەرگری کردن.(١) هەرچەندە (ی.ن.ك) هەر لەسەرەتای ڕاپەڕینەوە بەرنامەی هەبوو بۆ ڕاپەڕین، بەڵام ئەم بەرنامەیە لەلایەن پارتەکانی تری کوردستان پەیڕەو نەکرا لەبەر ناکۆکی نێوانیان، بۆیە ئەم بێ بەرنامەیەی بەرەی کوردستانی خاڵێکی لاوازی ڕاپەڕینەکەبوو، هەروەها خاڵێکی سەرەکیش بوو بۆ شکستی ڕاپەڕین لە باشووری کوردستان.

٢-لەڕووی سەربازیەوە، هەموو لایەنەکانی ناوبەرەی کوردستانی بڕیان لەپێك هێنانی سوپایەکی یەکگرتوو نەکردبۆوە، لە هەمان کاتدا نەتوانرا لەکاتی ڕاپەڕین دا وەك پێویست هێزی پێشمەرگە ڕێك بخرێت، لە لایەکی ترەوە هەر حزب و گروپەی چەکداری خۆی هەبوو یەکگرتوو نەبوون، هەروەها هەموو خەڵك چەکداربوو بەڵام وەکو پێویست بەرگری نەدەکرد.(٢) ئەمەش لە ڕووی سەربازیەوە هۆکارێك بوو بۆ شکستی ڕاپەڕین.

٣-دوای ئەوەی شاری کەرکوك لە ١٩٩١/٣/٢١ز لە لایەن هێزی پێشمەرگەی کوردستان ئازادکرا، بەڵام پاش چەند ڕۆژێك ڕژێمی عێراق توانی لە ١٩٩١/٣/٢٨ز دەستی بەسەر دابگرێتەوە، هەرچەندە بەرگری کرا لە شاری کەرکوك لەلایەن هێزی پێشمەرگەوە، بەڵام ئەمانە بێ

---

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ (شاخەوان عەباس)، سلێمانی ٢٠٠٣/١/١٦.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەڵ (ڕەهبەر سەید برایم)، سلێمانی ٢٠٠٢/١١/٢٤.

سوود بوون و دووباره كەركوك كەوتەوە ژێردەستی ڕژێم،(١) كەئەمەش ڕاستەوخۆ كاریگەری خراپی هەبوو لەسەر شارەكانی تری كوردستان بەتایبەتی شاری هەولێر، كە ڕژێم دوای گرتنەوەی كەركوك پەلاماری ئەم شارەشی دایەوە.

٤-نەگرتنی شاری موسڵ كەبڕیاربوو هێزەكانی (پ.د.ك) ئازادی بكەن لەكاتێكدا كە هێزەكانی (ی.ن.ك) كەركوك ئازاد دەكات، بەڵام ئەم بڕیارە وەكو خۆی جێ بەجێ نەكراو هێزەكانی (پارتی) هیچ هێرشێكیان بۆ سەر موسڵ نەكرد، كە ئازادكردنی ئەم شارە ڕووخانی بەغدای دیاری دەكرد، چونكە زۆربەی ئەفسەرەكانی سوپای عێراق بەتایبەتی ئەوانەی دەسەڵاتیان هەبوو خەڵكی ئەم شارە بوون ڕازی نەدەبوون كەشارەكەیان وێران بكرێت و چارەیەكیان بۆ سەدام دەدۆزیەوە لە بەغدا، لایەكی ترەوە موسڵ وەزنێكی گەورەی هەیە لە ڕووی ئابووریەوە بۆ عێراق و تێكدانی ئابووری موسڵ و پێوەندی پچڕینی لەگەڵ بەغدا، كاری دەروونی خراپی دەكردە سەر بەغداو لە وێش ڕاپەڕین سەری هەڵدەدا(٢)، بەڵام نەگرتنی موسڵ لە بەرژەوەندی ڕژێمی عێراق دا بوو كەتوانی بەهۆیەوە تۆكمەیی بەغدا بپارێزێت و پاشان ڕاپەڕینەكەی كوردستان سەركوت بكات.

٥-نەبوونی ڕێكخستن لەنێوان میللەت و پێشمەرگە بەشێوەیەكی تەواو، وەدەست پێكردنی پێشبڕكێی سیاسی لە یەكەم هەفتەی ڕاپەڕین لە نێوان گروپ و كۆمەڵەكاندا، هەروەها مانەوەی چەندین سیخوڕی

(١) چاوپێكەوتن لەگەڵ (سەفین مەلا قەرە)، ڕانیە ٢٠٠٢/١٢/٣.
(٢) ڕێباز: س.پ، ل٧٨.

ڕژێم لە نێو شارەکاندا کە بەهۆی دەرکردنی لێبووردنی گشتییەوە بوونە (تابووری پێنجەم)ی ڕژێم.

لەلایەکی تریشەوە زۆربەی چەکدارو هەندێ لەبەرپرسانی بالاش سەرگەرمی کاری تایبەتی خۆیان‌و گلدانەوەی سامان‌و دزیو جەردەیی بوون، ئەمەش بووە هۆی دروست بوونی بارێکی ناهەموارو ناخۆش لە ناوشارەکاندا(١). بۆیە دەبینین ئەمانە هەمووی بوونە هۆکارێك بۆ تێك چوونی دۆخەکەو دواجار بەرگری نەکردن لە شارەکان‌و هەلاتن ڕوویدا.

٦-ناشارەزایی بەشێکی زۆری پێشمەرگەو خەلك لە شەڕو بەرگری شارەکان، هەرچەندە هەول زۆردرا بۆ ئەوەی لە ناو شارەکاندا بنکەو بارەگای زۆر بکرێتەوە بۆ ئەوەی خەلکی فێری شەڕی ناو شارەکان بن، بەلام ئەمانە هیچ سوودی نەبوو، بۆیە کاتێك حکومەت هێرشی گەورەی بەپشتیوانی چەکە قورسەکانی دەست پێکرد بۆسەر شارەکان، خەلك هیچ بەرگرییەکی نەکردو هەموو ڕایانکردو دوای ئەمانیش پێشمەرگەش دەستی کرد بەڕاکردن بەدوای خەلك.(٢)

٧-سوود وەرنەگرتن لە چەکە قورسەکانی ڕژێم، کە ژمارەیەکی زۆر لەم چەکانە دەستیان بەسەر داگیرابوو، نەدەتوانرا سوودیان لێ وەربگیرێت‌و بەکار بهێنرێن لەبەرامبەر دوژمن لەکاتی بەرگری کردندا. کە هێزی پێشمەرگە زیاتر چەکی سوکی بەکار دەهێنا،(٣) بۆیە نەتوانرا وەك پێویست بەرگری بکرێت بەرامبەر بە ڕژێم.

---

(١) ڕێبان: س.پ، ل٧٧.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەل (نەوشیروان مستەفا ئەمین)، سلێمانی ٢٠٠٣/١/١٨.

(٣) چاوپێکەوتن لەگەل (کۆسرەت ڕەسول عەلی)، سلێمانی ٢٠٠٢/١١/٢٩.

ئەنجام

لە کۆتایی ئەم توێژینەوەیەدا گەیشتینە ئەوەی کە:

١- شاری هەولێر وەکو شارێکی دێرین لەمێژوودا، لەسەرجەم قۆناغە مێژووییەکانی کەچەندین میرنشین و حکومەتە یەك لەدوای یەکەکان بەچەندین شێواز فەرمانڕەواییان تێدا کردووەو داگیرکەرانیش بەردەوام شاڵاویان بۆ سەر هەولێر بردووە، بۆیە بەدرێژایی مێژوو لەم شارەدا چەندین شۆڕش و ڕاپەرینی یەك لەدوای یەك ڕوویداوە.

٢- ڕاپەرینی شارو شارۆچکەکانی دیکەی کوردستان و ڕاپەرینی ئۆردوگای خەبات و خۆپیشاندانەکەی حیزبی شیوعی عێراق لە شاری هەولێر، بوون بەهەوێنی چەخماخەی ڕاپەرینی هەولێر.

٣- پارت و ڕێکخراوە سیاسییەکانی کوردستان لەچوارچێوەی بەرەی کوردستانی ڕۆڵی سەرەکی و بەرچاویان بینیوە لە ڕاپەرینی هەولێر، بۆیە ڕاپەرینی شاری هەولێر وەك سەرجەم ڕاپەرینی شارەکانی دیکەی کوردستان لەچوارچێوەی بەرنامەیەکی داڕێژراودا بوو.

٤- ڕێکخستنی شانە چەکدارە نهێنییەکان و دەستە پارتیزانەکانی پارتە کوردییەکان، ڕۆڵی گرنگیان بینی لە ڕاپەرینی شاری هەولێر، کە لەسەرووشیانەوە شانە چەکدارەکانی بروسك بوو.

٥- ڕاپەڕینی شاری هەولێر، وەك راپەڕینێکی سەرتاسەری جەماوەری لە باشووری کوردستان، سەرجەم سیاسەتە چەواشەییەکانی حکومەتی بەعسی عێراقی خستە مەترسی ولەگۆڕنان، کە ڕەتکردنەوەی سیاسەتی (بەعەرەبکردن، بەبەعسی کردن، ڕاگواستن، ئەنفال، کیمیابارانکردن و...هتد) بوو.

٦- سەرجەم چین و توێژەکانی کۆمەڵ، لەپاڵ ئەمانیشدا پیاوانی سەر بەڕژێم بەتایبەتی بەشێك لە سەرۆکەکانی هێزەکانی بەرگری نیشتمانی بەشێوەیەکی گشتی بەشدار بوون لە ڕاپەڕین و هاوکاری کردنی پێشمەرگەو جەماوەر.

٧- ڕاپەڕینی شاری هەولێر، یەکێك بوو لەو ڕاپەڕینانەی کە بووە دەروازەیەك بۆ ئازادکردنی شاری کەرکوك، وەك بەشێکی گەورەی کوردستان.

٨- بەهۆی لێکنەگەیشتنی نێوان پارتە سیاسیەکانی کوردستان و نەبوونی یەك دەنگی بۆ بەرنامەی دوای ڕاپەڕین، شاری هەولێر دوای بیست ڕۆژ ئازادی، جارێکی دیکە کەوتەوە ژێر دەستی ڕژێمی بەعس.

لیستی سەرچاوەکان

یەکەم: کتێبە کوردییەکان:

١- ئەمین قادر مینە: ئەمنی ستراتیجی عێراق و سێکوچکەی بەعسیان: (تەرحیل، تەعریب، تەبعیس)، لەبڵاوکراوەکانی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان، چاپی دووەم، ١٩٩٩.

٢- پشکۆ حمە تاهیر: ڕاپەڕینی شاری کەرکوک لە ساڵی ١٩٩١، چ١، مەکتەبی ڕووناکبیری (ی.ن.ك)، ٢٠٠٣.

٣- حیکمەت محمد کریم (مەلا بەختیار): شۆڕشی کوردستان و گۆڕانکارییەکانی سەردەم (خەباتی شاخەکان یان ڕاپەڕینی شارەکان)، چاپی سێیەم، هەولێر- ١٩٩٤.

٤- دەزگای ڕاگەیاندنی (ی.ن.ك): کەرکوك و سیاسەتی تەعریب، چاپخانەی شەهید ابراهیم عەزۆ، ئایاری-١٩٨٥.

٥- دیڤید ماکداولڵ: مێژووی هاوچەرخی کورد، و.ئەبوبەکر خۆشناو، ب٢، چاپخانەی ڕوون، سلێمانی، ئایاری ٢٠٠٣.

٦- ڕێباز: قەندیل بەغدای هەژاند، بەشی یەکەم، چاپخانەی زانکۆی صلاح الدین، ١٩٩٣.

٧- ڕێباز: نرکەی کوردستان (بەرلەڕاپەڕین، لەگەڵ ڕاپەڕین، دوای ڕاپەڕین)، هەولێر ١٩٩٢.

٨- زیاد عبدالرحمن: تونی مەرگ (هێرشەکانی ئەنفال لە بەڵگەنامەکانی ڕژێم دا)، تەورێز، ١٩٩٥.

٩- ستیفن برۆکفیلدو پۆل ئە.لیڤن: بۆنەوەکانتانی بگێڕنەوە، (دەربارەی ئەو هۆلۆکۆستەیە کە لە ئەورووپای ١٩٣٣-١٩٤٥دا ڕوویداوە)، و.ئیبراهیم خ.ئەحمەد، لە بڵاوکراوەکانی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠٢.

١٠- شارەوانی هەولێر: هەولێر، لەیادی سەد ساڵەی دامەزراندی شارەوانی هەولێردا، شارەوانی هەولێر دەری کردوە، مطبعة علاء- الوزيريه، ١٩٨٥.

١١- شوان عوسمان مستەفا: کوردستان و پرۆسەی بەئیسلام کردنی کورد، (لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی سیاسیە)، سەنتەری چاپ و پەخشی تەما، چاپی یەکەم، سلێمانی، ٢٠٠٢.

١٢- عەبدولڕەزاق مەرزنگ: ڕاپەڕین بەهاری ئازادی، چاپخانەی ڕەنج، سلێمانی، ٢٠٠٤.

١٣- عەبدوڵڵا کەریم مەحمود: ڕەشەبای ژەهرو ئەنفال، بەرگی یەکەم، لەبڵاوکراوەکانی وەزارەتی ڕۆشنبیری سلێمانی، بەڕێوەبەرێتی گشتی چاپ و بڵاوکردنەوە، ٢٠٠٢.

١٤- کۆمەڵێك نوسەری کورد و بیانی: گەلێکی پەژموودەو نیشتمانی پەرت، و. محمد گۆمەیی، سوید، ١٩٩٨.

١٥- کریس کۆچێرا: بزووتنەوەی نەتەوەیی کوردی و هیوای سەربەخۆیی، و.ئەکرەمی میهرداد، بەرگی یەکەم، سلێمانی، ٢٠٠٢.

١٦- مەحمود مەلا عززەت: بازنەکانی ململانێ و ستراتیجی ئاسایشی نەتەوەی کورد، چاپخانەی ڕەنج، چاپی دووەم، سلێمانی، ١٩٩٩.

١٧- محمد امین زەکی: خولاصەیەکی تاریخی کورد و کوردستان، بەشی یەکەم و دووەم، سلێمانی، چاپی نوێ (چاپ و ئۆفسێتی دەزگای سەردەم)-٢٠٠٠.

١٨- محمد حاجی محمود: ڕۆژ ژمێری پێشمەرگەیەك، بەرگی سێیەم (١٩٨٧-١٩٩١)، چاپی یەکەم، چاپخانەی تیشك، سلێمانی، ٢٠٠١.

١٩- میدڵ ئیست وۆچ: جینۆساید لە عێراقداو پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد، و.سیامەندی موفتی زادە، چاپخانەی خاك، چاپی یەکەم، سلێمانی، ١٩٩٩.

٢٠- نەوشیروان مستەفا ئەمین: خولانەوە لەناو بازنەدا، دیوی ناوەوەی ڕوداوەکانی کوردستانی عێراق ١٩٨٤-١٩٨٨، چاپی دووەم، سلێمانی، ١٩٩٩.

٢١- هاوڕێ باخەوان: (هاوڕێنامە) بۆ مێژووی کوردستان و کورد، زنجیرە کتێبی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، چاپخانەی ڕوون، سلێمانی،١٩٩٩.

٢٢- هاوڕێ قادر ڕەسول: لێکۆڵینەوەیەك لەسەر ڕاپەڕینەکەی بەهاری ١٩٩١ی باشووری کوردستان، چ١، لە بڵاوکراوەکانی (بنکەی کوردۆلۆژی) لە هەندەران، هۆڵندا، ١٩٩٤.

٢٣- یوسف ئەحمەد دەرگەڵەیی: مێژووی شاری هەولێر، لەکۆنەوە تاساڵانی شەست، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠٢.

دووەم: کتێبە عەرەبیەکان:

٢٤- اربيل فى ضلال بيان ازار التاريخي، مطبعة الصباح، حله، ١٩٧٢.

٢٥- جمال رشيد (الدكتور)و فوزي رشيد: تأريخ الكرد القديم، مطبعة جامعة صلاح الدين، أربيل، ١٩٩٠.

٢٦- جواد ملا: كردستان والكرد، وطن مقسم وامة بلا دولة، تقديم: جمال نەبەز، دار الحكمة-لندن، ٢٠٠٢.

٢٧- خليل أسماعيل(الدكتور): انماط الاستطيان الريفي في العراق، بغداد، مطبعة الحوادث، ١٩٨٢.

٢٨- دائرة معارف الاسلامية: ت.ابراهيم زكي خورشيد،ط٢، دارالشعب، القاهرة- ١٩٦٩/سترك: مادة أربل،ج٢.

٢٩- زبير بلال إسماعيل: تأريخ أربيل، من مطبوعات مجلة (هەولێر)، ١٩٩٨.

٣٠- صلاح الخرسان: التيارات السياسية في الكردستان العراق، قراة فى ملفات الحركات والاحزاب الكردية فى العراق ١٩٤٦-٢٠٠١، مؤسة البلاغ للطباعة والنشر والتوزيع، الطبعة الأولى، ٢٠٠١.

٣١- طة باقر و فواد سفر: المرشد الامواطن الاثار والحضارة، وزارة الثقافة والارشاد، الرحلة الرابعة، بغداد، ١٩٦٥.

٣٢- طة باقر و فؤاد سفر: المرشد الى مواطن الاثارو الحضارة، وزارة الشقافة والارشاد، الرحلة الخامسة، بغداد، ١٩٦٦.

٣٣- طه باقر: مقدمة في التاريخ الحضارات القديمة، ج١، بغداد، ١٩٥٦.
٣٤- عباس بدري: يوميات الانتفاضة، يوميات الانتفاضة، طبعت في مطبعة جامعة صلاح الدين- أربيل، بدون سنة الطبع.
٣٥- عبد الله محمد على علياويي(الدكتور): الكرد في عهد المغولي، رسالة ماجستير، هەولێر، ١٩٨٩.
٣٦- عبدالرزاق الحسنى: العراق قديما وحديثا، مطبعة عدنان-صيدا، ١٩٥٦.
٣٧- عبدالرزاق الحسنى: موجز تأريخ البلدان العراقية، ط٢.
٣٨- كى لسترينج: بلدان الخلافة الشرقية، ت.نشير فر انيس وكور كيس عواد، مطبعة الرابطة، بغداد- ١٩٥٤.
٣٩- ماجد الماجد: انتفاضة الشعب العراقي، دار الوفاق للصحافة الطباعة و النشر، بيروت، الطبعة الأولى- ١٩٩١.
٤٠- محافظة اربيل: أربيل (هەولێر)، بين الماضي والحاضر، لجنة فستفال يوم محافضة أربيل، ١٩٨٨.
٤١- محسن محمد حسين(الدكتور): أربيل في العهد الاتابكي، بحث في أوضاع أربيل السياسيةو الاقتصاديةو العسكريةو الاداريةو الثقافية في العهد الاتابكي، رسالة ماجستير، مطبعة أسعد، بغداد، ١٩٧٦.
٤٢- مراقب كردي: أجتياح وضم الكويت، كانون الاول، ١٩٩٠.
٤٣- نيكولاس يوستغيت: حضارة العراق وآثارة، ت.سمير عبد الرحمن الجلبي، دار المأمون الترجمة والنشر، بغداد-١٩٩١.
٤٤- هادى رشيد چاوشلي: تراث أربيل التاريخي، مطبعة جامعة الموصل، ١٩٨٥.
٤٥- هارڤي موريس- جورج بلوخ: لا اصدقاء سوى الجبال التاريخ الماءساوي للاكراد، ترجمة: راج ال محمد، تعليق وتقديم: هادي العلوى، سوريا- دمشق، بدون سنة الطبع.
٤٦- هاشم خضير الجنابي(الدكتور): مدينة اربيل، دراسة في جغرافية الحضر، مديرية دار الكتب للطباعة والنشر، جامعة الموصل، ١٩٨٧.

٤٧- یاقوت الحموی: معجم البلدان، ج١، دار الفکر للطباعة والنشر والتوزیع، الطبعة الثانی، بیروت- ١٩٩٥.

سێیەم: گۆڤارەکان:

أ- بەزمانی کوردی:

٤٨- ئازاد شێخانی (دکتۆر): ئەنفال لەناو چوارچێوەی قۆناغەکانی دروستکردنی ئۆردوگا زۆرە ملێ یەکانـدا، سەنتەری برایەتی (گۆڤار)، ژمارە (٢٤)، هاوینی ٢٠٠٢.

٤٩- حەسەن کوێستانی: لەیادی دووەم ساڵڕۆژی سەرکەوتنی ڕاپەڕین، سەرهەڵدان (گۆڤار)، ژمارە (٢)، ئاداری ١٩٩٢.

٥٠- شێروان: چەواشە بوونی تێڕوانینی سیاسی سەرەتای خستنەوەی پرۆسەیەکی کۆمەڵایەتی چەواشەیە، یەکگرتن (گۆڤار)، ژمارە (١٣)، ئایاری ١٩٩١.

٥١- ف.ڕەش: خوێندنەوەی سیاسی لە نێوگرەوی ئەگەرەکانـدا، هەڵوێستی نیشتمانی (گۆڤار)، ژمارە (٥)، ئایاری ٢٠٠٠.

٥٢- فەرهاد پیربال (دکتۆر): هەولێر ناوەکەی لەچی یەوە هاتووە، گۆڤاری (هەولێر)، ژمارە (٥)، زستانی ٢٠٠٠.

٥٣- لەتیف فاتیح فەرەج: کوردو کەرکوک، پەیڤین (گۆڤار)، ژمارە(٢)، ئۆکتۆبەری١٩٩٧.

٥٤- مەحمود مەلا ڕەزا: بایەخی ستراتیژی کەنداوی فارس، سیاسەتی دەولی (گۆڤار)،ژمارە (٥)، نیسانی ١٩٩٣.

٥٥- محمد عبدالله عومەر (مامۆستا): ئەنفالی پارێزگای هەولێر (هۆکارو دەرئەنجام)، سەنتەری برایەتی (گۆڤار)، ژمارە (٢٤)، هاوینی ٢٠٠٢.

ب- بەزمانی عەرەبی:
٥٦- سەرکەوت: دور اذاعة صوت شعب كردستان في الانتفاضة، سەرهەڵدان (مجلة)، العدد (٢)، ئایاری ١٩٩٣.
٥٧- سليمان عبدالله اسماعيل: تهجير المستوطنات الريفية في اقليم كوردستان العراق، گولان العربي (مجلة)، العدد(٣٩)، ئابی ١٩٩٩.

چوارەم: ڕۆژنامەکان:
٥٨- ئارام ساڵح و ئیبراهیم پالانی: لەبەردەم دەیەمین ساڵیادی داستانی ڕاپەڕینی کۆیەو هەولێردا، (چاوپێکەوتن لەگەڵ م.زیرەك)، کوردستانی نوێ (ڕۆژنامە)، بەشی یەکەم، ژمارە (٢٣٩٧)، ساڵی دەهەم، شەممە ٢٠٠١/٣/١٠.
٥٩- ئیبراهیم خەبات: ڕاپەڕینی ئۆردووگای خەبات، ڕێگای کوردستان (ڕۆژنامە)، ژمارە (٤٤٣)، ڕۆژی ٣ی ئازاری ٢٠٠١.
٦٠- بەکر حاجی: خۆپیشاندانەکەی (٦)ی ئادار پرۆڤەی ئازادکردنی هەولێر بوو، پزگاری (ڕۆژنامە)، ژمارە (٣٧)، ١٩٩٧/٢/٢٥.
٦١- جەلال ئیلنجاغی: لەیادی دەیەمین ساڵەی ئازاد کردنی شاری هەولێر، کوردستانی نوێ (ڕۆژنامە)، ژمارە (٢٣٩٩)، ٢٠٠١/٣/١٢.
٦٢- خدر مەعسووم (دکتۆر): دامەزراندنی ڕادیۆی دەنگی گەلی کوردستان، کوردستانی نوێ (ڕۆژنامە)، ژمارە (٥٢)، چاپی دەرەوە، هەینی ٢٢ی ئایاری ١٩٩٨.
٦٣- زاهیر ڕۆژبەیانی: کەرکوك، ڕەشبگیریەکەی ١٠و١١ی ئازاری ١٩٩١، برایەتی (ڕۆژنامە)، ژمارە (١٨٩٤)، هەینی ١٩٩٤/٣/١١.
٦٤- سەفین مەلا قەرە: (ی.ن.ك) داینەمۆو ڕێکخەرو دەستپێشخەری ڕاپەڕین بوو، کوردستانی نوێ(ڕۆژنامە)، ساڵی دەهەم ، ژمارە (٢٣٩٢)، پێنج شەممە ٢٠٠١/٣/١.

٦٥- چـاوپێكەوتنی جـەمال مۆرتكـە: ڕاپـەڕینی هـەولێر، ئـا.بەشـی هـەواڵ و ڕیپۆرتـاژ، برایـەتی (ڕۆژنامـە)، ژمـارە (١٨٩٤)، هـەینی ١٩٩٤/٣/١١.

٦٦- گوێندەی ئێزگەی دەنگی كوردستان بارزان مەلا خالید، برایەتی (ڕۆژنامە)، هەینی ١٩٩٤/٣/١١، ژمارە (١٨٩٤).

٦٧- عبدالرزاق مەرزنگ: دوای (٧) ساڵ خوێندنەوەیەك بۆ ڕاپـەڕین و دەرنجام، ڕێگـای كوردسـتان (ڕۆژنامـە)، ژمـارە(٢٩٢)، سـاڵی (٥٣)، چوارشەم ١٩٩٨/٣/١١.

٦٨- كوردستانی نوێ (ڕۆژنامە)، ژمارە (٦٤٧٥)، ڕۆژی ١٩٩٤/٣/٣٠.

٦٩- هیـوا ئەحمـەد مـستەفا: ڕۆڵـی شـانە چـەكدارەكانی ٤٤٤ – لـە ڕاپەڕینەكـەی ئـازاری ١٩٩١دا، برایـەتی (ڕۆژنامـە)، ژمـارە (١٨٨٩)، شەممە ١٩٩٤/٣/٥.

پێنجەم: چاوپێكەوتنەكان:

٧٠- چـاوپێكەوتن لەگـەڵ (ڕەهبـەر سـەید بـرایم)، سـلێمانی ٢٠٠٢/١١/٢٤.

٧١- چاوپێكەوتن لەگەڵ (مەلا بەختیار)، سلێمانی ٢٠٠٢/١١/٢٦.

٧٢- چـاوپێكەوتن لەگـەڵ (كۆسـرەت ڕەسـوڵ عـەلی)، سـلێمانی ٢٠٠٢/١١/٢٩.

٧٣- چاوپێكەوتن لەگەڵ (سەفین مەلا قەرە)، ڕانیە ٢٠٠٢/١٢/٣.

٧٤- چاوپێكەوتن لەگەڵ (مەلا قادر)، سلێمانی ٢٠٠٣/١/١١.

٧٥- چاوپێكەوتن لەگەڵ (شاخەوان عەباس)، سلێمانی ٢٠٠٣/١/١٦.

٧٦- چـاوپێكەوتن لەگـەڵ (نەوشـیروان مـستەفا ئـەمین)، سـلێمانی ٢٠٠٣/١/١٨.

٧٧- چاوپێكەوتن لەگەڵ (م.خدر ئیبراهیم خدر)، قەڵادزێ، ٢٠٠٣/٢/٤.

٧٨- چاوپێکەوتن لەگەڵ (م. تاهیر بەکر)، سلێمانی ٢٠٠٣/٢/٢٥.
٧٩- چاوپێکەوتن لەگەڵ (م.باپیر بەکر باپیر)، سلێمانی، ٢٠٠٣/٣/٣.
٨٠- چاوپێکەوتن لەگەڵ (ئەحمەد ئیسماعیل/ ئەحمەد گەل)، کۆیە، ٢٠٠٧/٥/١٠.
٨١- چاوپێکەوتن لەگەڵ (مەلا عەبدوڵڵای ئەنجومەن)، هەولێر، ٢٠٠٨/٨/١٠.

شەشەم: بەڵگەنامەکان:

٨٢- بارودۆخی شاری هەولێر بەچەند ڕۆژێك بەر لە ڕاپەڕینی، بەپێی زانیارییەکانی شانە چەکدارەکانی بروسك لە ٢٣-١٩٩١/٢/٢٤.
٨٣- باری ڕێکخستن و چالاکیەکانیان و بەشداری چین و توێژە جیاوازەکان بەپێی بەڵگەیەکی کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان شانەی قەرەچوغ/ شانەی سەرەکی مەخمور.
٨٤- پەیام و دەربڕینە نهێنیەکان بۆ بڵاوکردنەوەی لە ڕادیۆی دەنگی گەلی کوردستان.
٨٥- پەیوەندی لەگەڵ کەرکوك بەپێی نامەی کاکل بۆ بروسك لە ١٩٩١/٣/٧.
٨٦- ژمارەی بەشێك لە گەڕەکەکانی شاری هەولێر کە لەلایەن ڕێکخستنە نهێنیەکانەوە بۆیان دانراوە.
٨٧- شێوەی پەیوەندیەکانی گروپی (٠٠٣) لە پێشمەرگەکانی سوپای ڕزگاری کوردستان لە ڕێکخراوی هەولێردا.
٨٨- شێوەی پەیوەندیەکانی گروپی (٠٠٤) لە پێشمەرگەکانی سوپای ڕزگاری کوردستان لە ڕێکخراوی هەولێردا.

٨٩- شێوەی پێکەوە بەسترانی پێشمەرگەکانی تیپی باباگوڕگوڕ لە سوپای ڕزگاری کوردستان (سرك) لە ڕێکخراوی هەولێردا.

٩٠- شێوەی پێکەوە بەسترانی پێشمەرگەکانی تیپی سەفین لە سوپای ڕزگاری کوردستان لە ڕێکخراوی هەولێردا، بەم جۆرە بووە.

٩١- شێوەی پێکهاتنی پێشمەرگە لە سوپای ڕزگاری کوردستان لە ڕێکخراوی هەولێردا، بەم جۆرە بووە.

٩٢- شێوەیەك لە تیپەکانی ڕێکخستنە نهێنیەکان، وەك شانەی چەکداری بەرفراوان، بەناوی (سرك) واتە سوپای ڕزگاری کوردستان، لەناوی دا تیپی باباگوڕگوڕ، کە بەم جۆرە ژمارەو پۆلێنکراوە.

٩٣- نامەی جێگری هاوڕێ کۆسرەت بۆ "بروسك" بەرلە ڕاپەڕینی هەولێر لە ١٩٩١/٣/٨.

٩٤- نامەی ڕێکخستنە نهێنیەکانی نێوچەی حەریرو باتاس‌و باسرمە بۆ شانە چەکدارەکانی بروسك بەمەبەستی ڕێکخستنی جەماوەرو خۆڕێکخستن بۆ ڕۆژی ڕاپەڕین لە ١٩٩١/٢/٢١.

٩٥- نامەیەك بۆ سەرکردایەتی (ی.ن.ك) لە شانە چەکدارەکانی بروسکەوە لە ٢٧-١٩٩١/٢/٢٨.

٩٦- نامەیەکی هیوا ئەحمەد مستەفا (ناوی نهێنی سوارە) بۆ نەوشیروان مستەفا ئەمین لە ١٩٩١/٣/١٢ سەبارەت بەبارودۆخی ئەو نێوچانەی کە ڕاپەڕینیان لێ بەرپابووە.

حەوتەم: تێزی زانستی بڵاونەکراوە:

٩٧- جەمال فتح الله تەیب: بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد لە باشووری کوردستان (١٩٧٥-١٩٨٠) لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی سیاسییە، تێزی دکتۆرای بڵاونەکرایەوە، لە بەشی مێژووی کۆلێجی زانستە مرۆڤایەتییەکانی زانکۆی سلێمانی، ٢٠٠٩.

پاشکۆی

بەڵگەنامەکان

پاشکۆی ژمارە (١)

نامەیەك بۆ سەرکردایەتی (ی.ن.ك) لە شانە چەکدارەکانی بروسکەوە لە ٢٧-١٩٩١/٢/٢٨:

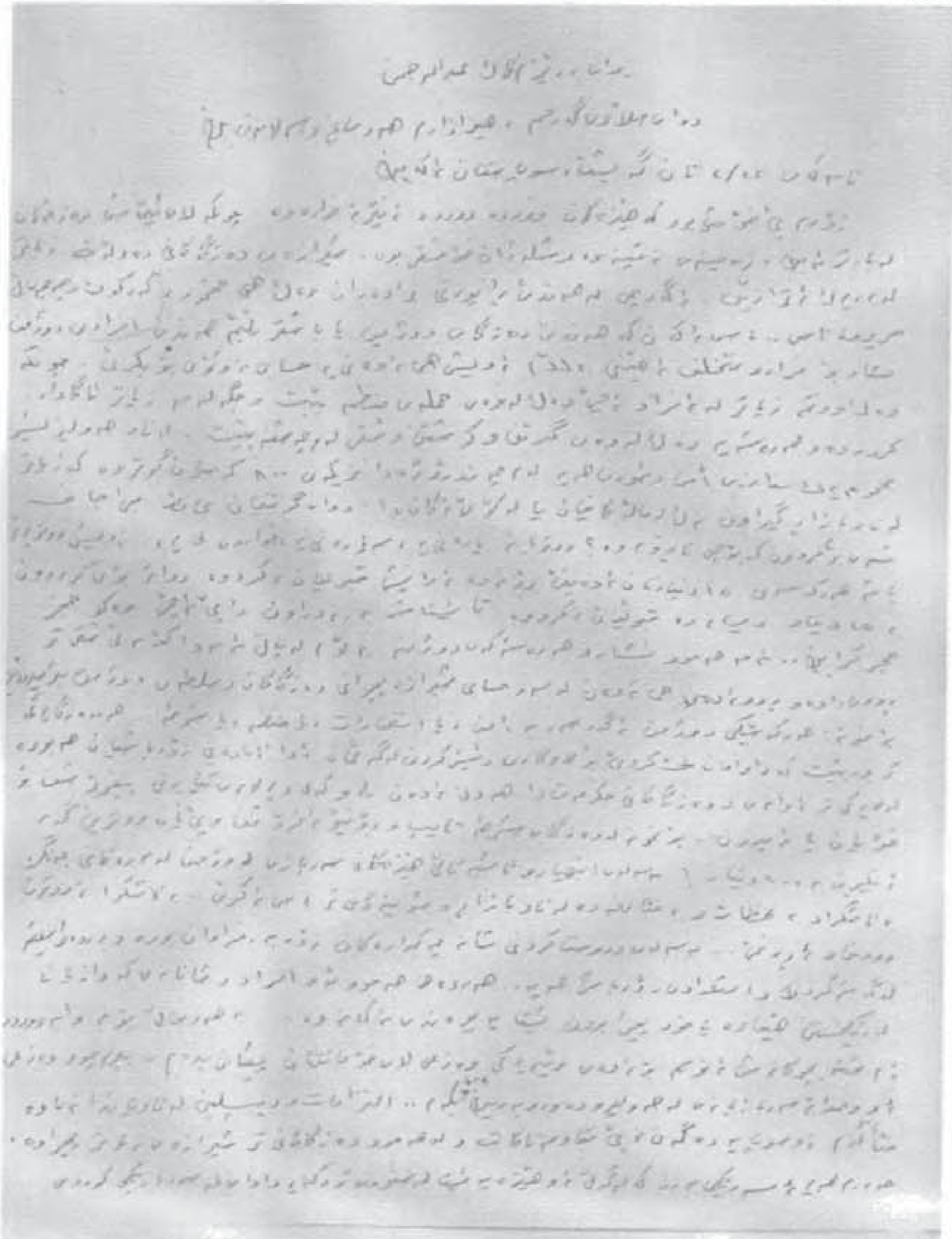

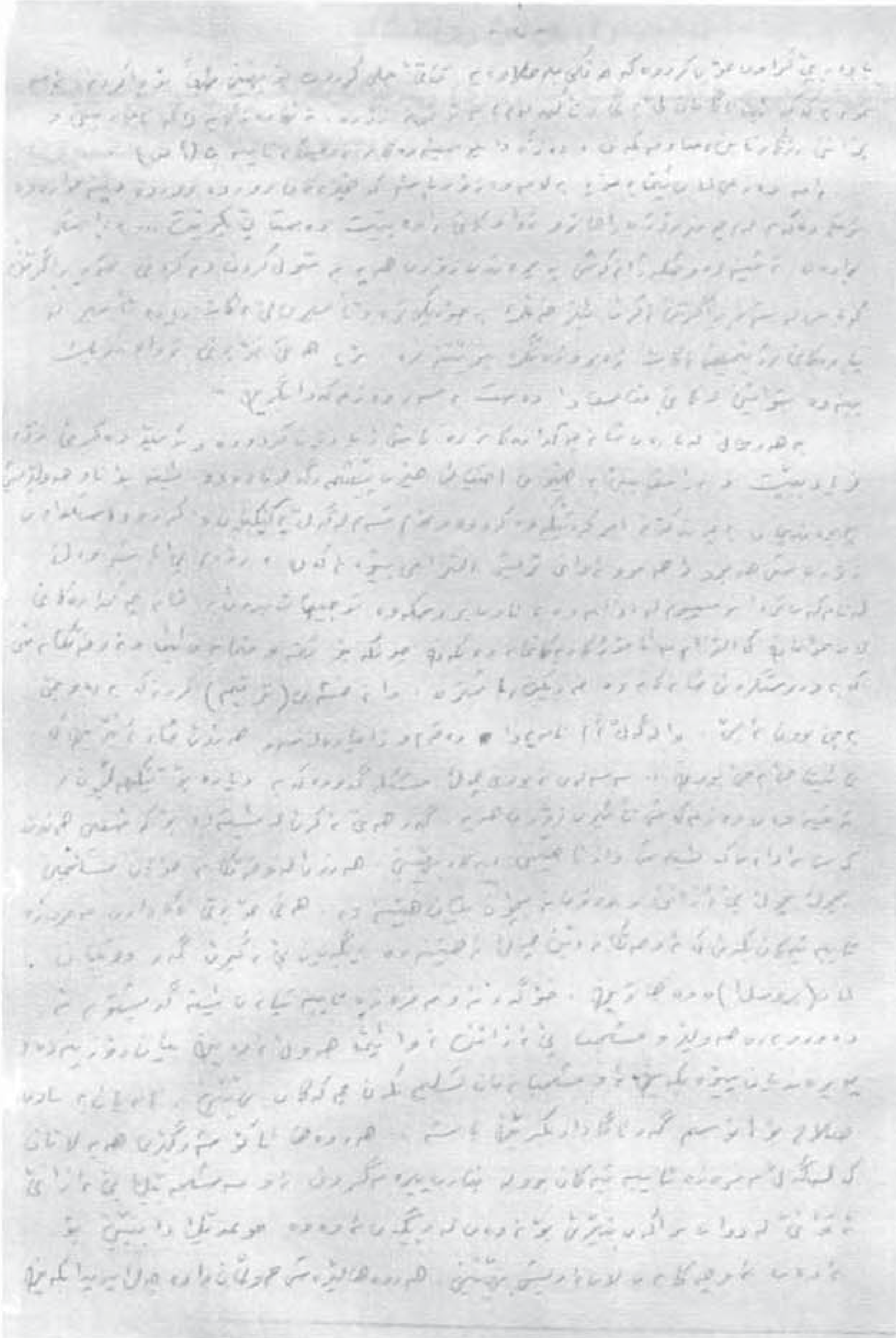

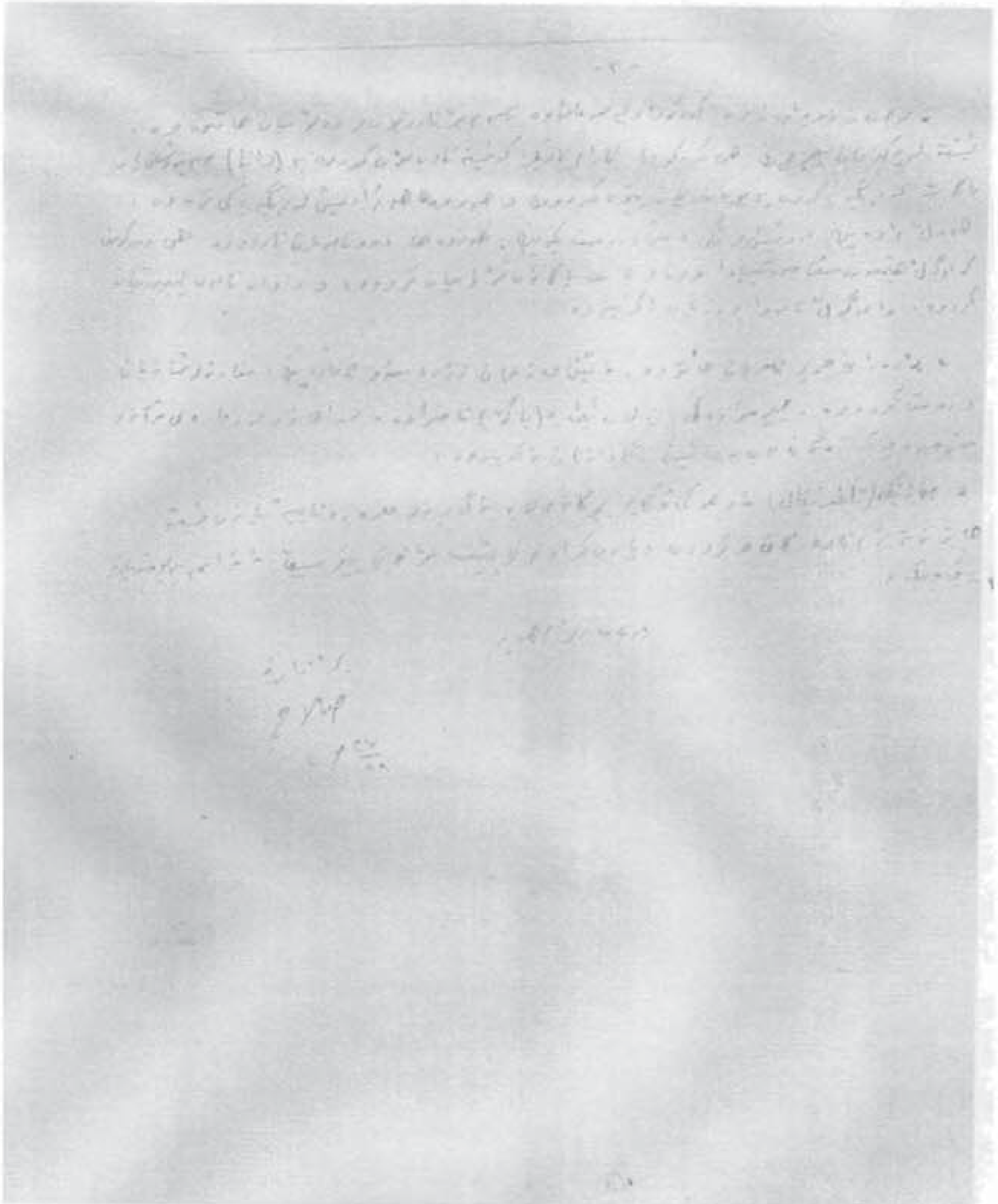

پاشکۆی ژمارە (٢)

بارودۆخی شاری هەولێر بەچەند ڕۆژێك بەر لە ڕاپەڕینی، بەپێی زانیارییەکانی شانە چەکدارەکانی بروسك لە ٢٣-١٩٩١/٢/٢٤:

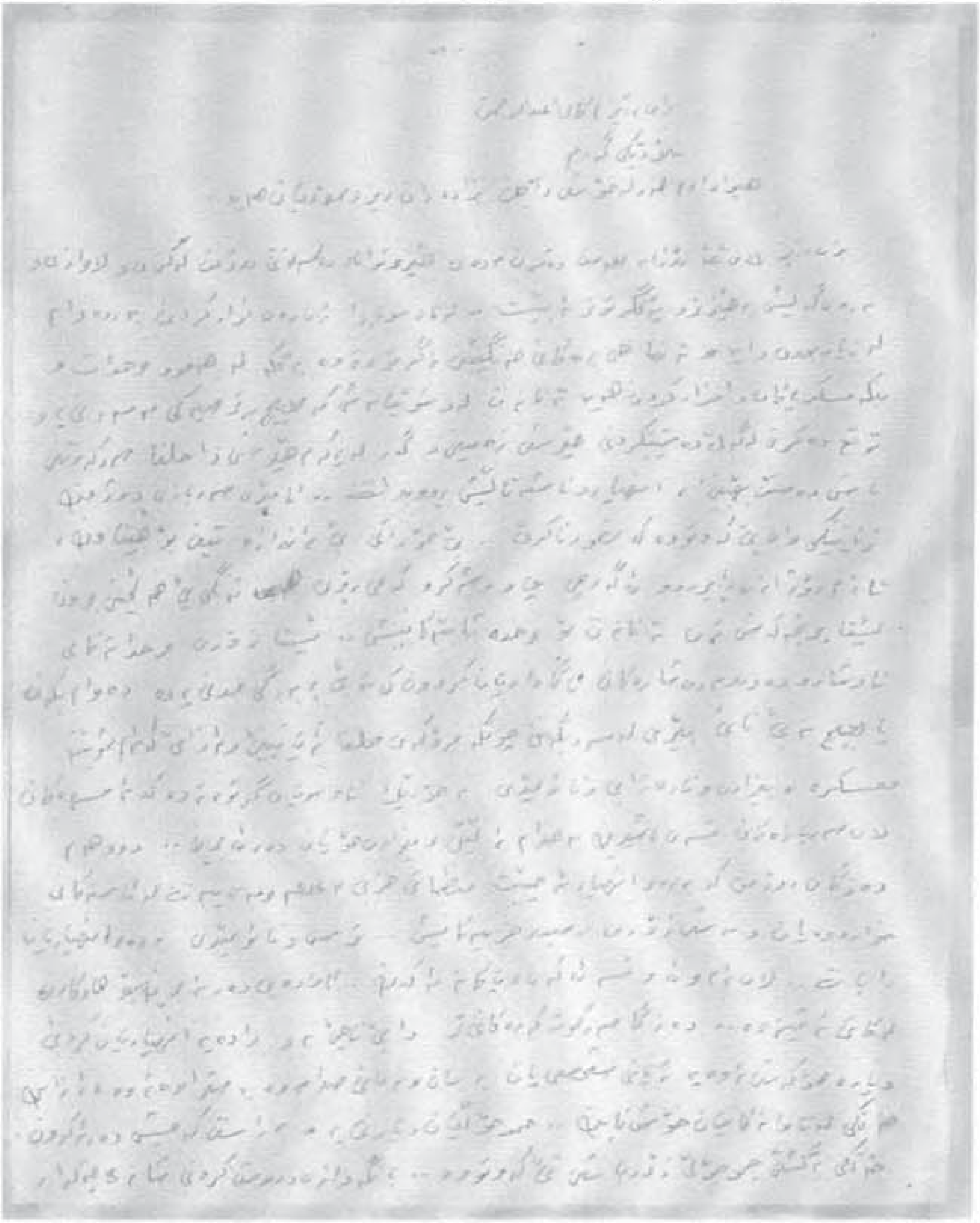

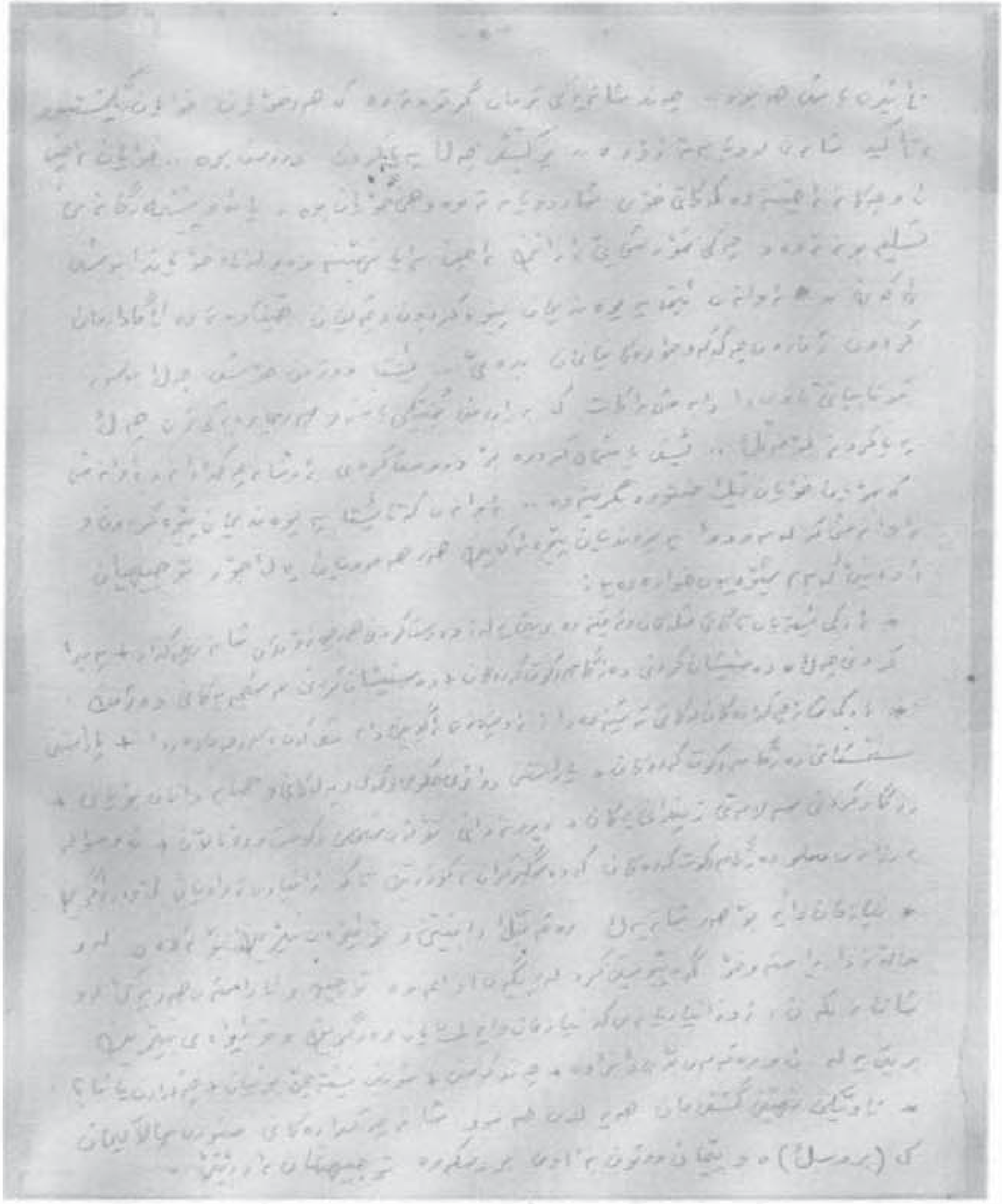

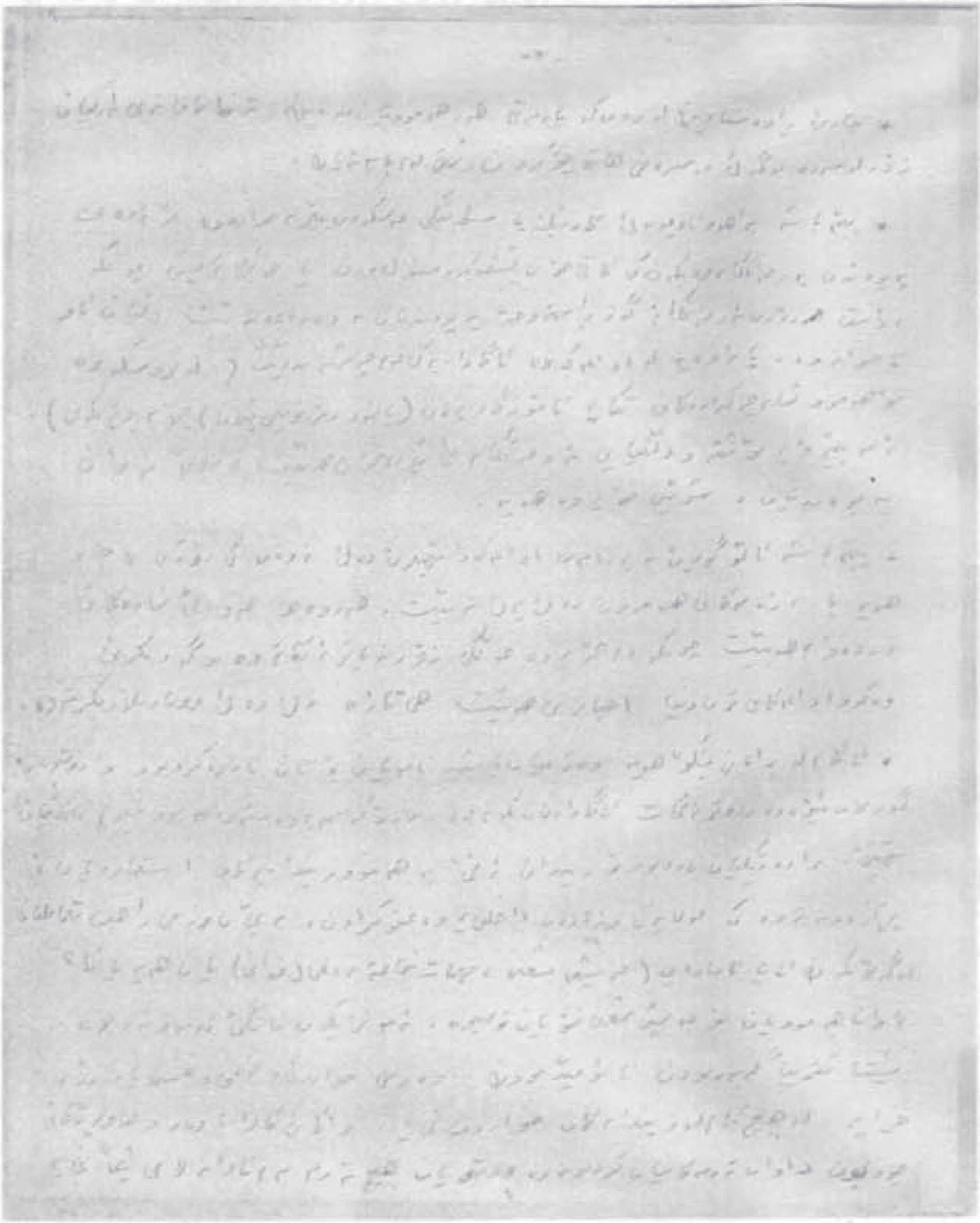

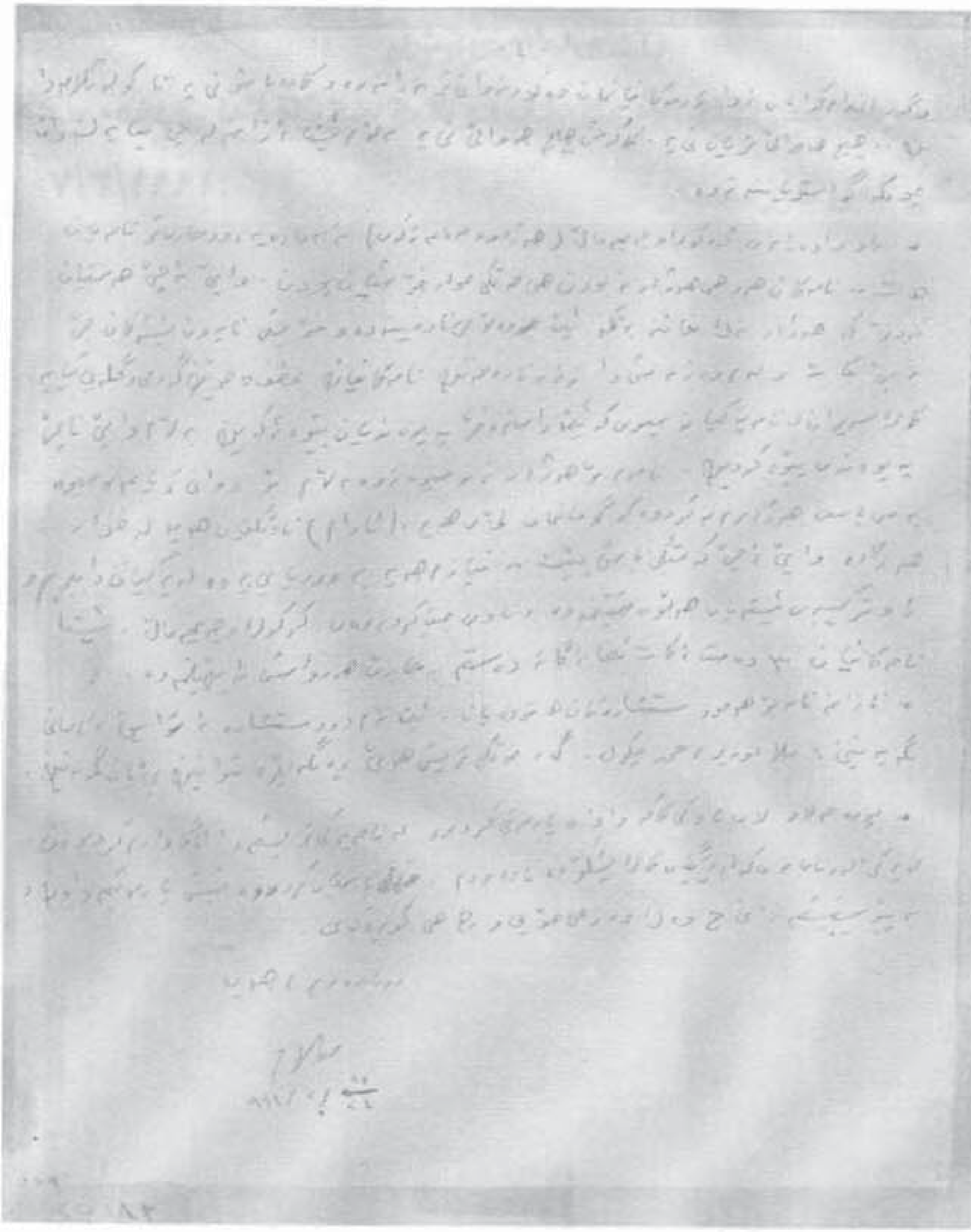

پاشکۆی ژمارە (٣)

پەیوەندی لەگەڵ کەرکوک بەپێی نامەی کاکڵ بۆ بروسک لە ١٩٩١/٣/٧:

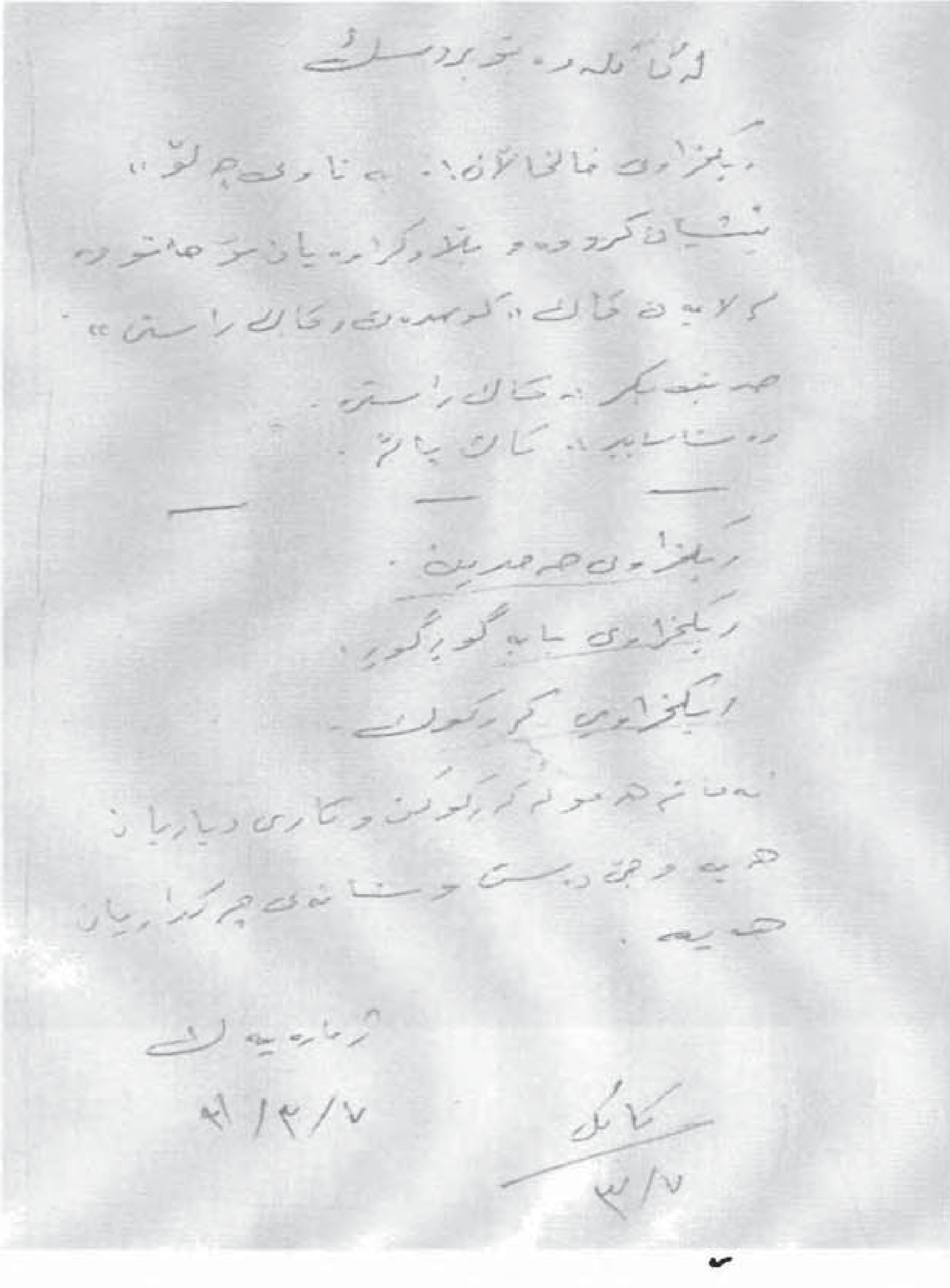

لە کاکڵەوە بۆ بروسک

ڕێکخراوی [illegible] - بە ناوی [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ڕێکخراوی [illegible]

ڕێکخراوی بابە گوڕگوڕ

ڕێکخراوی کەرکوک

ئەمانە هەموو لە کەرکوکن و ناوی دیاریان

هەیە و [illegible]

هەیە.

ژمارەیەک

٩١/٣/٧

کاکڵ

٣/٧

پاشکۆی ژمارە (٤)

پەیام و دەربڕینە نهێنییەکان بۆ بڵاوکردنەوەی لە ڕادیۆی دەنگی گەلی کوردستان:

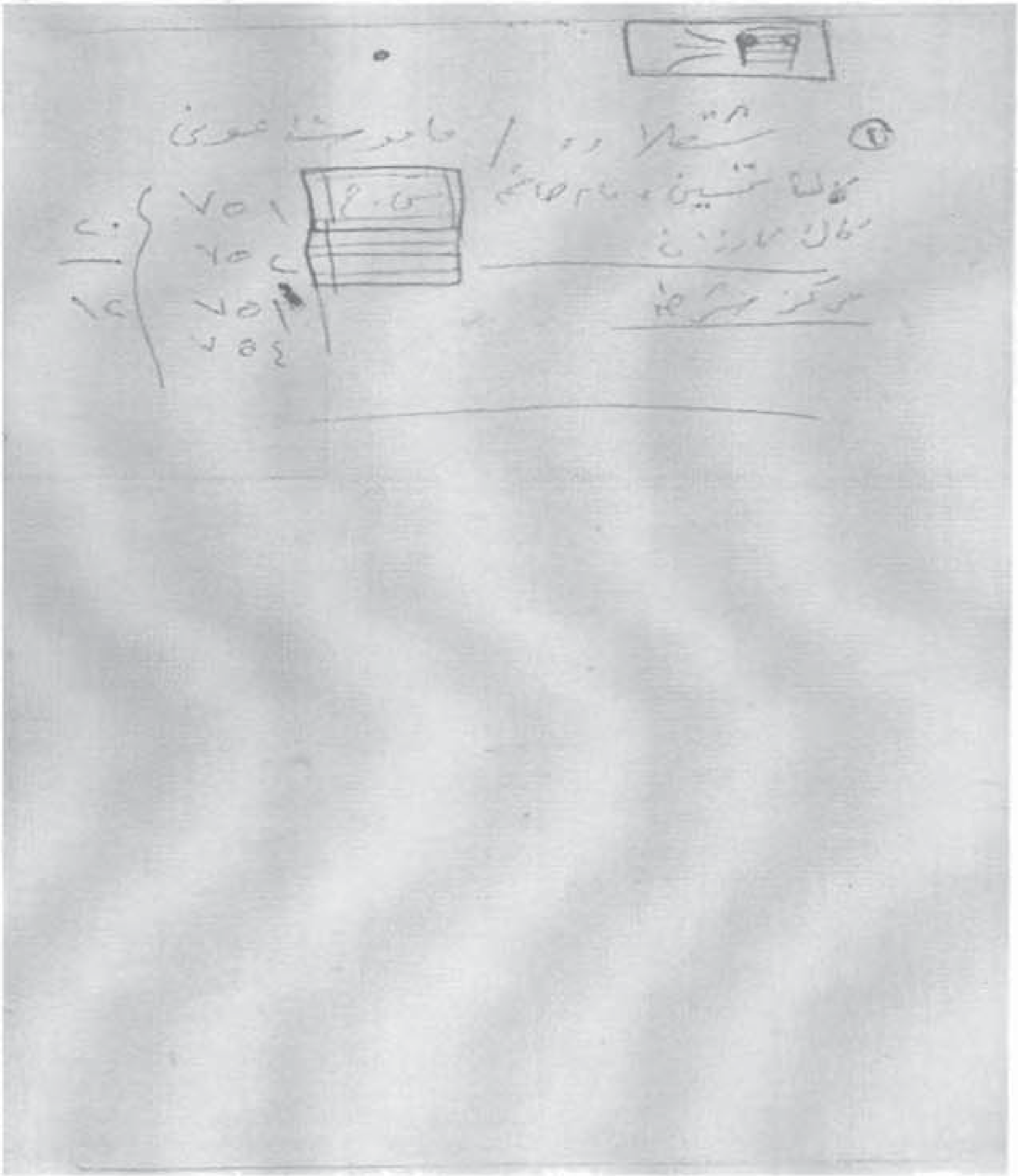

پاشکۆی ژمارە (٥)

ژمارەی بەشێك لە گەڕەکەکانی شاری هەولێر کە لەلایەن ڕێکخستنە نهێنیەکانەوە بۆیان دانراوە:

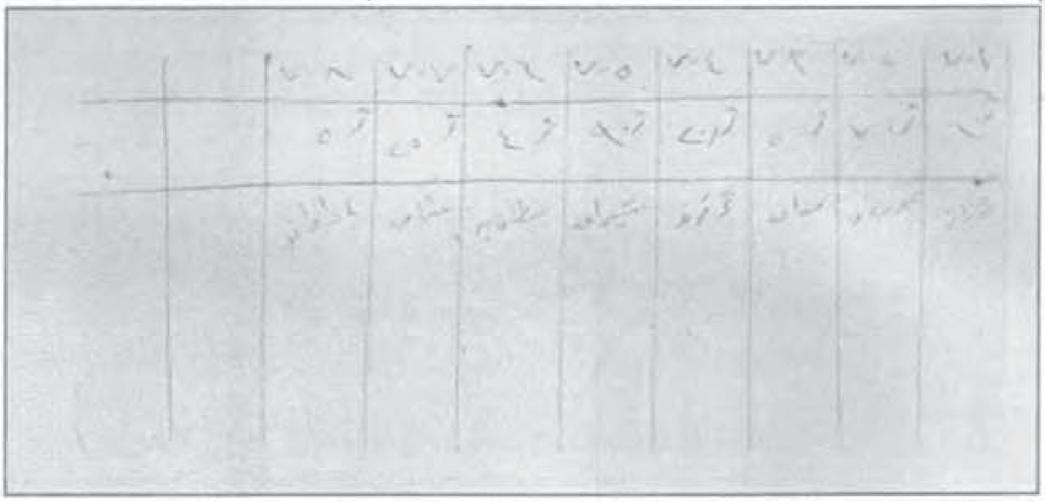

٧-١	٧-٢	٧-٣	٧-٤	٧-٥	٧-٦	٧-٧	٧-٨

پاشکۆی ژمارە (٦)

نامەی جێگری هاوڕێ کۆسرەت بۆ "بروسك" بەرلە ڕاپەڕینی هەولێر لە ١٩٩١/٣/٨:

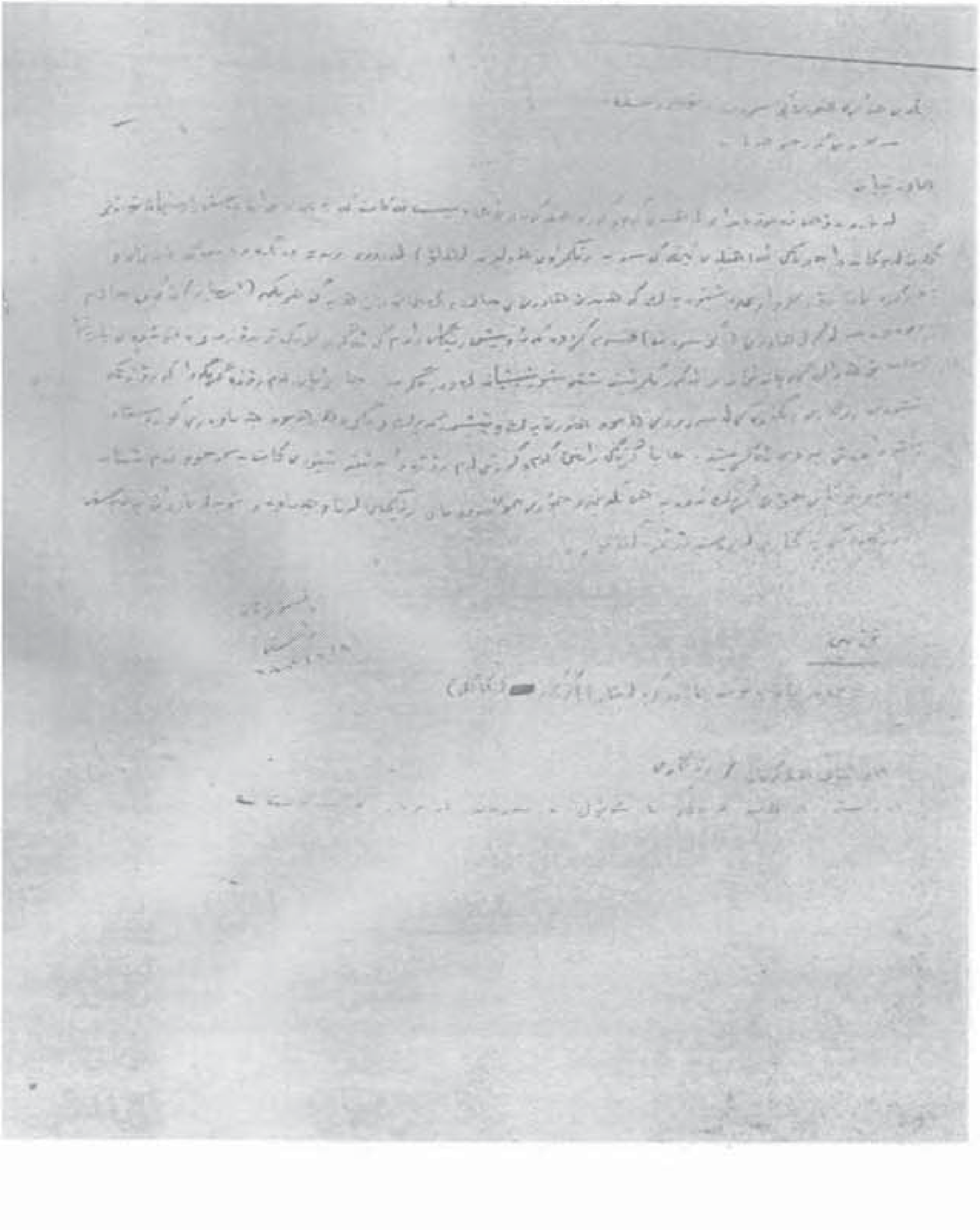

پاشکۆی ژمارە (٧)

نامەی ڕێکخستنە نهێنیەکانی نێوچەی حەریرو باتاس و باسرمە بۆ شانە چەکدارەکانی بروسك بەمەبەستی ڕێکخستنی جەماوەرو خۆڕێکخستن بۆ ڕۆژی ڕاپەڕین لە ١٩٩١/٢/٢١

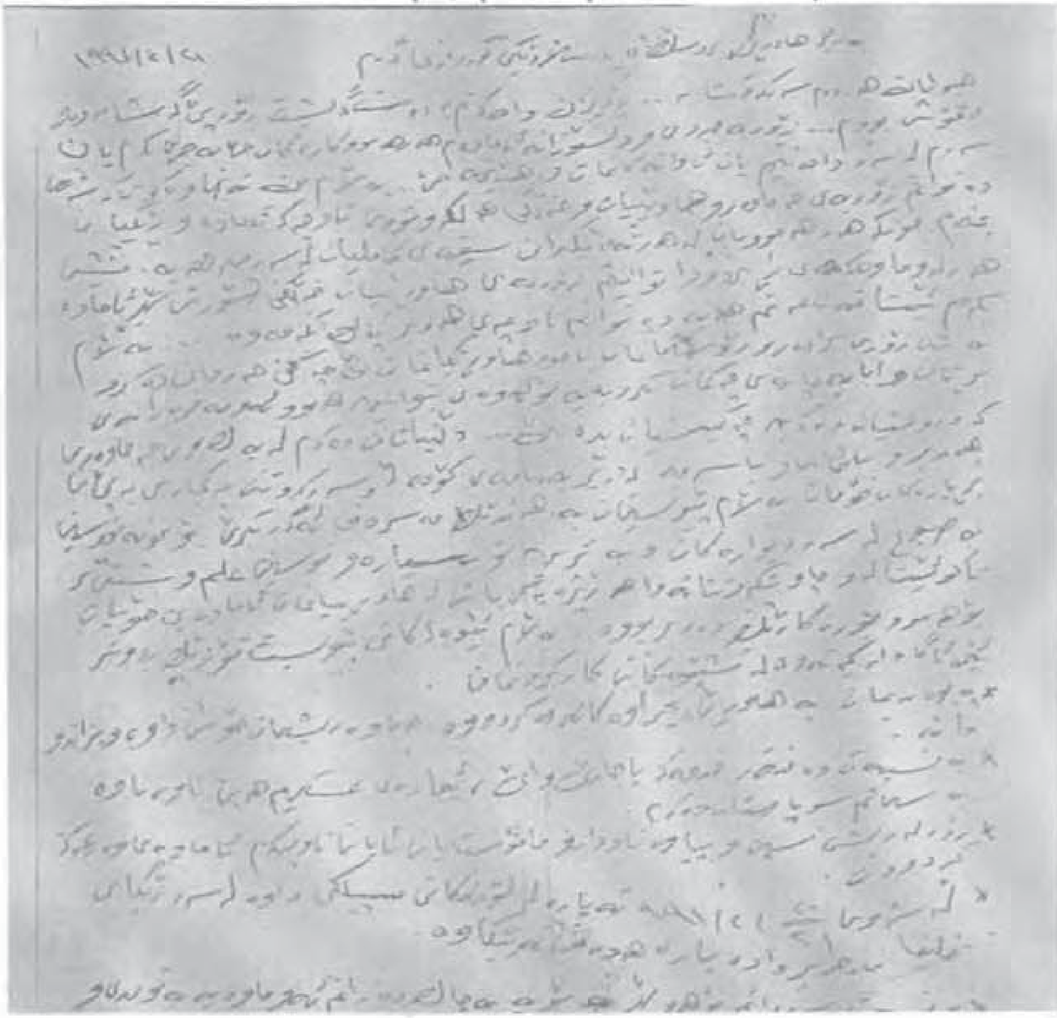

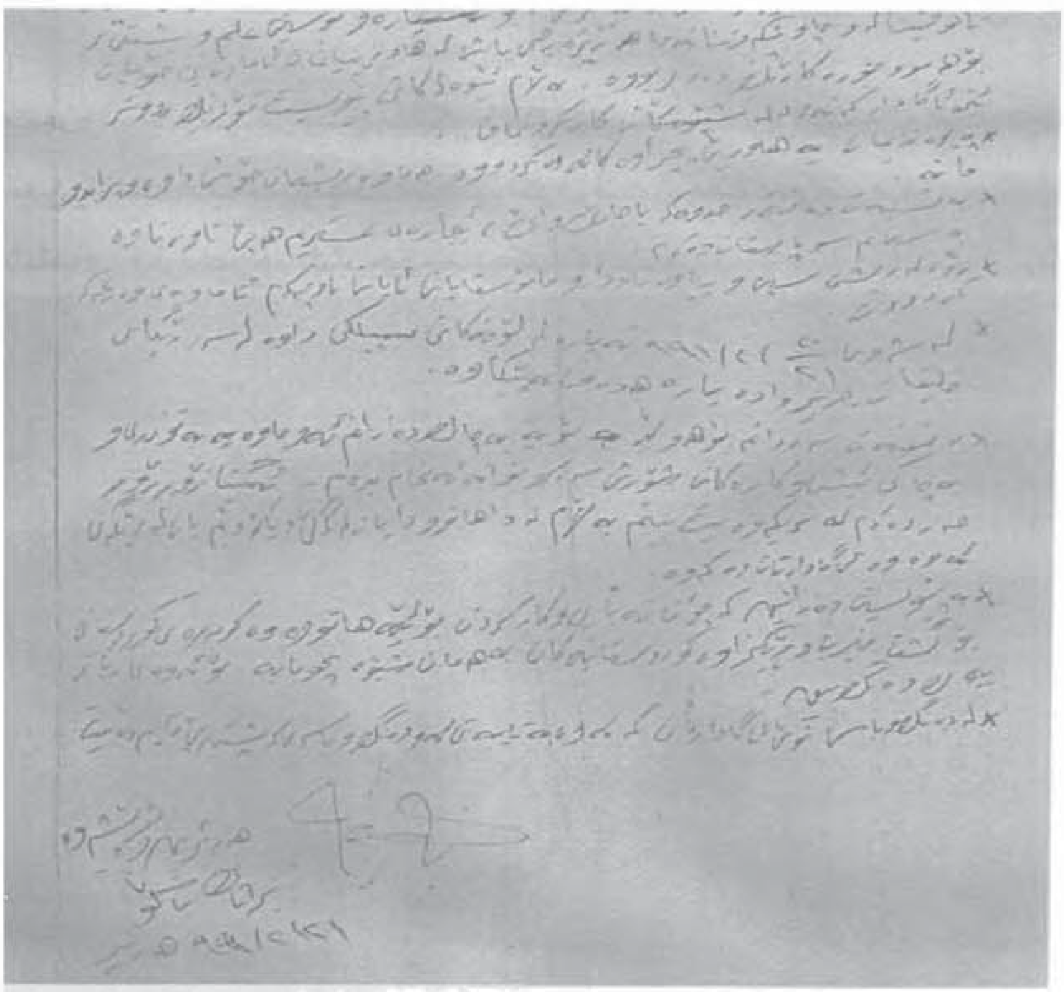

پاشکۆی ژمارە (٨)

باری ڕێکخستن و چالاکیەکانیان و بەشداری چین و توێژە جیاوازەکان بەپێی بەڵگەیەکی کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان شانەی قەرەچوغ/ شانەی سەرەکی مەخمور:

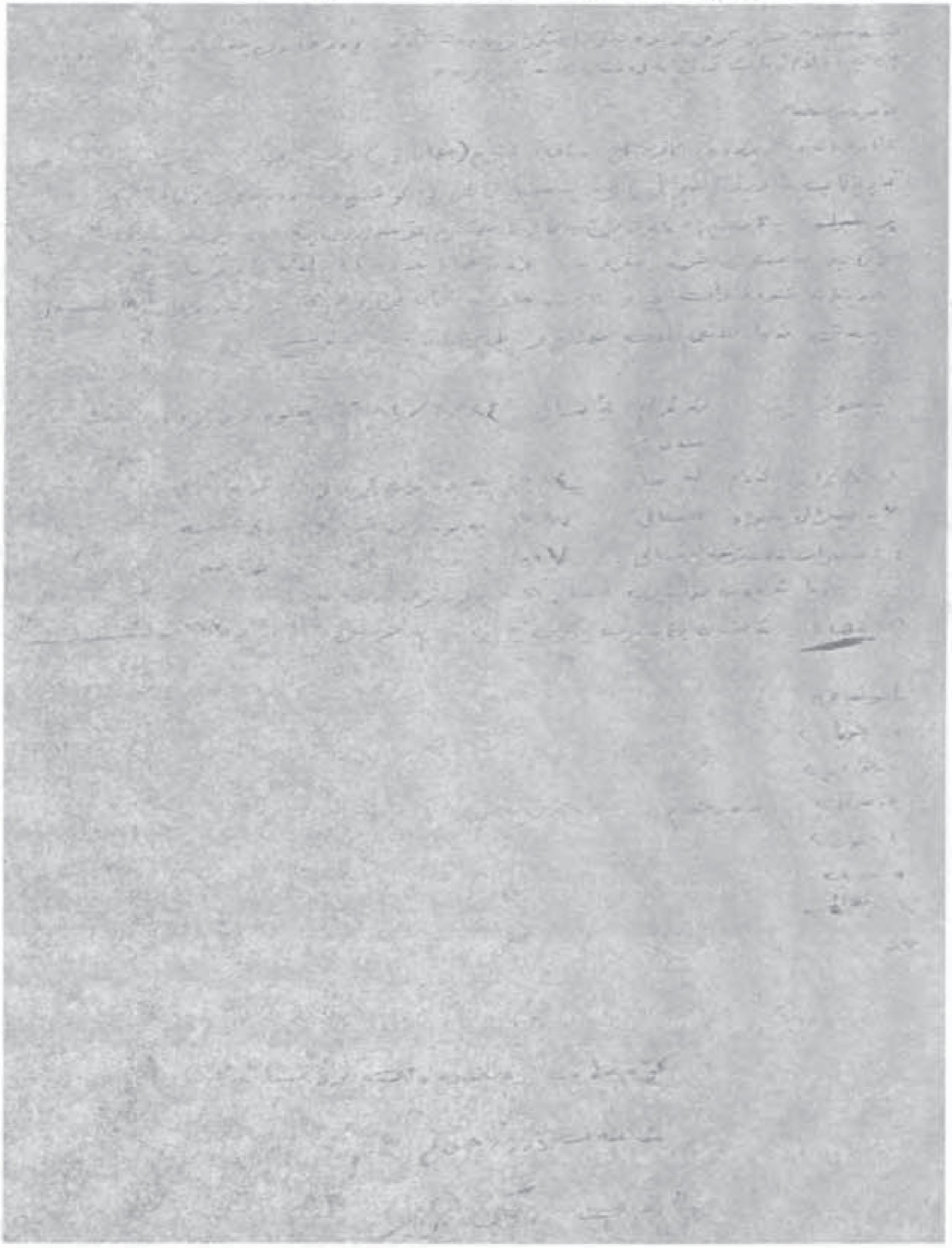

پاشکۆی ژمارە (٩)

نامەیەکی هیوا ئەحمەد مستەفا (ناوی نهێنی سوارە) بۆ نەوشیروان مستەفا ئەمین لە ١٩٩١/٣/١٢ سەبارەت بەبارودۆخی ئەو ناوچانەی کە راپەڕینیان لێ بەرپابووە:

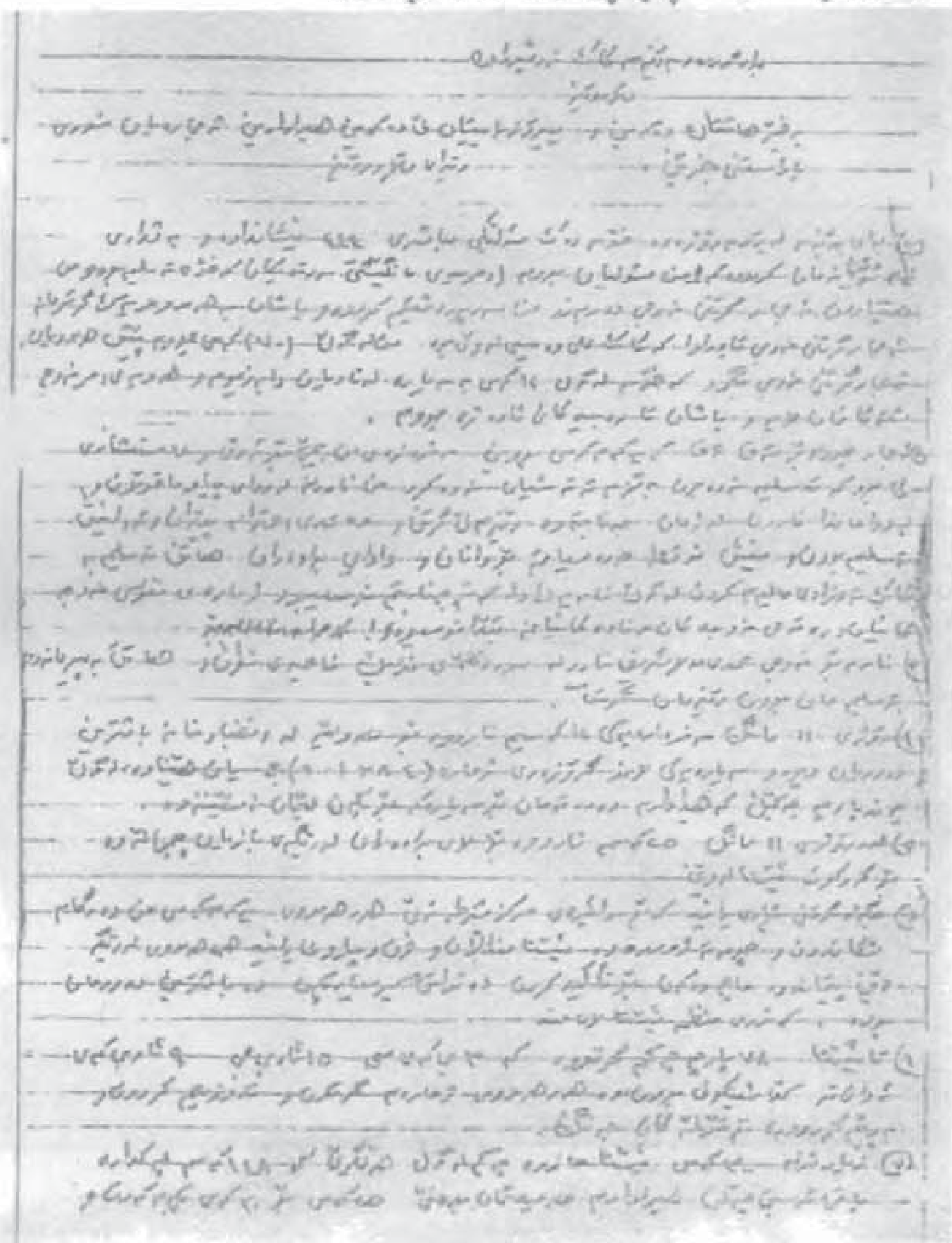

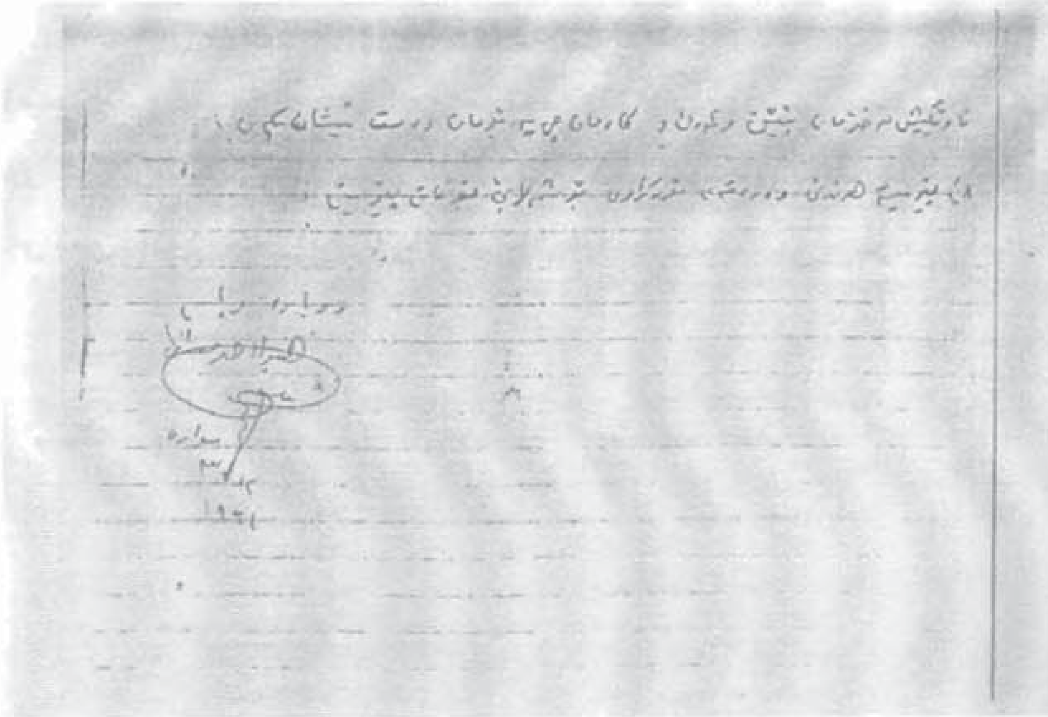

پاشکۆی ژمارە (١٠)

شێوەی پێکهاتنی پێشمەرگە لە سوپای ڕزگاری کوردستان لە ڕێکخراوی هەولێردا، بەم جۆرە بووە:

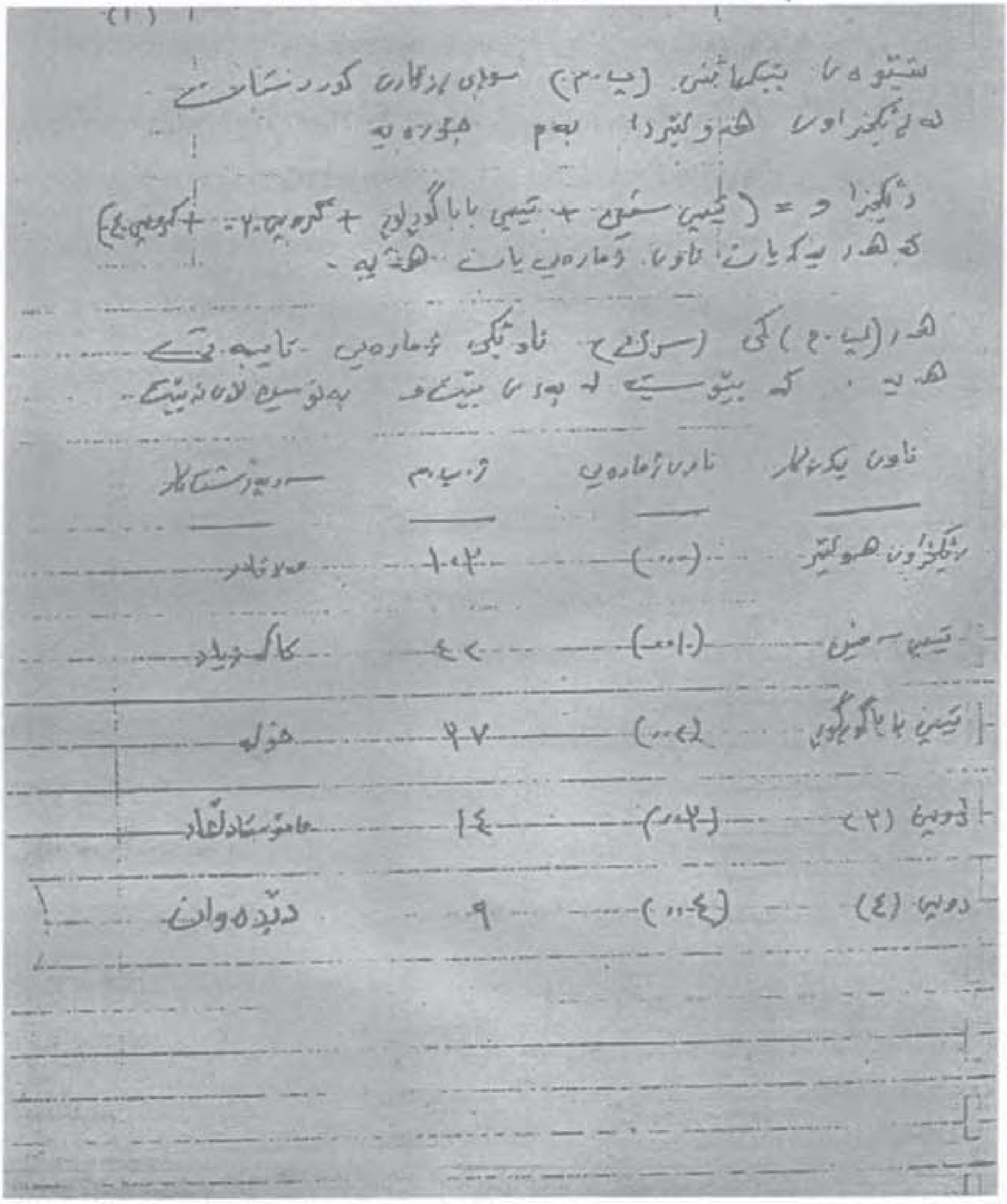
(١)

شێوەی پێکهاتنی (پ.ڕ.ک) سوپای ڕزگاری کوردستان

لە ڕێکخراوی هەولێردا بەم جۆرەیە

ڕێکخراو = (تیپی سێ‌ئین + تیپی باباگوڕگوڕ + گروپی ٢ + گروپی ٤)

کە هەر یەکێکیان ناوی ژمارەیی تایبەتی هەیە.

هەر (پ.ڕ) کی (سوپای ڕ.ک) ناوێکی ژمارەیی تایبەتی هەیە، کە پێویستە لە بری ناوەکە بەکاری بهێنن.

ناوی پێکهاتە	ناوی ژمارەیی	ژمارەیان	سەرپەرشتیار
ڕێکخراوی هەولێر	(٠٠٠)	١٠٢	عەبدولقادر
تیپی سێ‌ئین	(٠٠١)	٤٧	کاک [illegible]
تیپی باباگوڕگوڕ	(٠٠٢)	٢٧	حوله
گروپی (٢)	(٠٠٣)	١٤	مامۆستا [illegible]
گروپی (٤)	(٠٠٤)	٩	دێدەوان

پاشکۆی ژمارە (١١)

شێوەی پێکەوە بەسترانی پێشمەرگەکانی تیپی سەفین لە سوپای ڕزگاری کوردستان لە ڕێکخراوی هەولێردا، بەم جۆرە بووە:

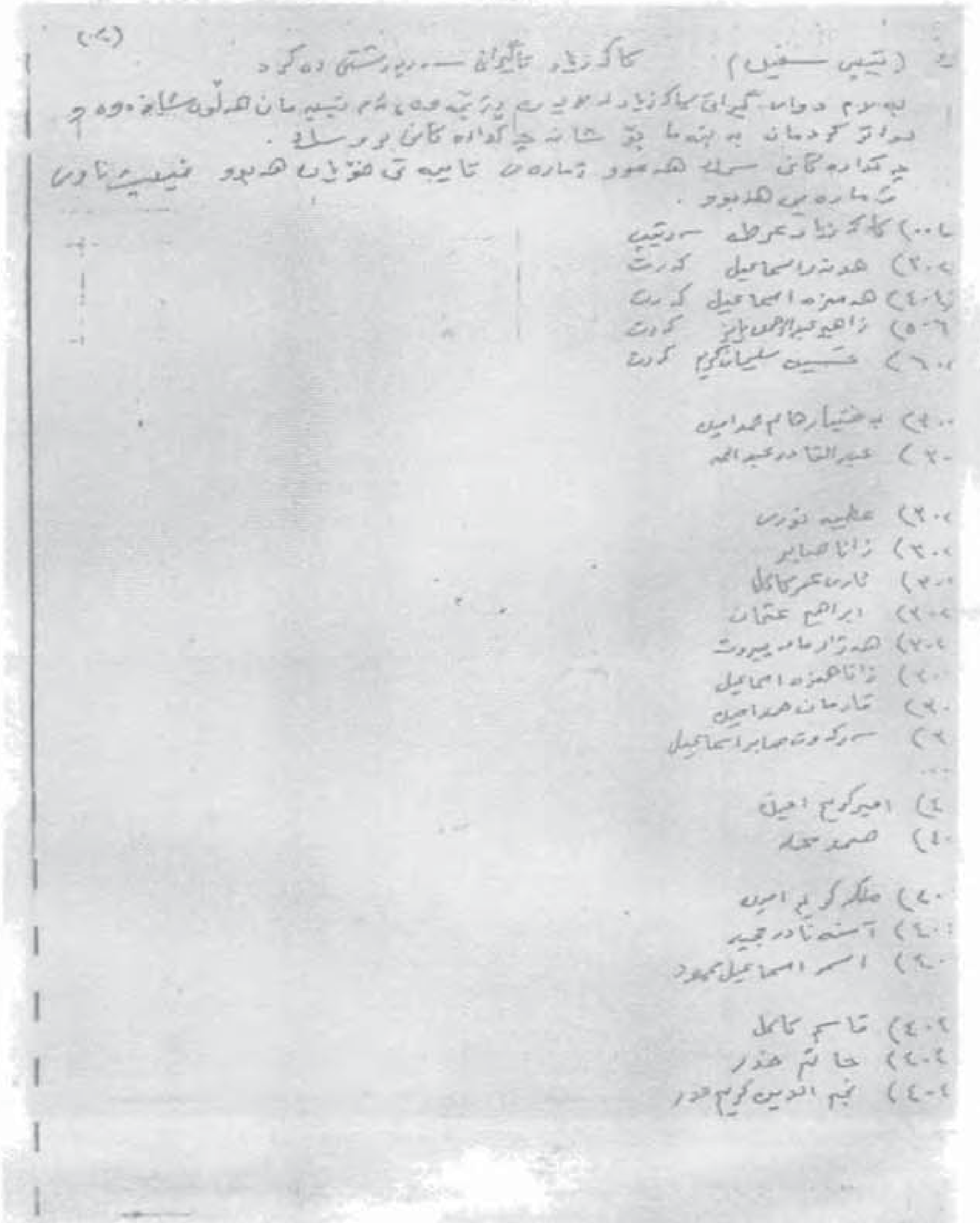

(٢٠)

(تیپی سەفین) کاک زیاد تالیبانی سەرپەرشتی دەکرد

١-٠) کاک زیاد عمر طه سەرتیپ

٢-٠) هوشیار اسماعیل کەرت

٤-٤) حمزه اسماعیل کەرت

٥-٦) زاهیر عبدالرحمن کەرت

٦-٠) حسین سلیمان کریم کەرت

٤-٠) بختیار حاتم محمد امین

٢-٠) عبدالقادر عبدالمجید

٢-٠) عطیه نوری

٣-٠) زانا صابر

٢-٠) تارا عمر کاکل

٢-٠) ابراهیم عثمان

٢-٠) هەژار حامد

٢-٠) زانا حمزه اسماعیل

٢-٠) محمد امین

٢) سەرکەوت صابر اسماعیل

٤) امیر کریم

٤-٠) صمد

٤-٠) کریم امین

٤-٠) نادر مجید

٤-٠) اسماعیل محمود

٤-٢) قاسم کامل

٤-٢) حاتم حیدر

٤-٢) نجم الدین کریم حیدر

منذر طه اسماعيل (٥٠٠٠)
كاكەرەش حاجى ابراهيم (٥٠٦٤٢)

حكيم منذر طه (٥٠٦٠٠)
اسعد شيخ محمد (٥٠٦)
عباس عزيز نادر (٥٠٦٢٠)

سيد طالب حسن قەباغ (٥٠٠٠٢)
سعد الدين كريم منذر (٥٠٠٤)
شيخ محمد مولود (٥٠٠٠١)

عولا محمد سور (٦٠٨١)
ابراهيم رۆستم حسن (٦٠٢)

قاسم اسماعيل (٦٠١٠)
عز الدين صابر مولود (٦٠٣)
نجم الدين احمد شريف (٦٠٨)

وريا نوري كريم (٦٠٨٠)
نصر الدين محي الدين (٦٠٠٠)
عطا الله ميكائيل (٦٠٠)

برهان وەيس (٦٠١)
جنيد قادر محمد (٦٠١)
سليمان كريم (٦٠٠)

پاشکۆی ژمارە (١٢)

شێوەیەك لە تیپەكانی ڕێكخستنە نهێنیەكان، وەك شانەی چەكداری بەرفراوان، بەناوی (سرك) واتە سوپای ڕزگاری كوردستان، لەناوی دا تیپی باباگوڕگوڕ، كە بەم جۆرە ژمارەو پۆلێنكراوە:

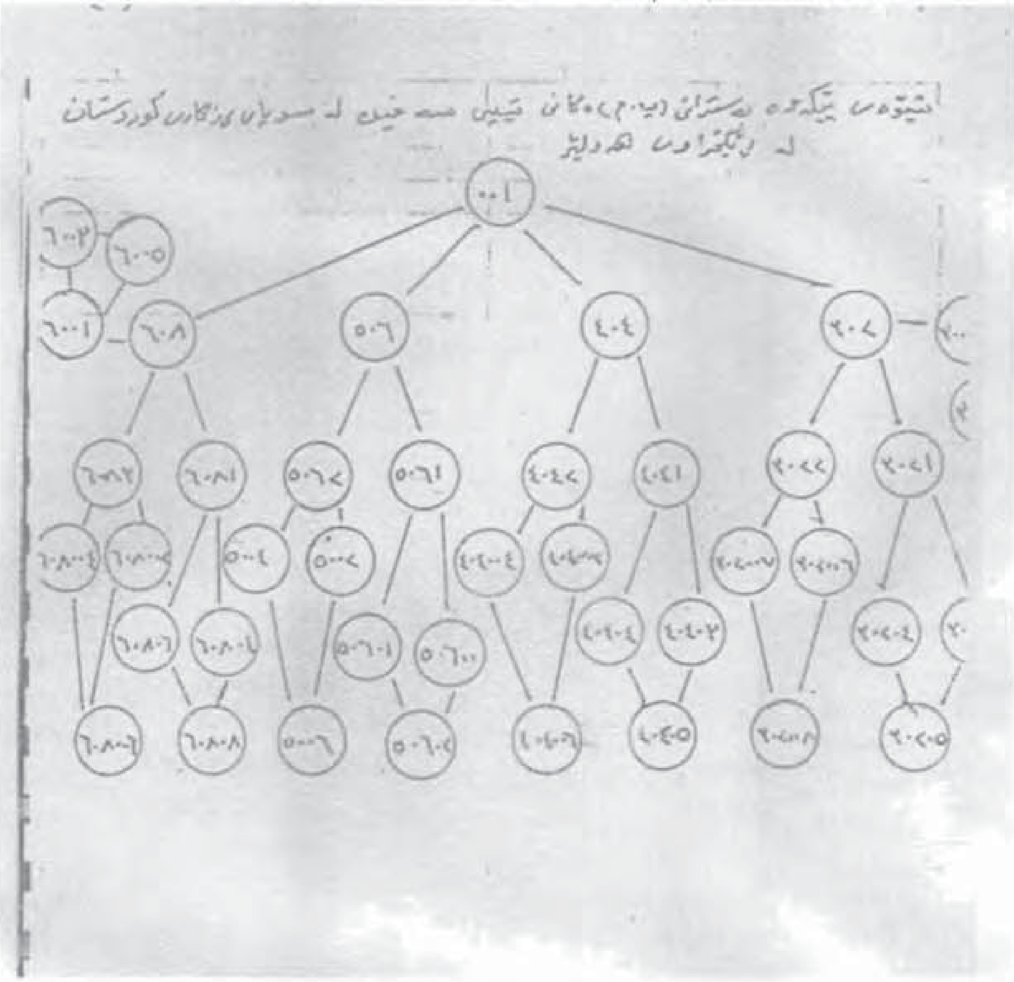

پاشکۆی ژمارە (١٣)

شێوەی پێکەوە بەسترانی پێشمەرگەکانی تیپی باباگوڕگوڕ لە سوپای ڕزگاری کوردستان (سرک) لە ڕێکخراوی هەولێردا:

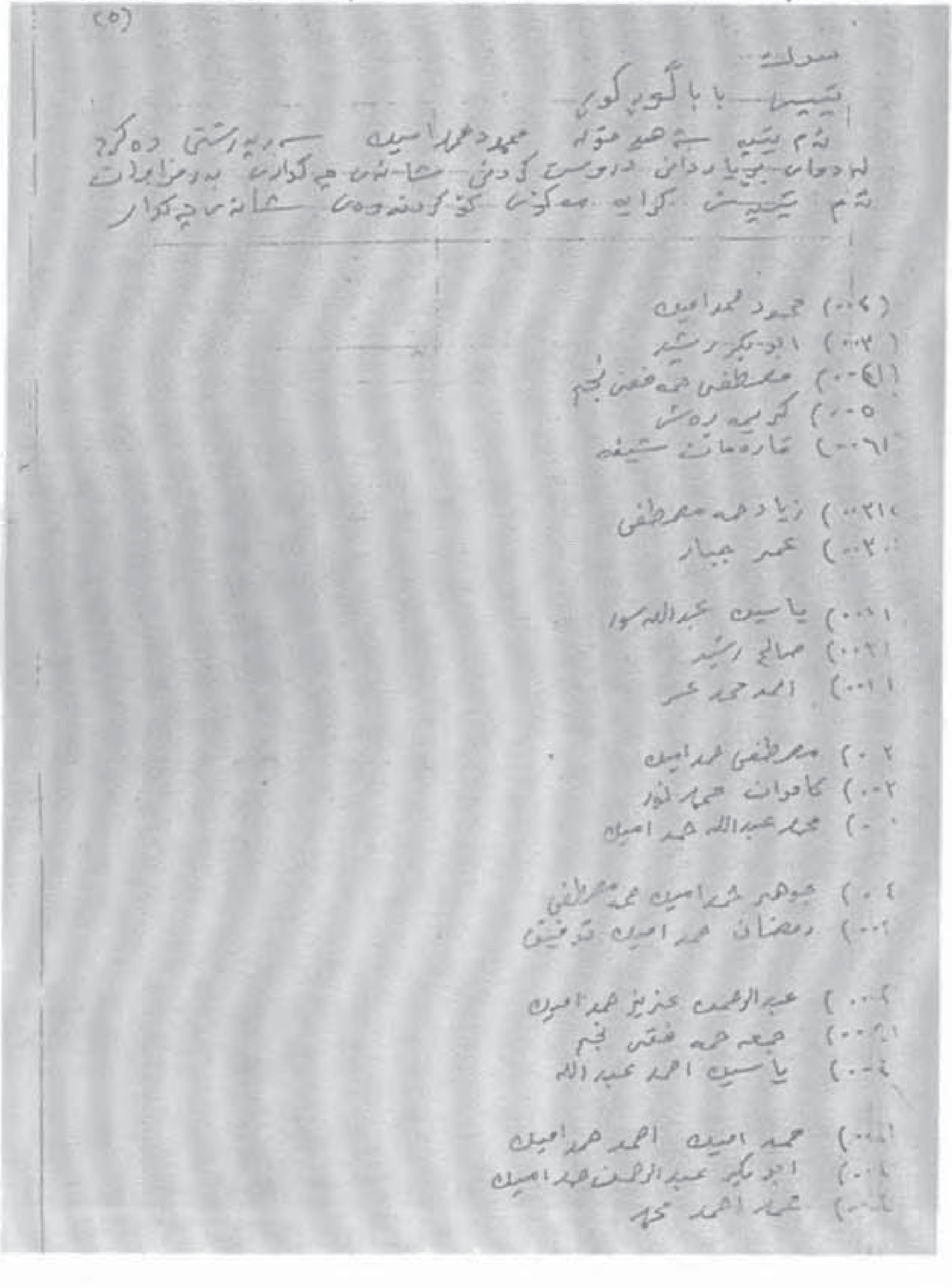

(٥)

سرك

تیپی بابا گوڕگوڕ

ئەم تیپە بە سەرۆکایەتی محمود محمد امین سەرپەرشتی دەکرێ

[illegible]

[illegible]

(٠٠٢) محمود محمد امین
(٠٠٣) ابو بکر رشید
(٠٠٤) مصطفی حمە فقی نجم
(٠٠٥) کریم رەش
(٠٠٦١) تارەمان شیخە

(٠٠٢١) زیاد حمە مصطفی
(٠٠٢٠) عمر جبار

(٠٠٦١) یاسین عبداللە سوار
(٠٠٢١) صالح رشید
(٠٠١١) احمد محمد عمر

(٠٠٢) مصطفی محمد امین
(٠٠٢) کاوان حمە نور
(٠٠) محمد عبدالله حمد امین

(٠٠٤) جوهر شەر امین حمە مصطفی
(٠٠٢) رمضان محمد امین توفیق

(٠٠٢) عبدالرحمن عزیز محمد امین
(٠٠٢١) جمعە حمە فقی نجم
(٠٠٤) یاسین احمد عبدالله

(٠٠١) حمە امین احمد محمد امین
(٠٠١) ابو بکر عبدالرحمن محمد امین
(٠٠٤) حمە احمد محمد

(٠٠٥١٥) جبار شيخه
(٠٠٥١١٧) لالو حكيم

(٠٠٥١٠٢) حاجی محمد لەتە
(٠٠٥١٠٤) سيد جبار ستار ليلنات
(٠٠٥١٠٦) كاكه عين

(٠٠٥١٥٣) حميد ملا عبدالله
(٠٠٥١٥٧) فؤاد علي
(٠٠٥١٥٩) ملا ابراهيم عمر محمد امين

(٠٠٦١١١) حسين سيكاني
(٠٠٦١١٠) حسن عبدالحميد

(٠٠٦١٢١) صابر محمد امين
(٠٠٦١١٢) ملا ميرزا
(٠٠٦١٢٦) قاخير تاوق

(٠٠٦١٠) احمد سمايل الحمان
(٠٠٦٠٠) ابراهيم قادر كريم
(٠٠٦١٠١) مريوان صالح ابراهيم

پاشکۆی ژمارە (١٤)

شێوەی پەیوەندیەکانی گرووپی (٠٠٣) لە پێشمەرگەکانی سوپای ڕزگاری کوردستان لە ڕێکخراوی هەولێردا:

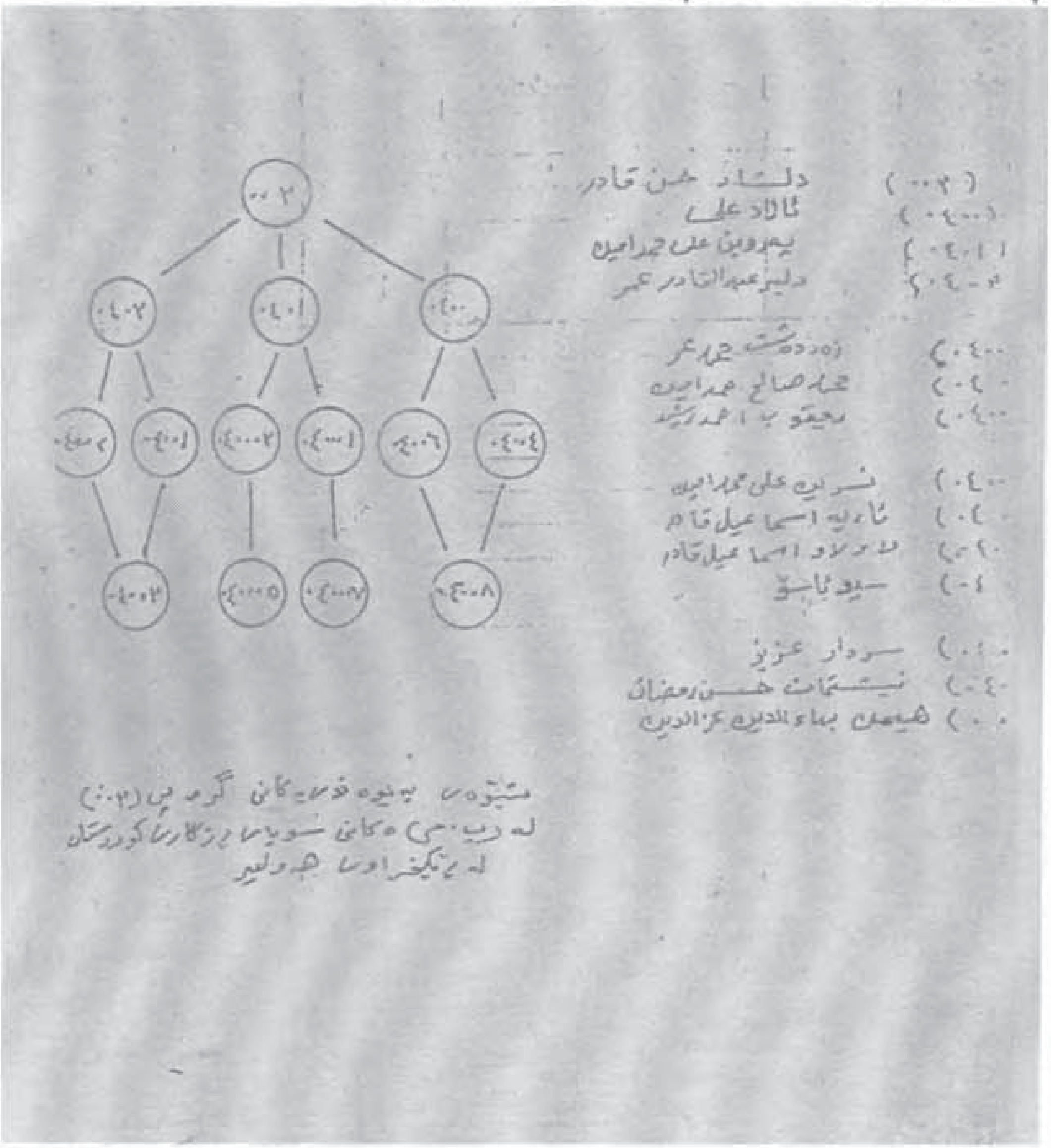

پاشکۆی ژمارە (١٥)

شێوەی پەیوەندیەکانی گروپی (٠٠٤) لە پێشمەرگەکانی سوپای ڕزگاری کوردستان لە ڕێکخراوی هەولێردا:

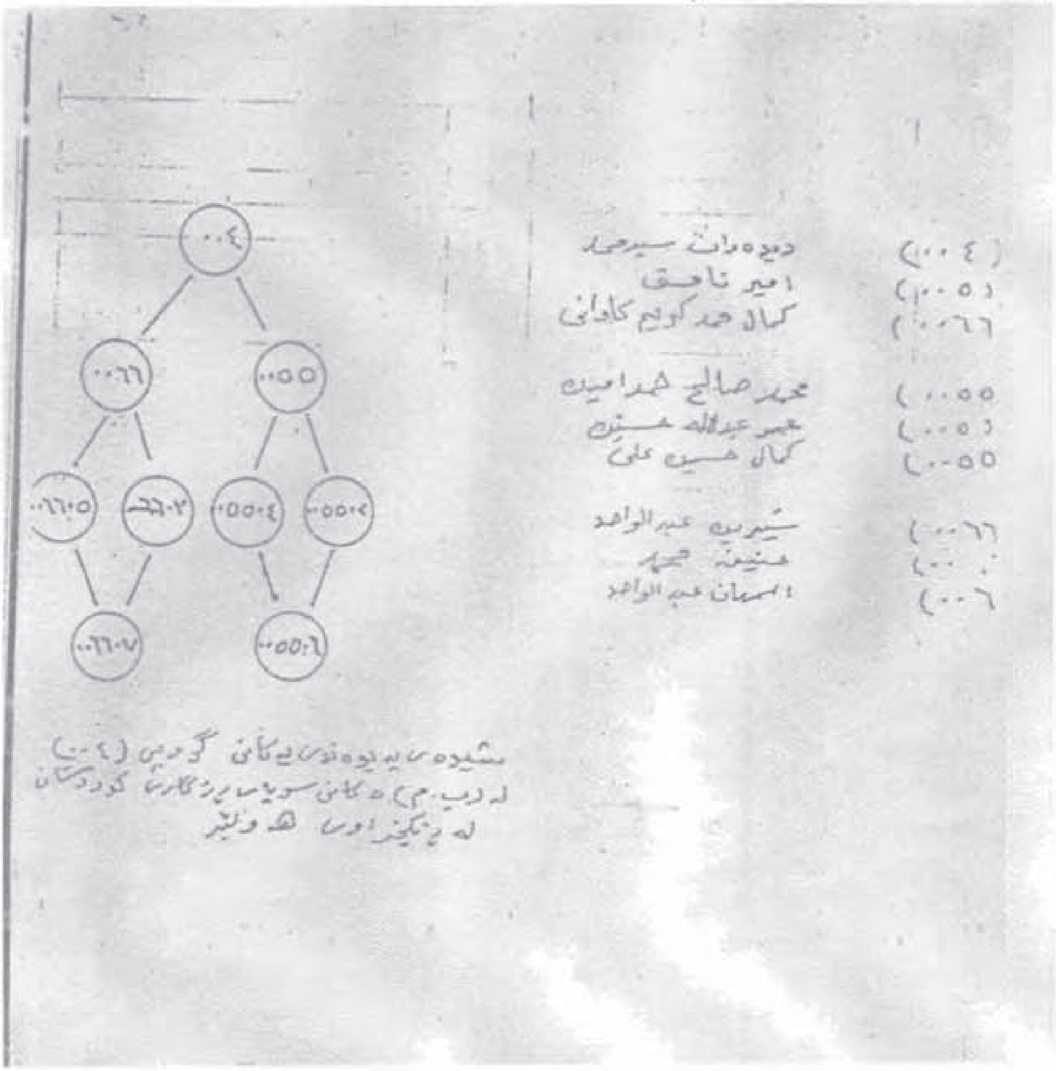

پاشکۆی ژمارە (١٦)

شێوەی پێکەوە بەسترانی پێشمەرگەکانی تیپی باباگوڕگوڕ لە سوپای ڕزگاری کوردستان لە ڕێکخراوی هەولێردا:

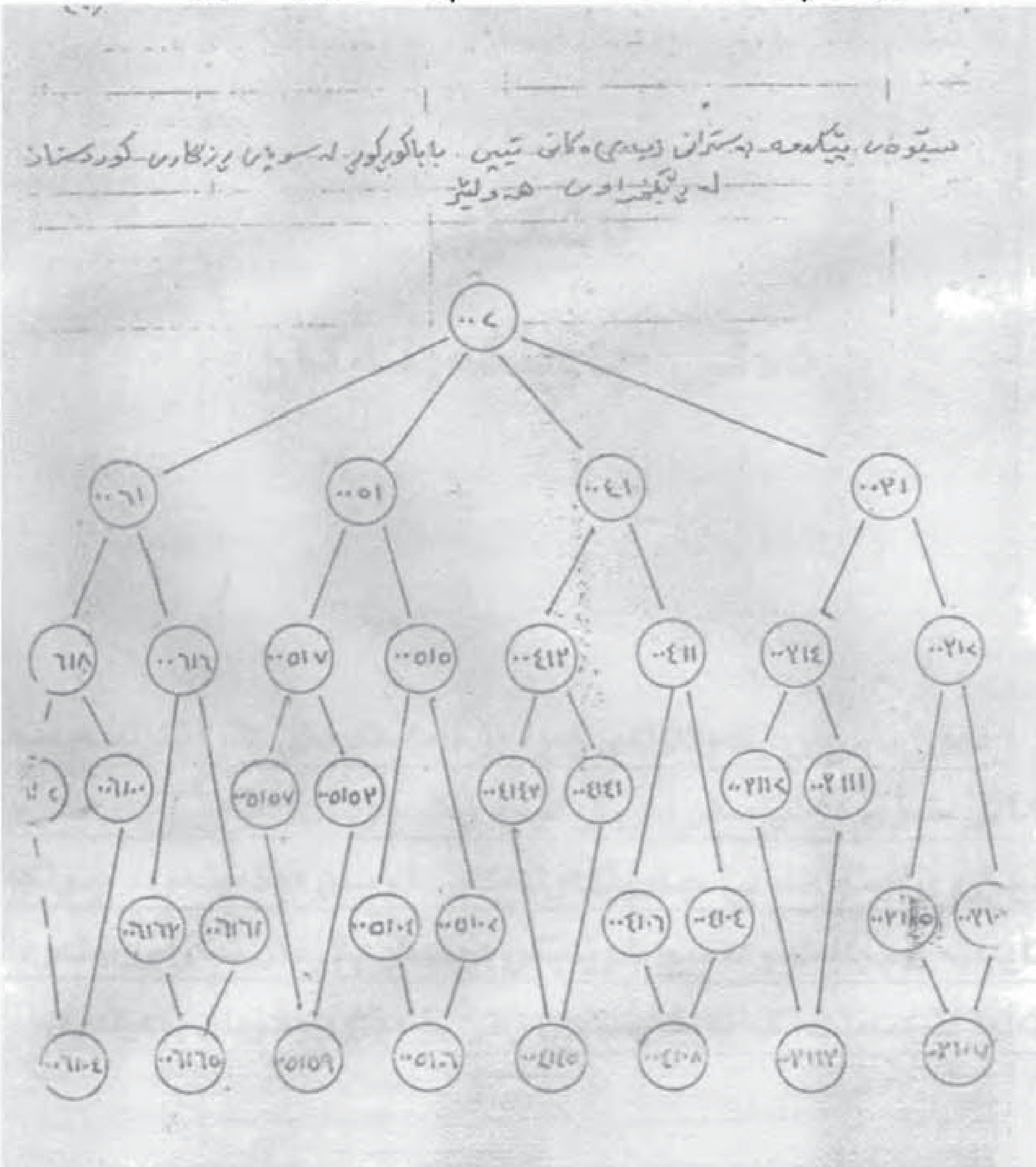

پاشکۆی

دەقی چاوپێکەوتنەکان

دەقی ئەوچاوپێکەوتنانەی کەوا بۆ ئامادەکردنی ئەم لێکۆڵینەوەیە کاتی خۆی ئەنجاممان داوون، لێرە وەك خۆیانو بەپێی کاتەکانو مێژووی ئەنجامدانی چاوپێکەوتنەکان بڵاویان دەکەینەوە، چونکە تایبەتە بەم بابەتەو لەهیچ شوێنێکی دیکەش بڵاومان نەکردوونەتەوە، تەنها لێرەنەبێت، کە بەپێویستمان زانی بۆ مێژوو بڵاویان بکەینەوە.

یەکەم: چاوپێکەوتن لەگەڵ (ڕەهبەر سەید برایم[1])، سلێمانی- ناو زانکۆی سلێمانی، کاتژمێر (11)ی پێش نیوەڕۆی ڕۆژی یەک شەممە، ڕێککەوتی ٢٠٠٢/١١/٢٤:

یەکەم: بارودۆخی کوردستان بەر لە ڕاپەڕین؟

ئەوسەردەمە بارودۆخی کوردستان لەدوای گرتنی کوێت لەلایەن عێراقەوە بەر لەڕاپەڕین کرایەوە، بەگشتی بیروبۆچوونی حیزبەکان وابوو هەرگیز پێ یان وانەبوو ڕاپەڕین بەرپابکرێ، لە نێو (ی.ن.ك) لەئاستی مەکتەبی سیاسیی و سەرکردایەتی هەمان ڕاهەبوو کە ڕاپەڕین نەکرێ، چونکە هیچمان پێ ناکرێ، بەڵام بە ئیلحاحی بەڕێز مام جەلال و بەڕاسپاردن و نامەناردن، بەرنامەی ڕاپەڕین گەڵاڵەکرا، نەك هەولێر هەموو شارەکانی کوردستان لەدڵە ڕاوکێ و ناخۆشی دابوون، لەژێر پۆستاڵی بەعس دەیان ناڵاند، حیزبی بەعس زۆر بەسام و زاڵ بوو!

دووەم: هۆکارەکانی ڕاپەڕین؟

١- یەککگرتوویی حزبە کوردستانیەکان لە یەك بەرەدا، بەرەی کوردستانی.

---

(١) ساڵی ١٩٥٧ لە شاری کۆیە لە دایك بووە، لە ١٩٧٩ ئەندامی ناوچە بووە لە خۆشناوەتی، ١٩٨١ لێپرسراوی ناوچەی کۆیە بووە. ١٩٨٣ جێگری تیپی ٩٣ی کۆیە و ساڵی ١٩٨٤ بۆتە سەرتیپی ئەم تیپە. لە ١٩٨٧دا سەرتیپی خاڵخاڵان بووە. پارتیزان بووە لە چەمی ڕێزان و ناوچەی کەرکوك. پێش ڕاپەڕین بۆتە کارگێڕی فەرماندەی گشتی هێزی پێشمەرگەی کوردستان. بڕوانامەی بکالۆریۆسی هەیە لە بواری ڕاگەیاندن. ئێستا لە دەزگەی کاروباری پێشمەرگە دێرینەکان کاردەکات.

٢- لێبوردنی جاشەکان و نامە ناردن بۆ هەموو مشتەشارەکان و پەیوەندی کردن پێیانەوە.

٣- بەرنامە دانان بۆ ڕاپەڕین کە کۆبوونەوەی بەرەی کوردستانی کرا بە ناوی کۆبوونەوەی ئەگەرەکان.

٤- لێدانی هاوپەیمانەکان لە عێراق.

٥- یەک دەنگی کورد بۆ ڕاپەڕین.

٦- هێزی پێشمەرگە بە گژ سوپا و جاش دا نەچێ و بەگژ ئەمن و ئیستخبارات و دەزگا داپلۆسێنەرەکاندا بچێت.

٧- بێزاری خەڵکی عێراق بە کورد و شیعەو عەرەب و کەمە نەتەوایەتیەکانەوە دژ بەبەعس.

٨- درندایەتی بەعس و زوڵم و زۆرکردنیان لە خەڵکی کورد و عێراق.

سێیەم: ئامادەباشی هێزی پێشمەرگەی کوردستان بەر لە ڕاپەڕین؟

هێزی پێشمەرگە لە هەموو دەشت و دەر و ناوچەکاندا هەبوون و هێزی پارتی زانی لە نزیک شار و ئوردوگاکان بوون. هەروەها سەرکردایەتی لە سەر سنور بوو خەریکی ئامادە کردن و خۆ سازدان بوون.

چوارەم: بەرلەڕاپەڕین و لەکاتی ڕاپەڕین ڕۆڵی ڕێکخستنەکان و جەماوەرو .... تاد چۆن بوو؟

١-ڕێکخستن زۆر بە هێز بوو خەڵک زۆربەی لە گەڵ جەلأنەوەی کورد و شۆڕش و پێشمەرگە بوون.

٢-حەماسەت و یەک دەنگی کورد و پێشمەرگە جەماوەری خرۆشاند. ڕژێم دڕندانە بوو زوڵمی زۆری دەکرد.

٣- ژن و منداڵیش وەك پیاو و پێشمەرگەی شاخ دەوری هەبوو.

پێنجەم: بەرنامەی ڕاپەڕین چۆن بوو؟

بەرنامە بۆ هەموو شارەکان هەبوو، هێزی پێشمەرگەی کوردستان دابەش کرابوون بەسەر دە میحوەرو هەر میحوەرەی ئەندامێکی فەرماندەیی و هەر پارێزگایەك ئەندامێکی مەکتەبی سیاسی بۆ داندرابوو، هەولێر جەماوەر کردی پێشمەرگە هاتە سەر حازری و پشتیوانێکی بەهێز بوو بۆی، ڕزگار کردنی سلێمانی و ڕانیە و کۆیە پاڵنەر بوو. یەکێتی زووتر گەیشتە هەولێر حیزبەکان دوایی هاتن.

شەشەم: ڕۆڵی هێزی پێشمەرگەی کوردستان لە ڕاپەڕینی هەولێر؟

هێزی پێشمەرگەی کوردستان پەلاماری هەولێری نەدا، جەماوەری خەڵکی هەولێر کردی و ئەنجامی دا.

حەوتەم: ئایە ئیسلامیەکان بوونیان هەبوو؟ ڕۆڵی بزووتنەوەی ئیسلامی چی بوو؟

حیزبە ئیسلامیەکان دەوریان نەبوو بەس بزووتنەوە هەبوو، ئەویش هیچ ڕۆڵێکی نەبوو وە لەبەرنامەشدا نەبوو.

هەشتەم: پێت وایە هەولێر لەچاو شارەکانی دیکەی کوردستان درەنگ ئازاد کراوە؟

هەولێر درەنگ ڕزگار نەبووە پاش شەش ڕۆژ لە گەڵ یەکەم تروسکەی ڕاپەڕینی ڕانیە ئازاد کرا و جەماوەر ڕاپەڕی و جگە لەوەش هەموو ئیستخبارات و ئەمن لە هەولێر کۆبووبوونەوە!

نۆیەم: کورتەیەك دەربارەی ڕۆژی ئازادکرنی هەولێر؟

١- بەگژ منزەمە داچوون، خەڵك بەبەردو دارو وتاف کێشان.

٢- تا سەعات یانزە پێم وایە خاوێن کرابۆوە لە دەسەڵاتی ڕژێم.

٣- جەماوەر كـردی و خـەڵك لـە هـەولێر بـەژن و منداڵـەوە بەشـدار بوون.

٤- بارەگای حیزبی دەست نیشان كران.

٥- خۆیـان ڕانـەگرت لـە ئاست حەماسـەتی جـەماوەری ڕاپـەڕیوی هەولێر.

٦- زیانـەكان بـە مـسۆگەری نـازانم ئەوەنـدە دەزانم شـەهید خەجـە باوە و باوكی پێشڕەوی لێ شەهید كران.

٧- قـەت خـەڵكی هـەولێر خۆشـی وای بـە خۆیـەوە نـەبینی بـوو شاگەشكە بوون باوەشیان بۆ پێشمەرگە دەكردەوە.

٨- گیران و كـوژران و هـەڵاتن و سـوپا و جـاش ئازاد و سەربەسـت بوون چ بكەن و بۆ كوێ بچن.

دەیەم: ڕۆژانی دوایی ڕاپەڕین چی ڕوویدا؟

مـن گەڕامـەوە كۆیـە، چـونكە لـەوێ مـسئول بـووم، حیزبـەكان بارەگایـان دانـا خـەریكی ڕێكخـستن و كـۆنتڕۆڵ كردنـی خـەڵك بـوون زۆربـەی چـەكەكان هێنـدرا بـوون بـەڵام زۆربەشـی لـە كۆڕەوەكـە تێـچوو هـەروەها بەڵگەنامـەكانی ئـەمن و ئیـستخبارات دەسـتی بەسـەردا گیرا و پارێزران.

یانزەیەم: لە ڕاپـەرینی شـارو شارۆچكەكانی كوردسـتاندا زۆرتـرین بەرگری لە كوێ كرا؟

بـەرگری زۆر لـە ڕاپـەڕین لـە كـەركووك و كـۆیێ و سـەری ئەزمـەڕو هەیبەت سولتان كرا.

دوانزەیەم: پێت وایە ڕۆژانی ڕاپـەڕین لـە كوردسـتان كـورت بـوو؟ وە بۆچی؟

ڕاپەڕین کورت بوو ڕژێم دەستی بەسەر شارەکاندا گرتەوە و ئەمەریکا چرای سەوزی بۆ پیّ کردبوو.

سیانزەیەم: ئایە چ حیزبێك ڕۆڵی سەرەکی بینی وە لە ڕاپەڕین دا؟

هیچ حیزبێك بەقەد یەکێتی ڕۆڵی سەرەکی نەبوو، ئێزگەی دەنگی گەلی کوردستان بە حەماسەتو بە پەرۆش و ڕاستەوخۆ بەرنامە و هەواڵەکانی پەخش دەکردوو سەرکەوتن و ڕووداوەکانی ڕادەگەیاند.

چواردەهەم: هۆیەکانی شکستی ڕاپەڕین بەگشتی چی بوون؟

١-پێکردنی چرای سەوز لە لایەن ئەمەریکاو هاوپەیمانەکانەوە بۆ عێراق. خوارووی عێرلقی کپ کردوو کەوتە گرتنەوەی شارەکان و کەرکوکی گرتەوە.

٢-هێزی پێشمەرگە ڕێك و پێك نەکرابوو پێك هاتنەی نەبوو هەر چەك دار بوو لە بۆتە و پەیکەرێك ڕێك نەخرابوو هەموو خەڵك چەکی پیّ بوو، بەلاّم بەرگری نەدەکرد.

٣-عێراق زۆر بەتواناو پڕ چەك و هەلی کۆپتەر و دەبابەی هەبوو بەرهەڵست نەدەکرا لە قەوارەی پێشمەرگەدا نەبوو.

٤-هەر حیزب و گروپەی هێزی چەك داری خۆی هەبوو یەکگرتوو نەبوو.

٥-بەرنامەی شەڕ و بەرگری دانەنرابوو، لێپرسراوێکی پێشمەرگە نەبوو هێزەکە ڕێك بخا و چەك دارەکان ئازاد بوون و خەریکی قوتار کردنی ماڵو منداڵ و شتی تایبەتی بوون.

٦-سامو دڕندەیی ڕژێم ترسی لە حکومەتی بەعس خەڵك لە ئەنفالو کۆکوژی دەترسا!

پانزەهەم: سەرچاوەی چەك و تەقەمەنی پێشمەرگە چۆن چۆنی بوو؟ جۆری ئەوچەكانەی بەزۆری بەكاردەهاتن چی بوون؟

كۆنە چەكەكانی خۆمان بوو كورد چەكی لە هیچ دەوڵەت و ڕێكخراوێك وەرنەگرت بوو، چەكەكانی ڕژێم بوونە سەرچاوەو دەست كەوت. جۆرەكانیش بەزۆری كلاشینكۆف و ئاربیجی و بیكەیسی و بە كەمیش دۆشكە بوو.

شانزەهەم: هەڵوێستی مستەشارەكان گەر بەكورتی پێمان بڵێی چۆن بوو بەرامبەر بە ڕاپەڕین؟

مشتەشارەكان بە عەفووكردن دڵنیا بوون و خۆشیان لە ڕژێم بێزار بوون.

دووەم: چاوپێکەوتن لەگەڵ حیکمەت محەمەد کەریم (مەلا بەختیار)، سلێمانی- بارەگەی مەکتەبی ڕێکخراوە دیموکراتیەکانی (ی.ن.ك)، کاتژمێر (٥)ی ئێوارەی ڕۆژی سێشەممە، ڕێککەوتی ٢٦/١١/٢٠٠٢:

پ١/ بارودۆخی کوردستان بەگشتی، بەر لە ڕاپەڕین چۆن بوو؟

و/ بارودۆخی کوردستان پێش ڕاپەڕین بارودۆخێکی زۆر نا لەبار بوو، نا لە باریەکە لەوەیا بوو کە جەنگی عێراق‌و ئێران وەستا، کە جەنگی عێراق-ئێران وەستا، سوپای عێراق بەهەموو توانای خۆی هاتە سەر کوردستان، وە توانی ئەنفالەکان بسەپێنێ بەسەر گەلەکەمان، وە سیاسەتی جینۆساید بگەیێنێتە دوا سلوکی خۆی لە تەفروتوناکردنی خەڵکی کوردستان، وە دێهاتەکان کە ماونەوە بەتوندی بەچەکی کیمیاوی بە هەموو چەکە کۆکوژییەکانی کەوتە گیانی هێزی پێشمەرگەی کوردستان، وە وای کرد کە بەڕاستی هەڵ‌و مەرجێکی عەسکەری‌و سیاسیی ئەوتۆ بخوڵقێنێ، بەڕاستی دۆزەخێك بوو بۆ خۆی ئەو هەڵ‌و مەرجە، بزووتنەوەی چەکداری گەلەکەمان بەهەموو هێزەکانیەوە تووشی شکستیەکی گەورەهاتن، پاشە کشەیەکی گەورەیان کرد، بەڵام خۆش بەختانە بۆ یەکەمین جار لە مێژوودا دوای گەورەترین کارەسات دیاربوو بزووتنەوەی کورد دەرسی لەهەموو شکستەکانی مێژوو وەرگرتبوو چۆکی بەتەواوی دانەداو بەشێوەی پارتیزانی درێژەی بە خەبات دا، هەتا توانی خەبات‌و درێژەی خەبات بگەیەنێتە ڕۆژگاری داگیرکردنی کوێت، وە لێرە بەدواوە دەرەتانی فراوانتر بۆوە، ئەوساتە بوژانەوە بۆ زەمینە خۆشکردنی ڕاپەڕین سازبوو.

پ٢/ هۆکارەکانی ڕاپەڕین، بەهەموو لایەنەکانیەوە، تۆ بەشێوەیەکی گشتی بۆچی دەگەڕێنیتەوە؟

و/ من بەش بەحاڵی خۆم هۆی سەرەکی ڕاپەڕین ئەگەڕێنمەوە بۆ، بۆ ئەوەی کە گەلی کورد وەکو گەلێکی ژێردەستە، ڕژێمی عێراقی قبوڵ نەبوو لە کوردستانا، ڕاستە گەلێك بووین ژێردەستە بووین، ڕاستە گەلێك بووین ڕژێمی عێراق حوکمێکی عەسکەری وە شۆڤێنی وە فاشیانە ڕەفتاری لەگەڵ دەکردین، بەڵام ناخی گەلەکەمان نەبەزی بوو، ویژدانی گەلەکەمان نەبەزی بوو، وورەی گەلەکەمان جۆشی دەخوار بۆ ئەم ڕژێمە، بۆ هەلێك دەگەڕا، ئەم ڕق و کینە پیرۆزەی کە لەهەناوی ئەم گەلەی ئێمە کە پەنگی خواردبوو بەرامبەر بە داگیرکەر بۆ دەرەتانێك بۆ هەڵ و مەرجێك دەگەڕا کە بتەقێتەوە، هەڵ و مەرجی داگیرکردنی کوێت ئەو دەرەتانەی ڕەخساند، گەلەکەمان ئەو ڕقە پیرۆزەی بە درێژایی ساڵانی ڕابردوو پەنگی خواردبوو تیایا کۆیکردبۆوە بۆ ئەوەی بیتەقێنێتەوە بەرامبەر بە ڕژێم، تەقاندیەوە، وە تەقاندنەوەی ڕق و قینەی خەڵك بەرامبەر بە ڕژێم لە هەڵ و مەرجی داگیرکردنی کوێت، ئەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی گەلێکی ژێردەستە دەسەڵاتی داگیرکەر قبوڵ ناکە، مافی سیاسیی خۆی ئەبێ وەربگرێ، چارەنووسی خۆی ئەبێ بەدەستی خۆی دیاری بکا، وە ئەوەش بەرەو ئازادی و بەرەو دیموکراتی بڕوا، هەموو ئەو ئاواتانە لەناو کورد بوون بەهۆی ئەوەی کە ڕابپەڕێ.

پ٣/ ڕۆڵی مستەشارەکان لە ڕووداوەکاندا، ئایە پاڵنەری نەتەوایەتی بوو؟ یان لەبەر بەرژەوەندی تایبەتی خۆگونجاندن و بەڕێکردنی دۆخەکەبوو؟

و/ لە حەقیقەتا بەشی زۆری ئەو مستەشارانە بەهۆی جەنگی عێراق و ئێرانەوە تێوەگلابوون، نەك وەكو خیانەت لە شۆڕشی كوردستان، چونكە بەشی زۆریان پێوەندیان بە شۆڕشەكەوە هەبوو، (مستەشارەكان ئەڵێم نەك قوەت خاصەكان و مەفاریزی خاصەو ئەوانە)، ئەو مستەشارانە من ئاگادارم بەشێكی بەرچاویان پێش ئەوەی چەك هەڵگرن هاتن ڕەزامەندی سەركردایەتی (ی.ن.ك)و جەنابی مام جەلال یان وەر ئەگرت، زروفێك لە جەنگی عێراق و ئێرانا پەیدابوو بوو كە بەراستی خەڵك لەبەردەم دوو ڕێیانێكا بوو، دوو ڕێیانی ئەوەی یان ڕژێم ئەیكوشت یان ئەبێ خۆی بگونجێنێ، شۆڕشیش نەی ئەتوانی، (ی.ن.ك) نەی ئەتوانی (١٠٠-٢٠٠) هەزار چەكدار دابین بكا، وە قیادەی (١٠٠-٢٠٠) هەزار چەكدار بكا، چونكە ئیمكیانەتی ئەوەمان نەبوو، لەبەر ئەوە ئەكرێ ئینسان سەبارەت بە مستەشارەكان، هەڵو مەرجی جەنگی عێراق و ئێران بێنێتە پێشەوە زیاتر.

پ٤/ بەڵێ كاك بەختیار مەبەستی من ئەوە بوو لەكاتی بەژداریكردن لە ڕووداوەكاندا، خۆ دەربازكردن بوو لەو دۆخە بەشێوەیەكی كاتی؟ یان هەستێكی نەتەوایەتی پاڵنەربوو بۆیان كە بەژداری تیادا بكەن؟

و/ من ئەڵێم كە جەماعەتێك بە ناچاری چوو بوونە پاڵ ڕژێم، بە بێگومان فرسەتێك بێتە پێشەوە، هەوڵ دەدەن بیسەلمێنن كە ئەوانە خائین نین سەبارەت بە گەلەكەیان، بگرە دیفاعیش لە گەلەكەیان ئەكەن.

پ٥/ كاك بەختیار سەبارەت بەوەی كە ئاماژەت پێدا، كە مستەشارەكان بەرلەوەی چەك هەڵگرن و ببن بە مستەشار، پرسیان بە سەركردایەتی (ی.ن.ك) كردووە یان هێزە سیاسیەكانی تری كوردستان، دەكرێ چەند نمونەیەكمان لەو مستەشارانە پێ بڵێی؟

و/ وەڵڵاهـی بەشـێکی زۆری مـستەشارەکانی سـلێمانی ئـەو پرسـەیان ئەکرد، ئەوەنـدەی من ئـەزانم لـە هـەولێریش ئـەهاتن پرسـیان ئـەکرد، لـە گەرمیانیش ئەهاتن پرسیان ئەکرد.

پ٦/ مەبەستم ئەوەیە نمونەمان نیە تا بەناو ناویان بهێنی؟

و/ ئەتوانم بڵێم لە ٨٠٪ی ئەهاتن پرسیان ئەکرد.

پ٧/ حیزبـە ئیـسلامیەکانی ئەوکاتـەی کوردسـتان، تـا چـەند ڕۆڵیـان هەبوو لە ڕاپەڕین دا؟

و/ خۆی تۆزێك جموجوڵی نهێنـی هەندێك لە ڕەوتـی ئیـسلامی هـەبوو، بەڵام وەکو هێز لەدوای کارەساتی هەڵەبجە "مەبەستی کیمیابارانکردنی ١٩٨٨/٣/١٦ ە" بزووتنـــەوەی ئیـــسلامی نیمـــچە هێزێکـــی بـــچوکی دروستکرد، وە مەقـەراتی عەلـەنی لـە ئێرانـا دروست کـرد، ئـەگینا لـە کوردستانا مەقەراتیان نەبوو لە پێش کارەساتی هەڵەبجەو کیمیاباران‌و ئـەنفال‌و ئەوانـە، لـەدوای ئـەوە دووسـیٚ مەقـەڕێکیان هـەبوو لەسـەر سنوور، ئەویش لەسنوور لەودیو، وە کەوتنە جموجۆڵ هەتا لە ڕاپـەڕین دا ئـەوان توانیـان هـەڵ بقۆزنـەوە بـۆ ئـەوەی پـەرە بـەکارەکانی خۆیـان بدەن.

پ٨/ واتە بەژداری بەرچاویان هەبوو لە ڕاپەڕین لەکاتی ڕاپەڕین دا؟

و/ زۆر کەم.

پ٩/ ڕۆڵـی ڕاگەیانـدنی حیزبـە کوردیـەکان، (پـێش ڕاپـەڕین، لـەکاتی ڕاپەڕین)دا، وەکو (ڕادیۆو بڵاوکراوە) چۆن بوو؟

و/ زۆر زۆر کاریگەریان بینیوە، بەتایبەتی ئێزگەی ی.ن.ك سات بەسـان لەگـەڵ ڕاپـەڕین‌و ڕێنـوێنی ڕاپـەڕین‌و ئاراسـتەی ڕاپـەڕین بـوو، وە ئـەی توانی هەواڵەکان لەدەست‌و بردێکی باشا بگەیەنیٚ، جیهاز هـەبوو لـەناو

شـارەکانی کوردستـان، لـە شـاخەکان لـەلای پێـشمەرگەکان، جیهـازی ڕاکـاڵ هـەبوو، هـەموو چـارەگ سـەعاتێك هـەواڵی ئەگەیانـدە ئێزگـە، وە ئێزگە ئەی توانی هەواڵەکە بە هەموو کوردستاندا پەخش کا، وە کاتێك کە خەڵکی هەولێر ئەی زانی کە سلێمانی ڕاپەڕیوە، کە سلێمانی ئەی زانی کە ڕانیە ڕاپەڕیوە، کە ڕانیە ئەی زانـی فلان شار ڕاپـەڕیوە، ئەمـە ئـیتر ئـەبوو بـەهێزێکی زۆر بـەقوەت، کـە بەوورەیـەکی زیـاتر درێـژە بـە ڕاپەڕین بدرێ، بـەلام ڕاپـەڕین ئەگـەر لـە دەروازەی ڕاپـەڕین بەرپابوایی و شـارەکانی تـر بەتەنگیـەوە نەچـووبایی و وە هـەواڵیان نـەزانیبایی، وە بەیەکـەوە کاریـان لەیـەك نەکردبایـە، بێگومـان ئاسـان بـوو بـۆ ڕژێـم لەشوێنێك بتوانێ ڕاپەڕینەکە دابمرکێنێتەوە.

پ١٠/ بـەڵێ کـاك بـەختیار مەسـەلەن پـێش ڕاپـەڕین ی.ن.ك لەڕێگـەی الشرارەوە هەواڵەکانی بڵاودەکردەوە، ئایە لـەکاتی ڕاپـەڕین بڵاوکراوەی لەم جۆرە هەبووە؟

و/ لەکاتی ڕاپەڕین دا اعتمادی گەورە لەسەر ئێزگە دەکرا، ئێزگە ڕۆڵـی هــەموو بڵاوکراوەکــانی ئــەبینی، بەیانناـمــە دەرئەچــوو ئێزگــە دەیخوێنـدەوە، لەشـارەکان بەیاننامـە دەرئەچـوو تـەوجیهاتی نهێنـی دەر ئەچـوو، بـە ڕەمـز ئێزگەکـە هـەموو مـەفرەزەکانی پێـشمەرگەو هـەموو مـەفرەزەکانی مـستەشارەکان کـە سـەر بـە یـەکێتی بـوون، وە هـەموو ڕێکخستنەکانی ناو شاری ئاگادار دەکرد، ئەوانیش بەپێی ئەو ڕەمزە هەڵەسان بەجێ بەجێ کردنی نەخشەکە.

پ١١/ هۆکارەکانی شکستی ڕاپەڕین بەگشتی بۆچی دەگەڕێتەوە؟

و/ هۆکارەکـانی شکـستی ڕاپـەڕین، پـێش هەموو شـتێك ئەگەڕێتـەوە بـۆ شکـستی ڕاپـەڕین لـە خـوارووی عێـراق، کـە لـە خـوارووی عێـراق کـە

ڕاپـەڕین شـکا، حکومـەتی عێراقـی توانی پڕ تر بێتـە سەر کوردستان، ئەمـە یـەك، وە شکـستی ڕاپـەڕین لـە خـوارووی عێـراق وە پاشـان لـە کوردستانیش ئەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی بەڕاستی ئەمـەریکا لـەدوای ئـەوەی عێراقـی لـە کوێـت دەرپەڕانـد، شـەڕی ڕاگـرت، وە اتفـاقی کـرد لەگـەڵ حکومەتی عێراقی، کە اتفاقی کرد لەگەڵ حکومەتی عێراقی ئەو اتفاقە ڕێگـەی دا بـە حکومـەتی عێـراق سـوپا ئـاڵوگۆڕ پـێ بکـات، وە هەلیکۆپتـەریش بـەکاربهێنێ، ئەمـە یـەکێك لـە خەتـەرناکترین قـەرارەکان بـوون کـە حکومـەتی عێـراق فێڵـی لـە ئەمـەریکا کـرد لـەدوای وەسـتانی شـەڕی کوێـت، ئەمانـە هـەموو، جگـە لـەوەش هەنـدێك لـە دەوڵـەتانی ئیقلیمی هێزی خۆیان وە دۆستەکانی خۆیـان ناردەوە بۆ عێـراق، غـرب وە ئەمـەریکا وە وڵاتـانی عـەرەبی زۆر ئەترسـان لـەوەی بـابڵێین هێـزی ئیسلامی تر بێتو حکومـەتی عێراقـی بگرێتـە دەسـت، لەبەرامبـەر ئـەوە وەستا ئامادەنەبوو ئیتر ڕاپەڕین بگەێنێتە سەرکەوتن.

پ١٢/ کاك بەختیار ئایە لەکاتی ڕاپەڕین هیچ پەیوەندیەك هەبوو لەگەڵ خوارووی عێراق؟

و/ پەیوەنـدی هـەبوو لەبـەینی مجلـسی اعـلاو حیزبـی شـیوعیو بـەرەی کوردسـتانیو ئـەگینا لەگـەڵ ئـەوەی کـە خـەڵك لەخۆیـەوە ڕائەپـەڕی، فەقەت تەوجیهاتی عامی ئێزگەو ئەوانە مرجع بوون.

پ١٣/ بەڵێ، ئەدی کاك بـەختیار، وڵاتـانی زلهێـز بەتایبـەتی ئەمـەریکا هیچ بەڵێنێکی بە کورد دابوو لەو سەردەمە؟

و/ نەخێر، بەڵێنی کۆنکریتی بە کورد نەدرابوو.

پ١٤/ لەسەردەمی ڕاپەڕین گـرنگترین کارێك ئەنجامت دابێتو جێگـەی شانازیت بێ؟

و/ من گرنگترین شت کردبێتم ئەوە بوو کە کورد لە شکستابوو زیاتر لە هێزێکی (٤٠٠) چوار سەد پێشمەرگەییمان برد بوو بۆ ئەوەی بتوانین دیفاع لە کەرکوك بکەین، بەداخێکی زۆرەوە نەمان توانی هیچ دیفاعێك بکەین، چونکە شکستەکە زۆر زۆر بە لێشاو بوو، ئەوە گرنگترین ئەرك بوو رام پەڕاند. دووەمین ئەرکم ئەوەبوو لە دووەمین ڕاپەڕانی ڕاپەڕینی خەڵکی شارەکانی کوردستان ئێمە دەوری زۆرمان هەبوو بەڕاستی، ئیشێکی زۆریشم کرد کە گەنجی کورد لەسەر سنوورەکانەوە بنێرینەوەو ڕاپەڕین بەردەوام بێت، وە لەکاتی کۆچیشا یارمەتی زۆری ئەو خەڵکەماندا کە تووشی کۆچو نەهامەتیو برسێتیو سەرما بوو بوون.

ئینجا جگە لە هەموو ئەوانە من ئەوەڵین کەسم لەدوای ڕاپەڕین کۆڕی سیاسیم خستە ناو خەڵك، یەکەمین کۆڕم لە شەقڵاوە بەست لە ١٩٩١/٨/٢٠، وە دووەمین کۆڕی سیاسیم لە هەولێر بەست، سێیەمین کۆڕی سیاسیم لە سلێمانی بەست، کۆمەڵێك لە زاراوەو لێکدانەوەکانی ئەوکاتە لەسەر ڕاپەڕین، بۆ شکستی خوارد، بۆ هەڵسایەوە، جەنگی سارد چی یە، چارەنووسی کورد لە جەنگی سارد چی بوو، ئەمانە ئەو کۆڕانەن کە یەکەمین جار من هێنامە ناو خەڵك لە دوای ڕاپەڕین.

پ١٥/ لە کۆتاییدا با بپرسین ڕاپەڕین بەلای تۆ چی دەگەیەنێت، ئەگەر بکرێت پێناسەیەکمان بۆ بکەی؟

و/ڕاپەڕین، ڕێگایەکی شۆڕشگێڕانەی ناو شارو دێهاتی کوردستانە، نە خەباتی شاخە، نە خەباتی هێمنانەیە، خەباتی ناوەڕاستی، خەباتی ئاشتیانەو خەباتی شۆڕشگێڕانەی شاخە، هەم شۆڕشگێرییەتی شاخی تیایە، هەم ڕاپەڕینی هەموو شاری تیایە، وە ئەتوانم بڵێم،

سەرکەوتووترین ڕێگای خەباتی چەوساوەکان و گەلانی ژێردەستەیە، لەپێناوی ئامانجی خۆیان، وە من باوەڕم وایە ئیتر سەردەمی خەباتی شاخ و خەباتی چەکداری کۆتایی هات، وە سەردەم سەردەمی ڕاپەڕینی شارەکانی هەموو وولاتانی ژێردەستە و میللەتانی ژێردەستە و چەوساوەکانی ژێردەستەیە.

سێیەم: چاوپێکەوتن لەگەڵ (کۆسرەت ڕەسوڵ عەلی[1])، سلێمانی- ماڵی تایبەتی خۆی، کاتژمێر (١٠)ی سەرلەبەیانی ڕۆژی هەینی، ڕێککەوتی ٢٠٠٢/١١/٢٩:

پ١/ سەرەتا بەکورتی بارودۆخی سیاسی کوردستان بەگشتی و بارودۆخی سیاسی هەولێر بەرلە ڕاپەڕینی ١٩٩١ بەتایبەتی چۆن بوو؟

---

(١) کۆسرەت ڕەسول عەلی: لە ساڵی ١٩٥٣ لە گوندی (شیواشۆك) ی سەر بەکۆیە لە دایك بووە، هەر لە تەمەنی لاوێتیدا بەشداری کاری سیاسی بووەو لە ڕیزەکانی پ. د. ك خەباتی کردوەو بەشداری شۆڕشی ئەیلولی ١٩٧٤ بووە. لە کۆتای ١٩٧٥ دا ئەندامی کۆمەڵەی مارکسی لینینی بووە، لە ١٩٧٦ دەستەی دامەزرێنەری کۆمەڵەی خوێندکارانی کوردستان بووە، لە ١٩٧٧ ڕژێمی بەعس زیندانی کردوەو دووچاری ئەشکەنجەیەکی زۆر بۆوە، بەڵام ئەو پەڕی خۆڕاگری نواند، لە ١٩٨١ بەرپرسی ڕێکخستنە نهێنیەکانی کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردسان بوو لە شاری هەولێر، لە کۆنگرەی سێ یەمی کۆمەڵە لە ساڵی ١٩٨٣ بەئەندامی سەرکردایەتی ی. ن. ك هەڵبژێردرالە ساڵی ١٩٨٤ بوو بە بەرپرسی مەڵبەندی سێ تا ١٩٨٨. لە ڕاپەڕینی ١٩٩١ وەك ئەندامی مەکتەبی سیاسی و بەرپرسی ڕزگارکردنی شاری هەولێرو دەوروبەری بوو، هەروەها بەرپرسی بەرەی کوردستانی بوو. لە ١٩٩٣ بوو بە سەرۆکی حکومەتی هەرێمی کوردستان تا ١٩٩٦، دواتریش لە ئیدارەی سلێمانی ١٩٩٦ – ٢٠٠١ سەرۆکی حکومەتی هەرێمی کوردستان بوو، لە ٢٠٠١ بوو بە بەرپرسی دەستەی کارگێڕی مەکتەبی سیاسی لە ٢١/ ٦/ ٢٠٠٦ بوو بە جێگری سەرۆکی هەرێمی کوردستان ولەهەمان کاتدا جێگری سکرتێری گشتی ی. ن. ك، دەرچووی پەیمانگای کشت وکاڵیە وتابڵێ ی پیاوێکی چالاك وبوێرو جەماوەری یە. وەرگیراوە لە: (جەمال فتح اللە تەیب: بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد لە باشووری کوردستان (١٩٧٥–١٩٨٠) لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی سیاسیە، تێزی دکتۆرای بڵاونەکراوەوە، لە بەشی مێژووی کۆلێجی زانستە مرۆڤایەتیەکانی زانکۆی سلێمانی، ٢٠٠٩).

و/ بـارودۆخی کوردســتان ئـەوەبوو پـاش ئـەوەی کـە ئەنفالـە بەدناوەکان دەستی پێکرد لە ساڵی ١٩٨٨، کارەساتەکی گەورەبوو کە بەسەر میللەتی کورددا هات، یەکەمین جارە کە حکومەت هاوڵاتی خۆی ئـەنفال بکـاتو بەچـەکی کیمیـاویی لێـی بـدات، سـەرەڕای ئـەوەی کـە هـەموو گونـدەکان تێکـدراو سـوتێندراو خەڵکەکـەی ئـەنفالکرا، هێـزی پێـشمەرگەش ئـەوەی کـە هێـزە ئەساسـیەکە بـوو گەڕایـەوە سـەر سنوورەکانو بەشێکیشی بەشێوەی پارتیزانی مانەوە.

ئەویَ ڕۆژیَ ئەگەر مقارنەی بکەی بەشۆڕشی ئەیلول لەساڵی ١٩٧٥ کە شۆڕش تێکچوو، ساڵی ١٩٨٨ کارەساتەکە زۆر قورستربوو، چونکە هـیچ دێهـاتێکی کوردستان نـەمابوو، حکومـەتی عێراقـی پـشتیوانیەکی گـەورەی هـەبوو لەلایـەن دەوڵـەتـەکانی جیهانـەوە، لەلایـەن دەوڵـەتـەکانی مـەنطیقـەوە، هێزێکـی سـەربازی زۆر گـەورەو بـەهێزی هـەبوو، کـە (٤٠) فرقە عەسکەر بوون، زیـاتر لـە (٣٧٠) فوجی خفیفە بوو، وە بەهـەزاران دەبابەو تانكو تۆپخانـەی هـەبوو، بەڵام خـەڵکی کوردستان ئیرادەیـەکی بەقوەتی هـەبوو لـەنێوان لایەنـە سیاسیەکان بەتایبەتیش (ی.ن.ك)، کـە هــەموو خــەڵکی کوردســتان دەزانێــت کــە هێزەکـانی (ی.ن.ك) چــەندە بـەهێزو بـەتوانا بـوون، چ لـەکاتی ئەنفالـەکانو چ لـەپێش ئەنفالەکانـدا لەســاڵی هەشــتاکاندا، کــە گــەورەترین عملیــات کرابــی لــە مێــژووی بزووتنــەوەی ڕزگــاریخوازی خــەڵکی کوردســتان، ئـەوەبوو لـە شۆڕشـی نوێی گەلەکەمان بەقیادەی (ی.ن.ك) تۆمارکرایە. هیچ کاتێك ئەوەنـەبوو کە مەسەلەن شارو شارۆچکەکان بگیرێتو عملیاتی گەورە بکرێت، ئێمە لەیەك عملیەی گەورەدا کـە سـەری ڕەشمان گرت قصری صیفی صدام بـوو (مقری اقامـەی صـدام بـوو کـە هاوینـان دەهاتـەویَ)، (٢٥٠٠) دوو

هەزارو پێنج سەد کلانشیکۆفمان گرت، ئەوەبوو کە ئەنفالەکان کران‌و هێزەکان چوونەوە سەر سنوور، بەڵام بەرەی کوردستانی هەبوو، تەنسیق هەبوو لەبەینی هەموو لایەنە سیاسیەکان، بڕیاری مقاوەمە درا بەهەموو شێوەیەك.

ئەوەبوو ئێمە بەشێکی زۆری لەپێشمەرگەکانی خۆمان ناردەوە خوارێ، کە هاتنەوە هەندێکیان چونەوە ناوشارەکان‌و تەسلیم بوونەوە، لەوانە (هێزی) شانەی چەکدارمان دروستکرد بەناوی (بروسك)و بەناوی (هێرش)و بە ئەنواعی ناو. ئەوانە معنویاتیان بەرزبوو پێشمەرگایەتیان کردبوو، وە تنظیماتیشمان باش بوو لەهەموو شارو شارۆچکەکاندا، لە بەغدا هەمان بوو لە هەولێر لە سلێمانی لە دهۆك لە کەرکوك لەهەموو شارۆچکەکان‌و ئۆردوگاکان، خۆشمان بە بەردەوامی جیهازمان هەبوو لەخوارەوە پەیوەندیمان پێوەدەکردن، هەندەك لە کادیرەکانی خۆشمان ناردە خوارێ کە بچنەوە سەرپەرشتی ڕێکخستنی ناوشارەکان بکەن بەشێوەیەکی نهێنی کادیری بەتوانامان نارد.

ئەوەبوو ئەو وەزعە بەردەوام بوو هەتا صدام کوێتی داگیرکرد، کە صدام کوێتی داگیرکرد، دەرگایەکی گەورە لە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی گەلی کورد کرایەوە، وە ڕژێمی عێراق کە ڕژێمێکی مغرور بوو، صدام پیاوێکی دیکتاتۆری بێ ڕەحم بوو، ئەوە بوو هەموو دونیا کەوتە دژی صدام، کە کەوتنە دژی صدام، ئەمە زانیمان ئەوجارە دەبی شتەك بکەین‌و ئەو فرسەتە استغلال بکەین، ئەوەبوو ئەمە پەیوەندیمان کردەوە بەهەموو ڕێکخستنەکانی خۆمان، لە هەموو شارەك لەهەموو شارۆچکەك لەهەموو دێیەك مفاریزی بچوك بچوکمان دروستکرد،

گۆتمان بۆ كاتی پێویست كە لەكاتێكدا كە دەوڵەتە هاوپەیمانەكان لە عێراقیاندا، یان عێراقیان دەركرد لە كوێت، یان ویستیان صدام بروخێنن، ئەمە خۆمان بتوانین شارەكانی خۆمان بە كەركوكیشەوە ئازاد بكەین.

ئەوەبوو لەبۆ هەموو پارێزگایەك لیژنەیەك دانرا، بۆئەوەی سەرپەرشتی ئازادكردنی بكات بە هەموو ئۆردوگاو ناحیەو شتەكانی، لەبۆ سلێمانی كاك فەرەیدون عەبدولقادر دانرا، لەبۆ كەركوك كاك ملازم عومەر دانرا، لەبۆ هەولێر ئەمن (كۆسرەت رەسول عەلی) دانرام، لەبۆ دهۆكیش مامۆستا نازم دانرا. ئەوەبوو هاتینە خوارێ، كە لەعێراق درا وەزع لەشیرازەی خۆی تێكچوو، كەتێكچوو ئەمە پێشمەرگەكانی خۆمان لەهەموو ئۆردوگاو شارەكاندا ووریا بوونەوەو گورج و گۆڵ كردەوە، خۆشمان ئەوەبوو كە مفارزەكانی كەهەمان بوو لە پێشمەرگە دێرینەكان لەمنطقەی دۆڵی شاوریێو لە ڕانیە لە (٥)ی مانگی (٣)ی ١٩٩١ لەوێندەرێ مشكیلەیەكی بچوك لەناوبازار ڕوویدابوو، ئەوەبوو قۆستیانەوەو پەلاماری دامو دەزگاكانی حكومەتیاندا لەشاری ڕانیە، بەقیادەی شەهید عەلی نەبی و عەلی مام ڕەسوڵو وەچەندین كۆنە فەرماندەی تری پێشمەرگەو تنظیماتەكانمان، ئەمە خۆشمان جیهازەكمان هەبوو لەوێندەرێ، ناردمانە خوارێ تا استفادەی لێ بكەن، هەواڵی داینێ كە مەسەلەكە تەقیەوە، كە تەقیەوە، ئەوەبوو ڕۆژی دووەم ئەمە بەرێكەوتین لە بەینی خۆمان كە مقرمان لە زەڵێ بوو، لەبەینی خۆمانو قەڵادزێ معسكری لێ بوو، لەمنطقەی سوێنێو قەبری عوسمانو لەخوار چیای مامەندەوە پەلاماری دراو ناوچەكە ئازادكرا، وە برادەرانی خۆمان سیارەیان لەبۆناردین لە ڕانیەوە، ئەوانەی كە

پەیوەندیمان پێیانەوە هەبوو، ئەمە هاتینە ڕانیە، کە هاتینە ڕانیە خەڵکەکە زۆر زۆر خۆشحاڵ بوون، پێشوازییەکی گەرمیان لێکردین بەچەپڵەو چەپڵە ڕێزانو هەل هەلەوە.

کە هاتینە ڕانیە کۆبونەوەیەکمان کرد، شەوێك لەوێندەر بووین، سبەینێکە چووین هێزەکانی خۆمان کرد بەدوو بەشەوە، کردمانە دوو بەش، بەشەکی لەبۆنەوەی کۆیە ئازاد بکەو بەشەکەی تریش شەقڵاوە، لەبەرئەوەی شەقڵاوە موقعەکی مهمی هەبوو مقری لیوا بوو، (٣) فرقەی قواتی فیلقی (٥) لەسەرەوەبوو، یەکیان لە (برسلێن) بوو، یەکیان لە (سیدەکان) بوو، یەکیان لە (سپیلك) بوو، گوتمان ئەو سێ فرقەیە لە فەیلەق داببڕێنین کە فەیلەق لە هەولێرە، ئەوەبوو هاتین، ئەمە خۆمان پێشمەرگەکانی خۆمان بە هاوکاری هەندەك شارەزاو پێشمەرگەکانی کە تنظیماتی کە هەمان بوون لە گوندی کاوانیان، شەقڵاوەمان بەشەڕ ئازاد کرد، یعنی شەقڵاوە کە ڕۆژی (٨)ی مانگ (مەبەست لێی ١٩٩١/٣/٨ە) ئازادمان کرد، هیچ ڕاپەڕینو شت نەبوو لە وێندەرێ کە شەقڵاوەمان ئازادکرد، جوابمان نارد لەبۆ برادەرانی خۆمان پێشمەرگە کۆنەکان لە تنظیماتی ناوشار، ئەو سەردەمە مسئولی ڕێکخستنی ناو هەولێر (مەلا قادر) بوو برای شەهید (عەبدولرەزاق)، ئێستا ئەندامی مەکتەبی پەیوەندیەکانی دەرەوەیە(مەبەستی کاتی ئەنجامدانی ئەو چاوپێکەوتنەیە)، مەلا قادر لەناوهەولێر مسئولی ڕێکخستنی مەبوو (ی.ن.ك).

ئێمە لەدوو مەلا قادر مان نارد، هات لەگەڵ چەند پێشمەرگەیەکی تر، یەك لەوانە لەبیرم بی (بەختیار کاوانی کە بەخەمان پێ دەگۆت)، قسەم لەگەڵ کردن، گۆتم ئەنگۆ بڕۆنەوە، هەندەك چەکیشمان گرتبوو،

ئەو چەكانەم داپێیان لە شەقڵاوە گۆتم باچەكتان زیاتر ببێ، بڕۆنەوە كە برقیەم لۆكردن (لە باوكی ڕێناسەوە لە بۆ گشت شانە چەكدارەكانی بروسك تكایە دەست بەكاربن)، ئەنگۆ دەست بەكاربن. ڕۆژی ٩ی مانگ (١٩٩١/٣/٩) مصیف گیراو هێزەكەشم لە شەقڵاوە كردە دوو بەشەوە، بەشێكیانم بەشێكیانم لە بۆ شپیلكو لای حەریرو سەرەوە....

پ٢/ ببورە كە قسەكانت دەبڕم، ئایە تۆ پێت وتبوون كە لە چ كاتێكدا ئەو بروسكەیەی كەدات نابوو بۆیان پێیان ڕادەگەیەنی، واتە كاتەكەت بۆیان دیاری كردبوو؟

و/ مەبەستم بوو كە ئەمە زۆر لە هەولێر نزیك بكەوینەوە، ئەوكاتە ئەوان یعنی دەست بەكاربن، چونكە لە (٣و٤)ی مانگ ئەوان ویستیان دەست بەكاربن، بەڵام هەندەك مەفرەزە خاصەو پیاوی خراپی سەر بە ڕژێم لێ یان دانو چەند كەسێكیان شەهید كرد، بۆیە پێیان نەكرا.

پ٣/ واتە دوای ئازادكردنی شەقڵاوەو دەوروبەری بەرنامەیەكی تایبەت هەبوو بۆ گرتنی هەولێر؟

و/ بەڵێ، بەرنامە هەبوو، بەرنامەكە ئەوەبوو كە باسم كرد، كاتێك كە برادەرانی خۆمان، مەلا قادرو بەخە (مەبەست لێی بەختیار كاوانی ە)و چەند برادەرێكی تر هاتن بۆ شەقڵاوەو چەكم دانێ، ئەو چەكە زیادانەی كەهەمان بوو دامنێو وتم بیبەن بۆ ناو هەولێر، وە ئەمە ڕۆژی (١٠)ی مانگ دێین هەولێر دەگرین، بەڵام ئەمن خۆم حەزم كرد بیخەمە (١١)ی مانگ (واتە ١٩٩١/٣/١١)، لەبەرئەوەی (١١)ی مانگ ڕۆژی بەیانی ١١ی ئازار بوو، چونكە بەیانێكی مێژوویی بوو كە حكومەتی عێراقی اعترافی بە حوكمی زاتی كرد بۆ كوردستان، لەبەرئەوەش خستمە (١١)ی مانگ،

دەنا دەمان توانی (١٠)ی مانگیش هەولێر بگرین، بەڵام ووتم لەو ڕۆژەدا هەولێر دەگرین کە ئەو ڕۆژەی ئەو بەیانەی تێدا دەرچووە.

هێزەکانیش هێزی اساسی (ی.ن.ك) بوو، هەرچەندە هەندێك مفارزی بچوك بچوکی لایەنە سیاسیەکانی دیکەی کوردستانیشی بەگەر کەوتبوو، ئەگینا ئەوی تر اعتمادمان لەسەر خەڵك بوو.

ئەوەبوو کە هێزەکانمان لە شەقڵاوە کردە دوو بەش، بەشێکی لە بۆ حەریرو سپیلكو ئەو ناوە، ئەو شەوە لە شەقڵاوە تقریبەن (١٠٠) کاغەزم زیاتر نووسی، لە بۆ هەموو سەرۆك عەشیرەتەکان، پێشتریش نامەمان لە بۆ ناردبوون لەسەرەوە لە زەڵێ وە لە بۆ هەموو سەرۆك عەشیرەتەکان، کە بۆمان نوسیبوون ئێمە هاتووینەتە منطیقەکەو تعاون بکەن، لەوانەش، لۆ: (حسێن ئاغای سەرچیاو عومەر ئاغاو محەمەد قادر ئاغای هەرکی و ئەحمەد لاوکۆو کەریم خانی برادۆستو قادر بەگی برادۆست، هەروەها عەشیرەتەکانی تری ئەو ناوچەیە، لە بۆ هەموویان نامەم نووسی.

ئەوەبوو ئەمە هاتین ڕۆژی (١٠)ی مانگ لە مصیف بووین، مصیف گیراو کۆڕێ گیراو لەسەرەوە سپیلك گیراو بێخمە گیراو پاشان ووردە ووردە هەمووی ئازاد بوو، ئەمەش ئۆردوگای بەستۆرە لەوێندەرێکە کە هاتینە وێندەرێ قەصفێکی زۆرمان لەسەر بوو، قەصفەکە لەخانزادەوە قەصفیان دەکردینونەیان دەهێشت هێزەکانمان بەرەو هەولێر بێ، ڕۆژی ١٠ی مانگ ١٠-١١ی مانگ ئێوارەکەی ئەمن هاتمە خوارێ قەصفیان زۆر کردین، ئەمن کاك (بورهانی سەعید صۆفی)م نارد، گۆتم بڕۆ لەلای پشتەوە بەناوی چەکدارەکانی (شێمەی هاڕون) کە ئێستا لای (مەلا نۆمەرن)، بڕۆ بڵێ ئێمە جماعەتی وانین، تازە تاریك داهاتبوو، ئەو

تۆپ و عەسکەرانەی کە ڕێگایان گرتیە، دەرگای ڕێگاکە نەکرێتەوە ئێمە ناتوانین بڕۆین بە سیارەو بەپێش نابی، لەبەرئەوە بڕۆ بیان هینەو بەناوی ئەوانەوە "واتە چەکدارەکانی شێمەی هاڕون" بڕۆلایان، ئەویش چوو، ووتبووی من جماعەتی (بەهرامی شێمەی هاڕونم)، ئەوانیش گوتبوویان فەرموو، چوو بوو کە گەیشتبووە ناویان، ووتبووی چەکەکانتان دانێن. کاتێکمان زانی بورهان "واتە بورهانی سەعید صۆفی" ئەو تۆپ و جێب و سەربازانەی کە لەوێ بوون هەموویانی هێناو کە هینانی، لەوێندەر هێزەکانمان کرد بە دوو بەش:

بورهانمان نارد لە بۆ بەڕانەتی و ئەوەی باقیەکەی تریش لە بۆ ئۆردووگای کەڵەکی یاسین ئاغاو ئۆردوگای بەرحوشترو جەژنیکان و بحرکەو گۆتمان بەڕانەتی بگرەو ڕێی موصڵ بگرن، هێزەکانی تریش کە بورهان سەعید صۆفی تۆپ و جبەخانەکەی هینا ئێوارەکەی، من بروسکەکەم لێدا، "لەباوکی ڕێناسەوە بۆ گشت شانە چەکدارەکانی بروسك، تکایە دەست بەکاربن"، ئەوەبوو ئەمە خۆمان گەیشتینە ناو هەولێر، وە هەموو شانە چەکدارەکان لە کاتژمێر (٦)ی سبەینێ دەست بەکاربوون، ئەمەش کاتژمێر (٦،٣٠) یان (٧) گەیشتینە (دواجن)و کە نزیکەی (٥-٦) دەبابەی لێبوو، ئەو دەبابانە تێك شکێندران، وە ئێمە داخلی ناو هەولێر بووین، کە داخلی ناو هەولێر بووین، بووین بە دوو ڕەتڵ، ئەمن خۆم چوومە لای سەر (فەیلەق)، فەیلەقی (٥)و مجلسی تشریعی و تنفیزی و منظمەی استخباراتی شمالی (شەهید عەبدولڕەزاق)مان ناردە سەریان و گۆتمان ئەنگۆ بڕۆن ئەو جێگایانە بگرن، ئەوەبوو لۆ کاتژمێر (٣،٣٠) خەڵکی هەولێر زۆر قارەمانانە بە ژن و بە پیاو و بە هەموو چین و توێژە جیاوازەکان، سیاسیی و غیر

سیاسـیی بەشـداریان کـرد لـە ڕزگـارکردنی هـەولێر، وە هـەوێنی ڕزگارکردنی هەولێر پێشمەرگەکانی (ی.ن.ك) بوو، شانە چەکدارەکانی (بروسك) بوو.

پ٤/ ئایـە ڕۆڵـی مـستەشارەکان لـە ڕاپەڕینـدا، بـەهۆی پاڵنـەری نەتەوایـەتی بـوو، یـان لـۆ خۆگونجانـدن بـوو بـە تێپـەڕبوون لەگـەڵ ڕووداوەکاندا؟

و/ خۆی یەکەمیان بارودۆخە موضوعیەکە بوو، یەعنی ئەوان پێیان وابوو کە صدام نامینیٚو تەواو بووە، وە زەختی جەماوەریش ئەوەندە زۆر بوو نەیان توانی خۆیان لەبەر ئەو شەپۆلە بگرن، ناچار بوون بەلای شۆڕش و بەلای جەماوەر داهاتن.

پ٥/ حیزبە ئیسلامیەکانی ئەوکاتەی کوردستان کە بوونیان هەبوو، تا چەند ڕۆڵیان هەبوو لە ڕاپەڕین؟

و/ وەڵلاهـی دەتـوانم بڵـێم داینـەمۆو محرکـی ڕاپـەڕین، شـانە چـەکدارەکان و ڕێکخـستنەکانی (ی.ن.ك) بـوو، چـونکە ئـەو سـەردەمە مفـاریزی پـارتیزانی بـەس یـەکێتی مـابوو لـەخوارەوە، هـیچ حیزبێکـی سیاسیی یان حیزبێکی غیر ئیسلامی یان ئیسلامی یـان عـەلمانی و هیچ کەسـێکی تـرو لایەنـە سیاسـیەکانیش، هـیچ یـەکێکیان مفـاریزی پارتیزانیان نەبوو، ئەمە مەلا سلێمان و ئەوان لەخوارەوە بوون، پێشتر شەهید هاشم وان شەهید بوون، دواتر کاك ڕێباز عەبدوللا لەوێندەریٚ لەو ناوەبوو، دوایە پارتیزانەکانمان (حەسەن نێرۆیی) شەهید حەسەن لە ناوچەی بادینـان بـوو، دوایـی لەخوارەوە لـەولاوە عوسمـانی حـاجی مەحمود بوو، شەهید حەمە ڕەش بـوو، مـەحمود سـەنگاوی بـوو، ئەوانـە هەموو لە پارتیزانەکانی گەرمیان بوون، شـەهید (غـەریب هەڵـەدنی) مـان

لە شارباژێر بوو، ئەوە جگە لەوەی لەو (٣) ساڵەی (پێش ڕاپەڕین) کە ئـەنفالیش دەسـتی پێکـردوو کـە گەڕاینـەوە سـەر سـنوورەکانیش پێـشمەرگەمان هـەر لـەخوارەوە هـەبوو، ڕێکخستنەکانیـشمان بـە بەردەوامی بەریدیان لە بۆ دەناردین و ئیش و کارەکان ڕێك و پێك بوو.

بۆیـە لایەنـە سیاسیەکان (ئیـسلامی) ئەگـەر هـەش بـووبی بـەتاك و تەرابووە، واتە ئـەوە نـەبووە بـەهێزێکی گـەورەوە بەشـداریان کردبـی (لـە ڕاپەڕیندا).

پ٦/ ڕۆژی ١١ی ئازار، ڕۆژی ڕاپەڕینی هەولێر، هیچ شوێنێکی نـاو شـار بەتایبـەت دەسـت نیـشانکرابوو کـە یەکـەمجار هەڵمـەتی بکرێتـە سەرو ئازاد بکرێت؟

ئێمە دیاریمان کردبوو کە لەیـەك کات و ساتدا لەهـەموو شوێنەکان دەست پێ بکـەن، لـە هـەموو مخفرەکـان و لـە هـەموو بارەگاکـانی حیزبـی بەعس بدەن و لـە هـەموو شوێنەکانیاندا، بەتایبەتی کە دەستی پێکـرد زۆرتـر (مخفـری ئیـسکان و مخفـری لای بەنزینخانـەی کـۆن و ئـەو نـاوە زووتر ئازاد بوون لەگەڵ فرقەی فاروق).

چـونکە خـۆت دەزانـی چـەندین مقراتـی حیزبـی بـەعس هـەبوو، لـە هـەولێر (شـوعبەیان هـەبوو، فرقـەیان هـەبوو، فرعیـان هـەبوو). هـەولێر مەرکەزێکی گەورەی بەعس بوو، بەحوکمی ئەوەی کە مرکـزی حـوکمی زاتـی کـارتۆنی بـوو، مرکـزی فەیلـەقی (٥) بـوو، مرکـزی اسـتخباراتی شمـالی بـوو، مرکـزی زۆربـەی کـادیرە خراپـەکانی بەعـسی خـەڵکی شارەکانی دیکەی عێراق لە هەولێر خڕیان کردبوونەوە.

پ٧/ هەستی جەماوەری شۆڕشگێر لە کاتی ڕاپەڕین دەتـوانی چۆن هەڵی سەنگێنی؟

و/ ئەوەی دەڵێن جەماوەر، بەژیانی خۆم نەم بینیوە کە خەڵك بە ژن‌و پیاویەوە ئازاو مزەحی‌و فیداکاربی لە بۆ ئەوەی کە ئەو شارە ڕزگاربی. بەبیّ قەیدو شەرت ژن‌و پیاوو منداڵ‌و هەمووی کە ئێمەیان بینی هاتنە دەریّ، کە شەڕ بوو، هەلیکۆپتەر ناو شاری قصف دەکرد، قەڵاتی قصف دەکرد، بەتۆپ لێیان دەداین، بەهەموو شتەك، بەڵام خەڵك وورەی زۆر بەرز بوو.

پ٨/ئاستی بەرەنگاربوونەوەی دوژمن چۆن بوو؟

و/ ئاخر، ئاستی بەرەنگاربوونەوەی دوژمن لە فەیلەقی (٥) هەندەك مقاوەمەیان کرد هەتا کاتژمێر (٣)، چونکە قاعد فەیلەق هەڵات لەوێندەریّ کە لەگەڵ پارێزگاری هەولێرو ئەوانە لەوێندەریّ کۆ بوونەوە، منظومەی استخباراتی شمالیش مقاوەمەیان کرد هەتا کاتژمێر (٤)، ئەوانەش لەبەرئەوەبوو خەڵکانی پلە بەرزی مخابرات بوون‌و دەوریان گیرابوو، دەیانزانی هەر دەکوژرێن لۆیە مقاوەمەیان کرد، ئەگەر نا هێزی جەماوەرو قوەتی خەڵك‌و پێشمەرگەو ڕێکخستنەکان وەها تێکەڵاو بوو بوو ئەویّ ڕۆژیّ وەك ڕۆژی حەشر بوو.

پ٩/ ئەی گەر بزانی زیانەکانی هەردوولا، بەتایبەتی لە هێزی پێشمەرگەو حکومەتی عێراقی‌و ئەو شەهیدانەش کامانەبوون کە شەهید بوون؟

و/ وەڵڵا ئەمن پێم وایە زیانی حکومەت خەڵکێکی زۆریان لیّ کوژرا لە استخبارات‌و لە ئەمن، چونکە خەڵکەکە زۆر ڕقی لەوانە دەبۆوە، ئەوانی تر بەشێکیان وەك قاعد فەیلەق‌و پارێزگار ڕایان کرد، وە بەشی زۆری لە استخبارات خەڵکیان لیّ کوژرا، ناوەکانیانم لەبیرنیە، بەڵام

خەڵکی مەدەنیش، هاولاتیش بەهۆی قصفی تەیارەو هەلیکۆپتەرو تۆپخانەی ڕژێم، شەهید بوون، بەڵام ئەمە ئەوەی لەگەڵمان بوون لە پێشمەرگەکان بەشەکی زۆریان سەلامەت بوون، کەمیان لێ شەهید بوون.

پ١٠/ چ کەسێکتان کە زۆر دیار بووبێت لە ڕزگارکردنی هەولێر شەهید بووبێت؟

و/ شەهیدی ئەوها دیارمان نەبوو لە ڕزگارکردنی هەولێر، چونکە مسئولەکان کەسیان لێ شەهید نەبوو.

پ١١/ چارەنووسی پیاوانی ڕژێم، هەموو ئەوانەی کە دەگیران هەر کوشتن بوو؟

و/ نەخێر، ئەمە لەپێش ئەوەی کەبێینە خوارێ کۆبوونەوەکمان کرد لەگەڵ بەرەی کوردستانی، بڕیارماندا کە ئەوجارە کوردو کورد یەکتری نەکوژی، داوامان کرد بڕیاری لێ بدەین، ناویشی نەنێین لێبووردن، بەڵکو بڕیارماندا بە ئاشت بوونەوەی گشتی، واتە بڕیاری ئاشت بوونەوەی گشتیمان دا لەگەڵ هەموو ئەو کەسانەی کە کوردن لەگەڵ ڕژێم هاوکاریان کردووە، پاش ئەوە بەس بێتو بگەڕێنەوە ڕیزی گەلو ڕیزی شۆڕشو کەسیشیان نەکوژرێن. پیس ترین زەلامیان کە (تەحسین شاوەیس) بوو مابۆوە، کە بکوژی (شەهید مامە ڕیشە)و (شەهید سیروان تاڵەبانی)و ئەوانە بوو. وە ئەو ڕۆژە خەڵك بیری لە تۆڵە سەندنەوە نەدەکردەوە، بیری لەوە دەکردەوە کە میللەتەکەی ڕزگاربی، ئەمەش وا خەڵکەکەمان گۆش کردبوو، وە هەتا خلافات لەبەینی هیچ لایەنو پارتێکی سیاسیی کوردستان نەبی.

ئەمن نمونەکت لۆ باس بکەم، مەفرەزەکی (پارتی) لەگەڵ مەبوو، (جەمال مۆرتکە) پارتی بوو، پێشتریش کە ئەمن دەم ناسی کە لەسنووری ناوچەی مەڵبەندی مەبوو(مەڵبەندی ۲ی هەولێر)، ئەمە کە پەلاماری مخفری تەیراوەماندا، فیشەکێکی زۆر ڕوو بەڕوومان دەهات، ئەو (واتە جەمال مۆرتکە) غاری داو هاتە تەنیشتم، گۆتی ڕاوەستە دێمە پێشت با فیشەکەکان بەمن بکەوی بەتوو نەکەوی، ئەو دەمە ئەوها بوو، واتە ڕوحیەتی هاوکاری لەبەینی بەرەی کوردستانی و لەبەینی پێشمەرگەکان هەبوو. واتە ئەو جیاوازیەی نەبوو(مەبەستی لە جەمال مۆرتکەیە) لەگەڵ شەهید (فاروق) وان کە لەگەڵ من بوون، ئەویش خۆی هەروا حساب دەکرد، پشتی منی ڕادەکێشا دەیگۆت (مەبەستی لە جەمال مۆرتکەیە) فیشەکت با بەر نەکەوی، کە فیشەکمان ڕوو بەڕوو دەهات.

پ١٢/ ئەی ڕۆڵی ڕاگەیاندنی حیزبە کوردییەکان، پێش ڕاپەڕین و لەکاتی ڕاپەڕین، بەتایبەتی ڕادیۆکانیان چۆن بوو؟

و/ دەتوانم بڵێم (ڕادیۆی دەنگی گەلی کوردستان) ڕۆڵێکی زۆر زۆر گەورەی هەبوو، لە جۆشدان و خرۆشاندنی جەماوەر، لە جۆشدانی پێشمەرگە بۆ بەرزکردنەوەی ڕوحیەتی خەڵك و پێشمەرگە، کە ڕادیۆکانی تریش ڕۆڵیان هەبوو، بەلام هەر ڕادیۆی دەنگی گەلی کوردستان خەڵك گوێی لێ دەگرت. ئەو سەردەمە تەلەفزیۆن نەبوو"مەبەستی تەلەفزیۆنی حیزبییە لە شاخ"، ڕۆژنامەش نەدەگەیشت، بەلام ڕادیۆی دەنگی گەلی کوردستان بەڕاستی ڕۆڵێکی کاریگەری هەبوو لە جۆشدان و خرۆشاندنی جەماوەرو وە سەرکەوتنی هێزی پێشمەرگە.

پ١٣/ ئەی گرنگترین کارێک لەو سەردەمە کە ئەنجامت دابێت‌و جێگای شانازیت بێت، چی بووە؟

و/ ئەو سەردەمە کە هەولێرمان ئازادکرد ئەوە من مسئولی بووم، دوایی کە وەک باسم کردو گوتم کاک ملازم عومەر دانرابوو کە کەرکوک ئازادبکە، بەڵام ئیشەکەیان نەکرا، چونکە هێزێکی زۆری لێ کۆکرابۆوە، ئێمە بڕیارماندا لەسێ لاوە پەلاماری کەرکوک بدەین، کاک ملازم عومەرو ئەوان لە (قەرە هەنجیر)، کاک فەرەیدون لە (توز خورماتو)، ئێمەش لە (پردێ‌و دوبسەوە) پەلاماری بدەین.

ئەوکاتە کاک نەوشیروان جێگری سکرتێری گشتی ی.ن.ک بوو، ئەو سەرپەرشتی هەموو یەکێتی دەکرد، ئەو لەگەڵ من بوو لە قۆڵی هەولێر، چووین کۆبونەوەمان کرد لەگەڵ ملازم عومەرو ئەوان لە قەرەهەنجیر حازربن کە پەلاماری شاری کەرکوک بدەن، گوتیان باشە.

ئەو ڕۆژەی کە دیاریمان کردبوو پێ یان نەکرا، وە کاک فەرەیدون‌و ئەوانیش نەیان توانی، چونکە (مجاهدین) "مەبەستی موجاهدینی خەلقی ئێرانە" شەڕیان کردبوو، ئەمە چووین کە (٥٠٠) کەسمان خستە ناو کەرکوکەوە، وەشەڕ دەستی پێکرد بەبێ بەرپابونی ڕاپەڕین، چونکە خەڵک نەی دەتوانی بێتەدەرەوە، وە خەڵکی ناو کەرکوک کوردەکان هەموویان زیندانی کرابون پێشتر، ئەوەبوو کە ئەمە ئەو (٥٠٠) کەسەمان کە (ڕحیماوا) مان ئازادکرد هەر چوار دەوریشیان گیرابوو، ناچار ئێمە شەوێ هێرشمان کرد لۆ سەر ئەو ڕەبیانەی (سەر پەلی سێکانیان)‌و ئەو شوێنەمان هەموو گرت، وە هێزەکانمان لەگەڵ هێزی ناوەند تێکەڵ کردەوە، وە ئەو ڕەتڵەی مە کە شەریکەو بارەگای عەلی حەسەن مەجید (عەلی کیمیاوی)‌و هەموو شوێنەکانمان گرت...

ئەو ڕۆژەی کە چوومە ناو کەرکوك بەخۆشترین ڕۆژو بە گەورەترین شانازی دەزانم لە بۆ خۆم و لە بۆ بنەماڵەکەم و لە بۆ ی.ن.ك، کە هەمووامان ڕۆڵی کاریگەرمان هەبوو لە ڕزگارکردنی کەرکوك.

ئەو سەردەمە کاك نەوشیروان کە لەگەڵ سێکانیان لەسەر بەرزاییەك جیهازمان نەبوو پەیوەندی پێوە بکەین، شەهید فاروق مان دەنارد ئەو هەردەیگۆت ئەتوو شەهید نەبی مشکیلە نیە، ئەوەبوو کاتژمێر (٨)ی شەوی ناردم لە بارەگای عەلی حەسەن مەجید بووین کاك نەوشیروان هات، ووتارێکی داو گۆتی: ئێوە دەبی کورد هەموو شانازیتان پێوەبکات بۆ یەکەمین جارە کەرکوك ڕزگاردەکری، وە ئێوەش ڕۆڵی کاریگەرتان هەبوو لە ڕزگارکردنی کەرکوك. ئەوجا ئەو ڕۆژە ئینسان بەناچاری فرمێسکی دەهاتە خواری، کە ببینین کەرکوك کە ئێمە خەونمان پێوە دەبینی، ئەوەبوو بە کوردستانەوە ڕزگارمان کرد.

پ١٤/ جۆری ئەو چەکانەی کە بەکارتان دێنا چی بوون؟

و/ ئەمە کە یەکەمین جاری هاتین هەر چەکەکانی خۆمان پێ بوو، ئاربیجی و هاوەن و شتی وا، بەڵام کە شارەکانمان گرت چەند چەکی گەورە کەوتە دەستمان وەکو تۆپی گەورەو دۆشکەو دەبابەو ...تاد، هەموو ئەو جۆرە چەکانەی چی حکومەتی عێراقی هەبوو، بەجوانی کەوتە دەستمان.

پ١٥/ مەبەستیشم ئەوەبوو ئایە وولاتانی دراوسێ یارمەتی کوردی دا لەم ڕووەوە؟

و/ نانا، هیچ یارمەتیەکیان نەدایین.

پ١٦/ چالاکیەکانی پێشمەرگەو ڕێکخستنەکان پێش ڕاپەڕین چی بوون لە هەولێر؟

و/ خۆی ئەمن کاتی خۆی مەسئولی ڕێکخستنی یەکێتی بووم لە هەولێر هەتا ساڵی ١٩٨٣-١٩٨٤، کە لەسەر داوای یەکێتی چوومە دەرێ لە کۆنفرانسی (٣)ی کۆمەڵە بوومە ئەندامی سەرکردایەتی و داوایان لێکردم کە ببمە مەسئولی مەڵبەندی (٣)ی هەولێر. بە حوکمی ئەوەی کە ئەمن لەناو هەولێر تەقریبەن لە ١٩٧٥ەوە تەنزیمی بووم شارەزاییەکی زۆرم هەبوو وە خەڵکی زۆرم دەناسی، وە هەموو شارەزاییەکم هەبوو، بۆیە کاتێك بوومە مەسئولی مەڵبەند، مەفاریزی بچوك بچوکمان دانا لەناو شار، مەفرەزەی سێ کەسی و چوار کەسی، مەسەلەن مەفرەزەی شەهید سەردار سەعید صۆفی و ئەیوب و یوسف و بەختیار کاوانی ئەوانە مەفرەزەیەك بوون، مەسەلەن شەهید ئیبراهیم و شەهید ڕەشۆ ئەوانە مەفرەزەیەك بوون. ئەنواعی مەفرەزەمان ناردە ناو هەولێر چالاکیان دەکرد بە بەردەوامی، لێدانی پارێزگاری هەولێرو لێدانی مەفرەزەی استخبارات و کوشتنی چەندین لێپرسراوی بەرز بەرزی حیزبی بەعس و چەندین ئەفسەری استخبارات، ئەوانە هەمووی ڕۆڵیان هەبوو لە چالاکیەکانی مەفرەزە سەرەتاییەکان بوون. ئەمن خۆم ئەم بەرنامەیەم دانابوو، ئەمن خۆم لە خوارێ چار ساڵ مسئولی مەڵبەند بووم، چار ساڵان دە ڕۆژ لە بارەگای مەڵبەند نەبووم، هەموو ڕۆژێك لەگەڵ تیپەکان بووم. مەسەلەن تیپی ٨٦، ٨٧، ٨٥، ٩١ هەموو تیپەکان جاری وابوو بەیەکەوە شەڕم پێدەکردن، جاری واهەبوو بە دوو تیپ، جاری واش هەبوو هەموو مەڵبەندەکە، لۆیە ئەمە چالاکیمان زۆر بوو، مەسەلەن تەق تەق مان گرت، دێگەڵەمان گرت، هیرانمان گرت، هێرشێکی گەورەیان لە بۆ کردینە سماقولی نزیکەی (١١) ڕۆژ (١٢) شەو شەڕمان کرد، ئەمە فەیلەقی (٥)و ٢٠٠-٣٠٠ فەوجی جاشمان شکاند،

سەری ڕەشمان گرت کە ٢٥٠٠ کلاشینکۆف لەیەك شەو گرتمان، لەمێژووی بزووتنەوەی کوردی ٢٥٠٠ کلاشینکۆف نەگیرایە لەچالاکیەکدا.

دوو سێ چالاکی گەورەمان کرد لە هەولێر، سەیتەرەی مەغمور، گەڕەکی حقوقین و ڕوناکی لەوێندەر لەچەند مەفرەزەیەکی ئەمن ماندا، وە لە گەڕەکی باداوان و ئەو ناوچانەش بە هەمان شێوە. لێدانی پارێزگار شەهید سەردار سەعید صۆفی و بەختیار کاوانی و ئەیوب بوون لێیاندا، ئەمن ئەو سێ کەسەم نارد لۆ لێدانی پارێزگار، کە ئەوکات سێ مندالی گچکە بوون.

پ١٧/ زۆر باشە، ئەی ئەو دەستکەوتانەی لە کەل و پەل هاتنە دەست، ئەنجامیان چی بوو بۆ ئێوە؟

و/ خۆی ئەمە بیرمان لەوە نەدەکردەوە کە صدام نەڕوخێ، پێمان وابوو هدفی ئەمەریکا و هاوپەیمانان ڕوخانی (صدام)ە، لەبەرئەوە قبولی ئەوەمان کرد هەرچی دەکرێ با بکرێ، پاش ئەوەی کە صدام ڕوخا ئێمە خۆمان وولاتەکەی خۆمان ڕێك دەخەینەوە، لەبەرئەوە بەشێکی زۆری چەك و شت و مەکەکان کەوتە دەست خەڵك، خەڵکیش نەی توانی بەکاری بهێنێ و چەکە قورسەکان هەندێکی هات و هەندێکی بەجێما و کاتێك کە کۆچ ڕەوەکە دەستی پێکرد تەسلیم بە عێراقیان کردەوە.

پ١٨/ ڕاپەڕینی خوارووی عێراق لە ١٩٩١، وەك هۆکارێك بۆ ڕاپەڕین و پەیوەندی بەلایەنە سیاسیە کوردیەکان چۆن بوو؟

و/ ئەمە خۆی کاتی خۆی لیژنەکمان هەبوو، لیژنەکی سێ قۆڵی لەگەڵ ئێمە (مەبەستی ی.ن.ك)و پ.د.ك و ئەنجومەنی باڵا(مجلسی

اعلا)، کە دەعوەو منظمەی عملی اسلامی بوون، بڕیارماندا پێکەوە ڕاپەڕین دەست پێبکەین وە لەیەك کاتدا دەست پێبکەین، بەڵام بەداخەوە ئەوان دەستیان کرد بە ڕاپەڕین بەمەیان نەگوت، پێمان وابوو عێراق دەگرنو هەمووی ئازاد دەکەن، هەتا شکان لە جنوب، ئەوجا هاتن تەنسیقیان لەگەڵ کردین، وەکی شکان لەوێندەرێ هیچیان نەمابوو کە تەنسیقیان لەگەڵ بکەین، دەنا ئەو تەنسیقەی کە هەمان بوو ئەوان بیانکردایە بەشێوەیەکی ڕێكو پێك، ئەوان هەتا حلە شیان گرت، لە حلەوە بهاتانایە بەرەو بەغدا ئەمەش کەرکوکمان گرت بەرەو تکریتو بەغدا بڕۆیشتانایە صدام دەڕووخا، بەڵام کە تەنسیقەکەمان هەبوو لەدەرەوە وەختی تەنفیزکردنی ئەوان باش بوو، بەڵام لەکاتی تەنفیزکردنی کۆتایی گۆتیان ئەمە بۆخۆمان عێراق دەگرینو خۆمان حوکمی دەکەین، پێشیان نەکراو ئەوەبوو تێك شکان.

پ١٩/ ئەی ڕۆڵی وولاتانی دراوسێو وولاتە زلهێزەکان، بەتایبەتی ئەمەریکا؟ ئایە هیچ هاوکاریەکی کورد یان هیچ بەڵێنێکیان بە کورد دابوو؟

و/ نانا، ئەصڵەن پەیوەندی کوردی لە سەردەمی ڕاپەڕین لەگەڵ ئەمەریکا پەیوەندیەکی زۆر بچکۆلانەبوو، لەئاستێکی زۆر نزم بوو وەکو ئێستا نەبوو "مەبەستی کاتی ئەنجامدانی ئەو چاوپێکەوتنەیە"، بەڵام ئەو کەسانەی یارمەتی کوردیان دا لە کۆچ ڕەوەکەو لەو کارەساتەی کە دوای ڕاپەڕین بەدی هات، تورکیا خەڵکێکی زۆری گرتە خۆیو ئۆردوگای بۆ دانان، وە ئێران خەڵکێکی زۆری گرتە خۆییو ئۆردوگای بۆ دانان کە یارمەتی مرۆییان داین، دەنا هیچ یارمەتیەکی عەسکەریو سیاسیان نەداین.

پ٢٠/ بەڵێ، لەکۆتایی دا هۆکارەکانی شکستی ڕاپەڕین بەگشتی و پاشەکشەی هێزی پێشمەرگە لە شاری هەولێر بۆچی دەگەڕێنیتەوە؟

و/ هۆکارەکانی ئەوەیە کە وەکو باسم کرد، ئەمەریکا هۆکاربوو، چونکە سەرۆکی ئەمەریکا جۆرج بۆش "مەبەست لێی جۆرج بۆشی باوکە" داوای لەگەڵ عێراقی کرد کە ڕاپەڕین بکەن و حکومەتەکەی دیکتاتۆر بڕوخێنن، بۆیە خەڵك کردی، بەڵام ئەوان بەرگریان لێ نەکرد، بەڵکو ئەوان شەڕەکەیان ڕاگرت، کە وەنەبێ شەڕەکەیان ڕاگرت قواتی حەرەسی جمهوری بەسەلامەتی تێ پەڕبوون کە ئەوان پێشتر حەسر بوو بوون لە کوێت، کەچی دەرفەتی دەرباز بوونیاندان، وە هەروەها بڕیارێکیاندا کە هەلی کۆپتەری عێراقی قەدەغەبوو تەیاراتی عێراقی لە ئاسمانی عێراقدا بسوڕێتەوە، بەڵام بەپێچەوانەوە ئەمەریکا هەلی کۆپتەرەکانیان ئازادکرد، بەو بەهانەیەی کە گوتیان هەلی کۆپتەرەکانیان جەنگی (حربی) نیە، هەلی کۆپتەرەکان ڕۆڵێکی خراپیان بینی لەشکانی ڕاپەڕین، هەروەها کە شەڕیش ڕاوەستا وورەی خەڵکەکە کەم بۆوە، لەبەرئەوە ئەوانە بوونە هۆکاری ئەوەی کە صدام نەڕووخێت و خەڵکەکەش بێ ئومێدبێت و وە قواتی حەرەسی جمهوریش قواتێکی زۆر بوو، ئێمەش خۆمان ڕێك نەکردبوو ماوەکەی کەم بوو تا بەباشی ئەو چەکانەی گرتبوومان و هێزی پێشمەرگەو جەماوەر ڕێك خەین و خەتی بەرگری باش دانێین، کە ئەمانەش بووە هۆی ئەوەی ڕاپەڕین مۆفەق نەبێت، وە کۆچ ڕەوەکە دروست بوو، شارەکان جارێکی تر کەوتنەوە ژێر دەسەلاتی ڕژێم، وە پاشان ناوچەی خەتی ئامینە دروستکراو جیهان لەسەر کورد بەجواب هات، ئەگەر ئەتوو

بیرەوەرییەکانی (جیمس بیکەر)ت خوێندبێتەوە وەزیری دەرەوەی ئەمەریکا (ئەوکات لە ١٩٩١) بەتەواوەتی تێیدایەتی کە هاتە تورکیاو لە تورکیاوە لەناوفڕۆکە ئەو کارەساتەی گەلی کورد دەبینی لە کۆڕەوەکەو ڕاستەوخۆ بەتەلەفۆن قسە لەگەڵ کۆشکی سپی دەکات لەگەڵ ڕاوێژکاری ئەمنی قەومیو تا قسە لەگەڵ سەرۆک بکاتو فریای میللەتی کورد بکەوێ دەنا میللەتەکە لەناو دەچی، لۆیە ناوچەی ئامینە لەسەر ئەو بنەمایە دەرچوو و دانرا، وە سەرۆک وەزیرانی بەریتانیا (جۆر مێجەر) کە داوای کردوو لە بەریتانیاوە لە ئەنجومەنی ئاسایشەوە کە ناوچەی ئامینە دروست بکرێت لە بۆ کورد دەنا کورد هەمووی تووشی کارەسات دەبی، ئەوەبوو بەهۆکاری ئەوەی جارێکی کەش بارودۆخەکە هەستایەوە.

پ٢١/ مەسەلەی بەرزبوونەوەی توانای هێزی عێراقیو پاشەکشەی هێزی پێشمەرگەی کوردستان، ئایە بۆچی حیزبە کوردیەکان نەیان توانی بەشێوەیەکی باش کۆنترۆڵی بارودۆخەکە بکەن؟

و/ لۆم باس کردی ماوەکە کورت بوو، وە هێزەکانی عێراق دەستی کرایەوە، هەروەها لەنێوان کەرکوکو تکریت مەعەسکەر خالید هەبوو، کە کاتی خۆشی نیوەی گیراو نیوەی نەگیرا، ئەوەبووە جێگایەکی ناوچەی پەلاماردەری باشو حکومەت لەوێ وە پەلاماری کەرکوکی دایەوە.

پ٢٢/ بەڕێز کاک کۆسرەت من هیچ پرسیارم نەماوە، ئەگەر تۆ شتێکت هەبێو ئێمە نەمان پرسیبێت یان بە پێویستی دەزانی باسی بکەیت چی یە؟

و/ من زۆر سوپاست دەکەم، بەڵام ئەوەی کە دەمەوێ لە کتێبەکەت "مەبەستی لێکۆڵینەوەکەیە" بی نووسی باسی (شەهید عەبدولڕەزاق)ە، چونکە کە کەرکوکمان ڕزگارکرد چووینە ناو کەرکوك برایەکی شەهید بوو ناوی (خولە) "مەحمود محەمەد ئەمین"بوو، خۆشی لە بەرگری کردن لە کەرکوك شەهید بوو، کە کاك عەبدولڕەزاق یەکێك بوو لە قارەمانەکانی یەکێتی و میللەتەکەمان و لەناو شەریکەی بارجیوان لە شەریکەی نەوتی کەرکوك شەهید بوو، وە داواشمان لێکرد کە لەوێ نەبێ، بەڵام ئەو لەبەرئەوەی هەر خەڵکی کەرکوك بوو حەزی دەکرد کە لە بەرگری کردن لە کەرکوك لەوێ بێ. من سوپاست دەکەم هیوادارم هەر سەرکەوتوبی.

زۆر سوپاس کاك کۆسرەت

چوارەم: چاوپێکەوتن لەگەڵ (سەفین مەلا قەرە)، ڕانیە- ماڵی تایبەتی خۆی، ڕۆژی ؟؟؟ ڕێککەوتی ٣/١٢/٢٠٠٢:

پ١/ سەرەتا باسێکی کوردستانمان بۆ بکەی بەر لە ڕاپەڕین؟

و/ هەر لەدوای گیرانی کوێت لەلایەن عێراقەوە، وەزعێکی تازە هاتە ئاراوە، هەموو خەڵك چاوەڕوانی ڕووداوێکی گرنگ بوون لەوکاتەوەی کە هاوپەیمانانو دەوڵەتانی دونیاو کۆمەڵگای نێودەوڵەتی لێ ناگەڕێن کە عێراق کوێت قودبدا، دیارە لە کوردستانیش وەکو ئەوەی کە ١٠٠٪ وەزعەکان پەیوەندی داربوو بە ڕژێمی عێراق، بەوەزعی عامی عێراقەوە، لەهەمان کاتدا کاری کردە سەر هەم حیزبە سیاسیەکانی کوردستان وە هەم کۆمەڵگەی کوردەواری بەگشتیو شارەکانو گوندەکانو تێکڕای کوردستانی گرتەوە، هەر لەو دەمەوە تەقریبەن خەڵك ترسو سامیان لە حکومەت کەمتربۆوە، زانیان هەم لێدانی نزیك بووە وە بارودۆخێکی تازە هاتە ئاراوە کە خەڵك چاوەڕوانو ئومێدێکی گەورەی پەیداکرد جیا لەوەی کە پێش گرتنی کوێت لەلایەن عێراقەوە، کە پێش گرتنی کوێت بەڕاستی ئەنفالەکانو شکستی شۆڕشی نویۆ وە بەدەرنانمان لە سنووری کوردستانو وە دابڕانمان لە خەڵكو جەماوەری ناو شارەکانی کوردستان، وە سەرانسەری کوردستان ڕژێمی بەعس بەمەودای عەسکەریو بەدەزگە چەوسێنەرەکانی خۆی تەنی بووی، وە خەڵك بێ سیقە بوو بوو، وە نەدەوێرا هیچ شتێك هیچ جۆرە معارەضە یەك هیچ جۆرە بەرهەڵستیەك نیشان بدات بەرامبەر بە حکومەتی عێراق، هەتا حەدەکی زۆر خەڵك تەسلیم بۆوە، ئیتر لەگەڵ لێدانی عێراق دوای گرتنی کوێت بەچەند مانگێك، وەزعەکە وورووژاو حیزبە سیاسیەکان

کەوتبوونە خۆ، تەبعەن لە گرتنی کوێتەوە ئێمە خۆمان ئامادەکرد، (دوایی دێمە سەری کە ئامادەکارییەکان چۆن بوون)، بەڵام بەگشتی بارودۆخێکی لەبار هاتە ئاراوە بۆ ئیشکردنی لایەنە ئۆپۆزسیۆنەکانی عێراق.

پ٢/ بەڵێ، باشە کاك سەفین بەحوکمی ئەوەی کە لە سنووری مەڵبەندی سێ وەك کادیرێك ئیشتان کردووە، مەسەلەن لەو ماوەیەدا چەند چالاکی هێزی پێشمەرگە هەبووە لەناو شاری هەولێر؟

و/ پێش ئەنفالەکان من کە سەرتیپی (٨٧)ی قەرەچوغ بووم، وە هەر لەدوای مفاوەزاتی ساڵی ١٩٨٤ەوە ئێمە ڕاسپێردراین کە فعلەن تەتویعی جەولە بکەین، وە هەوڵ بدەین لە هەولێر چالاکی پێشمەرگەو وە دەسەڵاتی بەعسی تێدا کەم بکەینەوە، وە بەرنامەکەمان وابوو کە لە هەر چوار دەوری هەولێر تەقریبەن هەر واش بوو بەس ناو شار بەدەست حکومەت بوو، دەنا سەرانسەری ناوچەکان پێشمەرگە دەسەڵاتی تێدا هەبووەو لە ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە دابوو، وە بەرۆژیش لەژێر دەسەڵاتی پێشمەرگەدا بوو، تەنها شەقامە گشتیەکان و شارەکان و شارۆچکەکان لەدەست حکومەت دابوو، یان ئەو شوێنانەی کە حکومەت ئیشی پێیان بوو لە ئەو شوێنانەشدا دەسەڵاتی هەبوو.

ئێمە بەرنامەکەمان وابوو کە هەوڵ بدەین دەرەوەی شەستی (مەبەستی شەقامی شەست مەتریە) لە هەولێر کۆنترۆڵ بکەین و وەبکەین ئەوێندەرێکەش لەدەستمان دابێت، فعلەن لە ساڵی ١٩٨٥ جوهدێکی زۆرمان کردە سەر گەڕەکەکانی دەرەوەی شەستی، شەقامی شەقڵاوە، وە لە شەقامی کۆیەوە لە شەقامی مەغمور- گوێڕیشەوە چەند جارێك هەڵمان کوتایە سەر ئەو شوێنانەی کە لە دەرەوەی

شەقامی شەست مەتری بوون، وە لەچەند چالاکیەکی بەناوبانگ لێمان دان و دەنگدانەوەی باشی هەبوو بۆ مان، وە توانیمان فعلەن ئەوان بەترس و لەرزەوە بێن بۆ دەرەوەی شاری. شەوان تەقریبەن لە دەرەوەی شەستی شاری هەولێر لەژێر دەستمان دابوو.

پ٣/ بەڕێزت وەك كادیرێكی كۆنی ناو ڕیزەكانی ی.ن.ك، ئێستاش وەكو ئەندامی سەركردایەتی، هۆكارەكانی ڕاپەڕین بۆچی دەگەڕێنیتەوە؟

و/ هۆكاری ڕاپەڕینی ١٩٩١ وەكو وتم لەو بارودۆخە شتێكی هەرەگرنگ بوو یان فاكتەرەكی دەرەكی بوو. فاكتەرە دەرەكیەكان زۆر گرنگ بوون بەڕاستی، دیارە ئەگەر بگەڕێینەوە سەر بنچینەی شتەكان فاكتەرە ناوخۆییەكانن كە لەسەرەتاوە گرنگ بووینە، چونكە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی گەلی كورد لە سالانی چلەكان و پەنجاكانەوە لەلایەن ڕژێمی داگیركەرەوە دەچەوسێندرایەوە، ئەوە بوو كە كورد بێ بەش كراوە لەمافەكانی خۆی بەدرێژایی حكومەتە یەك لەدوای یەكەكانی كەهاتوونەتە سەر كار لە عێراقدا، هەر لە زەمانی مەلەكیەتەوە و دوای مەلەكیەتیش كە هاتونەتە سەركار، بەڕاستی ئەوە لەوانە بوو كە كورد پەنگی خوارد بۆوە لەهەناویدا، كە دایمەن بە ئاگرو ئاسن وەلامی دراوەتەوە، وە تەنانەت داخوازیەكی گەورە یان بچوكیان بەئاگرو ئاسن و بە بێ ئەوەی كە مەنتیقی حوار بێ دیالۆگ و مەنتیقی چارەسەری ئاشتیانە هیچ لە ئارادابێت یان ئەو دەرگایە داخرابوو كە قسەبكەین، بۆیە پەنگی خواردبۆوە، دواتر بێگومان لە بارودۆخێكی وادا نەدەكرا كە هێزی ئەو ڕۆژە ڕووداوەكانی ئەوڕۆ ئیسپاتیان كرد كە فعلەن زۆر جاری واهەیە كە هۆكارەكانی ناوخۆ بەتەنها بەس نیە،

هۆکارەکانی دەرەکی حکومەتی عێراق کە حکومەتێکی دەوڵەمەندە، کە حکومەتێك بوو لە دامو دەزگە قەمعیەکانی (مەبەستی دامو دەزگەی داپڵۆسێنەرە) خۆی بەهێزکردبوو، وە هەموو سەروەتو سامانی عێراقی دەدا بە دەزگەی سەرکوتکەرو لە هێزە سەربازییەکانی خەرج کردبوو، وە هێزێکی زۆر مۆدێرنو کاریگەرو دەزگەی تۆقێنەری کاریگەری دروستکردبوو بۆ ئەوز شتە، بۆیە بەهیچ جۆرێك نە لە کوردستانو نە لە شوێنەکانی تری عێراق هیچ لایەنێکی ئۆپۆزسیۆن نەی دەتوانی کارێکی ئەوتۆی تێدا بکاتن، بەڵام بەگرتنی کوێتو وە هاتنە ئارای فاکتەرێکی دەرەکی کە هاوپەیمانەکان پشتیوانیان لە کوێتو لە یاسای نێودەوڵەتی کرد، کە دەوڵەتی ئەندام لە نەتەوەیەکگرتووەکان ناکرێ لەلایەن هێزێکی دیکەی دراوسێیەوە یان لە لایەن عێراقەوە قوت بدرێ، وە ئەو هاوپەیمانانە وایانکرد کە بارودۆخێکی تازە بێتە گۆڕێ، ئەوە هۆی سەرەکی گرنگ، جگە لەوەی کە بەدرێژایی شۆڕشی نوێی گەلەکەمان خەڵك دەیزانی کە فعلەن ئێمە میللەتێکین مەزلومین، وەکو میللەتێکی بەش خوراو، وە ماف پێنەدراو، وە هەموو دەرگایەکمان لەسەر داخراوە، تەنها دەرگای توندوتیژیو سەپاندنی مافەکانی خۆیان.

پ٤/ بەڵێ، ئەی بارودۆخی ئەو ناوچەیەی کە (١٠) دە ڕۆژ بەر لە ڕاپەڕین تێیدابوویت چۆن بوو؟ وە ئایا هیچ پەیوەندیەکی ڕاستەوخۆ لەنێوان ئێوەو جەماوەردا هەبوو؟ گەر هەبوو، تا چ ڕادەیەك بوو ئەو پەیوەندیە؟

و/ من ئەوکاتە ئەندامی فەرماندەیی گشتی هێزی پێشمەرگەی کوردستان بووم، کە فەرماندەیەك بوو لە دوو کەس لەگەڵ بەڕێز کاك

نەوشـیروان ئـەو دەمـە لێپرسـراوی ی.ن.ك بـوو لـە ناوچـەی زەڵـێ، "پێویستە ئەوە بزانین نەوشیروان مستەفا ئەوكات جێگری سكرتێری گـشتی یـەكێتی بـووە نـەك لێپرسـراو هـ.ع"، وە ئێمـە بارەگـای فەرماندەییەكەشمان لەوێ بوو، پتر لە چەند مانگێك بوو خەریكی ئەوە بـووین كـە ڕۆژانـە كۆبوونـەوەو ئـیش‌و كـاری ئـەوەمان دەكـرد بـۆ ڕێكخـستنی میحوەرەكـان، وە خـۆ ئامـادەكردن بـۆ دابەشـكردنی هێزەكان‌و كادیرەكان بەسەر ئەو میحوەرانەی كە دروستكرابوون، وە بەپێی نەخشەو بەپێی ئەو پیلانەی كە دارێـژرابوو، ئێمە هەریەكەو لێپرسـراوی میحوەرێـك بـووین، ئێمـە ئـەو دوو ئەندامـەی فەرمانـدەیی گـشتی، وە هـەروەها بـەردەوام پەیوەنـدیمان لەگـەڵ نـاو شـارو لەگـەڵ دەرەوەی شـارو ئۆردوگایـەكان‌و بەپێی پیلانەكە دەبوایـە ئێمە جارەك زوتر شارە بچوكەكان ئازاد بكەین، دواتر بچینە شارە گەورەكان، وە ئێمـە لـە پەیوەنـدی دابین لـە بـۆ پەیوەنـدی كـردن بـەو پێـشمەرگانەی خۆمان كە تەسلیم بوو بوونەوە، هەندێكیان لەوانە لەلای سەركردایەتی یـەكێتی یـەوە كـە ئێمـە ئاگـادار نـەبووین، ناوەنـدی كۆمەڵـەی ئەوسـاو مەكتەبی سیاسیی ی.ن.ك‌و سەركردایەتی ئاگاداربوون، بە جۆرێك كە بە تەوجیە ڕەوان كرابوونەوە كە بچنەوە، دایم لە پەیوەندی دابووین بۆ دروسـتكردنی شـانەی چـەكدار لێیـان وە پەیوەنـدی كـردن پێیانـەوە خۆیـان لەبـەینی یـەكتر تەنسیق بكەن‌و لـەدوای تەنسیق كردن شـانەی چەكدارەكان پەیوەند بن بە یـەكتری‌و تەوجیـە ناردن بۆیـان لـەڕێگای ئێزگـەوە، هـەروەها پەیوەندیـشمان دەكرد بەوانەی كە چەكداری ڕژێـم بـوون، ئـەو كوردانـەی كـە چـەكیان بـۆ ڕژێـم هـەڵگرتبوو، هەریەكـەو لەشوێنێك لە میحوەرێك كە دەمانزانی ئیشمان پێیە كە یارمەتیمان بدا،

ئیشمان بەکێ یە کە بێ لایەن بی، ئیشمان بەکێ یە کەوا پەیوەندیمان پێوەبکات.

پ٥/ بەڵێ، ئەی هەڵوێستی ڕژێم چۆن بوو بەرامبەر ئەم چالاکیانەی کە پێشمەرگە لەناو شارەکان ئەنجامیان دەدا؟

و/ دوای ئەوەی هاوپەیمانەکان چەند چالاکیەکیان کرد بەناوی گەردەلولی بیابان، هەرچەندە نالێم عێراق تەواو لە پەل و پۆ کەوت، بەلام پیر بوو، نەی دەتوانی وەکو پێشتر کۆنترۆڵی دام و دەزگاکانی خۆی بکات، وەکو پێشان کاریگەر نەبوو لەناو دەزگا سیاسیەکان و دەنا ئەوەندەی بەخۆی لە دەستی بڕۆیشتبایە زۆر بەتوندی بەرەو ڕووی ئەو شتانە دەبۆوە، وە ئەو دەمە کادیرەکانی دام و دەزگاکانی حکومەتی عێراقی و بە بەعسیش وەکو جاران بە پیریانەوە نەدەهاتن و وەکو جاران بڕیارەکانیان جێ بەجێ نەدەکرد، بۆیە هەتا حەدێکی زۆر گرنگ حکومەت بێ ئاگا بوو لەوشتانەی کە ئێمە دەمانکرد.

پ٦/ جۆری چەکەکانتان و سەرچاوەی چەکەکان، چ بوون و لەکوێ وە دەهاتن؟

و/ هەر درێژە کێشانی شۆڕشی نوێ ی کە لە (١٩٧٦)ەوە دەستی پێکردبوو، چەکەکان هەر چەکەکانی ئەو دەمەبوو، بێگومان لە قۆناغی جیاجیادا جۆرەها چەك لە دوژمن گیرابوو. بێگومان چەکی سوك لەجۆری کلانشیکۆف و بی کەی سی و ئاربیجی و هەندێك هاوەنی ١٢٠ و ٨٢ و کاتیوشاو ئەو جۆرە چەکانە بوون کە زۆر بەکار هاتبوون، وە لەدوای ساڵی ١٩٨٦یش لەگەڵ ئێران ئێمە پێکەوە چالاکی کەرکوکمان کرد، لەو دەمەش کۆمەڵێك چەکمان بەدەست کەوت، ئەو جۆرە چەکانە بوو کە بۆم باسکردی.

پ٧/ ئەی ڕۆڵی ژنانی کورد لە ڕووداوەکان چۆن بوو؟

و/ ژنـان وەکـو هـەموو توێـژەکانی تـری گـەل، ئەوانـەی کـە کـەس و کاری پێشمەرگە بوون، خێزان و خوشك و دایکی پێشمەرگە بوون لەگەڵ ئێمە بوون، ئەو کاتانەی کە لە ئێران بووین خۆشیان هاوکاربوون لەگەڵ پێشمەرگە، بەڵام وەکو ڕێکخراوەك من ئاگاداریان نەبووم.

پ٨/ڕۆڵی مستەشارەکان چۆن بوو لەکاتی ڕاپەڕین؟

و/ بێگومـان هـەموو یـەکێك ئـەوەی کـوردبێ ڕۆژێـك لـە ڕۆژان کـورد بـووبی هـەتا ئەگـەر نـزیکترین کەسـی صـدام یـش بووبێـت خـەون بـە ڕۆژێکەوە دەبینێت کە کورد ئازاد بێت، هەتا ئەوانەی کە مستەشاریش بـوون، هەنـدەکیان بـەنا عیلاجـی، هەنـدێکیان بـە ئاگـاداری شـۆڕش، هەنـدێکیان لـە ئـەنجامی شـەڕەکانی نـاوخۆی خۆمـان لـەنێوان هێـزە سیاسیەکان پاڵنرابوون کەبچن ببنـە چەکداری حکومـەت، وە جیاوازی هەیە لەنێوان مستەشارەکانی کوردستان، بەڵام بە بۆچوونی من هەردوو لایـان بـوون، زۆر کەسـیان هـەبوو هەسـتی نەتەوایـەتیان هـەبوو کـە بەناچـاری بـوو بوونـە مـستەشارو چـەکداری ڕژێـم و ناچـار کرابـوون، زۆریــشیان پێــشمەرگەی کــۆنی شۆڕشــەکانی زویــی کــورد بــوون، زۆریشیان هەر لە پێناوی پارەو پلەو پایە بوو، هەندێکیان لەبەرئەوەی زانیـان کـە ڕۆڵـی حکومـەتی عێـراق کۆتـایی هـات وە حکومـەتی بـەعس ڕووخـا، بـەڵام هەنـدێکیان وە زۆربـەیان دەتـوانین بڵـێین کـە زۆربـەیان قەنعەکـەیان ئـەوەبوو هەسـتی نەتەوایەتیەکـەیان ئـەوەبوو کـە زانیـان ترس و سامی حیزبی بەعس نەما حەزیانکرد لەگەڵ بەرەی گەل دابن و بەرەی میللەتی خۆیان دابن نەك لەگەڵ بەرەی دوژمن دابن.

پ٩/ ئایە ١٩٩١/٣/١١ ڕۆژی ئازادکردنی شاری هەولێر بەپێی بەرنامەیەکی پتەوبوو؟ وە چەند حیزبی کوردی تیایدا بەشداربوون؟

و/ ٣/١١ ناتوانرێ لە بەرنامەی گشتی ڕاپەڕینەکانی تر جیا بکرێتەوە، چونکە بەپێی ئەو بەرنامەیەی کە دامان نابوو دەبوو ئێمە بچین شارەکان ئازادبکەین، لەگەڵ مەفرەزە پارتیزانەکانو شانە چەکدارەکانو هێزی گەل ئۆردوگاکان ئازاد بکەین، وایە بێینە سەر شارە گەورەکانی وەکو سلێمانیو هەولێرو کەرکوکو کەرکوک نا، کەرکوك بە جیاواز، بەڵام دهۆكو ناوچەکانی تر، بەڵام دوایە کە لە ٣/٥ لە ڕانیە ڕاپەڕین دەستی پێکرد دیارە کە بە تەوجیهاتو بەوەی کە سەرکردایەتی شۆڕشو بە ئێزگە ئاگاداربوون. ئێمە کە هاتینە ڕانیە تەماشامانکرد بارودۆخەکە لە گۆڕاندایە، وە بەو شێوەیەی کە ئێمە پیلانمان بۆ دانابوو بەو شێوەیە ناکرێت. بە هەزاران بە دەیان هەزار چەکدار لەو ناوچەیە خڕ بوو بوونەوە، هەم خەڵکی ناوچەکەو هەم پێشمەرگەکانی کە لەو دیوی سنوور هاتینەوە، هەم ئەوانەی کە هاتن پەیوەندیان پێوەمانکرد لە هەولێرو شوێنەکانی ترەوە هاتبوون. پێمان باش بوو کە بە دوو میحوەر بچین، بەڵێ بە شێوەیەك لەو ڕانیەیە پیلانێکمان دانا لەگەڵ بەڕێز کاك کۆسرەتو ئەو برادەرانەی کە لە میحوەرەکانی کەلەگەڵماندابوون، کە بە دوو قۆڵ بڕۆین، لە قۆڵێکیان بچینە شەقڵاوە، شەقڵاوە ئازادکەین، وە قۆڵێکیش بچێت کۆیە ئازاد بکات، وە لەو دوو قۆڵەوە بچینە سەر شاری هەولێر، دیارە بە تەنسیقو هاوکاری لەگەڵ شانە چەکدارەکانو ڕێکخستنەکانی خۆمان لەناو شاری هەولێر، کە لە ڕێگای ئێزگەو لە ڕێگای نامەی کەسیو پەیوەندی بەردەوامەوە ئاگاداربوون هەتا ڕۆژی ٣/٨ کە شەقڵاوەمان

گرت، ئەوانیکەش هەڵیان کوتایە سەر کۆیە، قوڵی کۆیە کە هەڵیان کوتایە سەر کۆیە، کۆیە ئەو شەوە نەگیرا، بەڵام بۆ ڕۆژی دوایی کۆیە گیرا، بەڵام ئێمە لەهەمان ڕۆژی ٣/٨ شەقڵاوەمان ئازادکردوو وە دوای شەقڵاوە بۆ عەسرەکەی ڕۆژی ٣/٩ چوینە مصیف و ئازادمانکرد، وە دوایی ئۆردوگای بەستۆڕەمان بۆ ١٠ی مانگ "واتە ١٩٩١/٣/١٠" لەگەڵ دەوروبەری ئازادکرد. ڕۆژی ٣/١١ لەوێش ڕاوەستاین کەها میحوەری کۆیە هاتنە گۆمەسپان و چاوەڕێمان دەکرد بگەنە کەسنەزان و پێکەوە هەڵبکوتینە سەر هەولێر، وە ڕۆژی ٣/١١ "مەبەستی شەوەکەیە" ئەوەبوو تەوجیهات درا بە هەموو شانە چەکدارەکان و ڕێکخستنەکانمان بەیانی زوو لەگەڵ خۆرهەڵات دەست بە ڕاپەڕین بکەن.

تەقریبەن لە هەموو شوێنەکان تەقە دەستی پێکرد، وە ئێمەش کاتژمێر (٨)ی بەیانی لە بازگەی شاوێس بووین سەرەتای ئەو مقاطعەی کەلای شەقڵاوە دەهات، وە کاتژمێر (٨)ی بەیانی لە بازگەی شاوێس دوای ئەوەی بۆ ماوەی نیو کاتژمێر مقاوەمان کرد لەگەڵ چەند دەبابەیەك کە لەوێندەر لەسەر ڕێگا بوون تێك شکان و چووین لەگەڵ خەڵك تێکەڵاوبووین و دەستمانکرد بە گرتنی یەکە بە یەکەی شوێنەکان.

دیارە ئێمە کە شەو پیلانەکەمان لە مصیف باسکرد بۆچونمان وابوو کە یەکەم ڕۆژ ناو شاری هەولێر هەمووی ئازاد دەکرێ و پاکی دەکەینەوە، بەڵام پێمان وابوو معسکرو فەیلەق کە لەوێندەرێ بوو، وە ئۆردوگای ڕەشکین با بڵێین معسکری ڕەشکین، لەوانەیە بمێننەوە بۆ ڕۆژی دوایی، بەڵام زۆر خۆشحاڵ بووین کە بینیمان کاتژمێر (١٠)ی

بەیانی قاعد فرقەو چەند ئەفسەرێك بە هەلیكۆپتەر ڕایانكرد، وە هەمان ڕۆژ معسكریش گیرا.

پ١٠/ یەعنی گرتنی هەولێر لە دوو قۆڵەوە بوو؟

و/ بەڵێ لە دوو قۆڵەوە بوو.

پ١١/ باشە، قۆڵی كۆیە كێ سەرپەرشتی دەكرد؟

و/ قۆڵی كۆیە بەڕێز شەهید ڕێبازو مامۆستا بەكرو مامۆستا چەتۆ، وابزانم مامۆستا چەتۆ سەرپەرشتی دەكرد.

پ١٢/ ئەی قۆڵی شەقڵاوە؟

و/ قۆڵی شەقڵاوە كاك كۆسرەت سەرپەرشتی دەكرد. من "سەفین مەلا قەرە" و شەهید عەبدولڕەزاق و شەهید حەسەن كوێستانی و زۆر لەو برادەرانەی كەماون ئێستاكە، لەو پێشمەرگانەی كە لە فەرماندەكانن وەكو كاك عەبدوڵڵا بۆرو ڕەحمان سەیدەی ڕەحمەتی و ...تاد.

پ١٣/ ڕۆڵی حیزبە ئیسلامیەكان بەتایبەتی بزووتنەوە چۆن بوو؟

و/ بزووتنەوە هەبوو لە بەرەی كوردستانی پێش ڕاپەڕین هەبوون، بارەگاكانیان نزیك بارەگاكانی ئێمە بوون. ئەو دەمە یەك پارچە بوون، نفوزیان ئەوەندە زۆر نەبوو، چەكداریان هەبوو بەڵام وەكو هێزێكی سیاسیی بچوك تەماشا دەكران، ڕۆڵێكی ئەوتۆیان نەبوو لە چونە هەولێریش ئەگەر هاتبیشن.

بەڵێ پێم وایە لەگەڵمان دابوون لە ڕۆژی ٣/٨ ئێمە كە ٣/٧ هاتین بۆ ڕانیە بۆ ئێوارەكەی لەگەڵ هاتنی كاك نەوشیروان و كادیرانی تر، ئێمە كاتژمێر (١٠)ی بەیانی هاتبووین، بەڵام ئێوارەكەی كاك نەوشیروان و كاك كۆسرەت و هەموو برادەرەكانی تریش هاتن، دیارە سەركردایەتی

پارتیش هەر لەگەڵ ئەوان هاتن، دوایی هەموو حیزبە کوردستانیەکان کە زانیان کوردستان ئازاد بووە هاتن، وە ئیسلامیەکانیش لەگەڵ ئەوان هاتن.

پ١٤/ لەناو شاری هەولێر چ حیزبێکی تری کوردستانی ڕۆڵی هەبووە لە ئازادکردنی؟

و/ بەڵێ، چەند مەفرەزەیەکی سۆسیالیستمان لەگەڵ بوو، دیارە حیزبی سۆسیالیستی ئەوسا نەك هی ئێستا.

پ١٥/ ئەگەر بکرێ ناوەکانیان؟

و/ نازانم، بەڵام حیزبی سۆسیالیست لە ڕانیە دەوری گرنگیان هەبوو، لە ئازادکردنی ڕانیەو حاجیاوە بەتایبەتی.

بەڵام لە هەولێر پێم وانیە حیزبە سیاسیەکان لەگەڵ بووبن، ئەگەر لەگەڵیش بووبن ئێمە هەستمان پێنەکردووە، وە هیچ حسابێکمان بۆ نەکردوون، با بڵێین کە قۆڵێکیان "مەبەستی میحوەری شەڕەکانە" پێ بسپێرین یان چونکە ئێمە کە لە مصیف چوینە خوارەوە ڕەتڵێکی زۆر گەورەمان لەگەڵ بوو، بورهانی سەعید صۆفی و بەکرە سور وە چەند کەسێکی تر کە لەگەڵمان دابوون لە هێزەکان. زیاتر لە (٥٠٠٠-٦٠٠٠) هەزار کەس بەرەو ناو زرارەتی و ناوچەی کەڵەك و تۆپزاوەو ئەو شوێنانە ڕۆیشتن، داوامان لێکردن کە بچن ڕێگای موصڵ قەطع کەن وە ئێمەش ئەوجار دێینە سەر هەولێر، فعلەن وەبوو ئەوان کارەکانی خۆیان زۆر بەباشی ئەنجامدا، دوای ڕزگارکردنی کەورگۆسك و ئەو شوێنانە چونە کەڵەك و تۆپزاوەو ئەو شوێنانەیان ئازادکرد. ئێمەش چووین ئەوە بوو لەهەمان ڕۆژ، بەڵام ئەوان "مەبەستی لایەنە

سیاسیەکانی تری کوردستانە" دەورێکی گرنگیان نەبوو یان بونێکی ئەوتۆیان نەبوو.

ئێمە دیارە لەسەرەتای دانانی پیلانەکە دەمانویست بەڕاستی دەسکە گوڵەکەی کە بەڕێز مام جەلال دەڵێ خەڵك ئەو ڕاپەڕینە بەهی یەك لایەن نەزانی، پێمان خۆش بوو هەموو لایەنێکی تێدابی، وە بەتایبەتی ئێمەو پارتی، کە لە زۆربەی قوڵەکان کادیرەکانی خۆمانمان دانابوو، بەلام حیزبە ئیسلامیەکانیش تەنسیقیان لەگەڵ کردبوو، لەگەڵ سۆسیالیستو لەگەڵ حیزبی شیوعیو لایەنەکانی کەش، ئەوە بوو ئەوان کادیرەکانی خۆیان بەسەر میحوەرەکانی ئێمەدا دابەشکرد.

پ١٦/ ڕێککەوتنی نێوان ی.ن.كو پ.د.ك لە ١٩٩١/٣/١٩ بۆ گرتنی هەردوو شاری موصڵو کەرکوك چۆن بوو؟

و/ سەرەتای ڕاپەڕین پیلان بەم شێوەیە نەبوو، بەلام دوای ئەوەی کە شوێنەکان ئازادکران، هەولێر ئازادکرا، دوای ئەوەی کە ئێمە لە پردێ بووین کاك مەسعود بارزانی هات لەگەڵ کاك نەوشیروان مستەفا کۆبوونەوەیەکیان کرد، بەس مام جەلال ئەودەمە لە دەرەوەی وولات بوو ئیشو کارەکانی بەڕێوە دەبرد، دیارە لە پەیوەندی بەردەوامیش دابوو لەگەڵ کاك نەوشیروانو سەرکردایەتی ی.ن.ك، بەلام ئەوانە هاتن ئێوارەی ڕۆژی ١٩٩١/٣/١٩ اتفاقەك کرا من ئاگادار نەبووم لەو کۆبوونەوەیە کە کرا، بەلام کۆبونەوەکە لەنێوان سەرکردایەتی ئەوان "مەبەستی لە سەرکردایەتی پارتی یە" و ئێمە دابوو، کە اتفاقیان واکردبوو لەگەڵ کاك مەسعود، اتفاقەکی وا کە ئەوان بچن موصڵ بگرن، وە ئێمەش "مەبەستی یەکێتی یە" بچین کەرکوك بگرین، بەلام ئەم پیلانە لەسەرەتاوە بەم شێوەیە نەبوو، دانەنرابوو.

پ١٧/ یەکەم جار لە هەولێر ڕاپەڕین لەکوێ سەری هەڵدا؟

و/ لە زۆربەی شوێنەکان پێکەوە، دەتوانم بڵێم لە گەڕەکی کوران و ئەوانەوە دەستی پێکرد یەکسەر هەڵیان کوتا بۆسەر طواری امن لەوێندەرێ، وە تەقریبەن لە زۆربەی گەڕەکەکان، نازانم بزەبت کامەیان پێش کامەیان زووتر ڕاپەڕینی دەست پێکرد، بەڵام لەگەڵ گەردی بەیانی لە هەموو شوێنێك تەقە دەستی پێکرد، یەکسەر هەڵیان کوتابوو بەپێی تەوجیهات و بەپێی ئەوەی کە پێیان وترابوو هەڵیان کوتایە سەر دائرەی امن و مەقەراتی حیزبی بەعس و وە ئەوانەی کە بارەگای استخبارات و ئەوانە بوون، لە بۆ سەر معسکر نا، بەڵام لە بۆ سەر ئەو شوێنانە با.

ئەوە نەبوو وەکو چالاکی پێشمەرگە کە شوێنێکی پێ سپێرابی و لەوێ وە تەقە دەست پێ بکات، نەخێر بەپێی پیلانەکان هەر کەسەو شوێنی خۆی دەستنیشان کردبوو لە شەوەوە ئیشیان بۆ کردبوو بەیانی هەر لە هەموو شوێنێکەوە هەڵیان کوتایە سەریان. نازانم لە کوێ وە تەقە دەستی پێکرد، بەڵام دوایی بۆمان دەرکەوت کە پێم وایە یەکەمجار لە طواری امن تەقە دەستی پێکردبوو کە لای کوران بوو.

پ١٨/ واتە بەرنامەیەکی دیاریکراو نەبوو بۆ گرتنی شوێنەکان؟

و/ با، شانە چەکدارەکانی بروسك و ڕێکخستنەکانیان هەریەکەو بەپێی گەڕەکەکان و شوێنەکان خۆیان ئامادەکردبوو، شوێنیان بۆ دەستنیشان کردبوون، وە ئێمە پێمان وتبون لە هەموو بارەگاکان لێ ی بدرێت.

پ١٩/ ئاستی بەرەنگاربوونەوەی ڕژێم و زیانەکانی هەردوولا و ناوی شەهیدەکان، گەر بزانی؟

و/ بەرەنگار بوونەوەی ڕژێم زۆر لاوازبوو، هێزەکانی زۆر سستو خاوبوون، وە زۆربەیان کە تەقە دەستی پێکرد هەموویان تەسلیم دەبوونو زۆر بێ مقاوەمە بوون. لە شەقڵاوە ڕۆژی ١٩٩١/٣/٨ منظومەی لێ بوو، تەنها دنظومە مقاوەمەی کرد، وە دوای یەك کاتژمێری شەڕ، شەڕێکی قورس کە چاردەورمان گرتبوون، لیوایەکە تەسلیم بوو بوو، بە بێ تەقە هەموو شوێنەکانی کە تەسلیم بوو بوون، تەنها دنظومە تەقەی دەکردو مقاوەمەی دەکرد، تەقریبەن دوای یەك کاتژمێر شەڕ، (٢٣) بیستو سێ کەسیان لێ کوژراو ئێمەش پێشمەرگەیەکمان شەهید بوو هی دۆڵی باڵەییان بوو مامی کاك صلاح دیکانی بوو، وە چەند کەسێکی کەی شەقڵاوە شەهید بوون، دوو تا سێ کەس.

لە هەڵکوتانی سەر هەولێریش بەڵێ مقاوەمە هەبوو، لە منظومەی استخباراتی شمالی وە لە دائرەی امن، وە لە شوێنی ئێستای مجلسی تەشریعی کە ئێستا بینایەی پەرلەمانە، وە قاطعی جەیشی شەعبیش مقاوەمە هەبوو. بەڵێ هەندێك شەهید بوون، بەڵام بەڕاستی ناوەکانیان نازانم، بەڵام خەڵك زۆر شەهید بوون، هەم لە شانە چەکدارەکانو هەم خەڵکیش.

پ٢٠/ هەستی جەماوەرو چارەنووسی پیاوانی ڕژێم چۆن بوو؟

و/ نەخێر ئێمە تەوجیهەکەمان وابوو ئەوانە کوردە هەڵخەڵەتاوەکانن، بابڵێین پیاوانی ڕژێم هەموویان، چ ئەوەی بەشدار بێت لە ڕاپەڕین، چ ئەودی بەشدار نەبێ لە ڕاپەڕین، هەموویان ئاشتبونەوەی گشتی یە، وە هیچیان لەسەر نەبوو، لە هەمان کاتدا کە

ئەمنەکان دەکوژران بە تەوجیه نەبوو، بەڵام خەڵك ئەوندە ڕقیان هەبوو بەرامبەریان، ئەوە بوو دەیان کوشتن.

پ٢١/ دوای ڕاپەڕین ئەو ناوچەیەی لێ ی بوویت پەشێوی پێوەدیار نەبوو؟ تا چەند حیزبە کوردیەکان ڕۆڵیان هەبوو لە کۆنتڕۆڵکردنی بارودۆخەکە؟

و/ دوای ڕاپەڕین دەکرێ ئێمە بەچەند قۆناغ باسی کەین، دوای ڕاپەڕین بەڕاستی من لە هەولێر مامەوە تەنها (٤) ڕۆژ، چوار ڕۆژەکەش تەنها خەریکی سازدانی هێزو ئامادەکردنیان بووین بۆ هەڵکوتانە سەر کەرکوك. ڕاستی ناتوانم ئەم بارودۆخە هەڵسەنگێنم، وە دەم دیت کە خەڵك زۆر خۆشحاڵە. فعلەن وەزعەکی ناخۆشیش بوو خەڵك برسی بوو خواردن نەبوو کارەبا نەبوو، وە سوتەمەنی نەبوو، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا خەڵك زۆر دڵی بە ئازادیەکە خۆش بوو، خۆی ئامادەدەکرد کە بێن بۆ ڕزگارکردنی کەرکوکیش.

دوای ڕاپەڕینیش، دوای چوار ڕۆژەکەی پاش ئازادبوونی هەولێریش چووین بۆ کەرکوك، وە لە شەڕەکانی کەرکوکدا هەتا ٢٩ی مانگ "واتە ١٩٩١/٣/٢٩" کە کەرکوك گیرایەوە ئێمە لە کەرکوك بووین، لە شەڕەکاندا بووین، بۆیە ناتوانم ئەو بارودۆخە هەڵسەنگێنم، چونکە لە کەرکوك ڕووداوێکی ئاسایی نەبوو، ئێمە لەناو شەڕیکاتی نەوت بووین، لەسەر ڕێی دوبز بووین، بەردەوام هێرشمان دەبردوو دوژمن هێرشی دەهێنا.

پ٢٢/ گرنگترین کارێك لە ڕۆژانی ڕاپەڕین ئەنجامت دابێت و جێی شانازیت بێت؟

و/ ئەو ڕۆژەی کە هاتمە ناو ڕانیە ١٩٩١/٣/٨ کاتژمێر (١٠) دەی سەر لە بەیانی، بەڕاستی هەم گریان و هەم دڵخۆشی و پێکەنین تێکەڵ بوو بوو، بەوەی دوای چەند ساڵ دوور کەوتنەوە لە کوردستان، خەڵك بە چ حەماسەتێکەوە پێشوازی لێکردین و وە چەندیش دڵیان خۆش بوو کە پێشمەرگە هاتنە ناو ڕانیە. ئەو ڕۆژەی کە چووبووینە هەولێر ڕۆژی ١٩٩١/٣/١١ بەڕاستی ئەو ڕۆژەش ڕۆژێکی زۆر خۆش بوو، هەرچەند ماندوو و هیلاك بووین وە چارە نوسیشمان دیار نەبوو، بەڵام بەڕاستی زۆر ڕۆژێکی مێژوویی بوو. بەڵام گرنگترین کارێك لە ڕاپەڕین ئەنجامم دابێ، بەڕاستی ئەوە بوو لە کەرکوك شەریکەی نەوتمان گرت و ڕێی دەبزو ناوچەی سەنتی کە گرتنی زۆر گرنگ بوو. بەڕاستی لەکشانەوەمان کە دوژمن کەرکوکی گرتەوە، ئەوەی من بتوانم شانازی پێوەبکەم وەکو ئەوەی کە خەڵك هەمووی لە کەرکوك دەرچوون ڕایان دەکرد، ڕەتلێك دەبابە دەیانویست ڕێگایان پێ بگرن، وە بەڕاستی لەلای کەلی سێکانیان لەلای پردێ وە، دیارە ڕۆژی پێشی پردێ یان گرتبوو، دواتریش لە دوبزەوە لە بۆ ئەوێندەرێ هاتن، وە ئێمە ڕێگەمان لەوانە گرت، وە زیاتر لە (٣) سێ کاتژمێر مقاوەمە، تەقریبەن هەموو خەڵکی کەرکوك توانیان دەربازبن. ئەگەر ئێمە ئەو سێ (٣) کاتژمێرە مقاوەمەمان نەکردایە لەوانە بوو بەهەزاران کەس بگیرێت و بکوژرێن. بەس بەڕاستی ئێمە سێ (٣) پێشمەرگەمان لێ شەهید بوو لەو (٣) کاتژمێر شەڕە، وە بۆ خۆمان بەڕاستی بەمەرگ بازی توانیمان مقاوەمەی دەبابەکان بکەین، کە نزیکەی (٢٧) بیست و حەوت دەبابە بوون، وە چەندین مدەوەعەو شتی لەو بابەتانە بوون، بەڵام لەسەر خەت ئەمنیەکەی کەرکوك لەئاستی بورجەکەی مایکرویف لەوێندەر مقاوەمان

کردو نەمان هێشت خەڵکەکە بگیرێت و بکوژرێت. یەعنی ئەوە یەکێك لە شانازیەکانمە.

وە دوای ئەوە لە هەولێریش ڕۆژی ١٩٩١/٣/٣٠، کە پێم وایە ئەو ڕۆژەبوو، کە لە کەرکوك گەیشتینە جێ دوای شەڕێکی زۆر ناخۆش، بەیانیەکەی کاتژمێر (٧) حەوت چوینە کەڵەك ڕێکخستنی جەبهەکانمان بکەین، بۆ ئەوەی بتوانین هەولێر بپارێزین. لە کاتژمێر (١٠) دە وە لە کەڵەك بووە شەڕ، کە بەڕاستی ئەو ڕۆژە من بۆخۆم لەوێ نەبام لەوانەبا ئەو ڕۆژە کەڵەك بگیرابا و تۆبزاواو ئەو ناوچانە بگیرابانایە، دوای مقاوەمەکی زۆر حکومەت شکاو ئێمەش چووین لەلای گوێر خەتێکی بەرگری باشمان دروستکردو هێزێکی باشمان بەرامبەر بە دوژمن داناو لێپرسراومان بۆی دانا.

پ٢٣/ ڕۆڵی ڕاگەیاندن چۆن هەڵدەسەنگێنی لە ڕۆژانی ڕاپەڕیندا؟

و/ زۆر دەورێکی گرنگی هەبوو، دەنگی گەلی کوردستان بەڕاستی ڕۆڵی هەبوو. بێگومان جیهازی بێ سیم و ئەوانەمان زۆر کەم هەبوو، وە بە زۆری تەوجیهات و ئەوانە کە دەدرا ناو شارەکان و وە جەماوەر بەگشتی لە ڕێگای دەنگی گەلی کوردستانەوە بووە، وە لەڕێگای دەنگی گەلی کوردستانیشەوە دەزانرا کە فیعلەن چ ناوچەیەك ئازاد کراوەو کێندەرماوە، وە دەنگ و باسەکان چی یە، وە شوێنەکان بە چ گەیشتووەو بە چ نەگەیشتووە، زۆر ڕۆڵێکی گرنگی بینی، دەتوانم بڵێم گرنگترین ڕۆڵ، دەنگی گەلی کوردستان بوو.

پ٢٤/ جگە لەو ڕادیۆیە، هیچ ڕادیۆیەکی تر هەبوو لەو سەردەم؟

و/ هەبوو، بەڵام بەڕاستی نازانم کە ڕۆڵی چۆنیان هەبووە، خەڵکیش باسی ئەوشتە ناکات.

پ٢٥/ بەڕای تۆ هۆکارەکانی شکستی ڕاپەڕین چی بوو؟

و/ ئەوەشیان زیاتر فاکتەرەکی دەرەکی وایکرد، دوای دانیشتنیان "مەبەستی ئەمەریکاو عێراقە" لە خێمەی صفوان، وە دوای ئەوەی کە ڕۆژانە یەکتریان دەبینی و دوای ئەوەی کە هاوپەیمانەکان و ئەمەریکا بەتایبەتی دیارە ئەو دەم بەباش و بەبەرژەوندیان نەدەزانی حکومەتی عێراقی لەناو بچێ، لە عێراق ببێتە شەڕی ناوخۆ یان کۆنتڕۆڵی لەدەست بچێ، پێیان ناخۆش بوو وە ڕێگەیاندا کە هەلیکۆپتەر بفڕێ، ئەو هێزانەی کە لە سێگۆشەی بصرەو کوێت و ناصریە وە قواتی حرس جمهوری و باشترین دەبابەکانی عێراق لەوێندەر محاسرەبوو، پاش ئەوە ڕێگایاندا بەیەك ڕۆژ (٩٠٠) نۆسەد دەبابەیان پەڕاندەوە لە بۆ بەغدا، لە فوراتەوە پەڕاندیانەوەو ڕێگەیاندا، ئەگەر ڕێگەیان نەدابایە، حکومەتی عێراقی ئەو هێزەی نەمابوو، ئەوەبوو حکومەت ئەو شتانەی بەکارهێنا لە بۆ سەر کوت کردنی ڕاپەڕین لە جنوب "مەبەستی باشووری عێراقە"، ئەوجا دوایی بەرەو کوردستان هاتەوە. دەتوانم بڵێم ئەوە فاکتەری سەرەکی بوو. چونکە بەڕاستی ئێمە نە ئەو کاتەمان هەبوو کە هێزەکانمان ڕێکبخەین و ئەو چەك و کەل و پەلانەی کە دەستمان بەسەر داگرتبوو، هەرچەند چەکی زۆر باشمان دەستکەوتبوو، بەڵام نەدەکرا لەو ماوە کەمەدا کە بەردەوامیش لە شەڕ دابووین و نەمان دەتوانی سوود لەم چەکە دەست بەسەر داگیراوانە وەربگرین، فاکتەرە دەرەکیەکان ئەساسی شکستی ئێمە بوون. جگە لەوەی کە خۆشمان هەرچەند هێزەکانمان دابەش دەکرد، بەڵام هەر ئەوەندە ڕێك دەخرا.

پ٢٦/ پەیوەندی راپەڕینی کوردستان و خوارووی عێراق، وەك فاکتەرێك بۆ راپەڕین و شکستی راپەڕین، چۆنی دەبینی؟

و/ بەڵێ، کەمتر پەیوەندی پێکترەوە هەبووە، چونکە زیاتر فاکتەرە دەرکیەکان وایکرد کە حکومەتی عێراق بەهێز بێتەوە و کۆنترۆڵی هەموو عێراق بکاتەوە، کە لەلایەن هاوپەیمانەکانەوە رێگەی پێدراوە، بابڵێین تیشکی کەسکیان "سەوز" دایە هێزەکانی بگەڕێنێتەوە و بەکاری بینی دژی خەڵکی راپەڕیوو.

لەکۆتایدا زۆر سوپاس کاك سەفین...

سوپاس بۆ ئێوەش...

پێنجەم: چاوپێکەوتن لەگەڵ عبدالقادر محەمەد عومەر (مەلا قادر[1])، سلێمانی- ماڵی تایبەتی خۆی، شەوی ١١-١٢/١/٢٠٠٣:

پ١/ بارودۆخی سیاسیی شاری هەولێر بەر لە ڕاپەڕین چۆن بوو؟

و/ بارودۆخی سیاسیی شاری هەولێر، پێش ڕاپەڕین ڕژێمی عێراق بەتەواوی کۆنترۆڵی ناوچە گوند نشینەکانی کوردستانی کردبوو، هەموو گوندەکانی ڕاگواستبوو، هەموویانی لە کۆمەڵگاکان ئاخنی بوو، بۆئەوەی بەئاسانی کۆنترۆڵیان بکات، ئەمە بووە هۆی نیگەرانیەکی زۆری خەڵك، بژێوی و گوزەرانی خەڵك بەرەو تەسك بوونەوەو بەرەو ناڕەحەتی دەڕۆیشت. خەڵك ڕۆژ بەڕۆژ زیاتر هەستیان بەبێزاری دەکرد، زەختەکانی حکومەت ڕۆژ بەڕۆژ زیادی دەکرد، لەو سەردەمەیا دەنگە دەنگێکی وا پەیدابوو بوو لەناو خەڵك، کە بەگشتی نیگەرانی لەلایەن خەڵکی کوردەوە دەردەبڕی، تەسەوری ئەوە دەکرا کە حکومەتی عێراق لەناوچەکانی خوارووی عێراق دەیەوێت شارێکی تر بۆ کورد دروست بکات، تەنانەت ئەو کۆمەڵگایانەش لێرەش ڕابگوازێت بەناوی کوێ و کوێ شوێنی دروست دەکرد.

---

(١) ساڵی ١٩٦٠ لەگوندی سێکانیانی سەر بەناحیەی تەق تەق لەدایك بووە. لە ١٩٧٦ەوە پەیوەندی کردووە بەڕێکخستنەکانی کۆمەڵەوە. ساڵی ١٩٨٨ ڕۆڵی هەبووە لەدامەزراندنی سوپای ڕزگاری کوردستان (سرك). پێش ڕاپەڕین و کاتی ڕاپەڕینیش بەرپرسی ڕێکخستنەکانی هەولێرو کەرکوك و ئەو هێڵانەی پەیوەندی ڕێکخستنیان بەوێوە دروست بووە لە دوای ئامادەکاری بۆ ڕاپەڕین لە کوردستاندا. ڕۆڵی گرنگی گێڕاوە لە ڕۆژانی بەرپابوونی ڕاپەڕین. لەدوای ڕاپەڕینەوە خەریکی کاری ڕێکخستنە لە ڕیزەکانی ی.ن.ك دا تا ئێستاش. دوو بڕوانامەی بکالۆریۆسی هەیە لە بوارەکانی یاسا و ئەندازیاری.

ئەو ترس و سامە بەگشتی لەسەر کورد بەردەوام بوو، بە بەردەوامی خەڵك لەمێشکیا بوو کە ئەم ڕژێمە بەرنامەی تواندنەوەی مۆرکی نەتەوایەتی کوردی پێ یە، وە ئەیەوێ کورد بەتەواوی لەناوبەرێ. کورد لەوە حاڵی بووبوو بەهەموو چین و توێژەکانیەوە کە حکومەتی عێراقی بەوەندەوە ڕاناوەستێ، کە لە شارو گوندەکانی خۆی دەری کردبوون، بەڵکو دەیەوێ بەتەواوی کورد بتوێنێتەوە لەبۆتەی نەتەوایەتی عەرەبی دا، کە بەبیرێکی زۆر شۆڤینیانە کاریان بۆ دەکردو ئیشیان بۆ دەکرد، وە بە تەرتیبێکی واش کارەکانیان دەکرد کە کەس نەتوانێ لەئاستیانا سەر هەڵبڕێ یان نارەزایی دەربڕێ، یان شێوەیەکی واپیشان بدا کە ئەم کارانەی ئەمان لەگەڵ واقیعی ناوچەکانا ناگونجێ، ئەم هەموو پاڵە پەستۆو زەختانە لەسەر دەرونی کورد پەنگی خواردبۆوە، وە بوو بووە نارەزاییەکی ناوەکی لە عەقڵی هەموو ئینسانێکی کوردا لەو سەردەمەیە.

بەنسبەت واقیعی کوردستان لەدوای دەست پێکردنەوەی شەڕی عێراق ئێرانەوە، ئەوەبوو لەساڵی ١٩٨١ ڕاپەڕینێکی خوێندکاری کوردی لە زانکۆکانا سەری هەڵدا بەئامانجی ئەوەی کۆمەڵێ لە داخوازییە نەتەوایەتییەکانمان لەڕێی داوا خوێندکارییەکانمان جێبەجێ بکرێت، چونکە داخوازی خوێندکارانیش بەشێکە لە خواستی میللەتەکەمان. بۆ ئەم مەبەستە لاوە خوێن گەرمەکان، خوێندکارە خوێن گەرمەکان، ڕاپەڕینێکی زۆر مەزنیان ئەنجامدا، لە هەولێریش و لە موصڵ یش و من پێم وایە قەت لەتەسەوردا نەبوو کە گەنجی کورد، وە خوێندکاری کورد، بتوانێ لەو زەخت و زەبرو زەنگەی ئەو سەردەمدا، ئاوارووا بەڕوو ڕابوەستێت و بێ هیچ وەسیلەیەك

بەرامبەر بە چەکەکانی ئەوان ڕابوەستن، بەڵام توانیان شتی زۆر گەورە بکەن، ڕاپەڕینێکی زۆر گەورەیان ئەنجامدا، لە هەولێرو موصڵ و شوێنەکانی تریشەوە هاوکاری زۆر باش کرا. بەنسبەت زانکۆی صلاح الدین بەڕاستی ئەو خوێندکارانەی لەوێ ئەو ڕاپەڕینەیان ئەنجامدا، کارێکی وای کرد کە دەروونی خەڵکی کورد لەناو هەولێردا بەتەواوی بهەژێنێ، وە ئەمە بووە ماکێك بۆ ڕاپەڕاندنی ویژدانی نەتەوایەتی لەناو دڵ و دەروونی خەڵکی ناوچەکاندا بەگشتی، ئەمە دەرگا کردنەوەیەك بوو لە عەقڵی کوردیا بۆئەوە بتوانن بە سیغەیەك لە سیغەکان ڕۆژێك لەڕۆژەکان ئەو ڕژێمەی کە خۆی کردووە بەمۆتەکەی گیانیان، لێ ی نەترسن بەسەنگ و سامەی کە ئەو خۆی نواندووە.

لەدوای ئەو ڕاپەڕینانەوە ئەوەبوو وتووێژی نێوان ی.ن.ك و ڕژێمی عێراق "مەبەستی وتووێژی ساڵی ١٩٨٣یە" دەستی پێکردوو بەردەوام بوو تا ماوەیەك و دوایی حکومەتی عێراقی لەبەڵێنەکانی خۆی پاشگەزبۆوە و ئەو وتووێژە هەرەسی هێنا و شەڕ لەنێوان حکومەتی عێراقی و شۆڕشی کورددا هەڵگیرسایەوە. ئەمجارەیان حکومەتی عێراقی بەشێوەیەکی زۆر ناشارستانی و زۆر نا مرۆڤانە و زۆر دڕندانە کەوتە وێزەی گەلی کورد، کە گەیشتە ئەو قەناعەتەی کە گەلی کورد گەیشتۆتە ئەو مستەوایەی کە بەوئاستە ڕوو بەڕووی حکومەتی عێراقی دەبێتەوە و لێی ناترسێت، وەکو ئەوەی خۆی تەسەوری دەکات، کە دەبێ چۆکی بۆ دابدات. گەیشتە ئەو قەناعەتەی کە کورد بەهیچ جۆرێك چۆك بۆ ڕژێمی عێراق دانادا، گەیشتە ئەوەی هێزی پێشمەرگە بتوانێ ڕووبەڕووی ئەو جەیشە زەبەلاحەی عێراق بوەستێتەوە، ناوچە بەناوچە، سەربازگە بەسەربازگە ئازادبکات، شارۆچکە بەشارۆچکە

ئازادبکات، کە بووە ترس و لەرزێکی گەورە لەبۆچوون و لێکدانەوەی حکومەتی عێراق، کە ئەم شۆڕشە بەم ئاستە بەهێزەیەوە ڕوو بەڕووی ببێتەوە لەڕۆژێکدا دادێت چۆك بە حکومەتی عێراقی دابدا. وە جەیشی عێراقی لەبەرامبەر پێشمەرگەدا گەیشتبووە حەدێك، کە لەهێزی پێشمەرگە بسڵەمێتەوە، هێزی پێشمەرگە ببون بە مۆتەکەی گیانی جەیشی عێراقی لە کوردستاندا.

بەم شێوەیە حکومەتی عێراق گەیشتووە ئەنجامێك کە بەهیچ شێوەیەك ناتوانێت زاڵ بێت بەسەر هێزی پێشمەرگەدا، بۆیە هەڵسا بە بەکارهێنانی ترسنۆکانەترین چەك لە مێژووی مرۆڤایەتی دا، وە بەدڕندانەترین شێوە بەکاری هێنا دژی جەماوەرو هێزی پێشمەرگەی کوردستان. نەبووە لە مێژووی هیچ ڕژێمێك یان هیچ دەوڵەتێك یان هیچ دەسەڵاتدارێك، کە چەکی لەناوبەری گشتی واتە جینۆساید بەرامبەر بەگەلی خۆی بکە، بەڵام حکومەتی عێراقی ئەم چەکە کۆمەڵکوژانەی بەرامبەر بە میللەتی کوردو هێزی پێشمەرگە بەکارهێنا، کە بە بڕوای خۆم ئەمە چەکی ترسنۆکانەیە، چونکە ئەم چەکە پێویستی بە مقاوەمە ناکا، کەس ناتوانێ مقاوەمەی لەبەرامبەردا بکات، وە چەکی دیفاعی نیە، چەکی شەڕنیە ئەمە، شتێکی نا مرۆڤانەو نا ئەخلاقی و هەموو شتێکە، ئەوەی کە ناشێ پێی بوترێت ئەوەیە. بە بۆچوونی من تا ئێستا ناوێك نەدۆزراوەتەوە بۆ بەکاربەری ئەم چەکە لەمستەوای ترسنۆکی ئەم قائیدانەی بڕیاری بەکارهێنانی ئەم چەکانەیان داوە.

ئەگەر بەچەکی کیمیاویش نەبایە جەماوەرو هێزی پێشمەرگەی کوردستان هەرگیزاو هەرگیز چۆکیان دانادا بەرامبەر بە حکومەتی عێراقی، وە لەگەڵ بەکارهێنانی ئەو چەکانەش هەر چۆکیان بەتەواوی

دانەدا، بەڵام ناوچەکە بەتەواوی چۆڵکران و قڕکران. ئەو خەڵکانەی کە کەوتنە بەردەستیان هەموو گیران و بردنیان و ئەنفال کران و تەنانەت برینداره‌کانی چەکی کیمیاوی کە خۆی برینداری کردبوون، ئەوانە منداڵ و پیرو پەك کەوتە هەموویان کوژران و لەناو بردران. هێزی پێشمەرگەی کوردستان دوای بەکارهێنانی ئەم چەکەش کە ناوچەکانی کوردستان بەتەواوی چۆڵ بوو، کە ئاوەدانی خەڵکی تیانەما، لەگەڵ ئەوەشدا مەفاریزە پارتیزانەکان هاتنە خوارەوە لەگەڵ چۆڵی ناوچەکانیشا ئەوان توانیان پەرە بەخەباتی خۆیان بدەن بەردەوام بن لەئامادەباشی خۆیان لەناوچەکاندا، وە تا ڕاپەڕینیش هێزی پێشمەرگەی کوردستان، کوردستانی ئەوجارە چۆڵ نەکردەوە، لەگەڵ ئەوەی ئاوەدانی خەڵکی تێدا نەمابوو، بەڵام ئاوەدانی هێزی پێشمەرگە لەناوچەکاندا هاندەرێکی زۆر گەورەبوو بۆ ڕێکخستنەکان، پەیوەندیەکی زۆر پتەوو بەهێز هەبوو لەنێوان ڕێکخستنەکان و ئەو مەفرەزە پارتیزانانەدا، کە ئەمە گیانی زیندووی خەباتگێڕی و خۆگرتنی بەتەواوی دەکردەوە بەبەر خەڵك داو وە بەبەر ڕێکخستنەکانیشدا.

دوای ساڵی ١٩٨٨و دوای ڕاگواستنی هەموو گوندەکان، چۆڵکردنی هەموو ناوچەکان، گەیشتە سەر ئەوەی کە شار بەشاریش دەست پێ بکەن. شاری قەڵادزێ کە ئەوسا لەبەرنامەی دانەبوو لە دوای ئەنفالەکان، ئەوانیشیان ڕاگوێزرا بەبیانووی ئەوەی لەناوچە سنووریەکاندا نزیکە، بەرنامەی حکومەتی عێراقی وابوو، کە ناوچە بەناوچە هەموو کوردستان بکات بەیەك سەربازگەو کۆنترۆڵی بکات بەئارەزووی خۆی.

پ٢/ چۆنیەتی بەڕێوەچوونی کارەکانی ڕێکخراوی هەولێرو ڕێکخستنەکانی هەولێر بەر لە ڕاپەڕین چۆن بوو؟

و/ بەنسبەت ڕێکخستنەکانەوە دوای ئەوەی کاک کۆسرەت لەکۆنفرانسی کۆمەڵەدا بوو بە سەرکردایەتی، هاتە دەرەوە لەگەڵ شەهید عەبدولڕەزاق و کاک شوان و ئەمانە. کاک بێستون ببو بە لێپرسراوی ڕێکخراوی هەولێر، ئەویش دوای ماوەیەك هاتە دەرەوەو دوای ئەویش شەهید محەمەد قادر دەبێت بە لێپرسراوی ڕێکخراوی هەولێر. بەداخەوە شەهید محەمەد قادر لەگەڵ پۆلێك لە هاوڕێکانیا ئاشکرابوون و گیران و کەوتنە زیندانەوە. لەدوای ئەوە ئیتر خۆم "مەلا قادر" ئیشی ڕێکخستنەکانی هەولێرم دەکرد تا ڕاپەڕین، هەر لەساڵی ١٩٨٦ەوە تا ١٩٩١. بەڵام لە ساڵی ١٩٨٦ەوە وەکو ڕێکخراو ڕێکخراو نەبوو، نەکرایەوە بە ڕێکخراو، نەمانتوانی بیکەینەوە بەڕێکخراو، بۆ پاراستنی ڕێکخستن و تەنزیماتەکان. بەڵام بەشی زۆری ڕێکخستنەکان لەلای من بوو، لەگەڵ ئەوەی بەشێکی زۆر لە ڕێکخستنەکان کە ژمارەیان کەم نەبوو پەیوەندیان بە هێڵەکانی دەرەوەی پێشمەرگایەتی و کیٚوکیٚ وە هەبوو تا ئەنفالەکانیش. ئیتر دوای ئەنفالەکان بەشێکی زۆرمان گرتنەوەو هاتنەوە لای خۆمان بەحوکمی زروفەوە. بەڵام هەندێکیان کەنەمان دۆزینەوە یان نەکرا وەریانگرینەوە، ئەوانە مانەوە تا دوای ڕاپەڕین، دوای ڕاپەڕین و لەکاتی ڕاپەڕیندا ئەوانیش کەوتنەوە ئیش.

پ٣/ چالاکیەکانی ڕێکخستنە نهێنی یەکانی ناو شار چی بوو؟

و/ تا ڕاپەڕین کۆمەڵێك ئیشی پێشمەرگایەتی و کاری لا بەلا کراوە. بەنسبەت ڕێکخستنەکانی ناو شاریشەوە، بۆ نمونە: دووەمین لێدانی

محـافظ، ڕێکخـستن بۆسـەیەکی بـۆ نایـەوەو لێیانـدا، کـە چـالاکیەکە بەدەستی (نجـم الـدین قالـە باریکـە) جـێ بـەجێ کـرا. کاروچـالاکی زۆر کـراوە، ئیـشی زۆر بـاش کـراوە بەنـسبەت ڕێکخـستنەکانەوە، بـەلام ڕێکخـستنەکان تـاوەکو ڕاپـەڕینیش ئێمـە زۆر بـە ووردی ئیـشەکانمان دەکرد، توانیمـان ڕێکخـستنەکان بپـارێزین و تووشـی هەڵـە نـەبین. وە لـەدوای ئەنفالـەکانیش مـەفاریزە پارتیزانـەکان، کـە هاتبوونـە خـوارەوە پەیوەندی توندو تۆڵ هەبوو لەنێوانمان. پێداویستی یەکان کە دەهاتن، کـە دەگەیـشتنە ئێمـە، ئێمـە بـەهۆی هێڵـی ڕێکخـستنەکانی خۆمانـەوە دەمانگەیانـدنێ، وە لـەو ڕێگەیـەوە ئێمـە خەسارەیەکیـشماندا، (کاکـە زیاد) کە ئیشی پەیوەندیەکانی ڕێکخستن و هێـزی پێشمەرگەی دەکرد، ئەو لە نەتیجەی ئەوکارەیەوە بوە هۆی ئەوەی کە ئاشکرابێ و کەوتە زیندانـەوە، بـەلام زۆر خـۆڕاگرو قارەمانانـە بـوو لـە زینـدان، هیـچی نەدرکاندو هـەرخۆی مایـەوە لەزینـدان، تـاوەکو دوایـی ئـەویش لـەدوای ڕاپەڕین ئازاد بوو.

بەنسبەت (کاکە زیاد)ەوە کـە کەوتـە زینـدان لـەوێش خـۆی گرتـەوە، هاتنـە بەندیخانـەی موصـڵ و دوای لێدانی عێـراق لەلایـەن ئەمـەریکاوە، بەرنامەیەکیان داڕشت بۆ شکاندنی سجن و هەڵاتنیان و لە ١٩٩١/٣/٤ دا بڕیاربوو جێ بەجێی بکەن. وە خـۆم چـومە موصـڵ، کە چـومە موصـڵ فریـای بەرنامەکـە نەکـەوتبوون، دیـار بـوو ئـەوان پیلانەکـەیان شکـستی خواردبوو.

دوای ئەنفالـــەکان ڕێکخــستنەکان لـــەناوەوە زۆر بـــەرجوگۆڵی و توندیـەوە ئیـشەکانی خۆیـان دەکـرد، لەگـەڵ ئەوەشـدا سـەرکردایەتی لەدەرەوە مشووری ناوەوەشی دەخوار، بۆ ئەم مەبەستە سەرکردایەتی

دابـەش کردبـوو بەسـەر چـەند بەشـەوە، بـیری لـەوە کردبـۆوە ئەگـەر لـەدەرەوە بارودۆخەکـە خـراپ ببـێ لـەناوەوە خـەڵکمان هـەبێ، وە بەپێچەوانەوەش. بۆ نـاو شـار کـاک مستەفای سید قادر نێردرابوو بۆ خوارەوە بۆ سەرکردایەتی کردنی ناو شارەکان بەگشتی، وە لە قەڵادزێ دادەنیـشت تـا ڕاگواسـتنی، بـەڵام دواتـر لـە هـەولێر نیـشتەجێ بـووو دەمایەوە تا گیران و زینـدانی کردنـی. بەهۆی دروسـت بوونی خەلـەلێك لەناو هێڵی ڕێکخستنی نـاو شـارو مـەفرەزە پارتیزانـەکان، کـاك مـستەفا گیراو ئەویش دوای راپەڕین ئـازاد بـوو، هـەر وەکو چاوەڕواندەکراو زۆر قارەمانانـە خـۆی ڕاگـرت و نـاوی کەسـی تـری نـەهێنا، ئـەم گیرانەشـی لـە مـانگی (٩)ی سـاڵی ١٩٩٠دابـوو. گومـان لـەوە بـوو کـە ئەمـە لـە ڕێگـەی خـەتمائیلی نـاو هێڵەکانـەوە بێـت، بـەڵام دواتـر بۆمـان دەرکـەوت ئەمـە وانیە. نەشمان هێشت کەس بەو گیرانەی کاك مستەفا بزانێت، تـا دوای ڕاپەڕین کە ئازادبوو، کە ئەمە سەرکردایەتی نـاوخۆ بـوو. سـەبارەت بـە سـەرکردایەتی دەرەوە، ئەمـە لـەدەرەوەی وڵات دانرابـوو، وە ژمـارە تەلەفۆنی خۆی هەبوو، بۆ حاڵـەتی نائاسـایی، ئەگـەر پەیوەنـدی لەگـەڵ شاخ پچڕا، ئەوا دەمان توانی پەیوەندی بەو سـەرکردایەتی یـەوە بکـەین لەدەرەوە.

پ٤/ هۆکارەکانی ڕاپەڕین بەگشتی چی بوو؟

و/ پێشتر باسـی زەبروزەنگـی حکومـەتی عێراقیمـان کـرد، کـە چـەند دڕندانە کەوتبووە وێزەی گـەلی کـورد، ئـەم دڕندایەتیـەی ڕژێمـی عێراقـی ئـازاری لـەدڵ و دەروونـی هـەموو کوردێکدا بـەجێ هێشتبوو، بـە هـەموو پیاوەکانی خۆشیەوە تەنانـەت ئـەو پیاوانەشـی کـە ئەلقە لەگوێی ڕژێـم بـوون، خزمـەتی ڕژێمیـان دەکـرد، برینـی ئـەو ئازارانـە لەسـەر دڵـی

ئەوانیشدا دروست کردبوو، چونکە هیچ کەسێك نیە خزمێکی-دۆستێکی-برایەکی-ئاسیاوێکی بەر زەبرو زەنگی حکومەتی عێراقی نەکەوتبێت. ئەمە وایکردبوو لەناخەوە هەموو مرۆڤێکی کورد ڕژێمی عێراقی نەوێت و بێزی لێی ببێتەوە. کارگەیشتە ئەوەی مغروری عێراق دوای شەڕەکانی لەگەڵ ئێران دا بۆ پڕکردنەوەی ئەو بۆ شاییە ئابووریەی کە دروست بوو بوو لە بودجەی عێراقداو بۆ خۆ دەربازکردنی لەو هەموو قەرزە پەلاماری کوێتی دا، کوێتی داگیرکرد. وە پێشتر بەڕێز مام جەلال لە محاضرەیەکدا ئاماژەی بەوەدابوو کە ئەگەری داگیرکردنی کوێت هەیە لەلایەن عێراقەوە لەبەر هۆکاری سیاسیی و ئابووری، لەم محاضرەیەدا باسی لەم بابەتە کردبوو بەدوورو درێژی.

دوای داگیرکردنی کوێت لەلایەن عێراقەوە، سەرکردایەتی ی.ن.ك دڵنیابوو لەوەی ڕژێمی عێراقی لەلایەن دەوڵەتە زلهێزەکانەوە بەتایبەتی ئەمەریکاوە لێی دەدرێت، جەزرەبەی ئەو دەست درێژییە وەردەگرێتەوە، بۆیە بیریان لەخۆئامادەکردن بۆ ڕاپەڕینێکی بەپەلە کردەوە.

ڕێکخستنەکانی ی.ن.ك پێشتریش مەفاریزی چەکداری هەبوو، پێشتریش خۆی ئامادەکردبوو بۆ کۆمەڵێك شت، وە دوای ئەنفالەکان لەناو ڕێکخستنەکاندا سوپای ڕزگاری کوردستان دامەزرا لەو ڕێکخستنە دڵسۆزانەی کە ئامادەیی کاری پێشمەرگانەیان هەبوو، چەندین گروپ و مەفرەزەی تایبەتی لەو ڕۆڵە قارەمانانە تشکیل کرابوو، کلێشەیەکی تایبەتی خۆی هەبوو، کە دارێژرابوو لەلایەن سەرکردایەتی ی.ن.ك. پێم وایە بەپلەی یەکەم ئەوانەی سەرپەرشتی ئەم بابەتەیان

دەکردو نەخشەو پلانیان بۆ کێشابوو پێکهاتبوون لە بەڕێزان (مام جەلال و کاك کۆسرەت و کاك نەوشیروان)، ئەم نەخشەیان داڕشتبوو کە نەخشەیەکی زۆر ووردو تێروتەسەل بوو، وە ژمارەیەکی باشیش لەتێکۆشەرانی تیادا کۆ بووبوونەوە. دوای داگیرکردنی کوێت لەلایەن عێراقیشەوە ئەم مەفرەزانە بنەمایەکی زۆر باش بوون و بنچینەی داڕشتنی سوپای ڕزگاری کوردستان بۆ ئەوە بوو کە هێزێکی ناوخۆیی ناو شارەکان لە پێشمەرگەی کوردستان هەبێ بۆ کۆمەڵێ ئەگەرو بۆ خۆ ئامادەکردنێکی داهاتوو بۆ ئەوەی لەناوەوە بتوانرێت زەبروزەنگی باش لە ڕژێم بوەشێنن و ئەو شۆڕشەی کە حکومەتی عێراقی لەدەرەوە ڕەتاندی یان بەبۆچوونی خۆی کۆنترۆڵی کردن و دەریانی کرد لە ووڵات لەناو شارەوە بەڕویا بتەقێنەوەو کە ئەمجارە بەهیچ جۆرێك نەتوانێ خۆی لەم شۆڕشە دەربازبکاو نەتوانێ کۆنترۆڵیان بکا. بەرنامەیەکی زۆر ووردی بەهێز داڕێژرابوو بۆ ئەم مەبەستە، بەڵام شکور بەرنامەکەیان تەمەن کورت بوو، زۆر زوو پێگەیشت بەهۆی غەڵەتەکانی عێراق خۆیەوە. هەر ئەم مەفرەزە چەکدارانە بوون بە بنەمایەك و بنچینەیەك بۆ گەورەکردنی شانە چەکدارەکان، ئەوەبوو دوای نەخشە ووردەکەی سەرکردایەتی ی.ن.ك بۆ ڕاپەڕین و دابەزاندنی نەخشەکەو ئیش بۆ کردن و داواکاری یارمەتی کە هەموو لایەنە سیاسیەکانی کوردستان و ووروژاندنی خۆئامادەکردن بەهەموو شێوەیەکی تێکڕایی و ئیشکردنی ی.ن.ك لەناو ڕێکخستنەکانی خۆیی و لەناو جەماوەردا بەشێوەیەکی زۆر چڕوپڕو تێروتەسەل بۆ ئەم مەبەستە لەناو شارەکان، لە سلێمانی شانە چەکدارەکانی (شالاو) دروستکران، وە لە هەولێر شانە چەکدارەکانی (بروسك) دروستکران، کە لە هەموو شوێنەکان

شانە چەکدارەکان بنەماکەیان دەتوانم بڵێم سوپای ڕزگاری کوردستان بوو، ئەو مەفرەزە پێشمەرگانەی ناو ڕێکخستنەکان کە پێشتر ئامادەکرابوون بونە هەوێنێکی زۆر کاریگەر بۆ ئەم مەبەستەو ئەم مەسەلەیە، وە سوودی زۆر گەورە لە پێشمەرگە کۆنەکان وەرگیرا بۆ دروستکردنی شانە چەکدارەکانی بروسك، چونکە ئەوان شارەزاییەکی باشیان هەبوو، خۆیان نەدۆڕاندبوو، کوڕی ئازاو قارەمان بوون، لەڕۆژە سەختەکاندا هاتبوون تەسلیم بە ڕژێم بوو بوونەوە، ئامادەیی ئەوەیان تێدا دروست بوو بوو کە بێن قەرەبوویەکی ئەم تەسلیم بوونەوەیەش بکەنەوە، کە ئەم قۆناغە لە ژیانیاندا بە فرسەتێك بۆیان هاتە پێشەوە هەروەکو ئەوەی زەمەن وایکردبێ ئەمان ڕۆڵی پێشمەرگایەتیەکەی خۆیان لێرەدا تەواوبکەن، نەك لەو دیو، دەورەکە وا گەڕایەوە.

ئەم خۆ ئامادەکردنە بە حوکمی لاوازبوونی ڕژێمی عێراقەوە بارەکە زۆر ئارام بوو بۆ خەڵکی عێراق دوای ئەوەی عێراق پەڕو باڵی تێك شکێندرابوو، ئەو ترسە گەورەیەی کەلەسەر دڵ و دەروونی خەڵك پێشتر دروستی کردبوو، خەڵك ئەو ترسەی لێی نەمابوو. قەناعەتمان وابوو وە خەڵکیش گەیشتبووە ئەو قەناعەتەی کە حکومەت کۆتایی دێت، بۆیە جەماوەریش هێزو توانایەکی زۆری تێدا بوو بۆ تۆڵەکردنەوەی ئەو هەمووە غەدرانەی کە حکومەتی عێراقی لێی کردبوو، ئامادەبوو تا ئەو تۆڵانە لە حکومەتی عێراقی بکاتەوە. ئەو خەڵکانەشی کە چەکداری ڕژێم بوون زۆری بەناچاری وە لەوانەشە لەبرسان و لەترسان یان بۆی نەلواوە بچێتە سەنگەری پێشمەرگایەتی، ناچاربووە بەلای ڕژێم دا بکەوێت و بۆ ئەوەی خۆی بژێنێ. ئەوانیش قەرەبووی ئەو هەموو غەڵەتانەی کە کردبوویان لەڕابردوودا بەرامبەر بە میللەتەکەیان، پێم

وایە ئەوەش بوو بەهاندەرێکی گەورە بۆیان بۆ ئەوەی قەرەبووی ئەو ڕابردووەی خۆیان بکەنەوەو پادداشتی میللەتەکەی خۆیان بەهاوکاری ڕاستەقینە بدەنەوە، بۆیە ئەوانیش زۆربەیان هیچ درێغیان نەکرد. بەهەموو لایەك هاوکارییەکی باش لەدەروونی هەموو لایەك دروست بوو، وە ئەو ڕۆژە گەیشتبووە حاڵەتێکی وا کە هیچ لەیەکتری نەترسێن‌و ترس لەدەروونیاندا نەبێت‌و بێ شەرمانە خۆیان بۆ یەکتری ئاشکرابکەن‌و قۆڵ بکەن بە قۆڵی یەکداو هاوکاری یەکتری بکەن‌و پەیمانی ڕاستەقینە بەیەکتری بدەن، وە ئەوە بوو سەرکردایەتی کوردیش لەدەرەوە بڕیاری (ئاشت بوونەوەی گشتی)دا بەرامبەر بەو وەعدانەی لەناوەوە هەموو لایەنەکان لەئەستۆی خۆیان بڕی بوو ئاشتبوونەوەیەکی گشتی جێ بەجێ کرا، وە هەموو قۆڵیان کرد بەقۆڵی یەکدا، وەکو واقیعێکی زۆر ڕوون ئێزگەی دەنگی گەلی کوردستان لەو سەردەمەدا دەورێکی هەرە کاریگەری بینی بۆ وورووژاندنی خەڵك‌و ئامادەکردنی خەڵك بۆ هاندانیان‌و خۆ ئامادەکردنیان بۆ ڕاپەڕین. ئەو هۆکارانە هەمووی تکاملی کردو گەیشتە ئەوەی بگەنە قەناعەتێکی موتڵەق، کە دەتوانن بەرامبەر بە دوژمنەکەیان بەیەکگرتوویی سەرکەوتن بەدەست بێنن‌و فعلەن وەکو کوردیش گووتەنی برا لەپشت برابێ مەگەر قەزا لەلای خودا بێ، هەم برا لەپشت برا بوو، هەم قەزاش نەبوو، خودا پاراستینی‌و سەرکەوتین بەسەر دوژمنەکەمان.

پ٥/ کاریگەری‌و پەیوەندی نێوان ڕاپەڕینی عەرەبە شیعەکانی باشووری عێراق‌و سەرکردایەتی کوردو ڕاپەڕینەکەی چۆن بوو؟

و/ سەرکردایەتی کورد لەدەرەوەی وولات بەبیرکردنەوەیەکی زۆر وورد

. بیری لە ڕاپەڕین کردبۆوەو نەخشەی بۆ داڕشتبوو وە ئیشی باشی بۆ کردبوو، لەناوەوەش بەوورەیەکی زۆر بەرزەوە بەقەناعەتێکی زۆر لێ هاتوانەوە ئیشی بۆ کرابوو، وە ئیشەکانیش هەمووی جێی خۆی گرتبوو. سەرکردایەتی لەدەرەوە لەگەڵ شیعەکاندا قسەیان هەبوو پێشتر کە لەیەك کاتدا ڕاپەڕین بکەن، هەموو عێراق ئازادکەن لەدەستی حکومەتی عێراقی، بەڵام دیارە برا عەرەبەکان ئەو قەناعەتەیان نەبووە کە کورد لەو گۆڕانە مێژوویيە بەشداربکەن، بۆیە خۆیان پێی هەڵسابوون‌و نەیانویست کورد بەشداری ئەو وەزعەبکات‌و خۆیان پێیان وابوو دەتوانن عێراق ئازادبکەن‌و ئیتر ئەوبەشە بۆ بە کورد بدرێ، دوایی ئەگەر بەخێر شتێکیان بۆ کورد کرد یان ئەگەر بۆیان بکرێ هەربۆی نەکەن. حکومەتی عێراقیش زۆر دڕندانە وەڵامی دانەوە ئەوەش بەحوکمی ئەوەی دەستی کرایەوە، ئەمەریکاش دەستی کردەوە بۆ سەرکوت کردنی ئەو موعارەزەیە بەشێوەیەکی زۆر نامرۆڤانە ئیبادەی کردن‌و ڕاپەڕینەکەی تێك شکاندن. ئەم تێك شکانەی ڕاپەڕینی خوارەوە، من بەقەناعەتی خۆم دەڵێم کاریگەری زۆر سلبی هەبووە لەسەر دەروونی سەرکردایەتی کوردی لەدەرەوە، بەرەی کوردستانی بەتایبەتی ی.ن.ك.

بۆیە ئێمە لەناوەوەش قەناعەتمان وابوو کە ئەوشکاندنەی جنوب وورده کاریگەری لەسەر دەروونی خەڵك دروست دەکات. (٤)ی مانگ بوو لە موصڵ گەڕامەوە بەبێ ئەوەی ئاگامان لەهیچ بێت، ١٩٩١/٣/٤ بووە ڕاپەڕین‌و دەوری ئۆردوگای خەبات گیرابوو، پرسیم ئەوە چیە؟ ووتیان نازانین، پاشان هاتمەوە هەولێر. لە هەولێر ووتیان لەخەبات ڕاپەڕین بووە، ڕاپەڕینێکی عەفەوی بووە، حکومەتیش دەوری

ئۆردوگاکەی گرتووە، نازانین چی هەیەو چی نەبووە، ئیتر خۆم گەڕامەوە بۆ خەبات، لەچەند لاوە چەند جارێك هەوڵمدا نەم توانی بچمە ناو خەباتەوە. لە ئاسکی کەڵەك ووتیان لە بەیانیەوە دەوری ئۆردوگای خەبات گیراوەو ناهێڵن کەس بچێتە ژوورەوە، ئێمەش لەوە زۆر نیگەران بووین، من خۆم گومانم لادروست بوو لەوەی کە حکومەتی عێراقی بەرنامەی ئەوەی هەبێ خەڵکی خەبات یان ئەوانەی کە ڕاپەڕیون بیانگرێتو کۆیان بکاتەوەو ئەنفالیان بکات، بۆ ئەوەی بیانکات بەعیبرەتێك وەکو ڕاپەڕینی خوارەوە تاوەکو نەهێڵێ لە کوردستانیش ڕاپەڕین بکرێتو کەکراش سەر نەگرێت، لەوەش زۆر نیگەران بووم. بۆیە گەڕامەوە هەولێر لەماڵی خۆماندا لەگەڵ (شاسوار مستەفاو ئەحمەد ئیبراهیم) لەگەڵ هەردووکیان مناقشەی ئەو بابەتانەمان کردوو ووتمان ئەوە ئەنجامی زۆر سلبی دەبێت، تێك شکاندنێکی مێژووییە بۆ بزووتنەوەی کوردی، ووتیان چارچی یە؟ ووتم چار ئەوەیە بە بۆچوونی من چاوەڕوانی بڕیاری سەرکردایەتی ی.ن.ك‌و بەرەی کوردستانی نەکەین، ئەوانیش ئێستا ئەو جۆرە تێك شکاندنەیان بینیوەو بڕیاری ڕاپەڕین نادەن، بەڵام لەبەرئەوەی ئێستا جەماوەر هەستی بزواوەو حەماسەت گرتویەتی بۆیە باڕاپەڕین بکەین‌و سەرکەوتن بەدەست دێنین. وە لەهەموو شوێنێك خۆمان ئامادەکردووە، لەکوێ پێمان دەکرێت با بۆ بەیانی ڕاپەڕینی لێ ئەنجام بدەین، بەتایبەتی ئەو شوێنەی ڕاپەڕینی لێوە ئەنجام دەدەین با لەناوچە سنورییەکانەوە بێت، کە ئێمە لەناوچە سنووریەکان سەرکەوتنمان بەدەست هێنا هێزی پێشمەرگە ناچاردەبێت فریامان بکەوێت، کە فریامان کەوت قۆناغ بە قۆناغ‌و دەست بەدەست شوێنەکان ڕزگاردەکەین. ووتیان بۆئەمە چی

بکەین؟ گەیشتینە قەناعەتێك کە بۆ ٥ی٣ لە ڕانیەو شەقڵاوەو کۆیەوە ڕاپەڕین ئەنجام بدرێتو ببێتە تەقینەوەیەك پاشان هێزی پێشمەرگە کەهاتە ڕانیە دواتر هەموویان یەك دەگرنەوە.

بۆ ئەم مەبەستە بڕیارماندا (ئەحمەد بچکۆل) بچێت بۆ ڕانیە، وە (محەمەد قادر)یشمان نارد بۆ باینجانو بازیان، کەدوای ئازادکردنی ئەم شوێنانە بەتایبەتی کە ڕانیە ئازادکرا بۆ بەیانیەکەی ڕێگای بەینی سلێمانیو کەرکوك بگیرێت کە باینجانو بازیان ئازادبکرێت. کە ئەمەش کرا خەڵکی سلێمانی بای ئەوە خۆی ئامادەکردووەو سلێمانیش ئازاد دەکرێت، کە سلێمانی ئازادکرا حکومەت بەتەواوی شپرزە دەبێت، چونکە بەئازادکردنی ڕانیەو سلێمانی بزوتنەوەکە ناکوژێتەوەو حکومەت بۆی کۆنترۆڵ ناکرێت. کە پێی کۆنترۆڵ نەکرا دەست بەدەست شوێنەکانی تریش ئازاد دەکرێت.

فعلەن بۆ ئەم بەرنامەزیە کاك ئەحمەد بچکۆل هەرئەوکاتە بەڕێکرا بۆ ڕانیە، محەمەد قادرمان نارد بۆ باینجانو بازیان. دوو برادەری ترمان ئامادەکرد کەبیان نێرین بۆ شەقڵاوەو کۆیە، بۆ ئەوە خۆیان ئامادەبکەن تاوەکو ڕانیە ئازاد دەکرێت، ئەمانیش لەشوێنەکانی خۆیان ووروژاندنی جەماوەر بەرزبکەنەوە تاوەکو هێزی پێشمەرگە دەگاتو شوێنەکان ئازاد دەکرێن.

هێشتا ئەمان نەڕۆیشتبوون بۆ ئەو شوێنانەی کەبۆیان دانرابوو، هەواڵمان بۆ هات لە ئۆردوگای خەبات کە کەس نەگیراوەو دەستیان لەکەس نەداوە، هەندێك خەڵکی ناوچەکە تداخولیان کردووەو توانیویانە بکارودۆخەکە ئارام بکەنەوە، بۆ ئەوەی چیتر نەتەقێتەوە، حکومەتیش بەمە ڕازی بووە. بەڵام ئێمە بڕیارەکەی خۆمان جێ بەجێ

کرد، سڵمان نەکردەوە لەئازادکردنی ڕانیە، لەبەرئەوەی پێمان وابوو کە سەردەمەکە کامڵ بووە، سەرکردایەتی بەرەی کوردستانیش بڕیار لەسەر ڕاپەڕین نادات وە ئێمە پێویستە بیکەینە ئەمری واقع. بۆیە بەیانیەکەی ١٩٩١/٣/٥ کە ئەو ڕۆژە ئەحمەد بچکۆل لە ٣/٤ گەیشتبووە ڕانیەو خۆیان بۆ ڕاپەڕین ئامادەکردبوو.

ڕانیە لە ١٩٩١/٣/٥ ئازادکرا، کە هێزی پێشمەرگە هێشتا نەگەیشتبووە ناویەوە. وە دوای ئەمە لە ١٩٩١/٣/٦ کاك محەمەد قادر وانیش لە بازیان‌و باینجان ڕاپەڕینیان کردوو ئازادیان کرد، کە ئەمانە ئازادکران دەنگەکە زۆر گەورەبوو کە هێشتا هێزی پێشمەرگە هێشتا هەر نەگەیشتبووە ڕانیە. ١٩٩١/٣/٧ وەکو چۆن خۆمان بۆچوونەکانمان داڕشت فعلەن لە ٣/٧ خەڵکی سلێمانی توانیان دەست بەڕاپەڕین بکەن‌و شەڕ بەردەوام بوو تا ٣/٨، کە ٣/٨ بەتەواوی شاری سلێمانی ئازادکرا، لەو فەترە زەمەنیەش هێزی پێشمەرگە گەیشتنە ڕانیەو سلێمانیش.

کە هێزی پێشمەرگە گەیشتە ڕانیە ئێمە ترس‌و دڵە ڕاوکێ کانمان نەمات، کە پاشان گەیشتە سلێمانی ئیدی بەیەکجاری دڵنیا بووین‌و ئیدی ڕاپەڕین مەجرای خۆی وەرگرت‌و هات بەدوای داو وەك ئەوەی کە چۆن ئێمە تەسەوڕمان وابوو ڕاپەڕینەکە نەکوژایەوە. بەڵام بەرنامەی سەرهەڵدانی ڕاپەڕین ئێمە خۆمان دامان ناو خۆشمان سەرپەرشتیمان کرد، بەهیمەتی جەماوەرو هێزی پێشمەرگەش هاتە دوایی‌و گەیشتە ئەنجام.

پ٦/ پەیوەندی نێوان جەماوەرو ڕێکخستنە سیاسیە کوردیەکان تا چ ئاستێك بوو؟ بەتایبەتی لە شاری هەولێردا؟

و/ بەنسبەت شاری هەولێرەوە ئەوە پێشتر باسی ٣/٤ی خەباتم بۆکردی کە تیایدا دوو لە ڕێکخستنەکانی ئێمە شەهید بوون (عبدالکریمو........). جەماوەری خەڵکی شاری هەولێرو دەوروبەرەکەشی بەتەواوی لەدەوری یەکێتی ئاڵابوون، لایەنە سیاسیەکانی تر دەورێکی ئەوتۆیان نەبوو. بەڵگەش لەسەر ئەوە دوای ئەوەی کە ئێمە بەبەرنامە ڕانیەمان ئازادکرد دوایی لە ٣/٦ باینجانو بازیانمان ئازادکرد، حیزبی شیوعی لەهەولێر پێی وابوو ئەم ڕاپەڕینانە شتێکی عەفەوین، بڕیاری دابوو کە لە ٣/٦ لە هەولێر ڕاپەڕین بکات، ئێمە هەواڵەکەمان پێگەیشت پێشتر، هەواڵمان بۆناردن کە ئەمە شتێکی عەفەوی نیە بەهەڵەدا مەچن، ئەمە بەرنامە ڕێژکراوە، ئەمڕۆ لە هەولێر ڕۆژی ڕاپەڕین نیە، وە ڕاپەڕینی هەولێر کاتو ساتی خۆی هەیە، ئێستا ڕاپەڕین بکەن تێك دەشکێن، ئێمە وەکو ڕێکخستنەکانی ی.ن.ك هاوکاریتان ناکەین، بەڵام ئەوان هەر گوێشیان لێ ڕانەگرتین. خەڵکانی خۆیان ڕژاندە ناو شەقامەکانو کۆمەڵێك خەڵکی خۆیان هێنایە ناو شەقامەکان لە ١٩٩١/٣/٦. کە هەندێك تەقو تۆق ڕوویداو پاشان گیرانو تێك شکان.

پ٧/ لەبەرچی ئەمە نەبووە شکست بۆ جەماوەری خەڵکی هەولێر؟

و/ لەبەرئەوە دەتوانم بڵێم بەشی هەرەزۆری جەماوەرەکەش لەژێر کۆنترۆڵی ڕێکخستنەکانی ی.ن.ك بوون. ئێمە لە هەولێر (٧٠٠) حەوت سەد شانەی چەکدارمان هەبوو، بەجۆراوجۆری ژمارە کە شانە چەکدارمان هەبوو لە (٣) سێ کەس پێك هاتبوو، هەبووش لە (٧٠) حەفتا کەس پێك هاتبوو، لەبەرئەوە ئێمە زۆر بەقوڵی چوبووینە ناو

جەماوەرەوە، توانیمان تحروك بەجەماوەر بکەین زۆر بەباشی. بڵێین پارتیو لایەنەکانی تر، (نصرالدین مستەفا) کە یەکێك بوو لەشانە چەکدارەکانی ئێمەو ئێستا لێپرسراوە لەناو پارتی. وە تواجودی فعلی هاوکاری هیچ لایەنێکی سیاسیی بۆ ئێمە نەبوو، ئێمە بەپێی تحرکی خۆمان دەستمان بۆهەر شوێنێك بردبێت هاوکاریان کردووین، بەشی زۆری مستەشارەکان هاوکاریان کردوووین، کە پەیوەندیمان پێوە کردوون. تەنانەت نامەکانی مستەشارەکانی دهۆکیش ئەوانەی لەسەرکردایەتی یەوە هاتبوون من خۆم لەگەڵ (م.خالید) بردمان بۆ دهۆك. مستەشارەکانی هەولێریش زۆریان هاوکاری زۆریان کردوین بە ئەنواعی چەكو تەقەمەنی.

وە مەفرەزە چەکدارەکانی کە لەلایەن سەرکردایەتیەوە ناردرابووە خوارەوە بۆ دەوروبەری شارەکان دەورو ڕۆڵی باشی هەبوو لەسەر دەروونی جەماوەر، وەکو مەفرەزەکانی مەلا سلێمانو بورهانی سەعید صۆفیو تەحسین کاوانیو .....تاد. کە بوونی ئەمانە لەدەوروبەری شارەکانو پەیوەندی کردنیان بەخەڵکەوە، زیندوێتی باشیان بەخەڵك دابوو. ئەو کارانەی ئێمە دەمان کردو ئەوان دەیانکرد، بێ ئەوەی هیچ تەنسیقێکیش هەبێت لەنێوانمان دەبوو بەتەواوکەری یەکتری، جگە لەوەش ڕادیۆکەمان توازنێکی زۆر باشی بۆ ڕاگرتبووین.

پ٨/ ئەو هۆکارە ڕاستەوخۆیانەی کە جەماوەری خرۆشاند چی بوون؟

و/ ئەو هۆکارانەی کە خەڵکی سازداو خرۆشاندنی بۆ ڕاپەڕین، بەڕای من چەند هۆکارێك بوون وەك:

١- ئێزگەی دەنگی گەلی کوردستان کە ڕۆڵی زۆری هەبوو.

٢- ڕێکخستنە ننهێنیەکان کە پێشتر ئیشی زۆر باشیان کردبوو، لەو کاتەشدا کاری زۆر باشیان دەکردوو سڵیان لەکەس نەدەکردەوە، بەتایبەتی دوای دانی بڕیاری (ئاشت بوونەوەی گشتی)، کە پەیوەندیان بە هەموو جۆرە کەسێکەوە کرد، کە ئێمە (٧٠٠) شانە چەکدارمان هەبوو، ئەمەش فراوانبوو کە دەمان توانی بچینە هەموو کون و کەلەبەرێکەوە.

٣- بوونی مەفرەزە پارتیزانەکان لەدەوروبەری شارەکان، کە دەورێکی باشی هەبوو لە دڵ و دەروونی جەماوەر. کەبەبیستنی ئەوەی کە پێشمەرگەیەك بینراوە، ئەمە دەبووە هۆی ئەوەی کە جەماوەر زیاتر دڵنیابن لەڕاستی بەرنامەکان و گەشبینی لە دەرەنجامی کارەکانمان.

٤- وە هۆکارە دەروونیەکانی تریش کە پێشتر باسمان کردوون کاریگەری لەسەر هەست و نەستی جەماوەر هەبوو، کە هەموو ئەوانە وایانکرد کە ڕاپەڕین ئەنجامێکی نمونەیی بەدەست بهێنێت، بۆیە دەڵێم نمونەیی، چونکە گرنگە لە شارێکی وەکو هەولێردا کە بنکەی فەیلەقی (٥) و منظمەی شمالی بوو، بتوانرێت بەهاوکاری ڕێکخستنەکان و هێزی پێشمەرگە و جەماوەر لەماوەی چەند کاتژمێرێکدا هەولێر ئازاد بکرێت. جگە لەوەی کە لەڕۆژەکانی پێش ڕاپەڕین حکومەتی عێراقی بەرنامەی ئەوەی دارشت بوو کە دەوری هەولێر بەهێزێکی نوێ بتەنێت.

پ٩/ هەڵوێستی ڕژێم چۆن بوو بەرامبەر بە جەماوەر؟

و/ تەبعەن دوای ئەوەی کە ڕانیە ئازادکراو سلێمانی و ناوچەکانی تر ئازادکرا گەیشتە ئەو قەناعەتەی کە ڕاپەڕین ناکوژێتەوەو پێی کۆنترۆڵ ناکرێ، دەیویست کۆنترۆڵی هەولێر بکات، بۆیە هێزێکی زۆر گەورەی

هێنایە دەوری هەولێرو دەوروبەری بەنیازی ئەوەی کە دەوری هەولێر هەموو بتەنێتو کە نیازی بوو ڕەشبگیری هەولێر بکات، هەرچی گەنجو پیاوی ناو هەولێر هەیە وەکو ئەوەی کە لە کەرکوك کردی هەموویان بگرێتو دووریان بخاتەوە بۆ ئەوەی نەتوانن هاوکاری ڕاپەڕین بکەن دژی حکومەتی عێراقی، بەڵام خۆشبەختانە ئێمە بەرنامەکەی حکومەت ئاگاداربووینو دەستی خۆمان پێش دەستی حکومەت خستو ئەو هێزەی کە هێنابووی ئەویشمان تەفروتوناکرد.

پ١٠/ واتە پێش ئەوەی حکومەت ڕەشبگیریەکەبکات، ڕاپەڕین بەرپابوو؟

و/ بەڵێ، هێزەکانی ڕژێم هاتبوون لە ٣/١٠ بەنیازبوون لە ٣/١١ دەستی پێ بکەن، بەڵام ٣/١١ ئێمە پێش ئەوان دەستمان پێ کرد.

پ١١/ سەرچاوەی چەکەکان؟ وە جۆری چەکەکان؟

و/ سەرچاوەی چەکەکانمان بریتی بوون لە چەکەکانی لای جاشەکان کەکاتی خۆی حکومەت دابەشی کردبوو بەسەر فەوجە سوکەکان، هەرچەندە سەردەمانێك دژی کورد بەکارهات، بەڵام ئەم چەکانە دوو سەری هەبوو، سەرێکیان سەرەتا دژی کورد بەکارهات، بەڵام سەرەکەی دووەمیان لەم دواییەدا دژی خۆی بەکارهات. وە ئەو چەکانەی کەلەدەستی ڕێکخستنەکانو یان هێزی پێشمەرگە دابوون ژمارەیان زۆر کەم بوو، بۆیە ئەگەر ئەم هەموو چەکە زۆرەی فەوجەکان نەبوایە نەدەتوانرا ڕووبەڕووی هێزێکی گەورە ببینەوە لە ڕاپەڕینێکی ئاوا گەورەدا. ئەمە جگە لەوەی کە کاك کۆسرەت کە هاتنم گەیشتنە شەقڵاوە، بەشی زۆری ئەو چەکانەی کە گرتبوویان ئێمە بەشێکی زۆر باشمان لێ گواستەوە بۆناوشار بۆ مەفرەزەکانی خۆمان، بەڵام ئەمەش

دەتوانم بڵێم ئەگەر هەر ئەوەندە چەکە بوایە لەگەڵ ئەو چەکانەی کە لەلای خۆمان هەبوو بەشی ناکرد، ئەگەر ئەو هەمووە چەکەی کە مستەشارەکانو جاشەکان وەرنەگیرایە یان خۆیان چەکەکانیان ئاراستەی دوژمن (ڕژێم) نەکردبایەوە. وە جۆری چەکەکانیش بریتی بوون لە کلانشیکۆفو ئاربیجی کە چەکی سەرەکی بوون، وە ووردە چەکی وەك دۆشکاو بیکێسی هەبوون، بەڵام زۆر کەم بوون.

پ١٢/ ڕۆڵی ژنان چۆن بوو؟

و/ ئێمە وەکو ڕێکخستنەکانی خۆمان خەتێکی ژنانمان هەبوو، کە لە پیاوەکان ڕۆڵێکی کەمتریان نەبووە بەتایبەتی لەگواستنەوەی کەلو پەلە نهێنی یەکان (چەكو نامە). وە لە سەنگەرەکانیشدا شان بەشانی پێشمەرگە هاوکار بووینەو شەڕیان کردووە بەتایبەت جەرگ سووتاوو داخ لەدڵەکان، وە ژمارەشیان زۆر لەوە زیاتر بووە کە بتوانرێت ناویان یەکەیەکە بهێنێت.

پ١٣/ سەرپەرشتیاری هێڵی ژنان کێ بوو؟

و/ سەرپەرشتیاری هێڵی ژنان کچێك بوو ناوی (حەنیفە) بوو، وە یەکێکی تر ناوی (شیرین) بوو کە شیرین شووی بە (ئەحمەد) کرد، کە هێڵێکی زۆر چالاكو گرجو گۆڵ بوون، تا دوای ڕاپەڕینیش زۆر بەگەرمو گوڕی کاریان دەکرد، بەڵام دواتر لەبەرئەوەی ئیشی من ئەوە نەما، من ئاگام لێ یان براو نازانم چیان بەسەرهات.

پ١٤/ ڕۆڵی مستەشارەکان چۆن بوو؟

و/ بەنسبەت مستەشارەکانەوە لەوانەیە هەندێکیان هەستی نەتەوایەتیان هەبووبێت، بەڵام من ناتوانم بڵێم ١٠٠٪ مستەشارەکان هەستی نەتەوایەتی پاڵی پێوە نابوون، چونکە پێشتر ئەومەجالە هەبوو

کە ئەم هەستەیانی پێ دەربڕن. وە بەشێکیشیان پەیوەندیان هەبووە لەگەڵ هێزی پێشمەرگە، بەڵام من ئەو پەیوەندیەشیان بە دوو فاقی دەزانم لەڕاستیدا، واتە هەم خۆشیان لە پێشمەرگە بپارێزن‌و هەمیش لەولا بخۆن. بۆیە بەشێوەیەکی گشتی لەبەر خۆدەربازکردن‌و بەڕێ کردنی دۆخەکە بووە، بۆ قەرەبووکردنەوەی کارەکانیان بووە بەهۆی لێبوردنی گشتی یەوە کە لەلایەن بەرەی کوردستانیەوە دەرچووبوو.

پ١٥/ ڕۆژی ٣/١١ بەپێی بەرنامەیەکی پتەوبوو؟ چەند حیزبی کوردی تیایدا بەشداربوو؟

و/ دوای ئەوەی کە ڕانیەو سلێمانی‌و ناوچەکانی تر ئازادکران، جەماوەری شاری هەولێر دەکوڵان، وە ڕێکخستنەکان زۆر تینیان بۆ هاتبوو تەحەمولیان کەم بوو بۆوە. لەلایەکی تریشەوە حکومەت هێزەکانی لەدەوری هەولێر کۆکردبۆوە بۆ ئەوەی هەولێر کۆنترۆڵ بکات، مەترسی ئەوەش زۆر زەق بووبۆوە. ئێمە پێمان وابوو کە هێزی پێشمەرگە دواکەوت، لە ٣/٨ هێزی پێشمەرگە نەگەیشت دواکەوتبوو بڕیارماندا ئێمە ٣/٩ خۆمان بچین بەرەو پیلیان. لە ٣/٧ کە سلێمانی ئازادکرا برادەرانی ئێمە پەلەیان تێ کەوت‌و من خۆم ٣/٨ بەڕێ کەوتم چووم بۆ شەقڵاوەو لەوێ تەحسین کاوانی م بینی کە پێشتر وەك مەفرەزەکانی تر هاتبووە خوارەوە، کە ئەو لەوێ جیهازێکی پێ بوو لەڕێگەی ئەو جیهازەوە پەیوەندیمان کرد بەکاك کۆسرەت بۆ ئەوەی پەلەبکەن‌و بێن ناوچەکان ئازادبکەن. نیوەڕۆ لەگەڵ تەحسین کاوانی لەگوندی کاوانیان نانی نیوەڕۆمان خوارد، بەنیازی ئەوەی هەرچۆنێك بێت کاك کۆسرەت‌و برادەران بێن‌و بیان بینین‌و شتەکانیان پێ بڵێین، لە نان خواردن بوو بووینەوە کاتێکمان زانی شەهید عەبدولڕەزاق‌و

سەفینی مەلا قەرەو ئەم برادەرانە هەموو گەیشتنە کاوانیان، کە نەرم نەرمیش باران دەباری. پرسیاری کاک کۆسرەتم کرد شەهید عەبدولڕەزاق ووتی لەگەڵ شەهید حەسەن کوێستانی وا لە (بانە نۆکن). پاشان لەگەڵ ئەو برادەرانە چووین بۆ لای کاک کۆسرەت کە حەسەن کوێستانیش ئامادەبوو، لەوێ بەرنامەی چۆنیەتی ئازادکردنی هەولێرمان دارشت.

ئێمە پێمان وابوو کە فەوری بێن کە هەرئەوشەوە یان بۆ بەیانیەکەی هەولێر ئازادبکەین، بەڵام کاک کۆسرەت پێی باش نەبوو، چونکە کاک کۆسرەت حەزی دەکرد بکەوێتە ٣/١١ لەبەرئەوەی کە ئەو ڕۆژە ڕۆژێکی مێژوویيە، کە ١١ی ئازاری ٧٠ بەياننامەيەکی مێژوویيە بۆ کورد. وە هۆکاری دووەمیش بۆ ئەم ڕۆژە، کاک کۆسرەت پێی وابوو کە ئەو پەلە پەلەیە کارەکانمان تەکامول ناکات، ئێمە ناتوانین هەموو موقعو شوێنەکان بەتەواوی بگرین، وە دابەشکردنی پێشمەرگەکانی خۆمان بەتەواوی بکەین. ئەوە جگەلەوەی کاک کۆسرەت کەسێکە ئەزموونی لەپێشینەی هەیە لەئازادکردنی شاروشارۆچکەکان لەپێش ئەنفالەکان. بۆیە دوای ئەوەی کە هەموومان قەناعەتمانکرد بە بۆچوونەکەی کە دەبێت ٣/١١ بێت، پێکەوە دەستمانکردە دانانی نەخشەیەکی وورد بۆ ئازادکردنی هەولێر، کە دەستمانکرد بەچۆنیەتی دابەشکردنی شانە چەکدارەکانو دابەشکردنی قاتعەکانو کە لەکوێنو لەکوێ نین، وە چی بکەینو چی نەکەین، کە بەشێوەیەکی وورد ئەم بەرنامەیەمان دارشت. هەروەها برادەران چەکێکی باشیان کۆکردبۆوە لەگەڵ خۆیان هێنابوویانو دایان بەئێمەو ئێمەش سوودی باشمان لێ بینیو لەگەڵ خۆماندا بردمانەوە بۆ هەولێر، وە من لەو سەفەرەدا دوو

برادەری ترم لەگەڵ دابوو کە بریتی بوون لە (جەبار شێخەو ئەوی تریش زاهیر بەناوی نهێنی نەدار)، پێکەوە چووینەوە بۆ هەولێرو کاك کۆسرەتیش ڕەمزێکی بۆ دانایین لە بانە نۆك لە شەقڵاوە، بەناوی ئەوەی: "لەباوکی ڕێناسەوە بۆ شانە چەکدارەکانی بروسك دەست بەکاربن"، ئەوا واتە ئێمە گەیشتووین‌و ئێوەش لە کاتژمێر شەشی بەیانی دەست بەکاربن. بەم شێوەیە بەرنامەی ئازادکردنی هەولێر لە بانە نۆك کە دێیەکی نزیك بە شەقڵاوەیە لە ٣/٨ دانراو بەنهێنی‌و بەم ڕەمزەی سەرەوە چووینەوە بۆ هەولێر.

پ١٦/ باشە با بێینە سەر چۆنیەتی ئازادکردنی هەولێر؟

و/ وەکو ئیشی ئێمە کە شانە چەکدارەکان بووین نەك وەك هێزی سەربازی، هەستاین بەوەی کە هەولێرمان دابەشکرد بەسەر (٥) قاتع، بەم شێوەیە:

١- لەخەتی کۆیەوە بۆ خەتی مەخمور، کە دێدەوان سەید محەمەد لێپرسراوی بوو.

٢- لەخەتی کۆیەوە بۆ خەتی شەقڵاوە، نەدار/ زاهیر لێپرسراوی بوو.

٣- ئەوی تریان قاتعی معسکر بوو، کە لە خەتی مەخمورەوە تا دەهاتە ناو معسکر، سالارە شەل لێپرسراوی بوو.

٤- قاتعێکی تریش کە لەناوەوە بوو، بەناوی قاتعی داخلی، ئەحمەد ئیسماعیل (ئەحمەد گەل) لێپرسراوی بوو.

٥- لە خەتی شەقڵاوەوە بۆ معسکر، ئەم قاتعە مام خدر لێپرسراوی بوو.

لەڕاپەڕینی هەولێر بەهیچ شێوەیەك نەحیزبێکی ئیسلامی نە حیزبە کوردستانیەکانی تر یەك ڕۆڵیان نەبووە.

پ۱۷/ ئەی چۆنیەتی دەست پێکردنی تەقەی ڕاپەڕین لە هەولێر چۆن بوو؟

و/ شانە چەکدارەکان هەموو ئاگادار کرابوونەوە کە ئەگەر شەوی ۱۰-۳/۱۱ ئێوارەکەی گوێیان لە بروسکەکەبوو (باوکی ڕێناس)، ئەوا هەموو دەبێت لە کاتژمێر ۱۲ی شەوەوە بچن بۆ شوێنەکانی خۆیان‌و بەیانی لەگەڵ کاتژمێر ٦ دەست بەکاردەبن‌و ڕاپەڕین دەست پێ دەکەن. فعلەن ئەمانە هەمووی کرا، پاش ئەوەی کە بروسکەکە ئێوارەی ۱۰-۱۱/ی ۳ لە کاتژمێر ۸ی شەوەوە چەندان جار دووبارە دەکرایەوە بۆمان.

بەڵام ڕۆژی پێش ڕاپەڕین لە هەولێر کە بەرواری ۱۰ی۳ بوو، حکومەت بڕیاری منع تجول دەرکردبوو، وە هێزێکی زۆری هێنابوو بۆ دەوروبەری هەولێر، کە بەنیازبوو لە هەولێر ڕەشبگیری بکات، بەڵام ڕۆژی ۱۰ی۳ ئەمەی بۆ نەچووە سەرو هەموو شوێنەکانی بەتەواوی بۆ نەگیرا، بەڵام بەنیازبوو ڕۆژی دواتر ۳/۱۱ دەست بکات بە ئەنجامدانی مەرامەکانی خۆی، بەڵام پێش ئەوەی ئەو دەست پێبکات ئێمە لە کاتژمێر ٦ی بەیانیەوە دەستمان بەکارەکان کردوو ڕاپەڕین چەخماخەی بەست. بەشێوەیەکی زۆر باش جەماوەرو ڕێکخستنەکان پێکەوە تکامل بوون، چونکە قەناعەتی خەڵکیش گەیشتبووە ئەو بڕوایەوە کە ئەگەر لەم ڕۆژە هەولێر ئازاد نەکرێت، ئەوا هەموو مان ڕوو بەڕووی چارەنووسێکی نادیار دەبینەوە لەو کارەی کە حکومەت بەتەمابوو ئەنجامی بدات.

بەم شێوەیە ڕاپەڕین لەهەموو لایەکی شار دەستی پێکردوو توانرا لەماوەیەکی کەم سەرکەوتن بەدەست بهێنین. خاڵێکی زۆر گرنگ هەیە

لە مێژووی ڕاپەڕینی هەولێر، کە ئەویش ئەوەیە یەکێك لەپیاوانی ڕژێم کە پێشتر پەیوەندی پێمانەوە هەبوو، هاتە لامو ووتی پارێزگارو قائد فەیلەق تەکلیفیان کردووم کە یەکێك لە جەمسەرەکانی ڕابەرایەتی کردنی ئەم کارانە بدۆزمەوە بۆیان کە پەیمانیان داوە بینایەی پارێزگاو فەیلەق تەسلیم بکەن، بەمەرجێك گیانیان پارێزراوبێت. منیش بە پیاوەکەم ووت تۆ وتووتە کەس دەناسم؟ ووتی نەخێر، بەس ووتومە تاقیبتان بۆ دەکەم. دە گوتم بڕۆوە بۆ لایان بڵێ کەسم نەدۆزیەوە، چونکە ئێمە پێویستمان بە پارێزگارو قائد فەیلەق نیەو بەهێزی خۆمان شار ئازاد دەکەین، کابرا ووتی بۆ کاکە با خوێن نەڕژێتو ئەمە بۆ خراپە؟، ووتم کاکە پارێزگارو قائد فەیلەق درۆ دەکەن، ئەگەر ئەوان ڕاست دەکەن بابچن لەپشت ئەو گردەوە کاك کۆسرەتی لێ یە با خۆیان تەسلیم بەو بکەنو پارێزراویش دەبن، بۆ دێنە لای من چ ئیشیان بەمنە، بەڵام ڕاست ناکەن، بەڵکو دەیانەوێت بمانکەنە چەپکەگوڵی دەستی خۆیانو پێشکەشی بەعسمان بکەن. چونکە زۆر لایان مەبەست بوو کە یەکێك لە معارەزەکان بگرنو بەبەرچاوی خەڵکەوە گوللە بارانی بکەن بۆ چاوشکاندنی خەڵكو کپ کردنەوەی ڕاپەڕینەکان. بۆیە ئەمەش بە خاڵێکی گرنگی مێژووی ڕاپەڕینی هەولێر دادەنرێت، چونکە توانیمان خۆمان لەو فێڵە دەربازبکەینو تووشی مەترسی نەبین.

پ١٨/ ئەی کەشو هەوای ئەو ڕۆژە چۆن بوو؟

و/ وادێتە خەیاڵم کە ئەو ڕۆژە ساماڵ بوو، بەڵام بەهۆی دووکەڵو بۆنو تۆزی باروت تۆزێك دنیا تەماوی بوو بوو.

پ١٩/ ئاستی بەرەنگاربوونەوەی دوژمن لەساتەکانی ڕزگارکردنی شوێنەکان چۆن بوو؟

و/ پەلامارەکانی شانە چەکدارەکان‌و پێشمەرگەو جەماوەر ئەوەندە کت‌و پڕ بوو، وە لەلایەکی تریشەوە ڕاپەڕین لە شوێنەکانی تری کوردستان سەرکەوتنی بەدەست هێنابوو، کە ئەمەش هۆکارێکی هاندەری جەماوەربوو لەلایەك، وە لەلایەکی تریشەوە هۆکاری وورە بەردان‌و بێ وورەیی هێزەکانی بەعس‌و پیاوەکانی بوو، چونکە دەیانزانی ئەگەر مقاوەمە بکەن ئەوا ئەو ڕۆژەیە کە تۆڵەیان لێ دەکرێتەوە، بۆیە پێم وایە ئەوانیش بەشێوەی جاران بەرگریان نەکردوو هەرزو چۆکیان داداو تێك شکان.

پ٢٠/ ئەی چ شوێنێك زۆر مقاوەمەی تێداکرا؟

و/ هەولێر بە ٣ کاتژمێرێك ئازادکرا، بەڵام ئەو شوێنەی کە درەنگ ئازادکراو مقاوەمەی زۆری لێ بوو مەنزومەی ئیستخباراتی شمالی بوو، کە تاوەکو کاتژمێر ٢،٣٠ بۆ ٣ی دوای نیوەڕۆ درێژەی کێشا، پاشان بەگەیشتنی هێزی پێشمەرگە ئەوێش ئازادکرا.

پ٢١/ ژمارەی بریندارو شەهید چەند بوو؟

و/ لەهەموو قاتعەکان شەهید هەبوو کە سەرنج ڕاکێش نەبوون، واتە کەسانی گەورەو لێپرسراو نەبوون، بەڵام بریندار ژمارەیان زیاتر بوو.

پ٢٢/ ئەی چارەنووسی پیاوانی ڕژێم چی بوو؟

و/ ئەوانەی کوژران کوژران‌و ئەوانەشی هەڵاتن دەربازبوون، ئەوانەشی بەدیل گیران هەڵس‌و کەوتی هێمنانەیان لەگەڵ دەکرا. بۆ نمونە عەبدولڕەزاق ناوێك کە گیرا هێنایانە لای من، کە زۆر ڕێزمان لێ گرت‌و داوامان لێ کرد کەچی هەیە زانیاری دەربارەی بەندکراوە شاراوە نهێنیەکان پێمان بدات، تاوەکو بیکات بەدیاری خۆی بۆمان، کە

هەرچەندە زوڵم‌و زۆری لە کورد کردبوو، وەپاشان دواتر دامانە دەست بەرەی کوردستانی‌و لەکاتی هێرش‌و پەلامارەکانی ڕژێم‌و گرتنەوەی شارەکان، چارەنووسی نازانم چی لێ بەسەرهات.

پ٢٣/ زۆر باشە بابێینەوە سەرباسی شانە چەکدارەکانی بروسك‌و کورتە مێژوویەکیمان بۆ باس بکە؟

و/ دوای ئەنفالەکان کە سوپای ڕزگاری کوردستان (سرك) دامەزرا، پاشان لەکاتی گرتنی کوێت لەلایەن عێراقەوەو بەرنامە دانانی ڕاپەڕین، بڕیارماندا کە خەڵکانی ناو ئەو سوپایە بکرێن بەهەوێنی دروستکردنی ئەو شانە چەکدارانەو کە ناومان لێنا (شانە چەکدارەکانی بروسك) لەگەڵ کاك مستەفا سەید قادر لەکۆتایی مانگی ١٠ی ١٩٩٠ بیرمان لەوە کردەوە. وە سنووری ڕێکخستنەکانی زۆر فراوان بوو، کە لە هەولێرەوە تاکو ڕانیەو لەوێشەوە تاکو دهۆك‌و کەرکوك، کە هەموو ئەو ناوچانەی دەگرتەوە کەشیرازەی ڕێکخستنەکانی بەوێدا تێدەپەڕی، وە بەنسبەت لێپرسراوەکان، مسئول تەنزیماتی هەرشوێنێك لێپرسراوی ئەو شانەیە بوو. بەنسبەت هەولێرو دەوروبەری ئەوا خۆم لێپرسراوی بووم.

پ٢٤/ بارودۆخەکە دوای ڕاپەڕین چۆن بوو؟

و/ بەنسبەت ڕێکخستنەکانەوە ئێمە پێمان وابوو کەنابێت هیچ وەسائق‌و کەل‌و پەلی دام‌و دەزگاکان بفەوتێن‌و بسوتێندرێن، وە ڕێکخستنەکانی خۆشمان لەوە ئاگادراکردبۆوە کە گڕ لەهەر شوێنێك بەربدەن ئەوا خۆشی دەخەینە ناو گڕەکەوە، کە ئەوەندەی لەدەستی ئێمە دابوو. بەڵام پاش ئەوەی کە هێزی پێشمەرگە دەگەیشتە ئەو شوێنەوە ئەوا یەکسەر تەسلیمی دەستی ئەوانمان دەکرد، چونکە

پێشمەرگە هێندە لەلامان پیرۆزبوو. وە هێزی پێشمەرگەی ئەوکات یەك سەرکردایەتی هەبوو کە ئەویش بەرەی کوردستانی بوو. کە لەنێوانی لایەنەکانی ناو بەرەی کوردستانی دا لێك حاڵی نەبوونێك هەبوو، وە پێم وایە بەرەی کوردستانی چاوەڕوانی سەرکەوتنی ئاوا لەو جۆرەیان نەدەکرد، واتە تەسەوریان نەدەکرد بەم شێوە گەورەیە سەرکەوتن بەدەست بهێنین. بۆیە دوای ئازادکرنی ناوچەکان بێ ڕێکخستنی‌و بێ کۆنترۆڵی پێوەدیاربوو، کە بووە هۆی ئەوەی ڕێگە بەخەڵك بدرێت‌و دەست کرا بەتاڵان کردن‌و وێران کردنی دام‌و دەزگاکانی حکومەت، ئەمەش ڕەنگدانەوەی خۆی هەبوو لەسەر ئەوکەس‌و پێشمەرگانەی کە پێشتر لە ڕاپەڕین دەورو ڕۆڵێکی باشیان دیتبوو، بەڵام ئەوانیش بەم کارەوە خافڵان‌و خەریکی تاڵان‌و بڕۆو پاتاڵی بوون، کە ئەمەش بووە هۆی پچڕانی یەك ڕیزی‌و پەرتەوازەیی پێشمەرگە‌و هەمووی خەریکی تاڵان‌و پاتاڵ کردن بوون. بەمەش نەفسیەتی جەماوەر ڕووخا‌و مردو ڕۆیی‌و نەما.

پ٢٥/ یەعنی جەماوەر وورەی نەماو ڕووخا‌و ساردبۆوە؟ یان بەواتایەکی تر وورەی جەماوەر دوای ڕاپەڕین چۆن بوو؟

و/ دوای ڕاپەڕین ئەو جەماوەرەی پێش ڕاپەڕین نەبوو، چونکە خەڵك واقعەکەی بەچاوی خۆی بینی کە خەریکی شڕە خۆری‌و پاتاڵی بوون، کە دەیبینی هاوڕێکەی کۆڵێکی بەشانەوەیە‌و خەریکە شت دەربازبکات، ئەوا ئەویش قەناعەتی بەوە نەبوو کە بەرگری بکات لە کۆڵەکەی ئەو، بۆیە گیانی بەرگری کردن نەماو هەمووی ڕوی لە هەڵاتن‌و بیری لای دەربازکردنی کەل‌و پەلەکانی بوو.

پ٢٦/ تۆ گرنگترین کارێك کە ئەنجامت دابێت‌و جێگەی

شانازیت بێت چی بووە؟

و/ دوو خاڵی گرنگ هەبوون بەلامەوە:

١- بڕیاردان لەسەر ڕاپەڕینو دانانی بەرنامەی ڕاپەڕین بووکە سەری گرتو بووە هۆی ئازادکردنی هەموو کوردستان.

٢- ئەوەیان تایبەتە بە هەولێر کە ڕەفز کردنەوەی داواکەی پارێزگارو قائد فەیلەق بوو، کە ئەویش بووە هۆی ئەوەی ئاشکرا نەبینو ڕاپەڕینی هەولێر سەر بگرێت.

پ٢٧/ بەڕای تۆ هۆکارەکانی شکستی ڕاپەڕین بەگشتی بۆ چی دەگەڕێنیەوە؟

و/ پێم وایە بەگشتی لەبەر ئەم هۆکارانە بوو:

١- پاتاڵیو شرەخۆری لەلایەن خەڵکەوە.

٢- بەنسبەت هێزی پێشمەرگەوە کە ئەوکات هێزی پێشمەرگە هێزێکی ڕێکخراوی تەواو نەبوو، کۆنترۆڵ بەسەری دا نەدەکرا. هەروەها هێزی پێشمەرگەی کوردستان چاوەڕوانی ئەو سەرکەوتنە گەورەیەیان نەدەکرد، کە تاکو خۆئامادەکردنێکی ئاوا گەورەشی بۆ بکەن بۆ بەرگری کردن لێی.

٣- ئەو بەرنامەیەی دانرابوو بۆ بەرگری کردن، بەرنامەیەکی پتەوترو وورد تری دەویست لەچاو ڕووداوەکاندا بۆ کاتی بەرەنگار بوونەوە.

٤- بەنسبەت هەولێر ئەو خۆگرتنەوەیەی کە لە (کۆڕێ) بوو کە بووە هۆی ئەوەی کە چەندان دەبابە لە حکومەت بسوتێننو زەبرێکی کوشندە لە دوژمن بوەشێننو بەر بە هێزەکانی دوژمن بگرن، کە ئەمەش بە قەناعەتی خۆم بۆ قارەمانیەتی کاک کۆسرەت دەگەڕێتەوە.

شەشەم: چاوپێکەوتن لەگەڵ (شاخەوان عەباس[1])، سلێمانی- ماڵی تایەتی خۆی، پێنج شەممە، شەوی ١٦-١٧/١/٢٠٠٣:

پ١/ بارودۆخی سیاسی کوردستان بەگشتی و شاری هەولێر بەتایبەتی بەر لە ڕاپەڕین چۆن بوو؟

و/ دیارە بارودۆخی کوردستان ئەو سەردەمە بەگشتی سەردەمێك بوو پێشی ڕاپەڕین ئەو سەردەمانە بوو کە شەڕی نێوان عێراق و ئێران وەستابوو، عێراق خۆی بەهێزێکی یەکجار گەورە دەزانی، خۆی بە دیفاع کەری وولاتانی عەرەبی دەزانی، پاڵ پشتی لێدەکرا لەلایەن دەوڵەتە عەرەبیەکان، ئیمکانیاتێکی باشیان خستبووە بەردەستی صدام بۆ ئەوەی بەکاری بهێنێ لە شەڕ دژی حکومەتی ئێرانی، هەموو ئەوروپا بەتایبەتی و لەسەروی هەموویانەوە ئەمەریکا و بەریتانیا و ئەڵمانیا ئەوانە هاوکاری زۆری عێراقیان دەکرد ئەو سەردەمانە، بەهۆی ئەو هاوکاریە گەورەیە بەشێوەیەك شەڕەکە وەستا، خومەینی ناچار بوو بڵێ من گلاسێك ژەهرم خواردەوە. ئەوە دەبینی کە ناخۆش بوون بوو ناڕەحەت بوو کە ئەو قسەیەی کردو گوتی من گلاسێك ژەهرم خواردەوە، لەم ڕووەوە دەتوانین بڵێین صدام لەقمەی مغروری بوو، زۆر

---

(١) لەساڵی ١٩٧٧ پەیوەندی کردووە بەڕیزەکانی هێزی پێشمەرگەی ی.ن.ك و ڕۆژی ١ی شوباتی ٢٠٠٤ بەدەستی تیرۆریستان لەکردەوەیەکی خۆکوژی لەبارەگای مەڵبەندی ٣ی ڕێکخستنی ی.ن.ك لە شاری هەولێر، کە یەکەمین ڕۆژی جەژنی قوربان بوو تیرۆرکراو چووە کاروانی شەهیدان. شەهید شاخەوان دواپلەی ئەندامی سەرکردایەتی ی.ن.ك بوو. لە ڕۆژانی بەرگری کردن لەدوای ڕاپەڕین لە هەولێرو دەوروبەری ڕۆڵی گرنگی بینیوە.

زۆر مغرور بوو، ئەو سەردەمانەش بوو کە چەند ڕۆژنامە نووسێك هاتبوون پرسیاریان لە جەنابی مام جەلال کردبوو، گوتبوویان پێت وایە صدام چ دەکا؟ لەوەڵامدا گوتبووی صدام کابرایەکی سەر شێتە، مەحاڵە ئەوهالە بووەستێتو پەلاماری دەوروبەری خۆی دەدات، بەتایبەتی پەلاماری کوێت دەدات.

وەزعی کوردستان ئەو سەردەمانە کە حکومەتی عێراق لە شەڕی ئێران وەستاو کۆتایی بە شەڕەکە هات، ئەو سەردەمانەش هێزێکی یەکجار گەورەی لەبەردەست بوو، دەست بەتاڵ بوو، بەهۆی ئەوەی لەسەردەمی شەڕو پێکدادانەکانی نێوان ئێرانو عێراق هێزی پێشمەرگەی کوردستان لە سنوورەکانی هەولێر-سلێمانی-کەرکوك، چالاکی یەکجار یەکجار گەورەیان کردبوو، دەیانو سەدان نەبەردی گەورەو سەرکەوتنی گەورەو دەستکەوتی گەورەی تیا بەدەست هاتبوو، هەر لە دابان سەری ڕەشو لێدانی بیرە نەوتەکانی کەرکوكو وە ڕژێمی بەعس لەسەرووی هەمووشیانەوە صدام بەڕاستی لە تۆڵەکردنەوەی گەلی کورد بوو، بۆیە ئەنفالەکان دەستی پێکرد، لەدوای کۆتایی هاتنی شەڕی عێراقو ئێران، ئەنفالی یەكو دوو و سیّو چوارو ئەوانە هەر لە ناوچەی سەرکردایەتیەوە ئەنفالی یەك دەستی پێکردو بارەگاکانی سەرکردایەتی کە بۆ ماوەی (٤٠) چل ڕۆژ بەرگریان کرد، شەڕو پێکدادانێکی جەبهەیی بوو، لە جەبهەی سەرگەڵوو بەرگەڵوو و دابانو ئەوانە. حکومەتی عێراق چەندین ئیمکانیاتی هەبوو خستیە گەڕ بۆ لەناوبردنی بارەگاکانی سەرکردایەتی ی.ن.ك، ئەوڕۆژانە ڕۆژانی سەختی زستان بوو، بەفرێکی زۆر باری بوو، ماڵو منداڵی پێشمەرگە لە وەزعێکی خراپ بوون، بۆیە دوای (٤٠) ڕۆژ مقاوەمەت بڕیاری پاشەکشەدرا، کە

شەهیدو بریندارێکی زۆر دراو حکومەتیش زیانی زۆری لێ کەوت، ئەمە ئەنفالی یەك بوو. ئەنفالی دووەمیش لە گەرمیان‌و دەوروبەری دەست پێدەکات، کە ئەو ناوچانەی هەموو خاپور کردوو لەسەرجەم چین‌و توێژەکانی کۆمەڵی بەندکردو پاشان ئەنفال کران. دوای ئەنفالەکانی ١و٢و٣و٤و ئەوانە، دێهاتەکانی کوردستانی هەموو چۆڵ کرد.

پ٢/ ئەی بارودۆخی شاری هەولێر چۆن بوو؟

و/ ئەو سەردەمانە هەولێر کە دەوروبەری هەموو تەندرابوو بە ئۆردوگا، کە خەڵکی بادینان‌و تەلەعفەر یان گواستبۆوە بۆ دەوروبەری ئۆردوگاکانی هەولێر. جگە لەمانە لەساڵی ١٩٧٧ەوە هەتاکو ئەنفالەکان‌و دوای ئەنفالەکانیش هەموو دێهات‌و قەزاو ناحیەکانی ڕاگواست‌و هێنانیە ئۆردوگاکانی دەوروبەری هەولێر. کە (١٨٢) هەزار ئینسانی کوردی ئەنفال کردوو بەمەش مەترسیەکی ئێجگار گەورە لە دەروونی خەڵك دروست بوو بوو. جگە لەوەش ئەوەم لەبیرکرد کە شەڕەکانی سەرکردایەتی دەستی پێکرد، ئیتر بووە شکاندنی هێزی پێشمەرگەی کوردستان، ڕووخاندنی بارەگاکانی سەرکردایەتی، کە هێزی پێشمەرگە مقاوەمەیەکی بەگڕو بەهێزیان دەکرد، مقاوەمەیەك بوو کە ئەو مقاوەمەیە لایەنی دوژمنیان دەشکاند، بۆیە پەنایان بردە بەر بەکارهێنانی ماددەی کیمیایی.

لەشاری هەڵەبجە زیاتر لە (٥٠٠٠) هەزار خەڵکیان شەهیدو بریندار کرد، ئەمەش بۆ شکاندنی هێزی پێشمەرگەو شکاندنی مەعنەویاتی هێزی پێشمەرگە بوو، کە لە شەڕەکانی سەرکردایەتی‌و هەروەها لە دۆڵی بالیسان‌و بادینان‌و ئەو ناوچانە بەکاری هێنا. بەڕاستی مەوادی کیمیایی بەکارهێنا مەبەست ئەوەیە کە سەردەمی ئەنفالەکان کە

دەگەڕێتەوە بۆ ساڵەکانی بلێین مانگی ٩ی ساڵی ١٩٨٨ دەستی پێکرد بەرەو کۆتایی ئەوەبوو هیچ کەس لەسەر خاکی خۆی نەما، هەموو لە ئۆردوگاکان جیّ نشین کرا، وە خەڵك لە شارە گەورەکان بەڕاستی مەترسی زۆر گەورە لەناو دڵو دەرونی جێگیر بوو بوو، بەتایبەتی لە ئۆردوگاکان هەمیشە مەترسی ئەوەدەکرا. شەوێك لە شەوەکان چواردەوری ئۆردوگاکان بگرێتو کە تەجروبەی پێشووی هەبوو، چۆن چواردەوری ئۆردوگای بارزانیەکانی لە قوشتەپەو بەحرکەو هەریرو ئەو ناوچانە گرتوو ئەنفالی کردنو زیندەبەچاڵی کردن، کە نزیکەی (٨٠٠٠) هەزار بارزانی ئەنفال کرد.

ئۆردوگاکانی دەوروبەری شاری هەولێریش بەم شێوەیە بوو، بەڵام لەڕاستی دا کۆمەڵانی خەڵکی شاری هەولێر، پیاوەتیو جوامێریو خۆگریەکیان تۆمارکرد، کە هەمیشە دەبی بیلێینەوە، بەڕاستی ئەو سەردەمانە ئێزگەی دەنگی گەلی کوردستانیش ئەو پیاوەتیو جوامێریەی خەڵکی شاری هەولێریان تۆمارکرد، ئەویش کە بریتی بوو لە ژمارەیەکی یەکجار زۆر کۆمەكو پیتاك، کە ژمارەیەکی زۆر لە بادینان ڕاگوێزرابوون بۆ ئۆردوگاکانی دەوروپشتی هەولێرو ڕۆژئاوای بەحرکە لەویّ نیشتە جیّ کرابوون، خەڵکی هەولێر بیّ ئەوەی کەس کەس بناسێت بە لۆری دۆشەكو بەتانیو پێداویستی خواردن بۆ ئەو ماڵانەی کە گوێزرابوونەوە هێنابوویان بۆ ئۆردوگاکان. ئەوانە هەمووی خەڵکی دەهێنایە جۆشو خرۆشو خەڵکی دەهێنایە ئەوەی کە مقاوەمەت بکات، خەڵکی دەهێنایە ئەوەی کە توانای ئەو کارەساتو ئەو وەزعەی کەوا بەسەر کورد دا هاتیە تۆڵەی بکاتەوە.

لە شاری هەولێر ووردە ووردە بەڕاستی لە ڕێکخستنەوە بوو، ڕێکخستنەکانی ناو شاری هەولێریش لە حەقیەتدا ئینسان نابێ ئەو مەسەلەیە فەرامۆش بکات، کە دەورێکی زۆر باڵایان هەبوو لە هاندانی خەڵك بۆ هاوکاریو یارمەتی دانی خەڵك، بۆ زەمینە خۆشکردنی ئەوەی کەوا خەڵك یەکگرتووبیت، خەڵك دیفاع بکات لەمەسەلە ئەساسیەکانی نەتەوەکەی. وە پێش ڕاپەڕینیش ڕێکخستنەکانی ناو شار پەیوەندیان بەزۆربەی چەکدارەکانەوە کرد، هەر لە ئامر سریەکان وە تا ئامر فەوجەکان.

پ٣/ ئایە بیرۆکەی ڕاپەڕین هەبوو کاتێك کە صدام کوێتی داگیرکرد؟

و/ کۆمیتەی سەرکرایەتی بەرەی کوردستانی یەکەم کۆبوونەوەیان لە قاسمەڕەش بوو، لەبیرۆکەی ڕاپەڕینی کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان، بیرۆکەی ی.ن.ك بوو، لەسەرووی هەمووشیانەوە بەڕێز کاك نەوشیروان مستەفا بوو. وە نوێنەری حیزبەکانی ناو بەرەی کوردستانی بەڕاستی لەلایەن ی.ن.ك ەوە ڕاکێشران بۆ ئەوەی کەوا مناقشە بکەنو بەرنامە دابنێن. وە هەندێك لەو حیزبانەی ناو بەرەی کوردستانی بەڕاستی زۆر بێ ئومێد بوون، کە بە بێ ئومێدیەوە قسەیان لەسەر مەسەلەی ڕاپەڕین دەکرد، وە پێشیان شتێکی ڕەوا نەبوو، وە لە ئەخیریش لە کۆڕەوەکە بوو وەکو هەندێ لەو حیزبانە بەڕاستی پەشیمان بوونەوەو دەیان ویست ئۆباڵەکە بخەنە سەر ی.ن.ك، کە گوایە ڕاپەڕینەکە سەرکەوتنی بەدەست نەهێناوە.

لەناو شاری هەولێر چەند فەوجێك هەبوو لەلایەن ڕێکخستنەوە پەیوەندیان پێوەکرا، وە لەلایەن سەرکردایەتی بەرەی کوردستانیو بەتایبەتی سەرکردایەتی ی.ن.ك ەوە نامەی بە مۆریان بۆهات کەوا

هەموویان یەکگرتووبن و هەموویان پەیوەندی بەڕێکخستنەکانەوە هەموویان خۆیان تەیار بکەن و ئامادەبن بۆ ئەو ڕۆژەی کە ڕاپەڕین ئەنجام دەدرێ.

پ٤/ بەگشتی دەکرێ بڵێین هەموو ئەو بابەتانەی کە باسکران، هۆکارەکانی ڕاپەڕین بوون؟

و/ هۆکارەکانی ڕاپەڕین دەگەڕێتەوە سەر ئەو مەسەلانەی کە من باسم کردن، وەك مەسەلەی دەرکردنی دێهاتەکان و نەمانی هێزی پێشمەرگە لە سنوورەکان، هیچ گوندێك لەسەر خاکی خۆی نەمابوو، ژمارەیەکی یەکجار زۆر ئەنفال کرابوون، مەسەلەی هەڵەبجە هاتبووە کایەوە، مەسەلەی بارزانیەکان هاتبووە کایەوە، ڕاگواستنی ئەو کەسانەی کە بە کورد لەقەڵەم دەدران، وەکو شەبەك و بادینیەکان، کە لە شاری هەولێر نیشتەجێ کرابوون. وە ئەوانە هەموویان بوونە هۆی ئەوەی کە خەڵك بەجۆش و خرۆش بێت و خەڵك ڕاپەڕێت و وە ڕاپەڕین ئەنجام بدات، بەهەموو لایەنەکانەوە لەچوارچێوەی بەرەی کوردستانی پێکهاتبوو.

هۆکاری سەرەکی سەرهەڵدانی ڕاپەڕین ئەوەبوو کە صدام شتێکی وایکرد کە کورد جارێکی دی ببوژێتەوە ئەویش گرتنی کوێت بوو، گرتنی کوێت هۆیەکی یەکجار سەرەکی بوو، کوێت وڵاتێکی دەوڵەمەندە، سەروەت و سامانێکی زۆری هەیە، پەیوەندی بە ڕۆژئاوا هەیە، لەبوونی ئەو کۆمپانیایانەی کە پەیوەندیان هەبوو بە کۆمپانیاکانی ڕۆژئاوا، وە بەرژەوەندی وڵاتانی ڕۆژئاوا لە کەنداوو کوێت زۆر بوو، بە هەموو شێوەیەك دیفاعی لێ دەکرد، ئەوەش بووە هۆی ئەوەی کە کورد جارێکی تر هەناسەیەکی بێتەوەبەر، ئەوە هۆیەکی سەرەکی و بنەڕەتی و ئەساسی بوو کە ئەمەریکا توانی ڕاپێچی

هەموو دەوڵەتانی دنیا بکات، هەم لە دەوڵەتەکانی ڕۆژئاوا وە هەم لە کیشوەری ئوسترالیا وە هەم لە دەوڵەتە عەرەبییەکانەوە، هەموویان یەك دەنگ بن کەوا عێراق لە کوێت دەربکەن. دەرکردنی عێراق لە کوێت بووە هۆی ئەوەی کە ڕاپەڕین بەر پا بێت، وە ئێزگەکەی خۆشمان لەو کات‌و سەردەمانە کە ئینسان نابێ فەرامۆشی بکات بەتایبەتی دەنگی کاکە (فەرهاد سەنگاوی)، کە تاکە دەنگی شۆڕش گێرانەبوو ئەو سەردەمە لە ئێزگەی دەنگی گەلی کوردستانەوە. وە ئێزگەی دەنگی گەلی کوردستانیش ڕۆڵی ئەساسی هەبووە، یەعنی مومکینە حیزبەکانی ئەو سەردەمە ئێزگەیان هەبووبێ، بەڵام ئەوەندەی خەڵك دەنگی گەلی کوردستانی دەکردەوە، ئەوەندەی خەڵك بە پەرۆشی دەنگی فەرهاد سەنگاوی بوو، ئەوەندە گوێیان لە ئێزگەی حیزبە سیاسیەکانی تر نە دەگرت. بەڵام لەڕاستی دا بوژاندنەوەی کوردو سەرکەوتنی کورد ڕاپەڕینی کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان، هۆیەکی دەرەکی‌و هۆیەکی سەرەکی گرتنی کوێت‌و ئازاد کردنی کوێت بوو لەلایەن هێزەکانی هاوپەیمانانەوە.

پ٥/ ڕاپەڕینی شیعەکان لەخوارووی عێراق چ پەیوەندیەکی هەبوو بە ڕاپەڕینەکانی خۆمان؟ یان هەندێك بە هۆکارێکی دادەنێن بۆ ڕاپەڕین لە کوردستان؟

و/ ئەوروپا بەتایبەتی‌و لەسەرووی هەمووشیانەوە ئەمەریکا، هەموو ئێزگەکانی ئەوروپا دەنگێکی زوڵاڵ بوون، هەمیشە داوایان لە خەڵکی عێراق دەکرد بە کوردو شیعەو سونیەوە کە ڕاپەڕن. شیعەکان کە لە سالانی ١٩٧٧و١٩٧٨ەوە ڕژێمی عێراق بەهێزی گەورەو تەیارەو هەلیکۆپتەری بەکاردەهێنا بۆ کوشتنیان، وە ژمارەیەکی زۆری لە

شیعەکان سەرکوتکرد، سەرکوتکردنی ڕاپەڕینی شیعەکان لەسالآنی ناوەڕاستی حەفتاکان و هەشتاکان، هەموو ئەوانە بووە هۆی ئەوەی کە هەمیشە شیعەکان ئامادەباش بن بۆ ئەوەی کە زروفێکی لەبار بێتە پێشەوە بۆ ئەوەی شیعەکان ڕاپەڕین بەئەنجام بگەیەنن دژی بەعس. شیعەکان لەخوارووی عێراق واتە لەباشوور لە بصرەو هەم لەشارە جیاجیاکانی خوارووی عێراق ئەوانیش ڕاپەڕین کە هاوکات بوو لەگەڵ ڕاپەڕینی باکووری عێراق.

پ٦/ بەرنامەی ڕاپەڕین چۆن بوو؟

و/ دوو مانگ بەر لەوەی ڕاپەڕین بەرپابێت، بەرنامەی سەرکردایەتی ی.ن.ك و بەرەی کوردستانی و بەتایبەتی ی.ن.ك پۆل پۆل پێشمەرگەکانی دادەبەزاندە خوارەوە بەشێوەی پارتیزانی. پارتیزانەکان کۆڵە پشتیان پێ بوو، چەکیان پێ بوو، نانی چەند ڕۆژەیان پێ بوو، بۆ ئەوەی بێنە دەوروبەری شارەکان و دەوروبەری ئۆردوگاکان ئامادەباش بن، وە پەیوەندی بکەن بەو چەکدارانەی ئەو سنورەی نامەیان پێ بوو بۆ چەکدارەکان، بۆ ئەوەی چەکدارەکان بەو نامەیە خەڵك ئامادەباش بێت و تەیاربێت بۆ ڕۆژی ڕاپەڕین.

پ٧/ چ تێبینی یەکت هەیە لەسەر یەکەم ڕۆژی ڕاپەڕینی کوردستان؟

و/ لەڕاستی دا ڕۆژی ١٩٩١/٣/٥ تۆمارکراوە بۆ ڕۆژی ڕاپەڕین، بەڵام لەڕاستیەکەی ڕۆژی ١٩٩١/٣/٤ لە ئۆردوگای کەڵەکی یاسین ئاغا لەوێندەرێ خەڵك دەستی بە ڕاپەڕین کرد، ئەوەش بەهۆی هەڵەی هەندێ لە برادەرانی ڕێکخستن بوو کە ویستیان پەلەبکەن لەکاتەکە، وە لەوێندەر برادەرانی ڕێکخستن دەست پێشخەریان کرد، پێش ڕەوایەتی

ڕاپەڕینیان کرد، یەك دوو شەهیدیش درا، بەڵام ئەوەبوو ڕاپەڕینەکە سەرکوت کرا. بۆ ڕۆژی دوایی ڕاپەڕین لە ڕانیە هەڵگیرسا.

پ٨/ بیرۆکەی دروستکردنی شانە چەکدارەکان چۆن بوو؟

و/ ئەوشانە چەکدارانەی کە لەلایەن ڕێکخستنەکانەوە بەناوی شانەی بروسکەوە دروستکرابوون، بەهۆی پەیوەندی کردنی بەهێزە چەکدارەکانی سەر بە ڕژێم، وە بمانەویّ و نەمانەویّ لەسەردەمی ئەنفالەکان ژمارەیەکی یەکجار زۆر پێشمەرگە، کە ئێمە دەربەدەر بووین، کە لە ئێران بووین، بەتەوجیهی برادەرانی سەرکردایەتی ڕەوانەی ناو شار کرانەوەو تەسلیم بونەوە. زۆر لە کادیرە سیاسیەکان، زۆر لە کادیرە عەسکەرییەکان، وە کادیرە سیاسیی و عەسکەریەکانی ی.ن.ك لەکاتی ڕاپەڕین و لەپێش ڕاپەڕین دەوری باڵایان هەبوو بەوەی کە خۆیان ڕێك بخەنەوە لە شانە چەکدارەکانی بروسك. وە پەیوەندی بەکۆمەلانی خەڵك بکەن، پەیوەندی بە چەکدارەکانەوە بکەن، ئەوانە تەجروبەیەکی زۆرو زەوەندیان هەبوو، لەشەڕو پێکدادانەکانی پێشتر لە بارەگاکان، وە لە ڕووی سیاسیەوە لەڕێگای ئێزگەکەش کە لەوێوە ئیتر پەیوەندیان پێوەدەکراو ڕێنماییان دەکراو تەوجیهاتیان دەدرایێ، وە ئەو دە ڕۆژە خەڵك حەماسەتی شۆڕشگێرانەی ڕۆژ بە ڕۆژ زیادی دەکرد، وە ڕۆژ بە ڕۆژ بەرەو پێشەوە چوون بوون.

پ٩/ چالاکی پارتە سیاسیەکان چۆن بوو بەر لە ڕاپەڕین؟

بە بڕوای من هیچ کەسێك ناتوانێت مێژوو بگۆڕێت، کە تاکە ڕێکخراوی سیاسیی ئەو سەردەمانە، کە دەوری فەعالی هەبوو، وە دەوری کاریگەری هەبوو لە سنووری شارەکانی سلێمانی و هەولێرو کەرکوك، لە ئۆردوگاکان، یان بڵێین لە دێهاتەکان، کە پێش ئەوەی خاپوور بکرێن

تەنها ی.ن.ك بوو. هێزی پێشمەرگەی کوردستانیش ئەو سەردەمانە تاکە هێزی ناوچەکە بوو، ڕاستە حیزبی سۆسیالیستی کوردستان هەبوو، بەڵام بەڕاستی ژمارەیان کەم بوو، حیزبی شیوعی عێراقی ژمارەکەیان کەم بوو، تەنها لە سنوورەکانی ئێمە دەیان توانی... واتە تەنها لە سنوورەکانی ی.ن.ك دا ئازادی بیروڕا هەبوو، ئازادی هێز هەبوو، وە ئازادی سیاسیی هەبوو. حیزبی سیاسیی دەیانتوانی ئیدارەی سیاسی بکەن، هەتا پارتی گەلی ئەوکاتە لە سنووری ئێمە هەبوو، پاسۆك لە سنووری ئێمە هەبوو، بەڵام هیچ هێزێکی تر لەوسەردەمە لە بادینان نەبوو، بەڵام دواتر بۆ ململانێ کردنی ئێمە، لە ڕقی ئێمە جێگەی شیوعیان کردەوە بۆ دروستکردنی ململانێیەکی توندوتیژ لە ساحەکە.

پ١٠/ ئەو هۆکارە ڕاستەوخۆیانەی کە جەماوەری خرۆشاند چی بوو؟

و/ یەك لەوانە ئەوەبوو کە خەڵك ترسی هەبوو، جگە لەوەی ڕژێمی بەعس بە خاپوورکردنی دێهاتەکان کەلتوری کوردی لەناوبرد، بەسەدان دەستنووسی لەناو مزگەوتەکان لەناو برد، ڕوخانی مزگەوتەکان، قوتابخانەو نەخۆشخانەکان، هەموو ئەوانە مەترسیان هەبوو لەلایەن خەڵکەوە، کە ڕۆژێك لە ڕۆژان ئەوانیش وەك بارزانیەکان کۆبکرێنەوەو زیندە بەچاڵ بکرێن لەسەر خاكو زێدی باووباپیرانیان.

پ١١/ کاتی هەڵایسانی ڕاپەڕین هەڵوێستی ڕژێمی بەعس بەرامبەری چۆن بوو؟

و/ ڕژێم ئەو سەردەمانە کە ڕاپەڕین بەرپابوو، لە ڕاستی دا ڕژێم مەترسیەکی گەورە لەناو دەرونی دروست بوو بوو. وە ڕاگەیاندنەکانی ئەو سەردەم ئاماژەیان بەوە دەدا، کە ئەمڕۆ تا سبەی حکومەت کۆتایی

پێ دێت، بەرەونەمان دەچێت‌و حکومەتێکی تازە دێتە سەرکار، ڕاپەڕین سەرکەوتن بەدەست دێنێت، بەڵام بەهۆی ئەوەی بارودۆخی ناوچەکە بەهۆی ئەوەی کە دەوڵەتێکی ئیسلامی هەبوو بەناوی دەوڵەتی جمهوری ئیسلامی، کە دەوڵەتێکی شیعە بوو، دەسەڵات لەبەردەستی شیعە بوو، وە زۆرینەی دانیشتوانی عێراق شیعەیە، مجلسی اعلای ئیسلامی ئەو سەردەمانە بارەگاکانیان لە ئێران بوو، کە سیاسەتی ڕۆژئاواش ترسی لەوە هەبوو کە حکومەتێکی تری شیعە لە عێراق دا بمەزرێت‌و وە شۆڕشی ئیسلامی بگوازرێتەوە بۆ عێراق‌و فۆتۆکۆپی بکرێت. بۆیە تیشکی سەوزی بە صدام دا، بۆ ئەوەی هێزەکانی بەکاربهێنێت بۆ لەناوبردنی ڕاپەڕین لە باشوورو باکووری عێراق. ئەوەبوو هێزەکانی ئێمە لە کەرکوك بەهۆی ئەوەی کە ڕژێم بەشێوەیەکی توند بە بەکارهێنانی تەیارە هێزەکانی پێشمەرگەی شکاند.

پ١٢/ سەرچاوەی چەکەکانی پێشمەرگە چی بوو؟

و/ لەڕاستی ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ سەرەتای سەرهەڵدانی شۆڕشی نوێ، مەفرەزەکان ئەو چەکانەی کەلایان بوو هەموو چەکی کۆن بوو، ئەو چەکانە بوو کە لە دوای شۆڕشی ئەیلول لەلایەن جوتیارانەوە شاردرابوونەوە دواتر بەپارە یان بەدیاری دەیاندا بە شۆڕشی نوێ. وە لەکاتی شەڕوپێکدادانەکاندا چەکمان دەست دەکەوت، بەڵام ئەگەر بڵێی لەلایەن دەوڵەتێکەوە یارمەتیمان دراوە بەپێدانی چەك، ئەوە قەت شتی وانەبووە.

پ١٣/ باشە ئەی ڕۆڵی ژنان لە شۆڕش‌و ڕاپەڕیندا چۆن هەڵدەسەنگێنی؟

و/ ئەو ژنانەی کە ڕۆڵیان هەبووە ژنی پێشمەرگەو کادیرەکان بوون لەکاتی شۆڕش. یەکەم ژنی ناو شۆڕش (مریەم) خانی خێزانی دکتۆر عەلی لە ڕانیەیە کە لە ساڵی ١٩٧٨ کە چووم بۆ سەرکردایەتی ئەویش لەناو شۆڕش بوو.

ژنان لە ڕاپەڕیندا ڕۆڵی یەکجار گەورەیان بینی، بەتایبەتی کەس‌و کاری شەهیدەکان نەك هەر لە ڕاپەڕینی ١٩٩١، بەڵکو لەڕاپەڕینەکانی پێشتر، وەکو لە ڕاپەڕینی ١٩٨٢ لەشاری کۆیە ڕاپەڕینێك بوو ژنێك لەوێ شەهید بوو بەناوی (شوکریە). لەناوچەی قەڵادزێ (سنەوبەر) بوو، وە لەناوچەی هەڵەبجەو پێنجوێن یشدا ژنان بەشداریان کرد.

لەسەرەتای شۆڕشی نوێ لە ١٩٧٦ەوە تاکو ڕاپەڕین لە ١٩٩١ دەیان‌و بگرە سەدان شەهیدی ژن دراوە، کە زۆربەیان خێزانی کادیرو پێشمەرگەکانی خۆمان بووینە. بۆیە ژنان ڕۆڵی بەرچاوو کاریگەریان گێڕا لە ڕاپەڕین، کە بەحەماسەتەوە بەشداریان تێداکردوو سەرباری ئەوەش پێش ڕاپەڕین ڕێکخستنی ژنان هەبووە.

پ١٤/ ڕۆڵی مستەشارەکان لە ڕووداوەکاندا چۆن بوو؟

و/ مستەشارەکان تووشی ئەمری واقع بوو بوون، کە ناچار بوون هاوکاربن، هەروەها لەلایەکی تریشەوە نامەیان لەلایەن سەرکردایەتی بۆ هاتبوو بۆ ئەوەی یارمەتی دەربن بۆ ڕاپەڕین. بۆیە ئەوانیش زۆربەیان بەناچاریەوە هاوکاربوون، بۆ نمونە شەهید (عەلی نەبی) لە ڕاپەڕینی ڕانیە ڕۆڵی کاریگەرو بەرچاوی بینی، کە کەسێك بوو ئامر فوج بوو.

پ١٥/ بەرنامەی ڕاپەڕینی هەولێر چۆن بوو؟ چەند حیزبی کوردی تیایدا بەشدار بوون؟

و/ پاش ڕزگارکردنی ڕانیە هێزەکان چوون بۆ شەقڵاوە، لە شەقڵاوە کە کاک کۆسرەت سەرکردایەتی دەکرد، لەوێ پەیوەندی کرد بە حاجی مصیفی‌و دواتر مصیف یش ئازادکرا. پاشان لەدوای برادەرانی ناو شاری هەولێری نارد، کە لەشانە چەکدارە نهێنی یەکان کاریان دەکرد، کە بێن بۆ شەقڵاوەو بەرنامەی ئازادکردنی هەولێریان داڕشت. پاشان لە کۆیەوەش برادەران دوای ئازادکردنی کۆیە بەرەو کەسنەزان چوون‌و لەناو شاری هەولێریش ڕێکخستنەکان‌و جەماوەر ڕاپەڕین‌و بەم سێ لایە بەرنامەکە تکامل بوو، وە هەولێر ئازاد بوو.

لەهەر کوێیەك هێزی یەکگرتووی جەماوەر هەبێت، ئەوا زۆر بەهێزدەبێت، کە لەشاری هەولێر بۆ نمونە کە بارەگای فەیلەقی (٥)ی لێ بوو پڕبوو لە سەربازو چەکی قورس‌و کوشندە، بەڵام لەبەرئەوەی کە جەماوەرو خەڵك هەموو بەیەك دەنگ ڕاپەڕین توانیان بەرەنگاری ئەو هێزە گەورەیەی دوژمن ببنەوەو بیشکێنن. وە لەلایەکی تریشەوە ڕاگەیاندنی لێبوردنی گشتی بەناوی ئاشت بوونەوەی گشتی لەلایەن بەرەی کوردستانیەوە، زیاتر هانی پیاوانی ڕژێمی دا کەتازووە بەرگری نەکەن‌و ڕێزیان لێ دەگیرێت‌و تۆڵە بەرامبەریان ناکرێتەوەو گیانیان پارێزراو دەبێت.

پ١٦/ کاك شاخەوان کاتێك کە ڕاپەڕین لە شاری هەولێر هەڵگیرسا، تۆ لەکوێ بوویت؟

و/ ڕۆژی ٣/١١ی ئازادکردنی شاری هەولێر ڕۆژێکی زۆر خۆش بوو، من ئەو ڕۆژە لە کۆنگرەی ئۆپۆزسیۆنی عێراقی بووم لە بەیروت، کە هەواڵەکەمان بیست مژدەیەکی زۆر خۆش بوو.

پ١٧/ هەنگاونان بۆ ئازادکردنی شاری هەولێر لەچەند قۆڵەوە بووە؟

و/ لەم قۆڵانەوەبوون: ١-شەقلاوە ٢-کۆیە ٣-مەلا سلێمان لە ئۆردوگای بەحرکە ٤-مەفرەزە چەکدارەکانی پێشمەرگە لەناو ئۆردوگاو گوندە گەورەکانی کە مابوون لەدەوروبەری هەولێر.

بەڵام لەڕاستی دا قۆڵی شەقڵاوە گرنگترین دەروازەی ئازادکردنی شاری هەولێر بوو، چونکە کە شەقڵاوە ئازادکرا هێزەکانی دوژمن لەدیانەش تەسلیم بوون.

پ١٨/ ئەی ئیسلامیەکان چ ڕۆڵێکیان هەبوو لە ڕاپەڕین؟

و/ تەنها بزووتنەوەی ئیسلامی هەبوو، ئەویش ژمارەیان زۆرکەم بووە، بە پەنجەی دەست دەژمێردرا، کە هیچ ڕۆڵیان نەبوو لە ڕاپەڕین.

پ١٩/ واباس دەکرێت کە هەولێر درەنگ ئازادکراوەو درەنگ ڕاپەڕینی کردووە؟

و/ شاری هەولێر درەنگ ئازاد نەکراوە، بەڵکو بەپێی ئەو بەرنامەیەبووە کە دانرابوو، چونکە کە ڕانیە ئازادکرا دەبوو بێن بۆ ڕانیەو پاشان بۆ چوارقورنەو کۆیەو وە شەقڵاوەو لەوێشەوە بۆ مصیفو ئینجا بۆ هەولێر.

پ٢٠/ سەبارەت بە ڕۆژی ئازادکردنی شاری هەولێر لە ٣/١١ چ مەبەستێك هەبووە لەو ڕۆژە؟

و/ ڕۆژی ١٩٧٠/٣/١١ ڕۆژێکی مێژوویی بوو بۆ کورد، کە بەیاننامەی ١١ی ئازار بوو. بۆیە ئەم ڕۆژەش دانراوە لەلایەن کاك کۆسرەت کە ڕۆژێکی گرنگی مێژوویی بوو بۆ کورد، وە کاك کۆسرەت خۆی سەرکردایەتی ئازادکردنی هەولێری دەکرد.

پ٢١/ چ شوێنتێك زۆر مقاوەمەی لێ کرا لە هەولێر؟

و/ ئەو شوێنەی کە مقاوەمەی تێداکرا زۆر تەنها بارەگای منظمەی استخباراتی شمالی بوو، کە بەرگریان کردو درەنگتر لە شوێنەکانی تر ئازادکرا.

با ئەوەت بۆ باس بکەم، بڕیار وابوو کە پارتی موصڵ بگرێتو یەکێتی کەرکوك، بەڵام بەداخەوە پارتی مواتڵەیان بەهێزەکانیان دەکردو کارەکانیان ئەنجام نەدەدا.

پ٢٢/ باشە باسی ڕۆژانی بەرگری کردنمان بۆ بکە لە هەولێرو پاشان چۆنیەتی پاشەکشەکردنتانو دروست بوونی کۆڕەوەکە؟

و/ ١٩٩١/٣/٢٦ گەیشتمە پردێ چەکم بەستابوو، کە چووم دۆخەکە زۆر نا لەبار بوو، ئاڵۆزبوو. ئەو هێزانەی کە لەوێ مابوون ژمارەیان زۆر کەم بوون، وە نا منظم بوون، بەتەنها کاك کۆسرەت وەکو لێپرسراوی فەرماندە لەوێ مابۆوە، شەهید عەبدولڕەزاق ئەوکات شەهید بوو بوو، وە کەرکوكو پردێ لەلایەن حکومەتەوە گیرابۆوە. من ئەوکاتە لەسەر داواکاری کاك کۆسرەت چوومەوە بۆ ناو شمار، کە بچم هێزێکی گەورە بێنم بۆ بەرگری کردن، بەڵام کە گەڕامەوە لەبەینی (هەولێرو قوشتەپە) تووشی کاك کۆسرەت بووم، ووتی بڕۆ ئەوە م.بەکر وا لە قوشتەپەیە، کە چوومە قوشتەپە م.بەکر یەکسەر ووتی وەرە سەرکەوە با بڕۆین، ووتم بۆ؟ ووتی کاکە ئەوە دەبابەکان گەیشتن، دوایی دەرناچین. لەو کاتەدا شتێکی سەیرم بینی، بینیم ڕۆژنامە نووسێکی ئەڵمانی کە کچ بوو خەریکی وێنە گرتن بوو. من ووتم کاکە چۆن بڕۆین ئەوا ئەو کچە لێرەیەو ئێمە چۆن بڕۆین؟ ووتی "واتە م.بەکر" کاکە دەرناچین. لەڕاستیشدا وابوو، چونکە دەبابەکان زۆر نزیك بوو بوونەوە، تەقەو بۆردومان زۆر نزیك کەوتبۆوە.

پاشان گەڕاینەوە هەولێر، کە گەڕاینەوە هەولێر، هەولێر لە دۆخێکی خراپ دابوو، وەزع زۆر نائارام بوو، کە ئەوکات ٣/٢٨ بوو، کە ئەوڕۆژە واتە ١٩٩١/٣/٢٨ قوشتەپە بەتەواوی گیرا. کە ئێمە لەدەرەوەی قوشتەپە بووین، وە هێزەکانی دوبزو کەندێناوە کە هێزەکان شکابوون لە زرگە زراو، کە شەهید ڕێبازو سەفین مەلا قەرە لەوێ بوون ئەوانیش گەڕابوونەوە بۆ هەولێر. خەڵك زۆر لەڕووی دەرونییەوە لە مەترسی دابوو، لەوەزعێکی خراپ و دژواردابوو، هەموویان مەترسی ئەوەیان هەبوو کە دوژمن دێتەوەو قەتڵ و عام دەکات و خەڵکیش لەم ترسە هەموویان ڕایان کرد بەرەو ناوچەکانی وەك کۆیەو شەقڵاوە.

بۆ ڕۆژی دوایی (واتە لە ١٩٩١/٣/٢٩) قوشتەپە بەتەواوی کەوتبووە دەست ڕژێم، من قیادەی گرتنەوەی قوشتەپەم کرد، بۆ ئێوارەکەی لەگەڵ یونس ڕۆژ بەیانی بەرنامەیەکمان دانا لە شەوی ٢٩-١٩٩١/٣/٣٠ بۆ گرتنەوەی قوشتەپە، کە هێزی عەفەوی زۆر هەبوو، کە کۆمەڵ کۆمەڵ دەهاتن، بەبێ بەرنامە بوون، خەڵك لەخۆیەوە دەهات هێرشی دەبردو دەشکا.

هێزەکانی کە لای من بوون: عەبدوللا بۆر بوو، ڕێبین محەمەد صۆفی بوو، لەگەڵ کۆمەڵێك خەڵکی تر. هێزەکانی لای پارتی جەمال مورتکە بوو بەسەرکردایەتی یونس ڕۆژبەیانی، کە هەریەکەو لە قۆڵێکەوە بەجیا هێزەکانمان نارد،بۆ ئەوەی بچن قوشتەپە ڕزگاربکەن.

دوای ئەوە کاك کۆسرەت و زەعیم عەلی هاتن، ووتم ئەوە بەرنامەمان دانایە بۆ گرتنەوەی قوشتەپە. نزیکەی ١٢،٣٠- ای شەو تەقە لەناو قوشتەپە لە هەموو لایەکەوە دەستی پێکرد، ووتیان قوشتەپە ئازادبووە. ئەوەی کە هات و وەی گوت ناوی (فەرهاد ڕەسول) بوو

پارتی بوو، منیش سەرکردایەتی ئەم کارەم دەکرد، بۆیە بەسەیارەیەکەوە چووم بۆ قوشتەپە کە چوار پێشمەرگەم لەگەڵ دابوو. کاک کۆسرەت یش بەدوام داهات، بەڵام ئەم هەواڵە ڕاست نەبوو، منیش کەوتمە کەمینەوەو دواتر بە پرەپڕ دەرچووم. پاشان بۆ بەیانیەکەی کە ئومێدی ئەوەمان نەما کە چیتر هێرش بکەینەوە بۆ سەر قوشتەپەو ڕزگاری بکەین، ئەوەبوو هێزێك چووە کەسنەزان بەسەرکردایەتی کاك ڕابەر سەید برایم.

ئێمە لەگەڵ حەسەن کوێستانی، سەفین مەلا قەرە، فاقە مەخموری، مەلا سلێمان، چووینە (حی عسکری)، کە بڕیارماندا لەوێ شەڕ بکەین و بەرگری بکەین لە هەولێر، کە ئەمانە ١٩٩١/٣/٣٠ بوون. ئەوەبوو هێزەکانی ڕژێم لە خەتی قوشتەپەوە هێرشیان کردە سەر شاری هەولێرو نزیکەی کاتژمێر ١١ی نیوەڕۆ دەبابەکان گەیشتنە سەر بازگەی شەقڵاوە، کە لەوێندەر کۆپتەر بە بەردەوامی دەسوڕایەوە. لە بازگەی شەقڵاوە کۆپتەر لە سەیارەکی دا، کوڕێك شەهید بوو بەناوی (شێرزاد مەلا شینە) لەگەڵ خێزانەکەی کە ناوی (معتبر) بوو، هەردووکیان شەهید بوون. وە خەڵکێکی زۆر لەو ناوچە شەهیدو بریندار بوون، کە (بایز نانەکەلی) لەوێندەر لەناو دەغڵەکان برینداربوو.

پاش ئەمانە کاك کۆسرەت وەڵامی نارد کە بگەڕێینەوەو ڕێ ی شەقڵاوە گیراوە، ئێمەش گوتمان دەچینە ڕێ ی بەحرکەوە دەچینە بەستۆڕە، کە چووینە بەستۆڕە جارێکی تر گەڕامەوە، بەم شێوەیە زۆربەی هێزەکانمان لە ڕێ ی بەحرکەوە دەربازبوون.

پ٢٣/ زۆرباشە، ئەی لە ڕاپەڕین و ڕۆژانی بەرگریش چەند حیزبی کوردی و کامانەبوون کە بەشداربون و ڕۆڵیان هەبوو؟

و/ بەنسبەت بەشداری حیزبە کوردیەکان هەموویان بەشێوەیەکی گشتی ڕۆڵی خۆیان هەبووە، وە پارتیش بەشداربوو، بەڵام وەك خورشید شێرەو برادەرانی تریان هەموویان لە کارەکان پرسیان بە کاك کۆسرەت دەکرد، وە ئەوکات یەکێتی ڕۆڵی سەرەکی هەبوو لە ڕاپەڕین، وە تەنها بارەگای کەرتی ڕێکخستن، (٢٨) بیستو هەشت بارەگا لەسەرجەم گەڕەکەکانی ناو شاری هەولێر هەبوو.

پ٢٤/ گرنگترین کارێك کە ئەنجامت دابێت چی بووە؟

و/ ئەو ڕۆژەی کە ڕۆژی کۆڕەوەکە بوو دوای ئەوەی کە لە بەحرکە دەرچووم، کە م.بەکرو حەسەن کوێستان یم لەگەڵدا بوو، ئەوان چوون بۆ هاوینەهەواری صلاح الدینو منیش گەڕامەوە بۆ مەلا.ئۆمەر، کە من هاتمە مەلا ئۆمەر دوو کادیری پارتی کە یەکیان (عزەتی سلێمان بەگ) بوو ئەوی تریان (ملازم دڵشاد مەجید) بوو، لەگەڵ ماڵی شێمەی هارون قسەیان دەکرد، کە بەهرامی شێمەی هارون دەیانگوت نابێ ئێوە لە مەلا ئۆمەر بمێننەوە. من قسەم کرد، ووتم کاکە من لێپرسراومو لێرە بەرگری دەکەین، هەرچەندە بەهرامی شێمەی هارون ووتی ئەمە بەرژەوەندی منی تێدا نیە ئێوە لێرە بەرگری بکەن، بەڵام من ووتم کاکە ئەمە بەرژەوەندی گشتی یەو بۆ کوردە، ووتی ئەگەر وایە من باردەکەم، منیش ووتم باشە ئەگەر باردەکەی (لۆریەکت) بۆ دەنێرم بارکە بۆ مصیف صلاح الدین. من گەڕامەوە مصیف صلاح الدینو تۆپ باران دەستی پێکرد، لە هەولێرەوە ڕژێم تۆپبارانی مصیفو مەلا ئۆمەری دەکرد. مام جەلال گۆتی ئەوە چی یە شاخەوان؟ منیش ووتم وە للە مامە ئەوە حکومەت هاتیە بۆ مەلا ئۆمەرو ئەو ناوچەیە، ووتی باشە ئەی کەس لەوێ نەبوو؟ ووتم وەللە ٤٠٠-٥٠٠ پێشمەرگەی لێ بوو.

ووتی باشە ئەی بۆ بەرگری ناکەن؟ ووتم مامەگیان ئەوانە ڕاستە زۆرن، بەڵام منظم نین، هەرکەسەو سەربەخۆیەو چەکی بەشانی دا دایەو ڕادەکات.

مام جەلال‌و برادەرانی تر دوای نانی نیوەڕۆ لە مصیف ڕۆیشتن، منیش هاتمەوە بۆ مەلا ئۆمەر، کە هاتمەوە بینیم حکومەت هاتبووە مەلا ئۆمەرو یەکسەریش سەحبی کردبۆوە، کە تەنها ئەوەبوو ملازم حبیب هاتبوو، شێمەو برادەرانی تری لەگەڵ بەهرام هاتبوو ڕزگاری کردبوون‌و گەڕابوونەوە، ئەوەبوو ئێمەش لەوێ بنکەمان داناو سەنگەرمان لێدا.

دوای ئەوە هێزەکان دابەش بوون، بەشێك لە مصیف مابۆوە، منیش سەرکردایەتی سەری سەفینم کرد، کانی شیلانەو کاموسەك. جەلال ئیلنجاغی لەناوچەی سکتان دانرا، مەلا سلێمان‌و برادەرانیشی لەناوچەی زیارەت دانرا. ئەوەبوو دواتر بارودۆخەکە بەبەرژەوەندی کورد گۆڕاو هێڵی بەرگری دەستنیشانکرا.

پ٢٥/ لە کۆتایی دا دەکرێت بەچەند خاڵێکی کورت هۆکارەکانی شکستی ڕاپەڕین مان پێ بڵێی؟

و/ بریتی بوون لە: ١- کەمی ماوە. ٢-ڕێکخستنی پێشمەرگە نەبوو، بەهۆی کەمی ماوە. ٣-هەروەها بەرنامەی دوای ئازادکردن نەبوو بۆ بەرگری کردن. واتە ئەوەنەبوو کە حیزب کۆبوونەوە بکات‌و ڕێگا چارەك دابنێت بۆ دۆخەکە.

زۆر سوپاس کاتمان گرتی...

سوپاسی ناوێ سەرکەوتووبن...

حەوتەم: چاوپێکەوتن لەگەڵ (نەوشیروان مستەفا ئەمین)، سلێمانی- ماڵی تایبەتی خۆی، ڕۆژی شەممە، ڕێککەوتی ٢٠٠٣/١/١٨:

پ١/ هۆکارەکانی هەڵایسانی ڕاپەڕینی ١٩٩١ چی بوو؟

و/ لەڕاستی دا خۆی عملیاتی ئەنفال‌و ئەو زەبروزەنگەی کە بەعسیەکان بەرامبەر بە خەڵکی کوردستان کردیان، وەك ڕاگوێزانی دێهات‌و بێ سەروشوێن کردنی دەیان هەزار کەس‌و لە سێدارەدانی گەنج‌و بەزێ دادانی خەڵك لەناو شارەکانداو نەبوونی ئازادی سیاسیی‌و تێکدانی ژێرخانی کۆمەڵی کورد، بەوەی کە هەموو دێهاتەکانیان وێرانکرد، کوردیان والێکردبوو تەقریبەن لە حەفتاو چەند دانە ئۆردوگایەك دا کۆیان کردبووەوە. بێجگە لە مەرکەزی شارەکان، تەقریبەن دێهات‌و ناحیەو قەزاش وانەمابوو، هەموو کوردستانی عێراقیان لەدەوروپشتی جادەکان لەچەند ئۆردوگایەکدا کۆکردبۆوە. مەسەلەن، ئۆردوگای زەرایەنیان دروستکردبوو، دەوروپشتی هەڵەبجە وێران کرابوو سید صادق وێران کرابوو دێهاتەکان وێران کرابوو ناوچەکانی قەراغ بەتەواوی وێران کرابوو شار باژێر وێران کرابوو، هەروەها کۆمەڵێك ئۆردوگایان دروست کردبوو لە بازیان‌و لە ڕاپەڕین‌و سمودو لەنێوان چەمچەماڵ‌و تەکیە‌و ناوچەکانی دەوروبەری دا، کە خەڵکەکانیان لەوێ دا کۆکردبۆوە.

ئەو زەمانە کورد هەستی بەوە دەکرد وەك دیلێك وایە لە بەندیخانەیەکی گەورەدا، بێجگە لەوە ئەو ئیهانە گەورەیەی کە بەعسیەکان بە کوردیان کردبوو، شادەماری هەستیاری کوردی بزواندبوو، لەبەرئەوە خەڵك ئەگەر چی، فەترەی ئەوەی کە ئێمە تێك شکاین لەدوای عملیاتی ئەنفال، خەڵك زۆر بێ ئەمەل بوو بوو، بەڵام

وەختێك كە عێراق كوێتی داگیركرد، سەر لەنوێ ئومێد بوژایەوە بەوەی كە عێراق بەر لێدانێك دەكەوێت، وە ئەتوانێت هێن بێت، ئەو فەترەیەی كە عێراق چوو كوێتی داگیركرد، ئێمە لە هەموو لایەكەوە دەستمان كرد بەپەیوەندی كردن لەگەڵ هەمەموو ئەو كەسانەی كە لەگەڵ ڕژێم پەیوەندیان هەبوو، هەتا ئەوانەی كە زۆر پیاوی خراپیش بوون، هەموو ئەوانە پەیوەندیمان لەگەڵ كردن بۆ ئەوەی كە ڕووداوێك هاتە پێشەوە بەشداری بكەن، هەتا ئەوانەی كە مستەشار بوون ئان ئامر مەفرەزەی طواری بوون، هەموو ئەوانە قسەمان لەگەڵ كردنو بەشێكی زۆریشیان وەعدیان دا كە هاوكاریمان لەگەڵ دا بكەن.

پ٢/ ئایە هاوكاری كردنی مستەشارەكان هۆی نیشتمانیو كوردانە بوو؟ یان نەمانی ترسی بەعسو صدام بوو؟

و/ لەڕاستی دا هەندێكیان ڕەنگە لەبەر نیشتمان پەروەری بوو بێت، بەڵام بەشی هەرە زۆریان لەبەر ئەوە بوو باوەڕیان وابوو كە صدام ڕووخاوەو نیزامەكەی ڕووخاوە، لەبەر ئەوە بوو كە خۆی پاك بكاتەوە، بۆیە بەشداری كرد لەم ڕاپەڕینەدا. یەعنی ئەگەر بیانزانیایە كە صدام ناڕوخێت، ئەوە پێم وایە بەشێكی زۆریان هاوكاریان لەگەڵ نەئەكردین، وە هەموویان.

پ٣/ لەڕووی ڕاگەیاندنەوە چ ئامادەكاریەكتان كردبوو؟

و/ بەتایبەتی ڕادیۆكەی ئێمە لە ڕووی ڕاگەیاندنەوە لە ڕووی پڕوپاگەندەوە تركیزمان كردبووە سەر ئەوەی كە ڕژێمی عێراق كۆتایی هاتووەو تەواوبووە. وە ئەو زەمانە خەڵك هەموو ڕادیۆكانی ئێمەیان دەكردەوە، یەعنی پاش ئەوەی كە هێن بوو، لە پێشدا ڕادیۆكەمان زۆر بە زەحمەت وەردەگیرا، لەبەرئەوەی عێراق تەشویشی لەسەر دانابوو،

بەڵام کە شەڕەکە دەستی پێکرد، مەرکەزی تەشویشات لێی دراو تەشویش لەسەر ڕادیۆکەی ئێمە نەما، ڕادیۆکەمان زۆر بە وازحی وەردەگیرا، لەزۆر جێگا خەڵك دەیانخستە سەر میکرۆفۆنی مزگەوتەکان، یەعنی کە ڕادیۆکە ئیشی دەکرد ئەیان بەست بە میکرۆفۆنی مزگەوتەکان، هەموو ناوچەکە گوێیان لێ ی دەبوو، بۆیە ڕادیۆکە کاریگەری زۆری هەبوو لەسەریان.

ڕۆژێك لە ڕۆژان بتەوێت بچیت لەگەڵ ئەو برادەرانەی کە لە ڕادیۆکە کاریان کردووە قسەیان لەگەڵ بکەی، وەك: (عباس بدری، ئازاد چالاك، شوان کەریم کابان) ئەوانە هەموو لە ڕادیۆکە کاریان کردووە، (م.محسن) کە وەزیرە "لە کاتی ئەنجامدانی ئەم چاوپێکەوتنە" ئەمیش یەکێك بووە لەوانەی کە لە ڕادیۆی ڕاپەرینەکەدا دەوری هەبوو، چونکە دوو ڕادیۆمان هەبوو، ڕادیۆیەکیان لە سەقز بوو، ڕادیۆیەکیشیان گەڕۆك بوو لەگەڵ خۆمان دەمان گێڕا، م.محسن‌و م.عبدالرحمن وەکیل وەزیرە "لە کاتی ئەنجامدانی ئەم چاوپێکەوتنە" ئەمانە لە ڕادیۆ کاریان دەکرد، ئەو ڕادیۆیەی کە تەوجیهی شانە نهێنی یەکانی ناو شاری دەکرد، کە چ بکەن‌و چ نەکەن.

پ٤/ باشە، با بێینەوە سەر باسی هەڵ‌و مەرجی داگیرکردنی کوێت لەلایەن عێراق‌و بەرنامەی ئێوە بۆی؟

ئەوکاتەی کە عێراق چوو کوێتی داگیرکرد، ئێمە پێمان وابوو کە هەلو مەرجێکی تازە هاتتە پێشەوە، لەبەرئەوە زنجیرەیەك کۆبونەوەمان کرد خۆمان، لەو زنجیرە کۆبونەوەیەدا کۆمەڵێك ئەگەرمان دانا (ناومان نا ئەگەرەکان)، ئەگەرەکان بە معنای چی بوو:

ئەگەری یەکەم ئەوەبوو: ئەگەر عێراق لە کوێت کشایەوە.

ئەگەری دووەم: ئەگەر عێراق لە کوێت نەکشایەوە.

ئەگەری سێیەم: ئەگەر عێراق لە کوێت مایەوەو لێی درا.

ئەگەری چوارەم: ئەگەر عێراق لە کوێت مایەوەو لێی نەدرا.

یەعنی ١٥ بۆ ٢٠ ئەگەری لەو بابەتانە احتمالاتمان دانا، بۆ هەر احتمالاتێك بەرنامەی خۆمان دانا، یەعنی چی بکەین‌و چی نەکەین، تەبعەن لەدوایی دا وەکو دەرکەوت وورده وورده ڕوداوەکان بەرەو ئەوە دەڕۆیشت بینیمان عێراق دەمێنێتەوە لە کوێت وە بەر حەملەی دنیا دەکەوێت، کە بەر حملەی دنیاش کەوت ئێمە هەموو بۆچوونمان وابوو عێراق بەری ئەم شەڕە ناگریت‌و هەرەس دەهێنێت، هیچ نەبێت دام‌و دەزگاکانی لە کوردستان هەرەس دێنێت، بۆیە ئێمە چیمانکرد؟ نەخشەی کوردستانی عێراقمان هێنا، هەموو ئەو شوێنانەی کە عێراقی تێدا بوو دیاریمانکرد، ئەو شوێنانەی کە مقراتی جەیش بوو دیاریمانکرد، ئەو شوێنانەی کە ئۆردوگای زۆرە ملێ ی تێدابوو، ئۆردوگاکانمان دیاریکرد. نەخشەی ناو شاری سلێمانی‌و هەولێرو کەرکوك – یشمان هێنا، ئەوە کە پێی دەڵێن مخطط اساسی، لەسەر ئەم نەخشانە شوێنەکانی حکومەتمان دیاریکرد، بۆ نمونە: مقری حیزبی بەعس‌و ماڵی پیاوخراپ. پاش ئەوەی ئەم کارەمان کرد، دەستە بەدەستە خەڵکی ئەو شوێنانەمان هێنا، بۆ نمونە: کەرکوکیەکانمان هێنا ئیشەکانمان بەسەر دابەشکردن، سلێمانیەکانمان هێنا ئیشەکانمان بەسەر دابەشکردن، هەولێریەکانمان هێنا ئیشەکانمان بەسەر دابەشکردن. بێجگە لەوەش ئۆردوگایەکانیشمان دابەشکرد بەسەر پێشمەرگەکاندا، وە هەموو کوردستانمان کرد بە دە بەشەوە، کوردستانی عێراقمان لەسەر ئەساسی ئەو ئۆردوگایانە کرد بە دە

بەشەوە، لە هەر بەشێکدا لێپرسراوێکی ی.ن.ك مان بۆدانا، وە هێزیشمان بۆ تەرخانکرد، هێزەکەش واجیباتمان بۆی تەرخانکردبوو، یەعنی ئەوە نەبوو ئەو هێزە بە ئارەزووی خۆی بچی چی بکە. مەسەلەن هێزێك لەو هێزانەی دامان نابوو لەبەری ئەو بەری دەربەندیخانەوە لەسەر سنووری ئێران دێیەك هەیە تەپەڕەشی ناوە هێزەکانی ئەو ناوچەیەی کە دامان نابوو لەبەینی عەربەت و کفری. لە ئۆردوگاکاندا مقری حیزبی بەعسی و امن و استخباراتی تێدابوو، دامان نابوو ئەو چوار جێگەیە پەلامار بدرێت و پەلاماری سەربازو پۆلیس نە درێت، مقری امن بەدەرەجەی یەکەم و مخابرات و استخبارات و بەعس، کە ئەو چوار شوێنە دەگیرا، ئیتر شارەکە سقوتی دەکرد، ئەو چوار شوێنەشمان دانابوو کە بۆ هەر هێزێك لێپرسراوێکمان دانا بوو، کە ئەو ئیشە ئەنجام بدات و جێ بەجێ ی بکە.

پ٥/ راپەڕین بۆچی سەرەتا لە ڕانیەوە دەستی پێکرد؟

و/ راپەڕین کە دەستی پێکرد لە ڕانیەوە دەستی پێکرد، ئەویش لە ڕانیە بۆچی دەستی پێکرد؟ لەبەرئەوە نیە بڵێین وەڵا خۆیان دەستیان پێکرد، چونکە ئێمە ڕانیەمان هەڵبژاردوو لەبەرئەوە وەك مدخلێك (دروازەیەك) وابوو بۆ گەڕانەوەی ئێمە بۆ کوردستانی عێراق. ئێمە مقرەکانمان لە قاسمە ڕەش بوو، لە زەڵێ بوو، هەموو هێزەکانمان لەوێ کۆکردبۆوە، ئەگەر شاری ڕانیە نەگیرایە نەمان دەتوانی هێزەکانمان بهێنینەوە بۆ کوردستانی عێراق، لەبەرئەوە تەرکیزمان کردەوە کە یەکەم شوێن ئازاد بکرێت، شاری ڕانیە بێت، بۆ ئەوەی بێینە ناو شاری ڕانیەو لەڕێگەی ڕانیەوە بچین بۆ شوێنەکانی تر، هەرواشمانکرد.

پ٦/ شێوەو جۆری دابەشکردنی هێزەکانتان لەو سەردەم چۆن بوو؟

٥و/ ی مانگ لە ڕانیە تەقیەوە "واتە ١٩٩١/٣/٥ ڕاپەڕین لە ڕانیە بەرپابوو"، وە پێشتر ئەوەی کە بۆم باسکردی ئەو هێزانەی کە ئامادەمانکردبوون، ئێمە چەند جۆرە هێزێکمان هەبوو، هێزێکی ملتەزیممان هەبوو لە (١٢) بەتالیۆن دا ڕێکمان خستبوو، لەناو ئێراندا هەر هێزێکیان (١٧٦) کەس بوون. لەحاڵەتی پێویستدا ئەیان توانی سەرکردایەتی (٢٥٠٠) کەس بکەن، ئەو (١٧٠) کەسەی کە دامان نابوون، ڕاهێنان‌و مەشقیان پێکرابوو، هەموویان وەك ڤابگ‌و نائب ڤابت‌و وەکو ئەوانەی کە ئەتوانن خەڵك ئیدارە بکەن، نەك وەکو پێشمەرگەی ئاسایی، ڕاهێنان‌و مەشقمان پێ کردبوو کە ئەو (١٧٠) کەسە ئەیتوانی ببێتە سەرکردەی (٢٥٠٠) کەس لەکاتی پێویستدا.

بێجگە لەوان هێزێکی ترمان هەبوو کە لەناو ئۆردوگایەکاندا بوون، لە خەڵکی جوتیارو خەڵکی دێهات‌و ئەوانیشمان ئامادەکردبوو بۆ ئەوەی لەکاتی پێویستدا ئامادەبن، لەبەرئەوەی کە ژیانیان باش نەبوو هەژار بوون، نەیان دەتوانی وەك پێشمەرگەکانی تر بێت‌و پیشەیی بن، واتە ژیانی خۆشیان دەکردو لەپاڵ ئەمیشدا پێشمەرگایەتیان دەکرد لەکاتی پێویستدا، ئەمەش جۆرێکی تریان بوو.

بێجگە لەوانە (٥٢٠) پێشمەرگەی پارتیزانمان هەبوو، کە ناردبوومانەوە ناو نێوخۆی کوردستانی عێراق، کە لەناوچەو شوێنە جیاجیاکان چالاکیان دەنواند. سەرەڕای ئەوەش نزیکەی (٧٠٠٠) حەوت هەزار کەسمان ڕێکخستبوو لەناو شارەکاندا، بەناوی شانەی (بروسك)و (شالاو)، شانە چەکداری شالاوو بروسك. ئەمانە لە هەولێرو

لەناو شاری کەرکوکو لە ئۆردوگاکانو لە سلێمانی، دوو سەرکردایەتی جیاوازیان هەبوو، شاڵاو جیابوو، بروسك جیابوو. یەکێکیان لەلایەن برادەرانی هەولێرەوە سەرپەرشتی دەکرا"بروسك"، وە ئەوی تریشیان "شاڵاو" لەلایەن برادەرانی سلێمانیەوە سەرپەرشتی دەکرا. ئەوانە لەهەموو جێگاکاندا هەوڵیاندابوو لەناو هێزە چەکدارەکانی حکومەتدا شانەی چەکداری نهێنی دروست بکەن، وە لەهەموو گەڕەکێكو ئۆردوگایەکدا ڕێکخستنیان کردبوو بۆ کاتی پێویست. هەموو ئەمانە ڕەمزیان هەبوو، یەعنی هەندێکیان سیقەیان نەدەکرد بەهی ناو شارەکان، کاغەزیان ئەنارد کە بۆ ئەوەی لە ڕادیۆکەوە ئاگاداربکرێنەوە، بۆ ئەوەی سیقەیان پێ بکەن، بۆ نمونە: شانەی کامەران لە سلێمانی، پێمان ئەوتن: بۆ شانەی کامەران پەیامەکەتان گەیشت، بۆ ئەوەی بزانن پەیوەندیان بەشوێنێکی مەرکەزی تەواوەوە هەیە.

پ٧/ کەواتە شانە چەکدارەکان ڕۆڵی گرنگیان بینیوە لە ڕاپەڕین؟

و/ لەڕاستیدا شانە چەکدارەکان لە ڕاپەڕیندا ڕۆڵێکی ئەساسیان بینیو پێشمەرگەش دەوری پشتیوانی بینی. لەسەرەتاشدا زۆری قوربانی شەهیدو بریندارەکان شانە چەکدارەکان دایان. لە ڕاپەڕینەکە ٣/٥ لە ڕانیەو ٣/٧ لە سلێمانیو ڕۆژی ١١ی مانگ لە هەولێر دەستی پێکرد، لە ١٨-٣/١٩ لە دهۆكو دەوروبەریو ڕۆژی ٣/٢٠ لە کەرکوك دەستی پێکردو ڕۆژی نەورۆز کەرکوك ئازادکرا.

پ٨/ ئەی ڕاپەڕینی هەولێر چۆن بەرپابوو؟

و/ سەبارەت بە ڕاپەڕینی هەولێر، لەناو شاری هەولێر ئێمە ڕێکخستنمان هەبوو، شانەی چەکدارمان هەبوو، کە لە ڕێگەی ڕادیۆوە ڕاسپاردەو ڕێنماییەکانمان کە لە ڕانیە بوون لە ئەساسدا بۆ هەولێر

بوون. بۆ ئەوەی ڕێگای خۆیان بکەنەوە بۆ شاری هەولێرو هەولێر ئازادبکرێت. هێزەکانمان لە ڕانیە کرد بە دوو بەشەوە، بەشێکیان چوون بۆ کۆیە، وە بەشێکیان چوون بۆسەر شەقڵاوە، لەڕاستیدا کۆیەو شەقڵاوە ڕاپەڕینی تێدانەبووە، بەڵکو بەشەڕ ئازادکراوە. کاتێك کە شەقڵاوە ئازادکراوە دەرگا کراوە بۆ هەولێرو پێشمەرگە بەرەو شاری هەولێر هەنگاویان ناو لەناو شاریشەوە بەهۆی جەماوەرو میللەتو ڕێکخستنو شانەی چەکدارو بە بەشداری کردنی لایەنگرانی هەموو پارتە سیاسیەکان ڕاپەڕینوپەلاماری شوێنە ئەساسیەکانیاندا، وەك مقراتی حیزبی بەعسو مخابراتو دائرەی امنو ...تاد، بەم شێوەیە ڕۆژی ١١ی ئازار (١٩٩١) شارەکە ئازادکرا. سەبارەت بەوەی کە دەڵێن هەولێر درەنگ ئازادکراوە، درەنگ نەبووە، لەبەرئەوەی (٥) ڕۆژ پاش ڕاپەڕینی ڕانیە بوو.

پ٩/ لە چەند قوڵەوە هێرش کراوە بۆ ئازاد کردنی هەولێر؟

ئەوەی من بەبیرم بێت سەبارەت بەوەی لە چەند قوڵەوە هێرش کراوەتە سەر شاری هەولێر، ئەوەیە تەنها لەسەرەوە بووە، واتە میحوەری ئەساسی لە شەقڵاوە وە بۆ خوارەوەو بەرەو هەولێر هێرش کراوە، واتە لە شەقڵاوە وە بۆ مصیفو لە وێشەوە بۆ هەولێر هێرش کراوە.

پ١٠/ ئیسلامیەکان چ ڕۆڵێکیان بینی لە ڕاپەڕینی ١٩٩١ی کوردستان؟

و/ حیزبە ئیسلامیەکانی ئەو سەردەم تەنها یەك حیزبی ئیسلامی هەبوو، ئەویش بزووتنەوەی ئیسلامی بوو، کە لە هەموو شتەکاندا بەشدار بوون، بەڵام کەم بوون "لەڕووی ژمارەوە"، چونکە حیزبێکی زۆر بچوك بوون. لە هەندێك شوێن شتی زۆر خراپیان دەکرد، مەسەلەن کە

چووینە کەرکوکەوە پاش ئەوەی ئەوانیش کە هاتنە کەرکوکەوە، گەورەترین کۆگای کەرکوکیان سوتاند، چونکە مشروباتی تێدابوو.

پ١١/ باشە بەر لە هەڵگیرسانی راپەڕینی کوردستان، بەرێزتان لە کوێ بوون؟

و/ من لەکاتی راپەڕین لەناو زەنگ بووم، کە لەناو خاکی کوردستانی عێراقە، وە رادیۆکەشمان ئەوەی کە رێنمایی خەڵکی دەکرد، هەر لەناو زەنگ بوو.

پ١٢/ بەگشتی هۆکارەکانی شکستی راپەڕین بۆ چی دەگەڕێنیتەوە؟

و/ لەراستیدا رەنگە تۆزێك هینی تێدابووبێت ئەوەی کە دەڵێن باش هەڵنەسەنگاندن. ئێمە لەوەو پێش حسابمانکردو عێراق (٥٦) فرقە سەربازی هەبوو، لەکاتی شەڕەکانی کوێت دا ئەمەریکاو هێزە هاوپەیمانەکان بلاویانکردەوە کە (٤٤) فرقەیان لەناو بردووە. ئێمە پێمان وابوو کە بەراستی ئەمەریکا درۆ ناکات، کە ئەمەش لە زۆربەی راگەیاندنەکانی دنیا بلاوکرایەوە، کە بەشێکی زۆری سوپای عێراق شکاوەو لەناو چووە، حسابی ئەوەمان نەکردبوو کە هێشتا حکومەتی عێراقی هێزە ئەساسیەکەی ماوە. هێزە ئەساسیەکەی بریتی بوو لە (حرس جمهوری) هیچی لێ بەسەر نەهاتبوو، هێزەکانی تریشی کە لە جنوب بوون هیچی وای لێ بەسەر نەهاتبوو. وە ئەو هێزانەی ئێمەو حکومەتی عێراقی زۆر نا بەرامبەر بوون لەگەڵ یەکتری. ژمارەی پێشمەرگەکانی ئێمە زۆر کەم بوو ژمارەی ئەوەمان نەبوو کە بەرامبەر بە هێرشێکی نیزامی بەرگری بکات. ئێمە هەوڵی زۆرماندا بۆ ئەوەی لەناو شارەکاندا کە بنکەو مقری زۆر بکرێتەوە بۆ ئەوەی خەڵکی فێری شەڕی ناو شارەکان بکەین، بەلام ئەمە هیچ سوودی نەبوو، تێیدا

سەرکەوتوو نەبووین. بۆیە کاتێك کە حکومەت هێرشی گەورەی بە پشتیوانی هەلیکۆپتەرو چەکی قورس کرد بۆ سەر شارەکان، خەڵك هیچ بەرگری نەکردوو هەموویان ڕایانکردوو بەرەو ئەوەی کە شارەکان جێ بهێڵنو دوای ئەمانیش پێشمەرگەش دەستی کرد بە ڕاکردن بەدوای خەڵك دا. بۆیە لەڕاستیدا هێزی ئەساسی زەبرێکی وایان نەخواردبوو، بە سەلامەتی مابونەوە، بەمەش نا بەرامبەریەکی زۆری هێز هەبوو لەبەینی ئێمەو حکومەت، بۆیە پێشمەرگە دەرەقەتی نەهات.

پ١٣/ زۆرباشە، ئەی چەند حیزبی کوردی بەشداری کردووە لە ڕاپەڕین دا؟

و/ وەکو باسمکرد هەموو حیزبە کوردیەکان بەشداریان کردووە، بەڵام هەریەکەو بە حەجمی خۆی. وەکو چۆن ئەوەی کە باسمکرد کە کوردستانمان کرد بە (١٠) دە بەشەوە، لە هەموو بەشێکی دا ئێمە لێپرسراوێکی خۆمان دانابوو، پارتیش لێپرسراوێکی خۆی دانابوو، بەهاوبەشی ئەوەکرا، بەڵام لەهەندێك جێگە ئەوان نەهاتن، بەڵام لەهەندێك جێگەی تردا هاتنو بەشداریانکرد، کە لە هەولێر بەشداریانکرد، بەڵام بەگوێرەی حەجمی خۆیان.

ئەو سەردەمیش بەر لە ڕاپەڕین هێزی پێشمەرگە ژمارەی کەم بوو، بەتایبەتی لەدوای ئەنفالەکانەوە. بەتایبەتی پارتی کە زۆربەی ماڵو منداڵەکانیان لە ئێران بوون بەهەزار حاڵ کۆدەکرانەوە، یەعنی ئەوە نەبوو کە هەموو دەست بەتاڵ بنو زگورتی بنو بێن سەپەرشتی هەموو ئیشەکان بکەن، بەڵام لەڕاستیدا هەموو حیزبەکان بەشداریانکرد هەرکەسەو بەتوانای خۆی.

پ١٤/ پەیوندی لەنێوان ڕاپەڕینی باشووری عێراق لەگەڵ ڕاپەڕینی کوردستان هەبووە؟ گەر هەبوو چۆن بوو؟

و/ لەپێشدا تەنسیق هەبوو، بەتایبەتی لەگەڵ مجلسدا (مجلسی اعلای ئیسلامی). خۆی ئەوکاتە کە خەریکی دانانی نەخشەی ڕاپەڕین بووین دوو بۆ چوونی جیاواز هەبوو، ئێمە کۆمیتەیەکی عەسکەریو کۆمیتەیەکی سیاسیی مشتەرەکمان هەبوو، کۆمیتە عەسکەریەکە نوێنەری یەکێتیو پارتیو مجلسی اعلای تێدابوو، کۆمیتە سیاسیەکەش بەهەمان شێوەبوو. ئەو کۆمیتە عەسکەریە زنجیرەیەك کۆبونەوەمان کرد بۆ ئەوەی کە چی بکەین، پێشنیارێك هاتبووە پێشەوە کە هەموو هێزەکانی یەکێتیو پارتیو مجلسی اعلا کۆ بکرێتەوە لە مقابلی شاری مەندەلی عێراقدا بۆ ئەوەی کە کاتێك عێراق تێك چوو، لەوێوە هەموو پەلاماری شاری بەغدا بدەنو بەغدا بگرن، بەلاّم مجلسی اعلا لە دواییدا ئەوەی پەسند نەکردو پێیان باش بوو ئێمە لە کوردستان دەست پێ بکەینو ئەوانیش لەخواروو. دوایی ئەگەر کرا لە بەغدا یەك بگرینەوە. ئێمە شتەکانی خۆمانمان کرد، بەلاّم هەتا ئێمە شتەکانی خۆمانمان کرد، ڕاپەڕین لە جنوب دا تێك شکایەوە، کە حکومەت سەیتەرەی کردەوە بەسەر جنوب داو ڕاپەڕینی تێك شکاندو خەڵکێکی زۆری کوشت، کە بۆ ئەوەی ئێمە لە کەرکوکەوە بۆ بەغداو ئەوانیش (مجلس) لە حلەوە بۆ بەغدا بێن سەری نەگرت. هەرچەندە پێکەوە یەك کات دەست نیشانکرابوو بۆ ڕاپەڕین، بەلاّم لە خواروو تێك شکان.

زۆر سوپاس کاك نەوشیروان...

سوپاس بۆئێوەش...

هەشتەم: چاوپێکەوتن لەگەڵ مامۆستا (خدر ئیبراهیم خدر[1])، ٤/٢/٢٠٠٣، قەلادزێ:

پ١/ پێناسێکی کورتی ئۆردوگای خەبات؟

و/ ئەم ئۆردوگایە پێشتر بۆ دانیشتوانی گوندێ دیبەگەو بەشێك لە دانیشتوانی تری دەشتی هەولێرو دەورروبەری مەخمور کراوەتەوە، پاشان لەساڵی ١٩٨٩ دانیشتوانی ناحیەی سەنگەسەرو بەشێك لە دانیشتوانی شاری قەلادزێ ی تێدا کۆکرابۆوەو تێکرای خانوبەرەی هاولاتیان لەسەر دەستی دانیشتوانی راگوێزراو خۆیان دروست کران تیایداو پێشتر حکومەت ئامادەی نەکردبوون بۆ دانیشتوان.

ئەم ئۆردوگایە لەنزیك ناحیەی خەبات دروست کراوەو لە رووی جوگرافیەوە دەکەویتە سەر ریگای گشتی هەولێر-موصلو بەهۆی هەلکەوتەی جوگرافیایی ناوچەکەوە بەئاسانی لەلایەن هێزی

---

(١) مامۆستا خدر ئیبراهیم خدر لەدایك بووی (قەلادزێ) ساڵی (١٩٧٠)، دەرچووی کۆلێژی ئەدەبیات – زانکۆی سەلاحەددین ، ئێستا مامۆستایە لە خوێندنگای (ئامادەیی ئالای تێکەڵ) لەقەلادزێ ، لەساڵی (١٩٨٧) ەوە تا ئێستا چەندین بابەتی ئەدەبی و مێژوویی و وەرگێرانی لە رۆژنامە و گۆڤارەکاندا بلاوکردۆتەوە ، خاوەنی چوار کتێبە بەناوی (باوەربەخۆبوون لەرۆژێکدا) و (نان)و (نامەیەك بۆ دوایین میوانم) و (دەروونناسی ژیان) . لەکاتی راپەرینی (٤ / ٣ / ١٩٩١) دا لە ئۆردوگای خەبات ژیاوەو لەوکاتەدا خوێندکاری قۆناغی یەکەمی زانکۆ بووە .

حکومەتەوە دەتواندرا ئابلۆقە بدرابایە یاخود هەرکاریکی خۆی تیداجی بەجی بکردایە.

پ٢/ روداوەکەی رۆژی ١٩٩١/٣/٤ چۆن رووی دا؟

و/ لای نیوەرۆ چەند پۆلیس‌و چەکداریکی خاصە لە گەرەکی سەنگەسەریەکان داوای هویە ناسنامە لە چەند کەسیك دەکەن‌و یەکیك لەو کەسانە هویەی لانابی‌و ئەوانیش وازی لی ناهینن، بۆیە کەسەکە بەرەو ناو مالەکان رادەکاو ئەوانیش دوای دەکەون، لیرەدا دانیشتوانی گەرەك بەتایبەت ئافرەتەکان دەکەونە جنیو پی دانیان و وردە وردە خەلك کۆ دەبیتەوەو تەقە دروست دەبی لەنیوان چەکدارەکانی حکومەت‌و چەند کەسیك لە مالەکانەوە. لە ئەنجامدا پۆلیس‌و مەفرەزە خاصەکان دەترسین‌و یەکیك لە پۆلیسەکان بەناوی (قیس) بریندار دەبی‌و بەراکردن بە کۆلانەکاندا بەرەو گەرەکی قەلادزەیی یەکان رادەکەن‌و خەلکیش دوایان دەکەویت‌و بەرەبەرە گەرەکانی تریش دەگریتەوە.

پ٣/ ئایە کی بەشداری لەتەقەکان کرد؟

و/ دوای ئەوەی جەماوەر ووروژاو تەقیەوە، سەعات (٢)ی دوای نیوەرۆ حکومەت هیزیکی سەربازی هینا بۆلای باشووری ئۆردوگاکە کە کەوتبووە سەر ریگای سەرەکی‌و گەراجی لی بوو، ئەوکاتەش چەند کەسیك کە چەکی کلانشیکۆفیان پەیداکردبوو لە کۆلانەکانەوە کەوتنە تەقەکردن لە هیزەکانی حکومەت تاکو نزیکەی سەعات (٥،٣٠)ی ئیوارە.

پ٤/ سەرچاوەی چەکی کلانشیکۆفەکان لە کوی وە بوو؟

و/ ئەم چەکانە لە ریگای ئەو قوتابیانەوە دەستکەوابەش کردبووتبوو، کە حکومەت پیشتر بەسەر خویندکارەکانی دا دابەش کردبوو، بەمەش پاراستنی هیمنی ئۆردوگاکە لە شەواندا کە بەنۆرە کۆمەل کۆمەل ئیشك بگرن.

پ٥/ ژمارەی چەکەکان چەند بوو؟

و/ لە نیوان (٣--٤) کلانشیکۆفدا بوو.

پ٦/ هەلویستی هەرکیی یەکانی بەشی باکووری ئۆردوگاکە چی بوو؟

و/ بەگشتی هەلویستیان خراپ بوو، چونکە لەوتەقانەی لە رۆژی ٣/٤ دوو چەکداری هەرکی کوژران و داوای تۆلەیان دەکرد، وە رۆژی ٣/٥ لای نیوەرۆ بۆماوەی (١٠) دەقیقە بە کلانشیکۆفو ئاربیجی کەوتنە تەقەکردن بەسەر ئۆردوگاکەدا.

پ٧/ ئایە لەم رۆژەا هیچ بارەگایەکی حکومی گیرا؟

و/ نەخیر، بەلام حکومەت لەو رۆژەوە چیتر نەیتوانی ئازادانە بگەری‌و لەو رۆژەوە چیتر رفیق حیزبی یە کوردو عەرەبەکان نەیان توانی بگەرین‌و ئیهانەی خەلك بکەن.

پ٨/ ئایە حکومەت پاشان هاتەوە ئۆردوگاکە؟

و/ نەخیر حکومەت نەهاتەوە ناو ئۆردوگا بەهیچ شیوەیەك، بەلام لە ئیوارەی رۆژی ١٩٩١/٣/١٠ ئاگاداری ریش سپی یەکانی ئۆردوگایان کردبوو کە دەبیت چی خویندکار هەیە چەکەکانیان ببەنەوەو تەسلیمی منەزەمەی بکەن، ئەگەر تەسلیمی نەکەنەوە لەماوەی (٢٤) سەعات دا ئەوا تۆلەیان لی دەکریتەوەو ئۆردوگاکە بەخراپترین شیوە ویران دەکریت.

پ٩/ ئایە ڕووداوەکە بەبەرنامە بوو؟

و/ نەخێر شێوەی ڕوودانەکەی عفوی بوو، بی بەرنامە بوو، چونکە بەهیچ شێوەیەك گگونجاو نەبوو لەو ناوچە گرنگ‌و حساسە راپەرین ببی کە کەوتبوە ناو جەرگەی کوردستان‌و لەسەر ریگای سەرەکی (هەولیر- موصل) هەلکەوتبوو، وە فەیلەقی (٥) بەتەواوی لە پاریزگای هەولیردابوو. بەلام لەگەل ڕوودانی راپەرینەکەدا کەسانی ناو ریکخستنەکان کەوتنە چالاکی‌و بەشداری گەورەیان لە تیکرای جموجۆلەکانی ئەو رۆژەدا کرد.

پ١٠/ شەهیدەکان کی بوون؟

و/ بەختیار عومەر حەسەن (هوریوەیی)و (محەمەد دیبەگەیی).

پ١١/ کاردانەوەی ڕژێم بەرامبەر بە دانیشتوانی ئۆردوگاکە چۆن بوو؟

و/ بەدڵنیاییەوە ئەگەر راپەرین لە ڕانیە سەری هەڵنەداباو بەرەبەرە ناوچەکانی تری کوردستانی نەگرتبایەوە، ئەوا حکومەت بەتوندترین شیوە سزای دانیشتوانی ئۆردوگاکەی دەدا، هەروەکو (خالید دلێر) لە یەکێك لە ژمارەکانی رۆژنامەی ئالای ئازادی ساڵی ١٩٩٢ بەڵگەنامەیەك باس دەکات، کە گوایە حکومەتی عێراق مەبەستی بووە دانیشتوانی ئۆردوگاکە ئەنفال بکات، هەروەکو خالید دلێر باسی کردووە لە رۆژنامەکەدا.

پ١٢/ بەشداربوانی ڕاپەرینەکە کیّ بوون؟

و/ بەشێوەیەکی گشتی خویندکاران بوون، کە بە کورو کچ زۆرینەی ئەو خەڵکەیان پێکدەهینا، کە لە ڕاپەرینەکەدا بەشداربوون.

زۆر سوپاس...

نۆیەم: چاوپێکەوتن لەگەڵ مامۆستا (تاهر بەکر حسین)، ٢٠٠٣/٢/٢٥، سلێمانی:

پ١/ بەر لە ڕاپەڕین چۆن بوو ئێوە وەك مەفرەزەی چەکداری پارتیزانی گەڕانەوە بۆ دەورووبەری شارەکان؟

و/ مەکتەبی سیاسیی بڕیاری وابوو بۆ ڕاپەڕین مەفرەزەی چەکدار بنێرێتە خوارەوە بۆ دەورووبەری شارە گەورەکان، (هەولێر-سلێمانی-دهۆك) لەگەڵ شارو شارۆچکەکانی تر، ئەم بڕیارەش زیاتر خۆی لەنەخشەو پلانێکی کاك نەوشیروان مستەفا دەبینیەوە.

ئیمە کە پێك هاتبوین لە شەهید مەلا سلیمان-جلال ئیلنجاغی-مام ئەمیری شاخە پیسکە- مامۆستا کاوە- خۆم- خالە خولە-بورهانی سەعید صوفی،....هتد، لە ١٩٩١/٢/٢١ لە دێی کونە مار بەرامبەر شاخی مامەندەیە بەرێ کەوتین، بەسێ-چوار ڕۆژ گەیشتینە دەشتی هەولێرو دێیەکانی ناحیەی دێگەڵە.

مەفرەزەکان زۆر بوین بەتایبەت لەکاتی هاتنە خوارەوەمان، بەڵام لەهەرشوێنێك مەفرەزەیەك دەرۆیشت بۆ شوێنی مەبەستی خۆیی و لەکاروانەکە دادەبرا. بۆ نمونە مەفرەزەی لای کۆیە مامۆستا باپیرو کۆمەڵێك پیشمەرگە بوون. مەفرەزەی ئۆردوگاکانی کانی قرژاڵەو

تۆبزاوە و بەرانەتی شەهید مەلا سلیمان بوون. مەفرەزەی شاوەیس و پیرزین بورهانی سەعید صۆفی بوو. ئیمە ناوچەی قوشتەپەو ئۆردوگای کەسنەزان و دارەتوو و بنەصلاوە بووین.

پ۲/ چ ئەرکێك بە ئێوە سپێردرابوو لەو شوێنەی خۆتان کە بۆی دەچوون؟

و/ هەریەکێکمان کۆمەلێك نامەی مەکتەبی سیاسی (ی.ن.ك) مان پێ بوو بۆ سەرۆك جاش و مستەشارەکان تاکو بەشداری ڕاپەڕین بکەن، یان لەکاتی ڕاپەڕین دژی خەڵکەکە نەوەستن و بێ لایەن بن. هەروەها شانەی ڕێکخستنەکانی خۆشمان ئاگادار دەکردەوە کە چەك کۆبکەنەوەو بەرنامەی ڕاپەڕین دابنیین، کارەکانی ئێمە زیاتر لە ئۆردوگای کەسنەزان کرا.

پ۳/ کەواتە پیاوانی سەر بە بەعس هاوکارتان بوون؟

و/ سوپای عێراق و هەندێك جاش نەبی کە بەشداری سەرکوت کردنی ڕاپەڕین و هێرشی پێشمەرگەیان دەکرد؛ بەڵام بەگشتی فەوجە سوکەکان دۆستی شۆرش و خەڵك بوون، بەشداربوون لە هەڵمەت بردن بۆسەر مۆڵگەکانی بەعس.

پ٤/ بێجگەلەوە ئێوە چ ڕۆڵێکی ترتان بینی؟

و/ ئێمە ڕۆلی سەرەکیمان بینی لە ڕێکخستن و دروست کردنی شانەی چەکدار لە ئۆردوگای کەسنەزان، کە ئەوکاتە هێزێکی زۆری سەربازی لە هەولێرەوە بۆ کۆیە بەڕێ کەوتبوون لەکاتی ڕاپەڕینەکە، کە هێرش دەکرا سەر منەزەمەی کەسنەزان ئەرکی خەڵکە چەکدارەکە بوو بە دوو ئەرك: یەکیان پەلاماری منەزەمەی بەعس بوو هاوکات لەگەل پەلامارەکە هێزیکی زۆری سەربازی شکاو لە کۆیەوە دەگەڕاوە هەولێر کە دەبابەو سەیارەیەکی زۆر بوون بۆیە لەیەك کاتدا هێرش دەکرایە سەر هەردوولا.

دەیەم: چاوپێکەوتن لەگەڵ باپیر بەکر باپیر (مامۆستا باپیر[1])، ٢٠٠٣/٣/٣، سلێمانی:

پ١) وەك دەستەی چەكداری پارتیزانی چۆن و بە چ شێوەیەك هاتنەوە بۆ دەشتی كۆیە ؟

نزیكەی ٢٠ رۆژ پێش راپەڕین وەك مەفرەزەی دەشتی كۆیە و تەق تەق بە بڕیاری مەكتەبی سیاسی لەناوزەنگەوە بەرەو سنووری كۆیە بەرێكەوتین . ژمارەمان (١٥) پ. م بوو بەسەرپەرشتی من و ، ئەوانەی لە گەڵمان بوون فەرماندەو كادیرو پێشمەرگەی قاڵبۆوە و خاوەن ئەزموون بوون . بەرێگای بناری قەندیل دا هاتینە خوارێ ، بەناو ژاراوەو بەستەستێن و سەنگەسەردا تێپەڕمان كرد ، هەموو ئەو شارو ناحیەو دێهاتانەی بینیمان قەندیل دا و هیچ خانوویەك بە پێوە نەمابوو . سەر لە بەیانی گەیشتینە گوندی (دوو گۆمان) كە ئەویش بەهەمان شێوە تەخت كرابوو . سەربازگەی سوپای عیراقی لە هەموو ناوچەكەدا هەبوو ، بۆیە ئەو رۆژە تا نزیكەی ئێوارە لە دووگۆمان ماینەوە و دەمەو ئێوارە بەرێكەوتین بەناوچەی پیرانە ڕەشاندا سەركەوتین بەرەو گوندی سارتكە . ئەو گوندە بەسەر دۆڵی سەركەپكان دا ئەڕوانێت وتەقینرابۆوە لەلایەن سوپاكەی صدام حسینەوە . لەوێوە

---

(١) مامۆستا باپیر، لەدایك بووی ساڵی ١٩٥٢- كۆیە یە، پلەی لێپرسراویەتی پێش راپەڕین، بریتی بووە لە لێپرسراوی رێكخستنی تیپی ٢١ی كەركوك. ئێستاش لەوەزارەتی پەروەردەی حكومەتی هەرێمی كوردستان بەڕێوەبەری گشتی بروانامەكانە.

بەرەو بەرزاییەکانی پشتی دەلاڵان ڕۆیشتین ، ئەو ڕۆژە تا ئێوارە لەو ناوچەیە ماینەوە . بەردەوام باران دەبارەی و ئەوساڵە باران بە زۆری دەباری وتا کۆتایی نیسان باران زۆر زۆر بوو بۆ ئێوارەی ڕۆژی دووەم بەسەرکەپکان و گوندی (گەنم کەندالّ) داڕۆیشتین بەرەو ئۆردوگای حاجیاوا . لەماڵی کاك عەولاّی تەها لە حاجیاوا خۆمان ووشك کردەوە چونکە بە هۆی بارانەوە هەموو گیانمان تەڕبوو بوو لە دوای نیوە شەو بەرەو بناری کۆسرەت کەوتینە ڕێ ، ماڵە مەڕدارەکانی قەمتەران کەلە ڕەشماڵاّندا بوون زۆر هاوکاریان کردین لەوێوە بەرەو بناری شاخی هەیبەت سوڵتان بەدیوی چناڕۆك دا بەڕێکەوتین و ئەو ناوچەیەمان کردە شوێنی جولاّنمان ، ئەو شوێنە ناوچەیەکی چۆڵ بوو لەبەرامبەر گوندی باداوان و هاتووچۆی بەسەرەوە نەبوو.

پ٢) چەند مەفرەزە بوون ؟

ئەو مەفرەزانەی سنوری کۆیە و دەشتی هەولێر و شەقلاّوە و بەڕانەتی بەیەکەوە هاتینە ناوچەکەو لەحاجیاواوە لە یەکتری جیابووینەوە هەر مەفرەزەیە بۆ شوێنی خۆی بەڕێکەوت . کە ئەمانە بوون :

أ. مەفرەزەی دەشتی کۆیە و تەق تەق (مامۆستا باپیر) لێپرسراویان بوو ناوی پێشمەرگەکان ئەمانە بوون :

١) باپیر بکر باپیر (مامۆستا باپیر) فەرماندەی مەفرەزە خەڵکی کۆیە .

٢) ئاشتی سابیر میرە (خەڵکی کۆیە)

٣) شەهید فریاد قەسرۆکی (سەمەد حمە زیاد تاڵەبانی)

٤) شەهید کامەران احمد (خەڵکی کۆیە)
٥) مامۆستا زیرەك خدر (خەڵکی کۆیە)
٦) صباح بکر مەلا (خەڵکی کۆیە).
٧) شێروان حەسن (خەڵکی کۆیە) .
٨) بورهان سەلام (بورهان شەوگێڕی) کۆیە – گوندی شەوگێڕ.
٩) محمد هەڵدێر (خەڵکی کۆیە) .
١٠)مەلا جمال حاجی علی (خەڵکی گوندی مەلا زیاد سەربەناحیەی تەق تەق) .
١١) دڵزار علی حەمشین (خەڵکی تیمارۆك) .
١٢) شەهید برایم عوسمان (خەڵکی کانی ڕەش) .
١٣)هەڵۆ ڕەش سارتکەیی (خەڵکی سارتکەی بەرامبەر دوکان) .
١٤) شێخ کریم (خەڵکی گوندی کاولان) .
١٥) ئەنوەر رسول (خەڵکی گوندی باغەجنێر) .

ب. مەفرەزەی شەقلاوە شەهید تحسین کاوانی لێپرسراوی مەفرەزە .
ت. مەفرەزەی دەشتی هەولێر جەلال ئیلنجاغی لێپرسراوی مەفرەزە.
پ. مەفرەزەی ناو هەولێر بەسەرپەرشتی برهان سەعید سۆفی .
ج. مەفرەزەی سنوری بەرانەتی بەسەرپەرشتی شەهید مەلا سلێمان .

کەئەو مەفرەزانە بەیەکەوە بەرەو سنوری هەولێر بەرێکەوتن، هەرگروپەو بۆ سنورێك دانرابوون، هەر مەفرەزەیەك ژمارەیان لە حدودی (١٠) پ.م دابوو بەیەکەوە لە سنوری هەولێر و دەشتی هەولێر و بەرانەتی دەستیان بەکارەکانیان کرد.

پ٣) ئەرکی ئێوە چی بوو ؟

هەر لەدوای گەیشتینە ناوچەکە دەستمان کرد بە پەیوەندی کردن ، لە مەکتەبی سیاسیەوە هەندێك نامەمان هێنابوو بۆ هەندێك کەسایەتی ناوچەکەو هەندێ لێپرسراوی حکومەتیش هەروەها پەیوەندیمان کرد بە ڕێکخستنەکانی ناوشار و هەندێ پێشمەرگە کە ڕێکخرابوون وەك شانەی چەکدارلەناو شاردا لەوانە ، دەشتی حمد امین و سەفین عومەرو چەندانی تر.

وە بە هۆی جیهازی ڕاکاڵەوە پەیوەندیمان بەسەرکردایەتیەوە ئەکردو دەنگوباسی ناوچەکەمان ئەدانێ و چاوەڕێی بڕیارەکانی ئەوانمان ئەکرد . ئێمە کارەکانی خۆمان ڕۆژانە پلانرێژ دەکرد..

مەفرەزەیەکمان بە سەرپەرشتی مەلاجمال ناردە سنوری تەق تەق هەروەها مەفرەزەی دووەممان بەسەرپەرشتی ئاشتی ناردە ناو کۆیە بۆ پەیوەندی کردن و هەندێك کاری پێویست.

پ٤) ترسی ڕژێمی بەعس تان نەبوو؟

هەرچەندە هێزەکانی ڕژێم لەناوچەکەدا بە زۆری هەبوون بەلاّم زۆر بێ وورە بوون . هێزەکانی عێراق لە خواروی عێراق و کوێت زیاتر لە مانگێك فڕۆکە جەنگیەکانی ئەمریکا پەرێشانیان کردبوون پرزەیان لێ بڕیبوون ، لە ناوچە شیعە نشینەکانی خواروی عیراق ڕاپەرینی خەڵك دەستی پێ کردبوو . جەیشی عێراقی کەلە کوردستان جێگیرکرابوو بە هۆی ئەو دەنگ و باسانەی کوێت و ڕاپەرینی خواروی عێراقەوە زۆر بێ وورەبوون ، داوامان لەهەر ڕەبیەیەك یا سەر بازگەیەك دەکرد زۆربەیان

وایان پێشان ئەدا کە ئەوان بەرگری ناکەن. بۆیە کارەکانی ئێمە لەوماوەیەی پێش راپەرین لەجاران بێ ترستربوو.

پ٥) پەیوەندیتان بە کێ وە کرد ؟

پەیوەندیمان بە بەرێوەبەری ناحیەی کۆیە و بەرێوەبەری پۆلیسی و بەشێکی زۆر لەسەرۆك جاشەکانی ناوچەکە کرد کە هەموویان بێ لایەنی خۆیان پێشانداو ئامادەی هاوکاریمان بوون . هەروەها پەیوەندیمان بەشانە چەکدارەکانی بروسك و پێشمەرگە کۆنەکانی خۆمان و چەندین کەسایەتی ترکرد کە کار ئاسانی زۆریان بۆ کردین و پێویستیەکانیان بۆ دابین کردین

ئەوانەی ئامادە نەبوون تەنها قاسم ئاغاو مەنزومەی ئیستخبارات نەبێت. تەنانەت زۆربەی سەربازەکانیش لەگەڵ خەڵك وا قسەیان دەکرد کە ئەوان بەرگری لە رژێم ناکەن ئەگەر ڕاپەرین ڕوو بدات.

پ٦) کاتێ ڕاپەرین لە ڕانیە و بیتوێن هەڵگیرسا ، ئێوە لە کوێ بوون ؟

ئێمە ڕۆژی پێشتر یەکتریمان گرتبۆوە جگە لە مەفرەزەی تەق تەق کەلە سنوری تەق تەق بوون ، لە چناروکی بلباسانەوە سەر لە بەیانیەکەی خۆمان گەیاندە گوندی قەمتەران و لەناو مەڕدارەکانی ئەوێ بووین . من نامەیەکم نووسیبوو کە چەند ڕۆژێك پێشتر خەریکی بووم باسی ئەوەم تیا کردبوو کە ڕاپەرین زەمینەی لە باری هەیەو پێویستە لە ئیزگەکە بانگەشەی بۆ بکەین و باسی واقعەکەم تیانوسیبوو ، شەوی ٤-٥/ ١٩٩١/٣ بەرەو ڕەشماڵەکانی گوندی قەمتەران بەڕێکەوتین .

بەرەبەیانی ڕۆژی ١٩٩١/٣/٥ واتە ڕۆژی ڕاپەڕین چووینە ماڵی حاجی عوسمانی قەمتەران کە مەڕداربوون و دۆستی شۆڕش بوون ناردم کە بچێت لە چوار قوڕنە کاك دڵشادی شکرالله ئاگادار بکاتەوە و لەگەڵ خۆی بیهێنێت تا نامەکە بە کاك دڵشاد بنێرم بۆ مەکتەبی سیاسی و کاك نەوشیروان کاتێك حاجی عوسمان چوو ئاگاداری دڵشادی کردبوو بەڵام بینیبووی لە فرقەی چوارقوڕنە عەسکەرەکان هەموویان لە ئامادەباشی دانرابوون و دابەشیان دەکردن بۆ سەر ڕێگاو بازگەکان ، گەڕایەوە گوتی ڕێگا زۆر ناخۆشەو هاتوو چۆ براوە ، هۆیەکەی ئەوەبوو ڕۆژی چواری مانگ هەندێك تەقە وجموجۆڵی خەڵك لە جیاجیاوا ڕوویدابوو . کاتێك کـــاك دڵشاد هات بۆلامان لـــە نێوان کاتژمێر (١٠-١١) بەیانی بوو گوتی لە ڕانیە تەقیوەتەوە بەڵام دەنگ و باسی وورد نازانم ئێمەش خەڵکمان نارد دەنگ و باسەکەمان زانی کە شەهید عەلی نەبی دەستی بەسەر سەرای ڕانیە داگرتووە و تەقەیە لەناوشارو خەڵکی ڕانیە ڕاپەریوە .

جیهازێکی ڕاکاڵمان لە ماڵی مام قادر تیمارۆکی دانابوو لە دەواجنەکانی گوندی قەمتەران و پەیوەندیمان کردبە مەکتەبی سیاسیەوە ، بە بروسکەیەك بارو دۆخەکەمان بۆناردن. دوای کردنەوەی ئیزگەکە لە کاتژمێر (٣) ی دوای نیوەڕۆ ئەو بروسکەیەی ئێمە بە دەقی خۆی لە ئیزگەی دەنگی گەلی کوردستان خوێندرایەوە . دەوروبەری شاری ڕانیە و ڕێگای سەرکەپکان و ڕێگای دەربەندند تانزیکی ئێوارە سەربازگەکانیان وەك خۆیان مابوونەوە دواتر لەناو رانیە وە هێرشیان بۆ کرا و بۆ بەیانی بە تەواوی دەست بەسەر حەوزی بیتوێن داگیراو

رۆژی دووەم تەواوی ناوچەکە کەوتە دەستی خەڵك و سەربازەکان هەموویان خۆیان بەدەستەوەدا.

پ٧) کۆیە چۆن ئازادکرا ؟

رۆژی دوای ڕاپەڕینی رانیە شەهید علی نەبی ترسی لێ نیشتبوو ئەگەر ڕاپەرین فراوان نەکرێت ئەوا ڕەنگە لە کۆیەوە هێرشیان بۆ بکرێت . بۆ ئێوارەی رۆژی دووەم هێزێکی پێکهێنابوو هێرشی کردبوو بۆ رەبیەکانی پشتی چناروك بەڵام نەیانتوانی دەستی بەسەرا بگرن ، جاشەکانی قاسم ئاغاش بەرەو بیتوین ویستیان هێرش بکەن بەڵام ئەوانیش شکستیان خواردو خەڵك تەقەیان لێ کردن و ڕایان کردەوە بەرەو کۆیە .

ئێمە دەستمان کردە جم وجۆڵ بۆ هێزکۆکردنەوە لە کۆنە پێشمەرگەکانی خۆمان و هەندێك ئامرسریەی فەوجە خەفیفەکان کە ئەماننناسین و بەردەوام یارمەتی هێزی پێشمەرگەیان دابوو . لەوانە سریەیەکی خەڵکی قەمتەران و سریەیەکی بۆڵیەکان و کۆنە پێشمەرگەکان کۆبووینەوە ، بووبین بە هێزێك کە ژمارەمان نزیکەی ١٥٠ کەس ئەبوو ،تائەمانەمان ئامادە کرد ، هێزەکانی قاسمەڕەش و ناوزەنگیش لە رۆژی ٧ی مانگ گەیشتنە ناوچەی رانیە و بیتوێن و ئەو ناوچەیەی سنوری قەلادزێ یان لەگەڵ هاتنی خۆیان پاك کردبۆوە .

لە هەولێرەوە رژێم هێزێکی زۆری ناردبووە کۆیە بۆ ئەوەی هێرش بکەنەوە بۆ سنووری بیتوێن ترسێکی لای خەڵکی کۆیە دروست کردبوو. بەڵام بە هۆی ڕاپەرینی سلێمانیەوە ئەوهێزە وورەیان بەردابوو . ئەو هێزەی رژێم لە کۆیە خەریکی خۆئامادەکردن بوون چەندین تۆپ و هاوەنیان دامەزراندبوو ، ئێمەش لە چنارۆکی

بلباسانەوە لە ئێوارەی (١٩٩١/٣/٨) بەڕێکەوتین بۆ ناو کۆیە لەگەڵ کاك ڕەهبەروکاك توفیق کانی وەتمانی و ئەوانیش هەریەکەو مەفرەزەیەکیان لەگەڵ بوو ، هەموومان بەیەکەوە چوینە ناوکۆیە و لە گەڕەکی حەمامۆك شانەکانی بروسك هاتنەلامان و بەچاوساغی ئەوان هێزەکەمان دابەش کرد ، شەهید فریاد و مامۆستا زیرەك بۆ گەرەکی ئیسکان و کاك توفیق کانی وەتمانی بۆ لێدانی مەنزومەی ئیستخبارات، چواررەبیە لە گردەکانی پشت ماڵەکانی حەمامۆك جاشیان تیدابوو، پەیوەندیمان پێوەکردن دوانیان شوێنەکانیان تەسلیم بە پێشمەرگەکانی ئێمەکرد و دووڕەبیەشیان دۆستی حزبی شوعی بوون کانەبی گەورەکە لەگەڵ حەوت پ.م لەگەڵ هێزەکە بەشداربوون پەیوەندیان پێوەکردن و پێشمەرگەمان ناردە شوێنەکانیان ، بەمەش پشتمان قایم بوو ، من و کاك رابەر لە قەسری کاکە زیادەوە کەبوو بووە ناوەندیکی سەرپەرشتی کردن تا شەرگەرم بوو ماینەوە ، یەکەم تەقە لە مەنزومەی ئیستخبارات کراو شەڕ لە وێوە دەستی پێ کردسەر لە بەیانی رۆژی ٢٠٠٩/٣/٩ لەگەڵ گەرم بوونی تەقە خەڵکی گەڕەکی جمعیە و سەرباغ هێرشیان کردە سەر منەزەمەی حزبی بەعس ، جاشەکانی قاسماغا لەسەر قوتابخانەی کۆیەی یەکەمەوە تەقەیان لە خەڵك کرد بەلأم لە ترسا بەرەو سەراو دواتر بەرەو قشڵەی کۆیە ڕایان کرد .

ئێمەش بەرەو گەڕەکی قەلأت و ئینحساری توتن چوین بە هوتاف کێشان بەمەش خەڵکی ئەو گەڕەکە ڕاپەرینیان کردو لە ماوەیەکی کەمدا ڕاپەرین هەموو شاری گرتەوە . تەنها ئەو شوێنانەی بەرگریان کرد مەنزومەی ئیستخبارات و قشڵەی کۆیە بوون کە دواتر ئەوانیش ڕایان کرد بەرەو سەربازگەی تۆبزاوا وبووە هۆی ڕوخانی وورەی هەموو هێزەکەیان ودواتر ڕایان کرد بەرەو هەولێر و زۆربەیان خۆیان

بەدەستەوە دا ، هەموو کەل و پەل و تفاقی سەربازیان کەوتە دەستی خەڵك و تۆڵەی زوڵم وستەمی چەندین ساڵیان لێ کرایەوە.

شەڕ تا ئێوارەی ڕۆژی ١٩٩١/٣/٩ بەردەوام بوو دوا بنکەیان لە قشڵە لە ئێوارەدا بەرەو سەربازگەی تۆبزاوا هەڵهاتن ، لەو ڕۆژەدا چەندین کەس بریندارو شەهیدبوون لە خەڵك و پێشمەرگە کە لەم کاتەدا هەموو ناوەکانم لەبەردەست دا نیە ، لەوانە

شەهید جەوهەری ناسکە لە هێرش کردن بۆ سەر قشڵەی کۆیە بریندار بوو، مامۆستا زیرەك خدر لە لێدانی لۆریەکی پڕ تەقەمەنی لە گەڕەکی ئیسکان کە پڕ بوو لە گوللە هاوەن دەیگواستەوە بۆ بناری هەیبەت سوڵتان بریندار‌بوو.

هێزەکانی ئێمە فەرمانی ئەوەیان پێ کرابوو کە :

١- دام ودەزگاکانی حکومەت بپارێزن و نەهێڵن تێك بدرێت.

٢- هەموو کەسێك بەخشراوەو سەرو ماڵی هاولاّتیان بپارێزن.

جگە لە قاسماغا هەموو مستشارو ئامرسریەی ناوچەکە خۆیان تەسلیم بە هێزی پێشمەرگە کردو بەخشران لەوانە:

١- زاهیراغا فەرماندەی فەوجی خەفیفە(مستشار).

٢- میرزای سمایل دارکیش فەرماندەی فەوجە سێ سەدیەکان.

٣- مام یحیا فەرماندەی فەوجی خەفیفە(مستشار).

٤- بەڕێوەبەری ناحیەی کۆیەو پۆلیسەکانی.

٥- ئەفسەرو عەسکەری زۆر کە خۆیان تەسلیم کرد.

پێویستە بلێین کە هێزەکانی ناو شار بانقی کۆیەیان پاراست کە پارەو زێری خەلکی تێدابوو. ئەویش بە کاك رزگار قادر یاسین سپێردرابوو بە ئەمانەتەوە جێ بەجێ ی کرد.

پانزەهەم: چاوپێکەوتن لەگەڵ ئەحمەد ئیسماعیل (ئەحمەد گەل[1])، کۆیە، ٢٠٠٧/٥/١٠:

پ١/کورتەیەك لەچۆنیەتی ڕزگاربوونی هەولێر لە ڕاپەڕینەکەی ١٩٩١دا:

دیارە لەدوای ئەنفالەکان بەهۆی ئەم بارودۆخە خراپەی ڕووبەڕووی هێزی پێشمەرگەی کوردستان‌و خەڵکی کوردستان بەتایبەت دانیشتوانی گوندەکان بۆوە. (ی.ن.ك) بڕیاری دا کەشێوەی خەبات بگۆڕێ، بۆیە بەرنامەی هەبوو بەشێك لەسەرکردایەتی لە ئەورووپابن‌و بەشێك لە ئێران بێت‌و بەشێکیش لەناوەوەی شارەکانی کوردستان بن. بۆ ئەوەی لەمەترسی دەوڵەتی ئێران دەربچێت، بۆ هەر جۆرە معادەلەیەکی سیاسیی نێوان عێراق‌و ئێران دا.

دیارە دوای ئەوەی مەفرەزە پارتی زانەکان لەناوچەکاندا دابەشکران‌و دەست بەکاربوون. بێ ئومێدی‌و بێزاری هەڤاڵان‌و ئەندامان‌و کۆمەڵانی خەڵك لە لوتکەدا بوو. بەشێکی زۆر لە هێزی پێشمەرگەی کوردستان هەندێك بەپرس‌و هەندێك بەبێ پرس تسلیمی

(١)ئەحمەد ئیسماعیل ڕەحمان ناسراو بە ئەحمەد گەل ساڵی ١٩٦٧ لەدایك بووە، لەساڵی ١٩٨٤ پەیوەندی بەڕێکخستنەکانی کۆمەڵەوە کردووەو بەشداربووە لەدروستکردنی شانە چەکدارەکانی بروسك، لێپرسراوی محوەری تەنفیزی‌و تەشریعی بووە لەشاری هەولێر لەچوارچێوەی ڕێکخستنە نهێنییەکانی شانە چەکدارەکانی بروسك. بەشدار بووە لە سووپای ڕزگاری کوردستان (سرك). لەدوای ڕاپەڕینی ١٩٩١ەوە بەردەوامە لەسەر کاری ڕێکخستن‌و دواکاری ڕێکخستنی لەئێستادا جێگری یەکەمی مەڵبەندی ١٤ی ڕێکخستنی کۆیەی (ی.ن.ك)ە. دەرچووی زانکۆیەو بکالۆریۆسی هەیە لەبواری مێژوودا.

حکومەت (عێراق) بوونەوە، بۆیە پەیوەندیەکانی ئێمە وەکو ڕێکخستن، لەگەڵ سەرکردایەتی ئاڵۆزببوو، تەنها (سێ) قەنەوات هەبوو:

١- لەڕێگەی ڕادیۆی دەنگی گەلی کوردستان، بەپێی هەندێك (جفرە) لەکاتی تایبەت توجیهات دەگەیشت.

٢- لەڕێگەی (تەتەر)، ئەوکاتە شەهید (کاکە زیاد) تەتەر بوو.

٣- لەڕێگەی سەفەرکردنی ئێران، ئەوەش زۆر زەحمەت بوو، کە دەبوایە هەڤاڵێك دیاری بکرابوایە.

پ٢/کارەکانمان لەدوای ئەنفالەکان:

هەنگاوی یەکەم:- هەوڵ دان بۆ بەرزکردنەوەی وورەی ئەو هەڤاڵانەی کە جێی گومان نەبوون، بەڵام ڕووخابوون باوەڕیان بەهیچ نەمابوو، بۆ ئەوەی تووشی هیچ هەڵەیەك نەبن، ئەنجا هەوڵدان بۆ بڵاوکردنەوەی نووسراوی تایبەت، کە خۆمان دەمان نووسی بەناو دامو دەزگاکان بڵاودەکرایەوە، بۆ ئەوەی هەم وورەی خەڵك بەرزبێتەوە، وەهەم دوژمن بزانێت یەکێتی (ڕێکخستنەکان) لەناو شارەکان بوونی هەیە.

هەنگاوی دووەم:- هەوڵ دان بۆ خۆنزیکردنەوە لەخەڵك بۆ ئەوکاتانەی کە صدام حسین سەردانی ناوچەکانی دەکرد، خەڵك بەدڵسۆزی خۆی نیشان بدات بۆ صدام حسین، وەلەهەمان کاتدا داوای ئازادکردنی ئەنفالەکان بکەن، کە ئەمەش لەچەند شوێنێك سەری گرت، بۆ نمونە: لە (هەریر).

هەنگاوی سێیەم: پەیوەندی کردن بە هەڤاڵەکانی خۆمان، بەتایبەتی ئەو پێشمەرگانەی گەڕابوونەوە، ئەوانەی کە وورەیان

نەڕووخابوو، وە جێگەی ئومێد بوون، ئەم پەیوەندیەش تەنیا ڕێکخستن نەبوو، بەڵکو ئامادەکردنیان بوو بۆ چەکدارکردنیان لەکاتی پێویست دا، دیارە لەم بوارەشدا زۆر سەرکەوتوو بووین.

هەنگاوی چوارەم:- ئامادەکردنی ڕێکخستنەکانی خۆمان (یەکێتی)، بۆ ڕاهێنانیان لەسەر چۆنیەتی وەرگرتنی چەك لەکاتی پێویستدا.

هەنگاوی پێنجەم:- واتە دوای گرتنی کوێت (لەلایەن عێراق)، دوای دانانی بەرنامەی ڕاپەڕین لەشاخ. ئاگادارکراینەوە باشتر خۆمان ئامادەبکەین، بەتایبەت دوای لێدانی عێراق (لەلایەن سوپای ئەمەریکاو هاوپەیمانانی لەسەر پاشە نەکشەکردنی عێراق لە کوێت) کارەکان گەرمتربوون، ئەوەبوو پەیوەندیمان پێوەکرا کە زیاتر هەوڵ بدەین بۆ دروستکردنی شانەی چەکدار. ئەوەبوو ئەوکاتە دەیان نامەی بە مۆرکراومان بۆهات کە هەندێکیان دیاریکرابوون کە بۆ کێیەو هەندێکیشیان دیاری نەکرابوون، وە ڕێکخستنەکان دەسەڵاتیان پێدرا بەناوی سەرکردایەتی (یەکێتی) هەر بەڵێنو بڕیارێك دەدەن. کە دیارە ئەوکاتە (کاك مەلا قادر) سەرپەرشتی ڕێکخستنەکانو سەرجەم شانە چەکدارەکانی هەولێری دەکرد. (کاك مستەفای سید قادر) ساڵی ١٩٩٠ گیرابوو، بۆیە وورده وورده کارەکان فراوان دەبوو، چەندین مستەشاری جاش پەیوەندیان کرد، بەمەش زۆرترین سوودمان لێیان وەرگرت بۆ دابینکردنی چەكو فیشەك.

پ٣/دابەشكردنی هەولێر بۆ ڕاپەڕین:

یەكەم:- لە ١٩٩١/٣/٦ حیزبی شوعی لە شاری هەولێر بەتەمابوون شتێك (وەك خۆپیشاندان‌و ڕاپەڕین)، من (واتە ئەحمەد گەل) لە ١٩٩١/٣/٥ ناردرامە لایان بەڕەسمی‌و پێم گوتن هەڵەیە هەرشتێ بكەن، چونكە ئێمە جارێ دەست پێ ناكەین، نامانەوێ لەهەولێر دەست پێبكەین، تا ئەو هەموو فرقەو لیوایانەی جادەی (هەولێر- حاجی ئۆمەران)، جادەی (هەولێر- موسڵ) هەبێت لە هەولێر سەركەوتوو نابین، بۆیە كاتی دەست پێكردنی ڕاپەڕینی هەولێر ماویەتی، بەڵام ئەوان (واتە ڕێكخستنەكانی حیزبی شوعی لە هەولێر) لەپێش مەكتەبەی تأمیم خۆپیشاندانێكیان كرد كە مێك بچوك بوو، لەئەنجام لێیاندراو شەهیدو بریندارێشیاندا، ئەوانەی تەقەیان لە خۆپیشاندەران كرد (مامەند قەشقە) بوو.

دیارە ئێمە (ڕێكخستنەكانی یەكێتی/ شانە چەكدارەكانی بروسك) هەولێرمان بۆ چەند پارچەیەك (میحوەر) دیاریكرد، بۆ ئەوەی لەكاتی ڕاپەڕین هەركەسەو كاری خۆی بزانێ. دابەشكردنەكەمان بەم شێوەیە بوو:

١- شەهید (دێدەوان سید محمد) داندرا سەرپەرشتی‌و چاودێری خەتی جادەی هەولێر- كەركوك تا دەگاتە ناوشار بكات، بۆ یەكەم لێدان لە دام‌و دەزگاكانی سنوورەكە، كە منزومە لەسەر ئەو خەتە بوو. واتە شانە چەكدارەكان دەبوایە بەر لەجەماوەر بۆ وورە بەرزكردنەوەی جەماوەر یەكەمین كەس دەست پێبكەن. دیارە هەرواش بوو، لەهەموو شوێنەكان هەر چەند تەقەیەك دوای شانە

چەکدارەکان، جەماوەر ڕووی تێدەکردو کۆتایی پێدەهێنا، بەڵام تا ڕادەیەك شانە چەکدارەکان دەوری قیادەیان دەدید.

٢- سالار، ناسراوبوو بە سالار بروسك، یاخود سالارە شەل، سەرپەرشتیو چاودێری سنووری (معسکرو حی العسکری) بوو، بەهەمان شێوە.

٣- ئەحمەد گەل، سەرپەرشتیو چاودێری سنووری (تنفیڤی و تشریعی) ئەوکات بوو، واتە شوێنی پەرلەمانو ئەنجومەنی وەزیرانی ئێستا لە هەولێر.

٤- مام خدر، سەرپەرشتیو چاودێری سنووری عنکاوە بوو.

٥- (ندار) سەرپەرشتیو چاودێری سنووری گەڕەکەکانی اسکانو سیداوەو شەست مەتری بوو.

ئەوەی من ئاگادارم بەم شێوەیەبوو، بەڵام هەر لەدوای یەکەم تەقە، ئاڵو گۆڕی تێکەڵ بوون لەگەڵ جەماوەر ئەم واقعە گۆڕا، بەتایبەت کاتێ گرتنی (مەنزومەی شمالی) دواکەوت، هەموو جەماوەر بۆ ئەوێ چوون، تا هێزی پێشمەرگە گەیشت بەهەمان شێوە.

پ٤/چۆنیەتی دەست پێکردن بە ڕاپەڕین:

دوای ئەوەی شەقڵاوە ئازادکرا، کاك مەلا قادرو کاك ندار بەیەکەوە توانیان خۆیان بگەیەننە شەقڵاوەماڵی شەهید (تحسین کاوانی). دیارە لەم ناوچەیە توانیان کاك کۆسرەتو شەهید عبدالرزاق ببینن. دیارە کاك مەلا قادر بەرنامەکەی خۆمانیان، واتە ناو شاریان پێدانو تەنسیق کرا.

ئەم ڕۆژە بەلێن درا خۆمان دوابخەین بۆ ئەوەی ١٠ی مانگ ئەنجام نەدرێ با ١١ی مانگ بێت بۆ مناسبەی ١١ی ئازاری ١٩٧٠، دیارە دوای ئەوەی کاك مەلا قادر هاتەوە ئێمەی بینیەوەو ئەو هەڤاڵانەی سەرپەرشتی هێڵەکانیان دەکرد ئاگادرای کردین لەدەست پێکردن،

وەگۆتی ئەوکاتەی ئاگاداریان بۆ لێ دەدەن لە ڕێگەی ڕادیۆ، کە ئەوکاتە هەموو شتێك ئەم ڕادیۆیە بوو، گوتی ئەوکاتە هێزی پێشمەرگە لە مصیف دابەزیوون و بەئاسانی دەگەنە لامان.

ئەوەبوو ئاگاداریەکەش بەناوی: "لەباوکی ڕێناسەوە بۆ گشت شانە چەکدارەکانی بروسك، دەست بەکاربن"، لەڕاستیدا ئەم ئاگاداریە چەرخی هەڵگیرساندنی ڕاپەڕین لە هەولێر بوو. دیارە لەگەڵ بیستنی ئەم ئاگاداریە هەریەکە شوێنی خۆمان دیاری کردبوو هەڤاڵەکانیشمان ئاگادارکرابوون بۆ کاتی دیاریکراو بەچەك و پێویستیەکان و دەست پێکردنی.

بەڵام بۆ مێژوو ڕادیۆی دەنگی گەلی کوردستان ئەوەندە ئامادەیی خەڵکی هاندابوو خەڵك وەکو ئێمە بەگوڕ و تین تر هەر لەگەڵ یەکەم تەقە بەیانی ١١ی ئازاری ١٩٩١ جەماوەر ورووژان و پاڵپشتی شانە چەکدارەکان بوون، وە لەماوەیەکی زۆر کەمدا هێزی پێشمەرگە گەیشتن.

هەروەها دەکرێت بڵێین ڕاپەڕین لەسەر چوار بنەما یاخود پایە بوو، کە هەر چوار پایەش (ی.ن.ك) قیادەی دەکرد، ئەوانیش:

١- ڕاگەیاندن، کە ڕادیۆی دەنگی گەلی کوردستان بوو.
٢- بەرنامەی ڕاپەڕین، کە سەرکردایەتی (ی.ن.ك) داڕێژەری بوو، ئینجا موافقەی بەرەی کوردستانی لەسەر کرد.
٣- هێزی پێشمەرگە، زۆرترین هێز قیادەی مەیدانی یەکێتی بوو.
٤- شانە چەکدارەکانی بروسك لە هەولێر، شاڵاو لە سلێمانی، ئەمانەش لەلایەن ڕێکخستنەکانی یەکێتی دروستکرابوون.

دوانزەهەم: چاوپێکەوتن لەگەڵ (مەلا عەبدوڵلای ئەنجومەن[1])، هەولێر، ٢٠٠٨/٨/١٠:

سەرەتا پێش ئەوەی پرسیارەکان وەڵام بدرێنەوە پێویستە هەندێ ڕێنوێنی وورد هەن بیانزانین سەبارەت بەخەڵکی قەڵادزێ لەناوچەکەدا (هەولێر).

دوای ئەوەی کە ڕژێمی عێراق قەڵادزێی لە ساڵی ١٩٨٩ ڕاگواست، دابەشی کرد بەسەر هەردوو پارێزگای سلێمانی و هەولێر، لەهەر یەك لەپارێزگاکانیش دابەشی سەر چەند کۆمەڵگەیەکی کردن، لەهەولێر دابەشکران بۆ ئۆردوگاکانی:

- دارەتوو: کەلەسەر ڕێگای کەرکوك هەولێرە، لەهەولێرەوە نزیکە.
- جدیدە: لەسەر ڕێگای موسڵ هەولێرە، و نزیکی ١٥-٢٠ کم لەهەولێرەوە دوورە.
- تۆبزاوە: لەسەر ڕێگای موسڵ هەولێرە و نزیکی ٢٠-٢٥ کم لەهەولێرەوە دوورە.

---

(١)مەلا عەبدوڵلای ئەنجومەن: لەساڵی ١٩٤٧ لە گوندی هوڕێوەی بناری پشدەر و ڕۆژهەڵاتی قەڵادزێ لەدایك بووە. لەسەرەتای شەستەکاندا خوێندنی سەرەتایی تەواو کردووە. لەڕاگواستنی قەڵادزێدا ماڵی دەچێتە ئۆردوگای خەبات. لەدوای ڕاپەڕین لە ساڵی ١٩٩١ بە ئەنجومەنی قەڵادزێ هەڵدەبژێرێت. لەماوەی کاری ئەنجومەنیدا بەهۆی نەبوونی ئیدارەی حکومەت تا کۆتایی ساڵی ١٩٩٢ هەموو کارەکانی قەزای پشدەریان بەڕێوەبردووە. تاساڵی ١٩٩٤ ئەنجومەن بووە. ئێستا لەهەولێر دادەنیشێت.

- کەوەرگۆسك: لەسەر ڕێگای موسڵ هەولێر بەدەستی چەپ بۆی لادەدەی نزیکی ٤٠-٤٥ کم لەهەولێرەوە دوورە.

- خەبات: لەسەر ڕێگای موسڵ هەولێرە و نزیکی ٣٠ کم لەهەولێرەوە دوورە.

پ١/ بۆچی ڕژێم ڕێگای موسڵ هەولێری هەڵبژارد بۆ ئۆردوگاکان؟

و/ لەڕاستی مەبەستی سەرەکی ڕژێم لەو ڕێگایە، ئەوەبوو خەڵکی قەڵادزێ کە خاوەنی هەستێکی شۆڕشگێڕی یاخی بوون بوون لە ڕژێمی بەعس، گەمارۆ بدات لەنێوان هەردوو فەلەقی هەولێر و موسڵ و جموجۆڵی چەکداری لەناویاندا کز و بەرەو نەمان ببات.

پ٢/ هەڵکەوتەی ئۆردوگای خەبات و شوێنەکەی و چۆنیەتی دروست بوونی؟

و/ ئۆردوگای خەبات بەشێك بوو ئەو کات لەناحیەی کەڵەکی سەر بە پارێزگای هەولێر، بەر لەوەی قەڵادزێییەکانی بۆ ڕابگوێزرێن خەڵکی هەرکی تێدا نیشتەجێ کرابوون، کە دەکەوتنە لای زێی گەورە، پاشانیش دیبەگی و برادۆستی و دیرەیی تێدا نیشتەجێکرابوون.

کاتێك قەڵادزێییەکان ڕاگوێزرانە خەبات، ئەوانیش بوون لە دوو گەڕەکی سەرەکی، کەواتە خەبات لە گەڕەکەکانی (هەرکی و دیبەگیی و سەنگەسەری و قەڵادزێی)یەکان پێکهاتبوو.

پ٣/ هۆکارەکانی دروستبوونی ڕاپەڕین لە ئۆردوگای خەبات؟

و/ وەك دەزانین ئەو کات ڕژێمی بەعس لەشەڕێکی مان و نەماندابوو لەبەرەکانی باشوور لەگەڵ هاوپەیمانەکاندا، ڕێژەی فیرار (ڕاکردن لەخزمەتی سەربازی) لەناو کورددا زۆربوو، ڕۆژانە دەورییەکانی پۆلیسی ڕژێم بەدوای فیرارەکاندا دەگەڕان. ئەو ڕۆژە دەورییەکی

پۆلیس دەچێتە ناو گەڕەکی سەنگەسەرییەکان لەو دەیەویانەوێت چەند گەنجێك بگرن، ئیتر دەبێتە کێشمەکێشم و شەڕ لەنێوانیان و پۆلیسەکان دەکەونە بەر هێرشی گەنجەکان، ئیتر ئەو شەڕ و هەرایە کۆڵانە و کۆڵان پەرەدەستێنێت و دەبێتە راپەڕین، لەدەوری کاتژمێر ١١ی سەرلەبەیانی ئەو کێشەیە دروست دەبێت و هەرسێ گەڕەکەکانی قەلادزێیەکان و سەنگەسەریی و دیبەگەییەکان ئازاد دەکرێن. گەڕەکی هەرکییەکان هەر وەك خۆی دەمێنێتەوە لەبەر ئەوەی ئەوان جاشی رژێم بوون. بگرە لەدواییدا ئەوان دەبنە داردەستی حکومەت بۆ لێدانی خەڵکی قەلادزێ.

کاتێك بەڕێوەبەرایەتی ئەمنی ناحیەی کەڵەك بەو کێشەیە دەزانێت سەرووی خۆی ئاگادار دەکاتەوە، لەو کاتەشدا لەناو قوتابیانی قەلادزەییەکاندا کلاشنیکۆف دابەش کرابوو لەلایەن (ئیتحاد تەڵەبە)وە، ئیتر ئەو کلاشینکۆفانە کەوتە دەست گەنجەکان و راپەڕینەکە تا رادەیەك هێز و توانای بەخۆییەوە بینی.بۆ رۆژی دواتر چوار دەوری ئۆردوگاکە بە جەیش و دەبابە گیرا و لەلایەن رژێمەوە داوای تەسلیم کردنەوەی چەکەکان دەکرا، لەو نێوانە کۆمەڵێك ریش سپی قەلادزێیی هەستان بە دانوستان لەگەڵ رژێمدا، ریش سپییەکان ئەمانە بوون (مەلای نورەدینی، حەمەسووری مینە عارەب، مەلا سەید سلێمان، حەمە عارەب، حاجی حمد خدر، حاجی سلێمانی نورەدینی، لەگەڵ چەند کەسێکی تردا).

لەکاتی دانووستانەکاندا رژێم هەرکییەکانی هاندا تاوەکو لەگەڵ قەلادزێیەکاندا کێشە دروست بکەن و شەڕ بنێنەوە، کاتێك هەرکییەکان هێرشیان هێنایە سەر قەلادزێیەکان (برایم ئاغا) هەستا بەدابەشکردنی چەك بەسەر خەڵکی داو شەڕی نێوان هەرکی و قەلادزێییەکان گەورە

بوو، هەرکییەکان نەیتوانی هیچ کارێك بۆ دوژمن بکەن، دانووستانەکان بەردەوام بوو لەنێوانی رژێم و ریش سپییانی قەڵادزێییدا. تا راپەڕینی گەیشتە هەولێر لە ١٩٩١/٣/١١ دا.

پ٤/ چەند کەس کوژران و شەهید بوون؟

و/ لەو راپەڕینە قەڵادزێییەك بەناوی (بەختیار هوڕێوەیی) و کوڕێکی دیبەگی شەهید بوون، لەگەڵ دوو کەسی تری هەرکی کوژران.

پ٥/ کێ ڕۆڵی باڵای هەبوو لەو ڕاپەڕینە؟

و/ زۆرن ئەوانەی دەووری باڵایان هەبوو لەو راپەڕینەدا بەڵام هەڵگریسێنەری راپەڕینەکە گەنجێك بوو بەناوی (عەلی مەحمودی ئەحمەدی خوبی)ە.

پ٦/ ئایە ئەو ڕاپەڕینەی خەبات بەرنامەی بۆ دانرابوو یان کارێکی عەفەوی بوو؟

و/ لەرووی بەرنامە ڕێژییەوە هیچ بەرنامەیەك بۆ ئەو رۆژە لەئارادا نەبوو بۆ راپەڕین، کەواتە دەتوانین هیچ لایەنێکی سیاسی لەپشت ئەو راپەڕینە نەبوو، بەڵام ڕێکخستنە نهێنییەکان لەکاتی بەرپابوونی راپەڕینەکە کاریگەرییان هەبوو.

پاشکۆی

وێنەکان

نەخشەی پارێزگای هەولێر

کۆسرەت ڕەسوڵ عەلی- جەلال تاڵەبانی- شەهید حەسەن کوێستانی
دوای ڕاپەڕین هەولێر ١٩٩٢

خۆپیشاندانی خوێندکاران

دەستەی پێشمەرگە پارتیزانەکانی ی.ن.ك لەکاتی گەڕانەوەیان بۆ کوردستان بەر لەراپەڕین مانگی شووباتی ۱۹۹۱

دەستەی پێشمەرگەکانی قۆڵی ڕزگارکردنی کۆیە

چناڕۆك ١٩٩١/٣/٨

م.باپیر- شەهید تەحسین کاوانی- م.زیرەك- ئاشتی سابیر میرە

لەگەڵ پۆلێك پێشمەرگەی دیکە

دەستەی پێشمەرگەکانی قۆڵی ڕزگارکردنی کۆیە
چناڕۆک ١٩٩١/٣/٨

وێنەی شەهید خەجە باوەی قارەمان
شەهیدی ڕاپەڕینی هەولێر

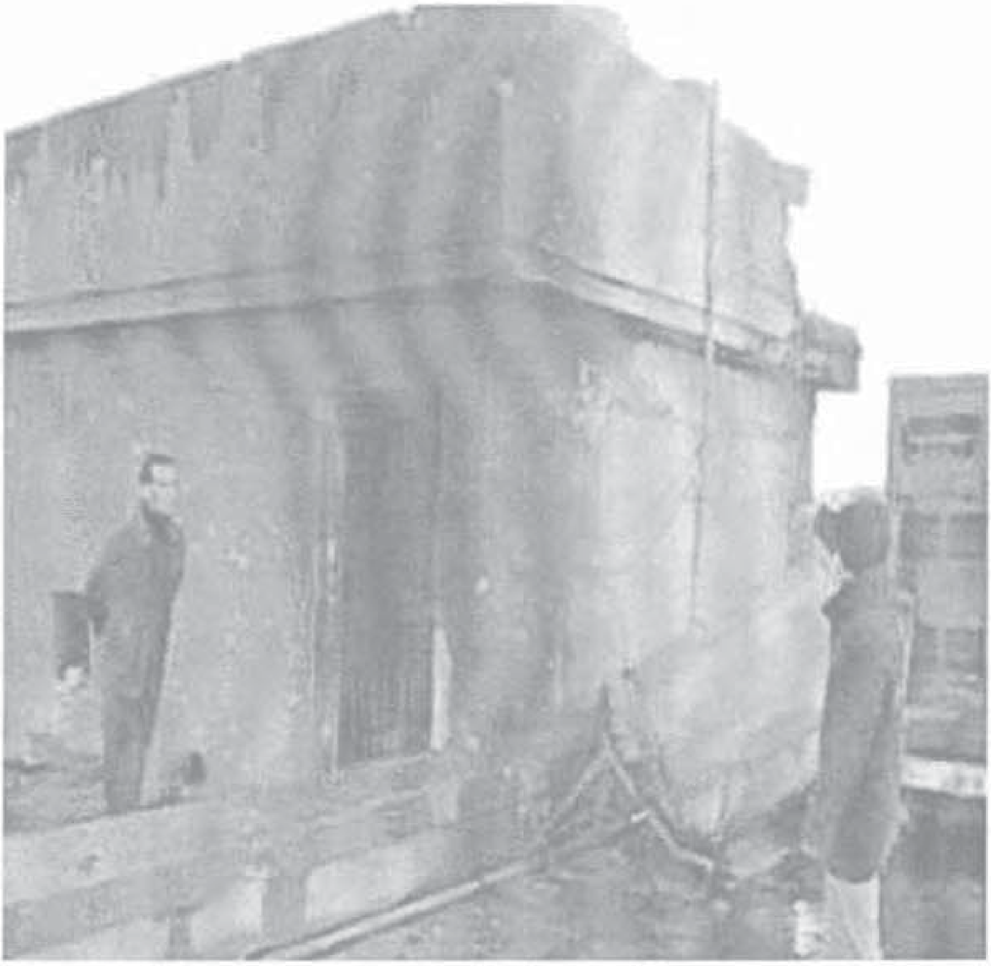

بەشێك لە باڵەخانەی دامو دەزگەکانی ڕژێمی بەعس،
لەلایەن جەماوەری ڕاپەڕیوو سوتێندراوە.

شەهید بەهرام جەمیل حەسەن
(١٩٥٢-١١/٣/١٩٩١)

ژنە تێکۆشەر (ئومێد فەتاح تۆفیق)

ئەو ژنەی یەکەم هاواری ڕووخانی ڕژێمی بەعسی فاشی دا،

لە ڕێککەوتی ١٩٩١/٣/٦ی خۆپیشاندانەکەی حیزبی شیوعی لە هەولێر

سوپاس نامە

- زۆر سوپاس بۆ برای بەڕێزمان بەڕێز کاك (کۆسرەت ڕەسول عەلی)، کەوا ئەرکی لەچاپدانی ئەم بەرهەمەی گرتە ئەستۆی خۆی.
- سوپاس بۆ بەڕێزان کاك (ممتاز حەیدەری)و مامۆستا (عەبدولواحید)و مامۆستا (باپیر) لەمەڕ دابینکردنی چەند وێنەیەك بۆ پاشکۆی ئەم کتێبە.
- سوپاس بۆ برای ئازیزم مامۆستا (ئاراس عەبدولڕەحمان)، کە چەند بەڵگەنامەیەکی مێژوویی گرنگی پێدام، سەبارەت بە شانە چەکدارەکانو ڕێکخستنە نهێنیەکانی شاری هەولێر.